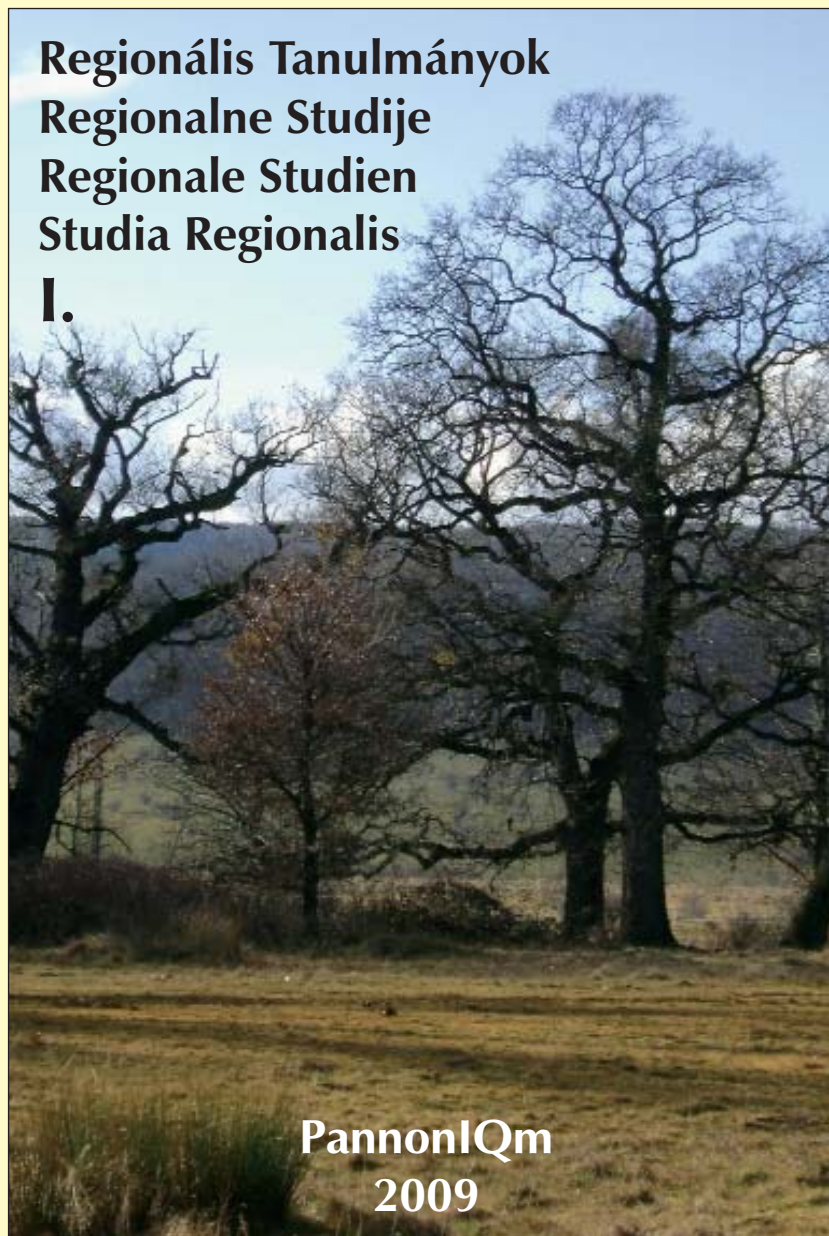
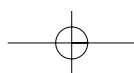
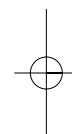
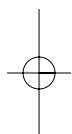

**Regionális Tanulmányok
Regionalne Studije
Regionale Studien
Studia Regionalis
I.**

**PannonIQm
2009**

**Regionális Tanulmányok
Regionalne Studije
Regionale Studien
Studia Regionalis
I.**

**PannonIQm
2009**

© Bariska István, prof. Đuro Vidmarović, Tóth Imre, Ivan Kozlica,
Sanja Kozlica, Željko Vegh, Clemens Berger, 2009

Felelős kiadó:
PannonIQm,
Soproni Horvát Kisebbségi Önkormányzat

Felelős szerkesztő:
Payrits Ferenc

Fordította:
Payrits Ferenc

Fotók, illusztrációk:
Payrits Ferenc, illetve a GAZOPHYLACIUM c. folyóiratból

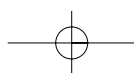
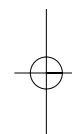
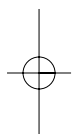
Borítófotó:
Harkai plató – Payrits Ferenc
(az Alpok és a Kisalföld találkozása
Noricum és Pannónia találkozása)

ISBN 978-963-9734-43-2

Kiadói és nyomdai munkák:
Croatica Nonprofit Kft. Budapest (2009/3)
Felelős vezető:
Horváth Csaba ügyvezető igazgató
Tördelőszerkesztő: Zámboné B. Katalin
Terjedelem: 13,25 (A/5) ív

Tartalom – Sadržaj

Bariska István: Jurisics Miklós (1490–1543)	9
Bariska István: Nikola Jurišić (1490–1543)	35
<i>Előadások a VI. Soproni Horvát Napok alkalmából megtartott konferencián (2008. június 28–29.)</i>	
Prof. Đuro Vidmarović előadása: I. rész	59
Prof. Đuro Vidmarović előadása: II. rész	69
Tóth Imre: A (köz)hely szelleme?!	
Az önkép és hűségesszmény a 20. századi Sopronban	97
Tóth Imre: Duh (općeg) mjesta?!	
Samoslika i ideja vjernosti u Šopronu 20. stoljeća	105
Ivan Kozlica: 500 évvel később... ..	113
Ivan Kozlica: 500 godina poslije	119
Ószláv misék – Staroslavenske maše	126
Sanja Kozlica: Versek – Pjesme	142
Željko Vegh: Adalék Zrínyi Miklós (1620–1664) horvát bán halálának módjáról, illetve körülményeiről	151
Željko Vegh: Prilog rješavanju pitanja o načinu pogibije hrvatskoga bana Nikole Zrinskog (1620–1664)	175
Clemens Berger: Vorhang auf, Vorhang zu	201

Előszó helyett

Kedves Olvasó!

Ha már a kezdedben tartod ezt a kis füzetet és beleolvasol, jó úton haladsz, hogy előítéleteidtől egy szusszanásra elszakadj és az új ismeretek ösvényére lépj. Itt Nyugat-Magyarországon, a valamikori Pannonia és Noricum provinciák találkozásánál, évezredek óta találkozik és találkozott valaki valakivel.

E találkozások szülték a vidék szövevényes és szép múltját és e találkozások szőtték volna még sok száz évig az együttműködés hálóját, ha az első kapcsolatokat nem vágta volna szét a 20. század.

A század eseményei majdnem száz évre tették szinte lehetetlenné a találkozásokat. Ne menjünk most bele a részletekbe...

20 év óta viszont ismét találkozni kellene. A kérdés csak az: találkozunk-e valóban.

Talán igen. Én úgy érzem, nem eléggé, nem annyira, amennyire e vidék lehetőséget adna rá, amennyire nyitott, és már szinte várja, hogy valaki nagyobb „lépjen”.

20 éve lesz annak, hogy lezajlott a Páneurópai Piknik.

Legyen hát ez a szó szimbolikus kifejezése mindannak, amit a kis Pannon-IQm kutatóműhely tenni szeretne.

Vidékünk ereje mindig heterogenitásában rejlett. Ez adott olyan erőt, amely mindig tudott váratlanul nagyot adni.

Ezt a sokszínűséget szeretnénk megismerni, továbbadni, találkozni, beszélgetni és a határokat eltüntetni.

Találkozni határok nélkül jó.

Itt és most te egy jó útra léptél!

A szerkesztők

Köszönet a Soproni Horvát Kisebbségi Önkormányzatnak.
Nélkülük ez a kezdet még nehezebb lett volna.

Umjesto predgovora

Dragi Čitatelju!

Kada već držiš u ruci ovu brošuru i počinješ se upoznavati s njom na dobrom si putu da se na tren oslobodiš svojih predrasuda i kreneš uskom stazom novih spoznaja.

Ovdje u zapadnoj Mađarskoj, gdje su se spajale nekadašnje provincije Noricum i Pannonije, već tisućljećima se sureće netko s nekim.

Ti susreti su radali složenu i lijepu prošlost ovoga kraja i ti susreti bi još dugih niz stoljeća vezli nit suradnje, da prve odnose nije prekinulo 20. stoljeće.

Događaji prošlog stoljeća skoro da su na 100 godina onemogućili te susrete. Nemojmo sada ulaziti u detalje...

Poslije 20 godina ponovno bismo se trebali sresti. Pitanje je samo susrećemo li se uopće?

Možda. Imam dojam da ipak ne dovoljno, ne u tolikoj mjeri koliko nam ova sredina to omogućuje, svojom otvorenosti i kao da čeka da netko, učini „veći” korak.

20 godina je prošlo od Paneuropskog piknika.

Neka riječ „PIKNIK” bude simboličan izraz za sva natojanja male istraživačke radionice PannonIQm .

Snaga ove regije skrivala uvijek u njezinoj heterogenosti. To je ona snaga, koja iznenada i neočekivano može nešto veliko dati.

Želja nam je upoznati ovu raznolikost, predati, susretati se s vama, razgovarati i izbrisati granice.

Susreti su ugodni kada nema granica.

Ovdje i sada stupio si na dobru stazu!

Urednici

Hvala Hrvatskoj manjinskoj samoupravi Šoprona.
Bez nje bi i taj početak bio puno teži.

Anstatt des Vorwortes

Liebe Leserin, Lieber Leser!

Wenn du dieses Heft in der Hand hältst und darin liest, bis du auf dem richtigen Weg von deinen Vorurteilen im Nu loszukommen und den schmalen Weg von neuen Erkenntnissen zu betreten. Hier in Westungarn, am Berührungspunkt der Grenze Pannoniens mit Noricum haben seit Jahrtausenden Menschen einander begegnet. Diese Begegnungen haben die verwickelte und wundersame Vergangenheit geprägt und hätten das Netz der Zusammenarbeit durch lange Jahrhunderte Weiter geflochten, wenn diese lebendigen Verbindungen das 20. Jahrhundert nicht zerstört hätte.

Die Ereignisse dieses Jahrhunderts haben diese Begegnungen für lange Zeit unmöglich gemacht. Aber wir möchten uns nicht in diese Geschichte vertiefen...

Seit 20 Jahren könnten wir uns wieder begegnen. Die Frage stellt sich ob wir uns tatsächlich begegnen wollen. Vielleicht! Ich habe aber das leise Gefühl nicht zu genüge, nicht im Umfange der regionalen Gegebenheiten, nicht nach Möglichkeiten der regionalen Offenheit. Man würde erwarten, dass irgendjemand einen grösseren Schritt nach vorne ... versucht.

Es sind 20 Jahre seit dem Paneuropa-Picknik vergangen.

Dieser Begriff sollte ein Leitmotiv für die kleine PannonIQm Werkstätte werden. Die Kraft der Region steckte immer in der Vielfältigkeit. Dies ist jene Kraft die der Region immer wieder unerwartet Grosses geben konnte.

Unser Bemühen sollte sein, diese bunte Vielfältigkeit kennenzulernen, weiter vermitteln, viele Menschen zu begegnen, mit ihnen reden und die Grenzen zum Einsturz zu bringen.

Begegnungen ohne Grenzen sind sehr wertvoll und angenehm.

Jetzt und hier hast du einen guten Weg beschritten.

Die Verfasser

Dank an die Ödenburger Kroatische Volksgruppenselbstverwaltung, ohne sie wäre der Beginn noch mühsamer gewesen.

Jurisics Miklós

Bariska István

Jurisics Miklós

(1490–1543)

1. A közép-európai jelenség

Nemcsak hisszük, de tudva tudjuk, hogy Jurisics Miklós kora egyik legfelkészültebb s egyben legszimpatikusabb személyisége volt. Katonai, diplomáciai, kormányzati feladatok egész sorát kapta a Habsburg-testvérektől, főleg I. Ferdinándtól. Ezeket mind megbízói legnagyobb meglepetésére oldotta meg. Ugyanakkor a történeti források nagyon jól érzékeltetik, hogy nem megosztó, hanem kifejezetten egyesítő alkat volt. Olyan, akit alattvalói nemcsak tisztelték, hanem kifejezetten szerettek, ha ugyan a vonzalomnak helye van a földesúr és jobbágya, földesúr és familiárisa között. Feltűnő ugyanis, hogy nevét a források egy része nemes egyszerűséggel csak Nikolának nevezi. Egyébként nevét, ha aláírt, akár rövid keresztnévvel vagy teljes névvel és ranggal, mindig boszniai cirill írással, a glagolita és latin betűket vegyesen használó bosančicával írta alá.¹ Így tett a Kőszegen kelt adománylevelével is 1543-ban, amikor az egyik kőszegi polgárt, Hans Salzert szabad nemesi birtokkal („*freien Edlmann Hoff*”) ajándékozta meg.²

Jurisics először a lovagok rendjébe (Ritterstand), majd az urak házába (Herrnhaus) került, Alsó-Ausztriában. Már életében olyan portréja készült, mint az udvar legmagasabb méltóságai és hivatalnokai közül is csak kevésnek. Közismert arcképét Ehrenreich Sándor Ádám (1784–1852) újította fel.

Ehrenreich korának ünnepezt réz- és acélmetszője volt, aki a reformkorban „*Icones principium...*” című arcképsorozattal lepte meg bécsi közönségét.³ Köztük azt is fontosnak tartotta, hogy Jurisics Miklós arcmását is újraalkossa.

¹ Magyar Nagylexikon. 4. köt. Bk-Bz. Bp. 1995. 379. old(al). A lexikon éppen Jurisics aláírásával illusztrálja a bosančica írást. Mi a mai magyar helyesírásnak megfelelően írjuk át, sem a német helyesírás Jurischitz-változata, sem pedig a nyugat-magyarországi délszláv regionális helyesírási szokásnorma szerinti Jurisich-variánsa nem ajánlott, mert ő maga még a mai horvát helyesírás szerint vett Jurišić-formát sem használhatta. Ennélfogva aláírása nem védett névforma.

² Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fiókleveletára (a továbbiakban: VaML KFL) Titkos Levéltár (a továbbiakban: Tk. Lvt.) b. sor(o)z(at). 28. sz(ám). Kőszeg, 1540. okt. 24.

³ Magyar Nagylexikon. 7. köt. Ed-Fe. Bp. 1998. Ehrenreich Sándor Ádám. 128. old.

Jurisics Miklós személyisége jól feladja a leckét az utókornak. Senkinek nem jutna eszébe eredendő horvátsága megkérdőjelezése. Aki azonban csak azt állítaná, hogy horvát főnemes volt, annak szelíden, de figyelmébe kell ajánlani a kőszegi Szent Jakab-templom gyönyörű márvány síremléke feliratát.⁴ Jurisics Miklóst életpályája kivételes magaslatán érte a legnagyobb személyes tragédiája. A szöveget pestisben elvesztett fia, báró Jurisics Ádám szájába adta. Vele mondatta ki fájdalmait, azt, hogy a fiúörökös mellé Anna leányát is sírba kellett helyeztetnie. De vele soroltatta fel méltóságait, katonai és kormányzati címeit, illetve hivatalait is. Mert a tragédia idején, 1538-ban Kőszeg bárója, a római király, jelesül I. Ferdinánd tanácsosa és kamarása, továbbá az öt alsó-ausztriai tartomány, nevezetesen (és ezt már mi tesszük hozzá) Alsó-Ausztria, Krajna, Stájerország, Karintia, Görz főkapitánya, végül Krajna tartományfőnöke volt. Továbbá arra is gondolnunk kell, hogy feleségeit sem horvát nemesi családból választotta. Hőszünet a sírkövön felsorolt címek is jobbára a Habsburg örökös tartományokhoz kötik, meghívóit az alsó-ausztriai tartománygyűléstől kapta. Nemkülönböztetve halála évében, 1543-ban is a már nem létező Krajna tartománya éléről mondott le az akkori Laibachban (a mai Ljubljánában). Bárói előneve ennek ellenére mindvégig Kőszeghez kötötte, az akkor Habsburg-zálogon lévő nyugat-magyarországi városhoz.

Ugyanakkor teljességgel igazolható, hogy ezt Európa-hírré Kőszeg török ostroma emelte. Máskülönböztetve hogyan magyarázható, hogy Hans Sachs (1494–1576), a nagyhírű nürnbergi költő és zeneszerző már 1532. november 30-án közzétette ismert versét a török hadjáratáról és Kőszeg áldozatos ellenállásáról?⁵

⁴ „Ich, Adam Jurischitz, Freyherr zu Ginß lig in disem grab mit sambt meiner schwester Anna welches mir mein Vater Niclas Jurischitz, Freyherr zu Ginß Rö(misch)-K(ö)n(iglicher) M(ajestät) Rat, Camer, Obrister Veldhauptman der fünff niderösterreichischen und windischen land und Landshauptman in Chrain pauen hat lassen, hiemit wel vnd der Gütig Got gnedig vnd barmherczig sein A(nn)o 1538”. A szöveget olykor pontatlanul publikálták. Anton Wittinger: Die Stadt Güns und ihre Umgebung. IV. Heft. Güns, 1889. 152. old.; Horváth Detre: A múltak emlékei Kőszegen. II. Szombathely, 1931. 78. old.; Bariska István: Kőszeg-Güns. Szombathely, 1997. 61. old.; Várady Zoltán: Középkori epigráfiai adatok Vas megyéből. Vasi Szemle (a továbbiakban: VSz.) 2000. 1. sz. 97. old.

⁵ Hans Sachs: Ein Klag zu Gott vber die grausem Wütereij des grausamen Turgken ob seinen viel Krigen vnd Obsigen. Anno Salutis. MDXXXII. Am XXX. Tag Novembris (Siralmas ének Istenhez a kegyetlen török iszonyatos dúlásáról, megannyi háborújáról és kudarcáról. Anno Salutis. 1532. november 30.). Kőszeg. Jurisics Miklós Múzeum. Nyomtatvány. H 56.164. 1. sz.

Vagy miként magyarázható, hogy a mesterdalnok kortársa, az ugyancsak nürnbergi fametsző-képiró Erhard Schön (1491–1542) pedig 1533-ban érdekesnek tartotta ennek a megjelenítését, méghozzá csaknem ugyanazon cím alatt, mint ami Hans Sachs költeménye élén áll?⁶ A vonuló török hadakat, a lángba borult országrészeket ábrázoló kép jobb sarkán látható Kőszeg vára és városa fölött ott áll a latin felirat: „Gins”. Azé a váré és városé, amely akkor Jurisics Miklós zálogtulajdona volt. Arról pedig végleg nem hallgathatunk, hogy a kőszegi kapitány két levele is bejárta Európát. Méghozzá ún. röpiratok (Flugschriften) formájában. Ezek a nyomtatott levelek voltak, afféle politikai hírlevelek. I. Ferdinánd, ahogy megkapta kőszegi alattvalója írásait, nyomban meglátta benne a számára hasznos narratívát. Így a bécsi udvar gondoskodott arról, hogy a keresztény Európa első kézből tájékozódjon. A híres wolffenbüttli Herzog August Bibliothek anyagában is több példány található.⁷

Úgy néz ki, a horvátok, az osztrákok és a magyarok egyként besorolhatják történelmük legkiemelkedőbbjei közé. Életpályája jó példa arra, hogy az embert nemcsak a származása, hanem vállalt szerepe is minősíti. S ne feledjük, ekkor még nincsenek nemzetek, így a történelmi személyeket sem lehet a mai értelemben vett nemzethez kötni. A Jurisicsra osztott szerep ugyanakkor roppant összetett volt, amolyan igazi közép-európai.

⁶ Erhard Schön fametszetének címe: *Ein Klag zu Gott vber die grausamliche manigfaltigen wütery deß Blutdürstigen Türcken vmb gnedige Hilff (Siralmas ének Istenhez a vérszomjas török iszonyatos dúlásáról kegyelmes segítség érdekében)*. London. British Museum. MS/PM/OBJ. N°C.B.I. 439-3. 49-10-31-255. Order N° 702777(8485). Méretarányos, 117 × 28,5 cm-es fénymásolat a szerző tulajdonában. A másolat 2008-ban a Magyar Nemzeti Múzeum „Reneszánsz látványtár” c. kiállításán is szerepelt. A londoni darab a 18. század második felében még egy göttingeni magángyűjtőnél volt. Megjegyzendő, hogy a Schön-féle metszet egyik példányát a J. Paul Getty Museum is őrzi Los Angelesben.

⁷ Balogh F. András: *Literarische Querbindungen zwischen Deutschland und Ungarn in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. In: Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte. Deutschland und Ungarn in ihrem Bildungs- und Wissenschaftsbeziehungen während der Renaissance. Franz Fischer Verlag. Tübingen, 2004. 118. old.

A kőszegi Szent Jakab-templom homlokzata

Jurisics Miklós szobra Kőszegen, a vár előtt

Bronz emléktábla az ostromról

2. Szlavónia és Horvátország sorsában osztozva

Jurisics életrajzíróinak mindvégig meg kell birkóznuk azzal a ténnyel, hogy az ország, nevezetesen a társország Horvát Királyság, ahol született, csaknem felőrldött a török nyomása alatt. Ráadásul éppen akkor, amikor az ifjú Jurisics a maga pályáján önálló mozgástérhez jutott. Ugyanakkor az az országrész, Szlavónia, amellyel majd a horvát nemesség döntő befolyása alatt az 1550-es évektől egyesült, ekkorra soha nem látott módon zsugorodott össze.⁸ Mindez azzal van összefüggésben, hogy az 1520-as években a török terjeszkedés nyomán a középkori Magyarország déli határai összeomlottak. Semmi sem lenne felfogható ebből a tüneményes pályából, ha nem vázolnánk azt a folyamatot, hogy miként került Jurisics Szlavónia és Krajna élére. Hovatovább akkor sem jutnánk közelebb a megértéshez, ha nem utalunk arra, hogy hogyan került az őt alsó-ausztriai tartomány egyik legmagasabb katonai pozíciójába. Végül, mit sem tudnánk kezdeni mindezzel Pálffy Géza alap kutatásai nélkül.⁹

Jurisics az Adriai-tenger partján, Zengg (Senj) városában született, 1490-ben. Első életrajza megjelenése, 1932 óta sem vagyunk azonban biztosabbak születése időpontjában.¹⁰ Meglett férfi már, amikor az oszmán veszély szülőhazája határain újra megjelent. A török Portán ekkortájt jutottak döntő fölénybe az európai háború hívei, főleg a balkáni származású főemberek nyomására.¹¹ Ami várható volt ezek után, az be is következett. Nándorfehérvár eleste után (1521) lénységében össze is omlott a déli határvédelem.¹² Szlavónia és a Horvát

⁸ Bak Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. História Könyvtár. Monográfiák. 9/I. Bp. 1997. 63-64. old.

⁹ Pálffy Géza: *A török elleni védelmi rendszer szervezésének története a kezdetektől a 18. század elejéig (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz)*. Történelmi Szemle = TSz. 1996. 2-3. sz. (a továbbiakban: Pálffy 1996.) 163-217. old.; uő.: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16-17. században. (Minta egy készülő főkapitány archontológiához és „életrajzi lexikonból”)* TSz. 1997. 2. sz. 257-288. old.; uő.: *Horvátország és Szlavónia a 16-17. századi Magyar Királyságban*. Fons. 2002. 1-3. sz. 107-121. old.; uő.: *Szent István birodalma a Habsburgok közép-európai államában. A Magyar Királyság és a Habsburg-monarchia a 16. században*. Nagydoktori disszertáció. Kézirat. Bp. 2008. (a továbbiakban: Pálffy-kézirat. 2008.) 436 lev(él).

¹⁰ Thirring Gusztáv: *Jurisics Miklós élete és működése*. A kőszegi Széchenyi István M(agyar) Kir(ályi) Állami Polgári Fiúiskola 56. értesítője az 1931-1932. évről. Kőszeg, 1932. (a továbbiakban: Taucher 1932) 3-24. old. Még ma is őszinte elismeréssel adózunk a szerzőnek ezért a munkáért, noha nagyon fájjaljuk, hogy nem adta meg, hogy milyen levéltári forrásokat használt fel.

¹¹ Fodor Pál: *Magyarország és a török hódítás*. Bp. 1991. (a továbbiakban: Fodor 1991) 34-45. old.

¹² Pálffy-kézirat. 2008. 33. lev.

Királyság közvetlen veszélybe került. Érthető, hogy nagyon sok múlt azon, hogy a középkori Magyar Királyság külön kormányzott szlavón tartománya, valamint Horvátország mint társország össze tud-e fogni ezekben a rendkívüli időkben. S mindenekelőtt azon persze, hogy mi történik az anyaországgal. Lényegében ez szabta meg a horvát nemesség, köztük a régi, nemesi nemzetiségnek számító Jurisics család sorsát is.¹³

Kutatók mondják, ezért hihetünk annak, hogy Jurisics apja Zengg várának kapitánya volt.¹⁴ Ebbeli minőségében zsoldjába fogadta a Boszniából kiűzött uszkokokat. A szó magyarul *menekülőket* jelent. Afféle fegyverrel szolgáló szabadok, akiknek erejét roppant hatékonyan tudták a törökkel, de a vele szövetségben álló Velencével szemben is felhasználni. Letelepítésük és szabad státuszuk garantálása azonban az 1530-as évek elején döntő jelentőségű volt, hiszen szembefordulhattak volna az őket befogadó horvát társadalommal.¹⁵ Ez többek között a Jurisics család érdeme, akiknek zálogbirtokán, a krajnai Sicherburgban (ma a horvátországi Žumberakban) ez a földhöz kötés az I. Ferdinándtól eszközölt privilégiumokkal meg is történt. Ezt a vidéket még a 19. században is Uszkok-kerületnek nevezték.¹⁶ 1528-tól maga Jurisics Miklós is hatékonyan közreműködik az uszkok pacifikálásában.

Ebben a háborús feszültségben II. Lajos 1522-ben úgy döntött, hogy a horvát végek várait Habsburg Ferdinánd főherceg oltalmára bízza. A horvátság számára ez a lépés egyike volt a legdöntőbb uralkodói elhatározásoknak. Ez volt ugyanis a horvát és szlavón végvárok Habsburg-igazgatásának alapja.¹⁷ Az örökös tartományok és a horvát végek egymásrataltságának kezdete innen datálható. Ez a főhercegi oltalom 1527-ben döntően hozzájárult ahhoz, hogy a horvát rendek Szapolyai János helyett Habsburg Ferdinánd mellett foglaljanak állást.

¹³ Österreichisches Staatsarchiv. Finanz- und Hofkammerarchiv. Alte Hofkammer (a továbbiakban: ÖStA FHKA AHK) Handschriftensammlung. Nr. 8. Notaten von Familien und Geschlechtern, Festen, Herrschaften etc. von Franz Weibel. 59. fol(io). „Jurisics Ein alt Adeliges Geschlecht”.

¹⁴ Taucher 1932. 4. old.

¹⁵ Thomas Winkelbauer: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Teil. 1. Österreichische Geschichte 1522–1699. Wien, 2003. (a továbbiakban: Winkelbauer 2003). 430. old.

¹⁶ Brockhaus’ Geographisch-artistische Anstalt Leipzig. Kärnten, Krain, Salzburg, Steiermark, Tirol und Voralberg (Karintia, Krajna, Salzburg, Stájerország, Tirol és Voralberg térképe). In: Brockhaus’ Konversations = Lexikon. 14. Auflage. 10. Band. K-Lebenesversicherung. Berlin-Wien. 1896. 180–181. old. között.

¹⁷ Pálffy 1996. 165. old.

A horvátság egyébként is talán az egyetlen náció volt a térségben, amelyen a reformáció sem fogott.¹⁸ E spirituális összetartozás a török nyomás és kényszerű migrációjuk alatt még erősebb lett. Földesuraik, papjaik vállalták alattvalóik sorsát. Jurisics Miklós egyike lett a több hullámban lezajlott áttelepülés kezdeményezőinek.¹⁹ Jellemző, hogy amikor 1538 áprilisában Krajna tartományfőnökévé nevezték ki, egyik fő feladata lett, hogy ne tűrje a „*lutheri és más új-megtévesztő szektákat*”.²⁰ A kereszténység (katolikus vallás) eme védelme a Habsburg univerzális hatalomgyakorlásnak is doktrínája lett. A horvát végeken azonban vegytiszta identitásvédelem is volt a törökkel vívott küzdelemben. Ennek különös hangsúlyt adott a mohácsi csata után bekövetkezett fordulat.

3. Az elkötelezett alattvaló

A magyar történetírás és közvélemény súlyosan terhelt Habsburg-ellenességgel. Ami 1526 után történt, kiváltképpen a nemzeti király, Szapolyai János működésében, ugyanakkor a jótékony elhallgatást, megbocsátást kommunikáljuk. 1528 februárjában ugyanis Szapolyai János olyan szerződést kötött Isztambulban, amelynek alapján Magyarország Szulejmán szultán vazallus állama lett.²¹ Ez volt az ún. török út. Nos, ha valamit a Horvát Királyság meghatározó nemesi elitje nem akart, az éppen ez volt. Elvileg adva volt Frangepán Kristóf, a legbefolyásosabb horvát főúr és a magyar Erdődy Simon, zágrábi püspök választása is, akikre magas hivatal várt Szlavóniában, Szapolyai oldalán. Csakhogy az 1526–1527. esztendő fordulóján lezajlott kettős királyválasztás nem tűrt kompromisszumot. Viszont véres és pusztító polgárháborút robbantott ki. Ebben Szlavónia és a Horvát Királyság szembekerülése elkerülhetetlen

¹⁸ Bariska István: *Kísérlet egy menekülő népcsoport reformációjára*. In: Protestantizem-zato-cisce izgnanih na Petanjcih, Nádasdyjev dvorec. Zbornik Znanstvenega srečanja v Radenci in na Tišini, 28. in 29. oktober 1999. 1. Glavni urd. Joze Vugrinec. Ljubljana, Znanstvenovaziskovalni center SAZU. Ljubljana, 2000. 193-202. old. A horvát vallási konzervatizmusnak több történeti összetevője van, így maga a menekülés, a városaik kényszerű feladása, földesuraik magatartása. Hans von Weispriach, aki a reformálásokra kísérletet tett a 16. század derekán, mindebben szinte kivételnek számított.

¹⁹ Szekfű Gyula: *A horvát és vend végek védelme*. In: Hóman Bálint és Szekfű Gyula: *Magyar Történet*. III. köt. Bp. 1943. (a továbbiakban: Szekfű 1943) 153. old.

²⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK Niederösterreichische Gedenkbücher (a továbbiakban: Nö. Gb.). 47. sz. 98-101. fol. „*Er solle auch khain Lutherische, noch Annder Newverferlich Secten... dulden*”.

²¹ Fodor 1991. 45-47. old.

lett. Olyan kölcsönösen előfordult, hogy egymás birtokait pusztították. De hogy ezt a magyar, szlavón és szlavóniai horvát urak a török segítségével tegyék I. Ferdinánd híveinek birtokain, az csak Szapolyai és híveinek eljárásába fért bele.

A szomorú és tragikus közjáték még inkább megerősítette Jurisics Miklóst is, hogy korábban is jól választott. 1523-ban őt lett a Bécsbe rendelt id. Nikolaus Graf von Salm helyett a horvát végek főkapitánya.²² 1524-ben már az alsó-ausztriai rendek felsőházának, a *Herrenhausnak* is tagja lett. Ez már politikai karrierjének része lett. A török közeledtekor, 1526. április 20-án Ferdinánd főherceg Jurisicsot a horvátországi törökellenes harcok főparancsnokává nevezte ki. Mindenekelőtt a horvát bán katonai támogatását kapta feladatul.²³

Amikor a főherceg 1526 nyarán a törökkel szövetséges Velence ellen fordult, még lovasokat kért Jurisicstól a velencei határra, de ezt a török támadás hírére visszavonta.²⁴ A török hadsereg távozása Mohács után nem nyugtatta meg Ferdinánd főherceget. Jurisics is szigorú intést kapott arra, hogy a határokon továbbra is tartsák fenn az ellenőrzést. Nemtetszését fejezte ki, hogy miként volt lehetséges, hogy „a török ilyen kis csapata ekkora betörésre képes, és hogy ennyi keresztényt el tudott rabolni”.²⁵

Amikor a horvát rendek četini ülése 1527. január 1-én a Horvát Királyság örökös urává választotta Ferdinánd főherceget, a két országrész nemességének konfliktusa feloldhatatlanná vált.²⁶ Frangepán szeptemberi halálával pedig meg is rendült Szapolyai szlavóniai hatalma.²⁷ A sors iróniája, hogy Kőszeg ezekben az időkben Erdődy Simon testvére, Erdődy Péter zálogbirtokában volt.²⁸ Ez 1522. június 4-én történt, a szerződést a hollenburgi báró, a nagy hatalmú, stájer származású Siegmund von Dietrichstein írta alá, Ferdinánd főherceg nevében.²⁹

²² Taucher 1932. 7. old.

²³ E. Kovács Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521-1526). TSz. 2003. 1-2. sz. 41. old.

²⁴ Uo. 1526. jún. 12., valamint 1526. aug. 16.

²⁵ VaML KFL Tk. Lvt. b. sorz. 33. sz. Bécs, 1526. okt. 4.

²⁶ Pálffy-kézirat 50. lev. A vezető egyéniségek, így Ivan Karlović horvát bán, Juraj Frankopan szluini gróf és Petar Kružić zenggi kapitány mellett meg kell említeni Jurisics Miklós (Nikla Jurišić) főparancsnok szerepét is.

²⁷ Pálffy-kézirat 2008. 177. lev.

²⁸ Elisabeth Gmoser: *Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung. Burgenländische Forschungen*. Band. 86. Eisenstadt, 2002. (a továbbiakban: Gmoser 2002) 91. old.

²⁹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 20. köt. 130-132. fol. H. n. 1522. jún. 4.

Amikor Erdődy Péter Szapolyai mellé szegődött, a már király I. Ferdinánd 1529. november 9-én Jurisics Miklósnak adta Kőszeg és uradalma jövedelmét és kapitányságát.³⁰

Hogy e kétségtelen érdekes fordulat kedvéért ne rohanjunk túlságosan előre, a pálya és a Habsburg-alternatíva megértéséhez néhány kiegészítés még talán ideillik. A Kremsben datált kőszegi záloglevél egyik mondata Jurisics Miklóst királyi tanácsosnak és a Flaum melletti Szentvid (*Rika svetoga Vida*) kapitányának nevezte.³¹ Ez a voltaképpen Fiume (a mai horvátországi Rijeka), amelynek legfőbb tisztségét 1528. március 24-én kapta meg.³² Erről a hivataláról Jurisics csak 1534 novemberében mondott le.³³ Ráadásul annak a dalmát születésű Hieronym de Zarának javára, aki korábban Frangepán Kristóf familiárisa volt, majd 1532–1533-ban I. Ferdinánd utasítására kétszer is járt a török udvarban.³⁴ A horvátországi Szentvid élén ekkor kormányzó városkapitány állt, aki mellé kormányzó- és ítéldbíróként rendelt az I. Ferdinánd-féle statútum. A lényeg azonban az volt, hogy az 1466 óta Habsburg-kézen lévő Szentvid korlátozott önkormányzatot kapott. A növekvő török veszély az uralkodó azon jogát, hogy ő nevezze ki e fontos stratégiai helyen fekvő város legfőbb katonai méltóságát, csak megerősítette. A városkapitányt éppúgy *homo regius*-szá, azaz királyi emberré tette, mint ahogy Sopron városkapitányságával történt ez a 15–16. században.³⁵ A városkapitányság (várszolgabírói kapitányság) egyik óriási pénzügyi kockázata az volt, hogy a háború általános pénzhiánya közepette a kapitányokra hárultak az erődtényezők fenntartási és építési költségei. Mint látni fogjuk, Jurisics több mint 5000 rajnai arany udvari adósságot halmozott fel. Ne szépítsünk, az udvar szívesen adta azoknak a feladatokat, akik képesek voltak a háborút finanszírozni, de legalábbis meg tudták előlegezni a költségeket. Jurisics Miklós ilyen volt.

Jurisics Miklós karrierjében döntő pillanat volt a második četini gyűlés, amelyen Jurisics Miklós elnökölt. A horvát rendek eme *szaborja* 1527. április

³⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 32. köt. 187. fol. Krems, 1529. nov. 9. „*Jurischitz Abtrettbrief vber Güñß*”.

³¹ Uo. „*Niclasen Jurischitz vnserm Ratte vnd Hauptman zu Sant Veit am Phlaum*”.

³² Taucher 1932. 9. old.

³³ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 42. köt. 47–48. fol. Bécs, 1534. nov. 5.

³⁴ Bariska István (szerk.): Hieronimus de Zara: *Új híradás (Neue Zeitung) a római királyi Felség és a nagy hatalmú török császár között nemrég kötött egyezségről és békéről. Bécs [?], 1533. márc. 2. után*. In: Kőszeg ostromának emlékezete. Bp. 1982. (a továbbiakban: Kőszeg 1982) 137–139. old. Egyes adatok szerint Jurisics Miklós féltestvére volt.

³⁵ Kubinyi András: *A magyarországi városok országrendiségének kérdéséhez*. In: Tanulmányok Budapest múltjából. A Budapesti Történeti Múzeum várostörténeti évkönyve. 21. Bp. 1979. 7–48. old.

28-án ült össze. A 17 pontban megfogalmazott rendi követelés is lényegében hűségnyilatkozat I. Ferdinánd mellett. A védelem helyzetét kritikusan elemző Jurisics nem hagyott kétséget afelől, hogy Bihács (Bihać) és Ripács (Ripač), ma boszniai helyek erősítése és felszerelése elkerülhetetlen. Az udvar válasza elmaradt, Jurisics azonban saját költségére elvégeztette, amit kellett.³⁶ Itt egyfelől elkezdődött az udvar adóssághalmozása Jurisicsal szemben. Másfelől Jurisics végleges elkötelezettsége I. Ferdinánddal szemben. A ilyen adósságokért a 15. században még magánháborút (Fehde) vívtak az alattvalók az uralkodókkal. A kölcsönös függés intézménye és a török veszély azonban ezt a 16. századra kiiktatta. Még jó, hogy ebbe az elkötelezettségbe a Jurisics-féle katonadiplomáták az uralkodó és a kereszténység iránt táplált hűségüket is beleértették. És persze számításukat is megtalálták. Oly módon, hogy a dinasztikus, a közösségi és az egyéni érdekeket egyeztetni tudták.

Ez az adósság lesz az újabb zálogbirtok-adományok alapja. A bécsi udvar tehát elismerte a tartozást, ezzel az erősítések szükségességét is, de fizetni csak a szabadon lévő birtokok jövedelmének zálogával tudott. Így került a krajnai Adelsberg (ma a szlovéniai Posztójna), valamint Neuhaus (ma a szlovéniai Dobrna) az Alsó-ausztriai Kamara látókörébe. Ám kiderült, hogy ezek már báró Bernhard Menesisnek voltak lekötve. A kamara tévedése nyomban kiderült. A kényes helyzet csak úgy volt feloldható, hogy a pártütő Erdődy Péter kőszegi uradalmát ajánlották fel Jurisicsnak a krajnai uradalmak helyett.

A beiktatásra és a földesúri hatalmát biztosító hűséglevél kiadására 1529. november 9-én került sor.³⁷ Ekkor az országrész is túl volt már Bécs első, 1529. évi török ostromán. Ebben a nyugat-magyarországi határsávrá lecsapó török portyák egyike Kőszeg környékét is pusztította. Borsmonostort le is rombolta.³⁸

Hogy milyen formátumú emberre akadt I. Ferdinánd Jurisics személyében? Jurisics Miklóst 1528 májusában Perényi Péter erdélyi vajda mellé szánta erdélyi főkapitánynak („*Oberst Feldhaptmann*”), merthogy a kémjelentések szerint a török több helyen szándékozta megtámadni a Magyar Koronát. Ő az az ember, mondja a levél, „*akivel mindenkoron elérheti a legjobbat a kereszténység védelmére és megmentésére*”.³⁹ Erre nem került sor. Egy hónappal később viszont

³⁶ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb 40. köt. 236. fol. Prága, 1533. dec. 17., valamint Taucher 1932. 7. old.

³⁷ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 32. köt. 187. fol. Krems, 1529. nov. 9. „*Jurischitz Abtrettbrief vber Günß*”, valamint uo. Krems, 1529. nov. 9. „*Gehorsambrief Vber Günß*”.

³⁸ Harald Prickler: *Kőszeg város 1530-ban I. Ferdinánd királyhoz benyújtott kérelme*. VSz. 1982. 2. sz. 236-244. old.

³⁹ Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Hadtörténeti Levéltár és Irattár (a továbbiakban: HIM HLI) Török kori Gyűjtemény. 1528/25. sz. Prága, 1528. máj. 3.

a vicenzai nemes Leonardo Nogarola gróffal együtt utasították, hogy tegyék rendbe a hadimustrák finanszírozását, a hadak zsoldjának kifizetését, illetve ellenőrzését. A szövegben szó esik a Fuggerek által rendelkezésre bocsátott hatalmas, mindösszesen 32 000 magyar aranyforint összeg kezeléséről is.⁴⁰ Mire az 1529. évi nehéz év hullámai elcsitulak, kiderült, hogy az új otthonába, a Habsburg-zálogon lévő Kőszegre megtérő Jurisics Miklós mégsem pihenhet. A háború folytatódott, csak hogy kisebb területre korlátozva. A két király közt minden diplomáciai kísérlet kudarcot vallott. A Szapolyai János pártján álló Szombathely, valamint az 1445 óta lényegében Habsburg-zálogon lévő Kőszeg körül különháború tört ki. Ennek néhány érdekes részletét 1529 decemberében egy cseh zsoldos katona, bizonyos Havel Zvicseticky („Hawel Zwitzetycky”), ill. maga Jurisics Miklós diktálta tollba.⁴¹ Egy későbbi, 1550. évi jelentésből derült ki például, hogy ebben a polgárháborúban a szombathelyi Bodó Ferenc támadásában a két kőszegi külváros csaknem elpusztult.⁴² Ezért kárpótlást is kapott Kőszeg városa 1530 júniusában I. Ferdinándtól.⁴³

4. Egy európai háború főszereplője

A bécsi udvar eleinte előszeretettel alkalmazott délszláv követeket (Habardanecz, Jurisics, Kuripesics Benedek, Hieronym de Zara) a törökkel való tárgyalásra a Portán. Ebben közrejátszhatott, hogy török ügyben tapasztaltabbak voltak. Ilyen volt Habardanecz János, Jajca várának utolsó kapitánya.⁴⁴ A heves véréű katonát a követségben azért Siegmund Weichselbergert alá kirendelték, aki a török 1532. évi hadjárata idején krajnai kapitány volt.⁴⁵ A sorban őt Jurisics Miklós követte, akit először 1529 májusában küldtek a Portára. Erről a deputációról nem sokat tudunk. Mégis Jurisics itt vált katonadiplomátává.

I. Ferdinánd azonban meg lehetett elégedve Jurisics diplomáciai képességeivel, mert 1530. május 27-én Joseph von Lamberg báróval, alsó-ausztriai főnemessel újra a Portára küldte. Lamberg báró az 1532. évi követségnek

⁴⁰ HIM HLI. Törökkori Gyűjtemény. 1528/26. sz. Prága, 1528. júl. 5. „Instruktion Grafen Nogarolis vnd Jurischitz”.

⁴¹ HIM HLI. Törökkori Gyűjtemény. 1529/31. sz. Kőszeg, 1529. dec. 19., továbbá 1529/30. sz. Kőszeg, 1529. dec. 21.

⁴² VaML KFL Acta Miscellanea. Kőszeg, 1550. jan. 4. Gegenbericht.

⁴³ VaML KFL Tk. Lvt. 49. sz. Ausgburg, 1530. jún. 26.

⁴⁴ Szekfű 1943. 33. old. A szerző Hoberdanacz-változatban tartotta nyilván Habardanecz nevét.

⁴⁵ Kőszeg 1982. 114-115., 268. old.

is tagja volt. Az előkészületek hosszadalmasak lehettek, mert a biztosítékokat csak 1530. június 29-én foglalták írásba Augsburgban. Ebből világossá válik, hogy a követeket arra kényszerítették, hogy az utat maguk pénzeljék. Főkapitányok, várkapitányok, követek sorsa ebben megegyezett. Noha a szövegben I. Ferdinánd a két királyi tanácsost azzal biztatta, hogy „*minket és az egész kereszténységet illető és reánk vonatkozó ügyekben határozotunk követként Törökországba küldeni*”, a költségeket maguknak kellett állni. Ez a kiábrándító valóság igen megterhelte a megbízottakat. Az útról elszámolást kellett készíteni. Az uralkodó azt ígérte, hogy ennek alapján megtörténik az elszámolás, ha úgy adódik, még az örökösöknek is.⁴⁶

Az alkalmasság mellett tehát döntő volt a leendő követek anyagi ereje, áldozatvállalása is. Ha késett a kifizetés, akkor adott esetben ezek a költségek beépültek az udvar egyéb tartozásaiba, hovatovább a zálogbirtokok nyilvántartott értékelésébe is. Az út egyéb kockázatairól most ne is essék szó. Jó példa erre Kuripesics Benedek beszámolója az 1532. évi követjárásról.⁴⁷

Miközben tehát I. Ferdinánd követei teljességgel hiábavaló módon azon voltak, hogy visszafordítsák a szultán 1532. évi hadjáratát, Jurisics már tudta, hogy a török második, Bécs elleni hadjárata érinteni fogja új birtokait, Kőszeg városát és uradalmát: „*Egyébként küszöbön áll a török támadása ez ellen az országrész ellen*” – írta Nádasdy Tamásnak 1532. július 20-án.⁴⁸ A török napló szerint a sereg ekkor már Drávaszentmárton mellett (a mai horvátországi Ivanovecnél) haladt el. Túl voltak az eszéki döntésen, ahol elhatározták, hogy Dél- és Nyugat-Dunántúl lesz a bécsi felvonulás útvonala.⁴⁹ Jurisicsnak kitűnő kémhálózata lehetett, ha az eszéki döntésről már olyan korán értesíthette Nádasdy Tamást.

Az 1532. évi török hadjárat története nemrég két alkalommal is napvilágot látott.⁵⁰ A részletező elemzésnek egyébként sincs itt helye, ám Jurisics-portré elképzelhetetlen néhány idevágó észrevétel nélkül. A Kőszeg török ostromát leíró munkák nagy része egyszerűen csőlátású. Ennek egyik

⁴⁶ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 36. köt. 168. fol. Augsburg, 1530. jún. 29. „*Lamberg vnd Jurischitz Versicherung vmb Ir Zerung vnd Ausgaben auf dye Rais zum Turkhen*”.

⁴⁷ Kuripesics Benedek jelentése I. Ferdinánd király követeinek követjárásáról. 1532. május 3.-szeptember 2. In: Kőszeg, 1982. 77-84. old.

⁴⁸ Jurisics Miklós levele Nádasdy Tamásnak. Kőszeg, 1532. júl. 20. In: Kőszeg 1982. 25-26. old.

⁴⁹ Szulejmán naplója. IV. Az 1532. évi hadjárat (Részletek). In: Kőszeg 1982. 174-175. old.

⁵⁰ Bariska István: Az 1532. évi török hadjárat történetéhez. In: Népek együttműködése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Pécs, 2005. 11-43. old. Uő.: Az 1532. évi török hadjárat történetéhez. Társadalomtudományok és Európa-tanulmányok Intézete. Ises Füzetek. Szombathely-Kőszeg, 2007. 42. old.

oka az, hogy kizárólag Kőszegre koncentrálnak. Mindenekelőtt Jurisics Miklós két, I. Ferdinándnak írt jelentésére, nevezetesen az 1532. augusztus 28-án, valamint az augusztus 30-án kelt leveleire.⁵¹ Jurisics eme két önreflexiója igen értékes, de nem elégséges forrás. Módszertani szempontból hibás eljárás csak ezekre hivatkozni. Többek között azért, mert nélküli azokat a stratégiai jelentőségű eseményeket, amelyeket többek között maga Jurisics tervezett meg az alsó-ausztriai, krajnai, karintiai, stájer és nyugat-magyarországi rendekkel a Rábán inneni török ellenállás érdekében.⁵²

Ez a rendi összefogás lényegében a szlavóniai, horvát, karintiai, stájer és alsó-ausztriai próbatételek és összefogás mintájára nőtte ki magát. Ehhez csatlakoztak a nyugat-dunántúli rendek, köztük Batthyány I. Ferenc, Nádasdy I. Ferenc, Nádasdy Tamás apja és Longin von Puchheim, Szalónak kapitánya is. Jurisics Miklós olyan körben lett meghatározó stratégia, mint Hans Katzianer alsó-ausztriai főkapitány, Hans von Ungnad stájer főkapitány, Hans Wernecker krajnai főkapitány, Siegmund von Weichselberger és Wilhelm von Polheim krajnai kapitányok, Pekry Lajos szlavón főkapitány, Batthyány I. Ferenc familírása. Az alsó-ausztriai, stájer és krajnai rendi lovasság (Gültreiterei) és felkelés (Augebot) nélkül képtelenség lett volna a Rábán inneni, mozgó kontingensek összehangolása, vagy a török által ostrom alá fogott várak (Sárvár, Szalónak) felmentése. E stratégia része volt az is, hogy Hans Katzianer elrendelte a Rába és mellékfolyói malmainak felgyújtását. Az 1532. augusztus 17-én hozzá befutott jelentések szerint a török nem tudta a magával hozott vagy lefoglalt gabonát megőrltetni. Ez okozta többek között a Kőszeg alatti janicsárlázadást. A rendkívül rossz időjárási és útviszonyok, a török sereg műszaki hátránya mellett ez a stratégia hozta meg Kőszeg kitartó és jól szervezett védelme mellett a váratlan sikert.

Mindezt el kellett mondani, hogy megértsük, miért szakadtak szét a török hadak, s miért lehetett őket a Fertő-köztől a Dráváig, a Rábától a Lajtaig arra kényszeríteni, hogy élelemért és takarmányért harcoljanak. Ekkor azonban már kisebb, ennél fogva sérülékenyebb egységekben. Ez a határ menti rendi ellen-

⁵¹ Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28., valamint 1532. aug. 30. In: Kőszeg 1982. 33-41. old.

⁵² Bariska István: Az 1532. évi török hadjárat és Kőszeg ostroma. Honismeret. 1982. 6. sz. 26-30. old.; uő.: Das Grenzschutzproblem im Türkenkrieg von 1532. In: Kleinlandschaft und Türkenkriege. Band. 1. Das südliche Burgenland zur Zeit der Bedrohung durch die Türken im 16. und 17. Jahrhundert. Simposion im Rahmen der „Schlaininger Gespäche“ vom 22.-25. September 1983 auf Burg Schlaining. Eisenstadt, 1983. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland. 68. 97-112. old.

állás egészen 1532. augusztus 22-ig működött. Ekkor rendelték fel a krajnai, stájer és alsó-ausztriai lovasságot Bécs alá, hogy csatlakozzanak a Habsburg-székváros védelmére gyülekező birodalmi csapatokhoz. De addig jelentősen csökkentették a Kőszegre nehezedő török főserég nyomását.⁵³

Ezeknek az V. Károly által is szorgalmazott birodalmi hadaknak azonban a birodalmi rendek Regensburgban megtiltották, hogy átlépjék a magyar határt. Jurisics tehát csak 1532. augusztus 22. után maradt magára, de akkor szinte végzetesen. Ezért mondhatta Nádasdy Tamás lékai szervitora, hogy „*Mikolicz úr megírta már Ferdinándnak, hogy ezután kurváknak adja a várait megőrzésre ennyi segítséggel, s ne vitéz férfiaknak. És már sokkal jobban hisz Nagyságotoknak Mikolicz úr a budai dolgokban stb.*”⁵⁴ Az akkor még Szapolyai-párti Nádasdy lékai embere hiába akarta azt sugallni, hogy Jurisics a törökös utat fontolgatta. Jószerével csak urát akarta nyugtatgatni, a hír nem bizonyult igaznak. A kőszegi kapitány azonban az elszigetelődés, a magárahagyatottság érzésében kemény kritikát fogalmazott meg a bécsi udvarral, de voltaképpen a vele korábban együttműködő örökös tartományok főkapitányaival szemben is. Furcsa módon így lett főszereplő. A kőszegi sikernek egyedül ő lett a haszonélvezője. Egy nem kívánt európai háború kellős közepén.

Jurisics két jelentését ma sem lehet megrendülés nélkül olvasni. Az egyiket augusztus 27-én szerdán este kezdte diktálni. Nagy lelki, idegi és fizikai megterhelés lehetett ez neki, hiszen aznap 4 órakor még megismételt heves török ostrom érte a falakat. Az első jelentést csütörtökön, még az utolsó roham előtt sikerült a falakon kívülre juttatni. A kapitány azonban attól félt, hogy küldöncét elkapták és meggyilkolták. Ezért írt augusztus 30-án, szombaton újabb levelet. Csütörtökön egy órakor ugyanis elhallgattak a fegyverek. Ezután következett török kérésre a nevezetes béketárgyalás Ibrahim fővezérrel, de már sebesülten. A beszámolókból is rendkívüli jellem bontakozik ki. Alattvalói hűsége és keresztény hite rendíthetetlen maradt. A saját alattvalóival szemben érzett együttérzése pedig talán korábban is feltűnő lehetett. Az akkor 42 éves Jurisics Miklós úgy fogalmazott, hogy ezekre „*tettem fel életem és vagyonom*”.⁵⁵ Végig roppant szerény és visszafogott maradt. Mindvégig azzal védekezett, hogy csak a birodalmi és az örökös tartományok hadainak egyesülését szerette volna lehetővé

⁵³ Hans Werneckernak, a krajnai rendek főkapitányának levele a krajnai rendeknek. Graz, 1532. aug. 15. In: Kőszeg 1982. 111. old.

⁵⁴ Hirnik Lőrinc lékai szervitor levele urának, Nádasdy Tamásnak. Léka, 1532. szept. 4. In: Kőszeg 1532. 45-46. old.

⁵⁵ Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28. In: Kőszeg 1982. 33. o.

tenni. Azért, hogy egy rövid időre feltartóztassa a török hadakat. Azzal azonban tisztában volt, ha saját költségén nem vásárol puskaport, s nem marad Kőszegen, minden elveszett volna. Az ő felismerése volt, hogy várát és várost szilárd egységben kell tartani: „...ameddig a város tartja magát, addig tartható a vár is, de tovább nem”.⁵⁶ A jelentés első sorában érezte, hogy erről Hans Katzianer alsó-ausztriai főkapitánynak és I. Ferdinánd haditanácsosainak is tudniuk kell, hiszen ők döntöttek a regionális rendi ellenállás beszüntetéséről. A jelentés hitelességéhez kétség nem fér, amiként Jurisics személye hitelességéhez sem. Udvarias, de nem hízelgő módon tesz szemrehányást azért, mert nem kapott segítséget. A katona fegyelmezettségével, okulás céljából részletezte az ostrom számos elemét. És arra a stratégiai tisztánlátásra is volt ereje, hogy üzenjen a bécsi haditanácsosoknak. Mert szerinte a szultán nem vonul Bécs ellen, nem akarja többé e határvidéket lerohanni, legfeljebb a Vendföldet, azaz Szlavóniát kényszeríti térdre. Hírnevet akar szerezni, nem pedig megütközni. Döbbenetes, de minden szavát igazolta, ami ezután következett.

A második jelentés is tovább rajzolja e különös jellem arcvonásait, mindenekelőtt diplomáciai és tárgyalókészségét. Bátorságát, hogy egyedül, kíséret nélkül ment ki a török táborba. Realitásérzékét, mert számot vetett azzal, hogy annyi vesztesége van, hogy színlélni kell. Tapintatos ravaszsága is megmutatkozik, hiszen ügyesen használja ki a Szulejmán szultán és Ibrahim fővezír, továbbá a fővezír és a janicsárparancsok közt támadt ellentéteket. Itt tudjuk meg, hogy Ibrahim emlékezett még arra, hogy Jurisics az isztambuli követsége alatt megbetegedett. De azt is, hogy nem kíván úgy tenni, mint Batthyány Ferenc és Erdődy Péter. Nem akar a török megszállta Buda adófizetője lenni. S minthogy Szapolyait csak „János vajdának” emlegeti, világos, hogy csak I. Ferdinándot ismerheti el királyának.

Hogy nem bővültek volna ezzel a két levéllel a Jurisicsról alkotott ismereteink? Dehogynem. Mindez összefoglalója mindannak, amit horvátországi és szlavóniai ténykedéseiről, egész habitusáról megtudtunk. Itt azonban halálközelségben és elszigeteltségben íródtak e sorok. Emberi tartása a legszélsőségesebb helyzetekben tűnik ki leginkább. Az embernek lassan az az érzése, romantikusan pozitív képet szuggerálnak a források. Pedig nem. Csak éppen különleges embert. A királyi kegy nem is maradt el, de a bécsi uraknak küldött üzenetét az érintettek nehezen nyelték le.

⁵⁶ Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28. In: Kőszeg 1982. 35. o.

5. Kőszeg bárója királyi kamarás

Hogy a török ostrom beemelte Jurisicsot az európai köztudatba, arról már volt szó. Szereplője lett már a 16–17. századi történeti műveknek is. A Habsburg-szolgalatba lépő katonát és diplomatát legtöbbször a kor fizetőeszközével, zálogbirtok-adományozással elégitették ki. Kiemelkedő érdemekre való tekintettel ezt örökletessé is lehetett tenni. Tulajdonképpen ezt a klasszikus utat járta be Jurisics Miklós is. Minekutána az udvar adóssága 1529-re már 5348 rajnai aranyforintra és 18 krajcárra rúgott, fizetni pedig nem tudott, Kőszeg városa és uradalma zálogát ezért az összegért neki átengedte. Ez – mint feljebb hivatkoztunk rá – már 1529. november 9-én megtörtént. Az Alsó-ausztriai Kamara 1530-ban újra megerősítette. Amikor a török ostrom után, 1533. február 20-án I. Ferdinánd régi, horvátországi hívét Alsó-Ausztriában bárói („*Freiherr von Güns*”) rangra emelte, véglegesen beemelte az uralkodó nemesi elitbe.⁵⁷ Az egyetlen történelmi személyiség, akinek báróságát Kőszeghez kötik. Ugyanakkor Kőszeg lett a család örökletes birtoka is.

Őszintén be kell vallani, hogy a bárói oklevél sok tekintetben meglepetés, hiszen eddig elmaradt a részletező elemzése. Erre most sem tudunk helyet szorítani. Mégsem kerülhetjük meg, hogy felhívjuk földesúri jogai és kötelezettségei néhány fontos részletére. Talán az oklevél zárószankcióját érdemes először kiemelni. Aki ugyanis a Szent Német Birodalom báróihoz hasonló rangra emelést, a vele járó adományokat és szabadalmakat nem engedi Jurisicsnak használni, vagy abban akadályozza, az 100 márka büntetésben részesül. Felét az Alsó-ausztriai Kamarának, felét pedig Jurisicsnak kell fizetni.⁵⁸ Ez azt jelenti, hogy I. Ferdinándnak az alsó-ausztriai rendekkel külön meg kellett küzdeni, ha valakit a rendek, a bárók soraiba akart emelni. Továbbá azt is sugallja, hogy Jurisics lényegében új bárónak számított az osztrák rendtársai között. Ezért az a körülmény, hogy Jurisics végre „*Freiherr von Güns*” lett, és rangja és címe mögött tényleges birtok van, valóban birtokhoz jutott földesúrrá tette.

Nincs tehát mit csodálkozni azon, hogy az oklevél úgyszólván mindent részletez. Azt állította, hogy a kőszegi birtokokat Jurisics nem adóssága fejében kapta, hanem zálogösszegért váltotta meg. Finom jogi megkülönböztetés, de ez tette lehetővé az adomány örökölhetőségét.

⁵⁷ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45-47. fol. Linz, 1533. febr. 20. „*Jurisichitz Freiherrn vnd Gabbrief vber Herrschaft Güns*”.

⁵⁸ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45-47. fol. Linz, 1533. febr. 20. „*Ain hundert Margkh Lotigs golts*”.

Az oklevél narrációs részében érdekes hivatkozásokat találni. Elhangzik itt is, hogy a Jurisics család igen régi hagyományú nemesi nemzetség; a szöveg külön kiemeli, hogy Jurisics „*ifjúságától kezdve... számos különös szolgálatban, hadjáratban, háborús szükségben ...az ellenség leverésében, hatalmunk szélesítésében és gyarapításában, valamint határainknak az ellenséggel szemben történő őrzésében és megtartásában bizonyított*”.⁵⁹ Hadi és diplomáciai téren sikeres pályafutás képét sugallja az indoklás, amely lényegében a Habsburgok szolgálatában állt. Mi sem természetesebb, hogy külön hivatkozást találni az érdemek felsorolásában a 25 napos török ostromra. Kiváltképpen pedig arra, hogy ebben Szulejmán szultán személyesen vett részt. Hősünk ennek ellenére „*lovagi módon, férfiasan... derekasan, keresztényi módon védte magát... tartományainkat és lakóit, de a Német Nemzet Római Birodalmát és az egyetemes kereszténységet is*.”⁶⁰

Érezhető, hogy az oklevelet fogalmazó kancellária miként egyezteteti a másutt is használt formulákat az egyénre szabott érdemek kiemelésével. Nem lehet kitergetni az oklevél minden sorát, mégis kitapintható, hogy mennyire kapóra jött az udvarnak, hogy egy-egy ilyen újonnan kreált főnemes érdemeit összekösse a dinasztia érdekeivel. Innen visszanézve is látható, hogy a Jurisics-féle választás korán eldőlt a Habsburg-oldalon. Most örököseit is lekötelezi, hiszen Kőszeg bárója öröklési rendjét is megszabta az udvar. Ádám fiát és Anna leányát téve az első helyre, hogy aztán Jurisics nővérének fiát, Tvarkovics Ferencet (Franjo Tvrvkić-ot) utánuk.⁶¹ Ebben is a birodalmi öröklési rendet, ill. az örökös tartományi rendet érvényesítették tehát. Ezzel biztosítva helyezte I. Ferdinánd Jurisics védelme (Vogtei) alá a közeli Borsmonostort is. Ami igazán meglepő, az az, hogy ennek az oklevélnek köszönhetően az uradalom pallosjogot is kapott. Amit pedig a 16. század közepére Kőszeg városa szerzett meg.⁶² Ezt pedig csak az Alsó-ausztriai Kormánysház és Kamara adhatta ki. Nem vitatható, hogy az oklevélbe csempészett esküminta is a Habsburg-elkötelezettséget hangsúlyozza; az sem, hogy a tartományi adó fizetésével Jurisics az alsó-ausztriai rendi jogközösség tagja lett.

⁵⁹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45. fol. Linz, 1533. febr. 20.

⁶⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45v. fol. Linz, 1533. febr. 20. (v = verso, hátdalt)

⁶¹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45v. fol. Linz, 1533. febr. 20.

⁶² Bariska István: *A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország 1447-1647*. Archivum Comitatus Castriferrei. Nr. 2. Kismonográfiák. 100-112. old.

Végül ez az oklevél ismerte el a királyi tanácsos mellett kamarási címét is.⁶³ Mindkét megjelölés pusztán cím volt, de jelezte, hogy az uralkodó közvetlen környezetéhez tartozók körébe helyezték.

6. Újjáépítés és pénzügyek

Mondhatnánk, hogy Jurisics 1533-ban csúcsra ért. Van is ebben valami. Ráadásul a sokat szenvedett Kőszeg is sokat profitált belőle. A város 1532 novemberében és 1535 áprilisa között főleg gazdasági kiváltságban részesült, hovatovább minden korábbi kiváltságára új uralkodói pecsét került.⁶⁴ Azonban ez a jog 1537 októberében Jurisicsra háramlott, azt jelentette, hogy saját birtokain korlátozott uralkodói jogokat gyakorolt.

Az ostrom utáni békeévek, az újjáépítés évei sem lehettek könnyű esztendőek. Sőt, kifejezetten konfliktusokkal terhelt évek voltak. A városnak pénzre volt szüksége, de a szomszédos alsó-ausztriai rendek kitiltották a kőszegi bor exportját. A kőszegi árukat csak külön engedéllyel lehetett Szombathelyre vinni. Kereskedelmi vákuum fenyegetett, amelyben az bőszítette fel az alsó-ausztriai rendeket, hogy I. Ferdinánd olyan rendi adó (Landsteuer) alól mentette fel Jurisicsot, a földesurat, amelyre nem volt joga. Jellemző, hogy I. Ferdinánd részben csak Jurisics jövedelmeiből felvett kölcsönrel tudta támogatni Kőszeg újjáépítését.⁶⁵ Az udvar adóssága több mint a kétszeresére emelkedett. Ebben benne volt a városnak kiutalt hitel, a kőszegi várra költött összegek és azok az összegek is, amelyeket Jurisics Miklós Wilhelm von Roggendorf esztergomi, 1530. októberi hadjárata adott ki.⁶⁶

Az Alsó-ausztriai Kamara ezért kénytelen volt a megszokott módszerhez folyamodni: adósság fejében újabb birtokok, ezúttal Popecs krajnai határvám és az alsó-ausztriai Mistelbach fogyasztási adóját kötötte le Jurisicsnak. Meg is

⁶³ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 47. fol. Linz, 1533. febr. 20. „*Er hinfuro neben seines Ratttils die Eer vnnnd als vnser Camerer fuern.*”

⁶⁴ Horváth Ferenc–Kiss Mária: *Kőszeg szabad királyi város titkos levéltára*. VSz. 1963. 3. sz. 72-73. old.

⁶⁵ Bariska István: *Erődtézési munkálatok Kőszeg városfalain a 16. században*. VSz. 1982. 2. sz. 248-249. old.

⁶⁶ Taucher 1932. 17. old. Az összegek itt pontatlanok, ezt a következő, linzi forrás igazolja.

kellett lépnie ezt, mert az udvar adóssága 1533 márciusában 13 000 rajnai aranyforintra ugrott. Ebben az adósságban többek között ott voltak Jurisics isztambuli követségének, azután az esztergomi hadjáratának költségei, továbbá a huszárok kétévi zsoldja, a kőszegi ostrom kárai.⁶⁷ Nem lehet nem észrevenni, hogy Jurisics kitűnően kezeltette bevételeit, így Kőszegen Melchior Thierberggel. Még a meglepően magasra ugró udvari adósság sem hozta zavarba. Itt el kell mesélni egy érdekes esetet. 1537 márciusában Don Peters de Lasso, I. Ferdinánd főistálló mestere és felesége Polixena Ungnad egyezséget kötöttek. Ebben arról van szó, hogy Jurisics Miklós mondjon le a galíciai Szent Jakab-lovagrend tagságáról és a vele járó hasznokról. Ez esetben 1000 guldent utaltatnak át évente a leobeni vámjövedelemből. Végül a tranzakció évi 600 gulden átutalásáért cserébe jött létre.⁶⁸ Egy másik esetben éppen Jurisics vállalt át egy 216 gulden értékű követelést I. Ferdinánddal szemben. Erre I. Ferdinánd azt az ígéretet tette, hogy az uralkodói fatereszkedelem hasznából elégíti majd ki; ezt azután mégis Jurisics féltestvérével, Hieronym de Sarával fizettette meg.⁶⁹ Magunk előtt látjuk a fizetőhivatalok és a kamarák sűrű ügykezelését, hogy legalább pontosan nyilvántarthassák a tartozásokat és követeléseket. Így eshetett meg, hogy 1529-ben Jurisicsnak már foglalt uradalom jövedelmeit jelölték ki. Egy bizonyos, hogy jövedelem- és pénzügyeit jó karban tartotta. Emlékeztet, hogy 1529-ben az Alsó-ausztriai Kamara tévedésből kötötte le Jurisicsnak Adelsberg (Posztोजना) és Neuhaus (Dobrna) jövedelmeit. 1537 októberében a két uradalmat birtokoló Berharnd Menesisnek mégis 300 guldent kellett fizetni, mert Jurisics lemondott a neki ítélt birtokok zálogáról.⁷⁰ Bécs máshonnan azonban kárpótolta báró Menesist.

⁶⁷ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 47v-48v. fol. Linz, 1533. márc. 7. „*Jurischitz Verweisung vmb die verzinsung von XIII M gulden auf den Vngelt zu Mistelbach*”. Érdekességként eláruljuk, hogy az isztambuli követjárás 609 guldent emésztett fel. Ezekre az adósságokra 5%-os kamatot vállalt az udvar. Ekkor egy kőszegi belvárosi kőház 200 font értékű volt. ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 48-49v. fol. Linz, 1533. márc. 7. A körbetartozás akkor is divat volt, szinte versenyeztek olykor a bécsi udvarnál, hogy kölcsönt adjanak. 1533-ban a cseh Kolin város 4000 guldent kölcsönt adott 5%-os kamattal I. Ferdinándnak, hogy az esztendő fordultával kiválthassa Jurisics adóssága egy részét.

⁶⁸ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 49. fol. Linz, 1533. márc. 7., valamint 40. köt. 81-82. fol. 1533. ápr. 19.

⁶⁹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 157. fol. Bécs, 1533. júl. 29., valamint 40. köt. 420. fol. Prága, 1533. dec. 23.

⁷⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 46. köt. 354v-355. fol. Bécs, 1537. okt. 23.

7. A krajnai kormányzó

Jurisics Miklós 1537. október 19-én vehette át azt a meghatalmazó okmányt, amely szerint őt alsó-ausztriai tartomány, valamint Szlavónia főkapitánya lett. Mellé 32 lovas és gyalogos ellátmányát rendelték.⁷¹ Helyettesei Erasm von Thurn Bihács (Bihač) és a horvát határvárak kapitánya, valamint Siegmund von Weichselberger zágrábi kapitány lett.⁷² Ugyanebben az esztendőben Prágában adtak ki egy olyan uralkodói parancsot, amely szerint az őt alsó-ausztriai tartomány fogalmán ekkor az Enns alatti Alsó-Ausztria, Stájerország, Karintia, Krajna és Isztria volt értendő, amelyet szellemesen „Isterreich” néven említett a forrás.⁷³

Valami történhetett 1538-ban, mert Jurisics katonai pályáját ebben az évben szűkítették. Azt lehet érezni a források hangulatán, hogy I. Ferdinánd generálisának, Hans Katzianernek 1527. október 9-én a Gorian mellett elszenvedett veresége súlyosan megzavarta a bécsi és prágai haditanácsos urakat.

A váradi békéhez vezető utat így módon szinte kikövezték. A paktumot azonban a török előtt titokban kellett tartani, mert Szapolyai János király halála esetén I. Ferdinánd lett volna a kedvezményezett. A bécsi udvari körök pedig kezdtek rosszhiszeműen viszonyulni Jurisicshoz. Nem tudni a részleteket. 1538 áprilisában azonban eddig soha nem tapasztalt módon kezdték ki a személyét. Azt állították, hogy Jurisics Szlavóniában (Windischland) úgy akart akart 840 rajnai aranyforint zsold egy részét visszatartani a szlavóniai főkapitányságnak („*Oberste Veldthaubtmanschaft*”), hogy közben a hadjárat nem is volt olyan jelentős.⁷⁴ Az ügy mögött állítólag Wilhelm von Roggendorf állt.⁷⁵ Az írás szerint 1538. március 18-án utalták ki az összeget, ennek egy részét azonban Blasius Spiller bécsi fizetőmester („*Zallmaister*”) most visszakövetelte. Bizony itt az utólagosan kifizetett zsold egy részére vonatkozóan hűtlenséggel vádolták Jurisicsot, aki azonban ezt visszautasította. Kiváltképpen azért, mert általa megelőlegezett összegről volt szó.

⁷¹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 46. köt. 351-352. fol. Bécs, 1537. okt. 19.

⁷² Taucher 1932. 19. old.

⁷³ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 46. köt. 121-124. fol. Prága, 1537. ápr. 14.

⁷⁴ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 82-83. fol. Prága, 1538. ápr. 1. „*kain Ansehenlicher Veldzug...beschen*”.

⁷⁵ Taucher 1932. 19. old. Roggendorf már régebben ellenállt annak, hogy bármi módon alávesse magát Jurisicsnak.

Úgy tűnik azonban, hogy Jurisics érveit nem fogadták el, pedig az elszámolást 1538 augusztusában beadta az udvarnak. A szlavóniai hadszíntér egyébként ekkor kissé leértékelődött. Ezért Jurisics Miklóst Szlavónia főkapitánysága alól 1538. május 1-jétől felmentették, egyben Laibach (a mai Ljubljana) székhellyel kinevezték Krajna kormányzójává, tartományfőnökévé („*Lanndshauptman in Crain*”).⁷⁶ Minthogy a Jurisics-gyerekek sírkövén Szlavónia még fel van sorolva, egészen bizonyos, hogy Jurisics Ádám és Anna halála még május előtt bekövetkezett. Az öt alsó-ausztriai főkapitányi tisztét még megtartották.⁷⁷ Ám, ezt is szűkítették, mert 1538 decemberében már Andre von Lamberget nevezték meg a források krajnai főkapitánnyá.⁷⁸

Szlavóniai leváltására tehát személyes tragédiája után került sor. Nem tudjuk, miként élte meg a katonai pálya elvesztését. Nyilván fegyelmezetten, de nem kevés keserőséggel. Az 1523–1538 között eltelt 15 esztendő katonai és diplomáciai teljesítménye és karrierje emelte be őt a legszűkebb tartományi és udvari körökbe, 1534-ben az alsó-ausztriai tartományi gyűlés főrendi háza választmányába is. Ez a felfelé ívelő pálya tört meg részben 1538-ban. Nem véletlen, hogy – miként a magyar nemesi elit egy része – ő is házat tartott fenn Bécsben. Ráadásul kettőt is. Az egyiket a Schenkentrassen. A másikat az a báró Bernhard Menesis vásárolta meg Jurisics halála után, akinek leánytestvére Katherina Puchheim, Jurisics első felesége és gyermekeinek anyja volt.⁷⁹

A krajnai kinevezésnek valamiképpen a hangneme is megváltozott. Szinte kizárólag parancsszerű lett. Jurisics lakhelyéül a laibachi várkastélyt jelölték ki. A rendeket arra utasították, hogy tiszteljék új urukat. Ebben a kinevezési okmányban hangzott el, hogy kegyvesztés és büntetés terhe mellett üldöznie kellett „*a lutheri és más új-megtévesztő szektákat*”. Parancsot kapott kormányzóhelyettes állítására („*Landverweser*”). Kötelezték arra, hogy a horvát helyeket védje meg a török ellen, továbbá részletezték jövedelmeit. Ezek ezúttal már természetbeni részbevételekből, kereskedői jutalékhányadokból, laibachi úrbéri adórészekből álltak össze. Azaz, átengedett királyi jövedelmekből. Ugyanakkor a vár jó karbantartására szorították. Távolléteiről jelentést kellett küldeni. A hivatali esküjét az Alsó-ausztriai Kormánysház és Kamara emberei előtt volt köteles letenni, hiszen bírói hatalmat is gyakorolt.

⁷⁶ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 98–101. fol. Prága, 1538. ápr. 29. „*Niclasen Jurischitz bestellung vber die Lanndshaubtmansschaft in Crain*”.

⁷⁷ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 100–101. fol. Prága, 1538. ápr. 21. „*Jurischitz bestellnn vber die obrist Velhaubtmanschaft der fünff Niederösterreichischen Lande*”.

⁷⁸ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 194v–195. fol. Prága, 1538. dec. 24.

⁷⁹ Taucher 1932. 18. old.

Az udvar azt is kiköttette, hogy híre és engedélye nélkül hadat még ellenség ellen sem vezethetett. Ez azonban ellentétben állt védelmi kötelezettségeivel.⁸⁰ A krajnai tartományfőnököt illető évi 800 arany kifizetésére először Hans Baigerturtzheimert, a horvát és friauli hadifizetőt, laibachi adóbehajtót kötelezték.⁸¹

Tartunk tőle, hogy most még kevés adattal rendelkezünk ahhoz, hogy megítéljük e fejleményeket okait. Csak annyit lehet érzékelni, hogy Jurisics mozgástere szűkebb lett. Többek között azért, mert új határvédelmi rendszer volt kialakulóban. 1540. január 12-én Hans Ungnad von Sonnegg az öt alsó-ausztriai tartomány, Szlavónia és Horvátország főkapitánya lett.⁸² Egészen bizonyos, hogy ekkor zárult le Jurisics katonai pályája. Néhány hónappal később, 1540 márciusában I. Ferdinánd állítólag újabb isztambuli követjárásra küldte.⁸³ Erre a követségre vonatkozóan nem bukkantunk semmilyen forrásra. Hieronym Łaski júliusi küldetése ráadásul kétségessé teszi Jurisics tavaszi kiküldését. Az adatok inkább arra utalnak, hogy Jurisics mind katonai, mind diplomáciai szerepléseit visszaszorították. Ráadásul az Alsó-ausztriai Kamara 1541. január 20-án arról értesítette Jurisicsot mint földesurat, hogy vissza kell adnia Sichelburg (Žumberak), Nassenfuss (Posztोजना) uradalmainak és Popecs vámjának jövedelmeit. Érdekes, hogy egy másik kamarai leiratból meg az derült ki, hogy 1541 márciusában az 1536-tól kezében lévő mistelbachi fogyasztási adót még mindig bérletében tartotta.⁸⁴ Itt újra szerepeltették azt a 13 000 rajnai aranyforint adósságot, amellyel I. Ferdinánd udvara tartozott Jurisicsnak. Az Alsó-ausztriai Kamara egyik leirata már nem is nevezte meg Jurisics katonai címeit, hanem „*Kőszeg bárója, királyi tanácsos és Krajna kormányzó tartományfőnöke*” titulusokat és hivatalát említette.⁸⁵

Jurisics 1543 júliusában még egyszer részletesen kitért erre az utasításra, és sérelmezte az eljárást. Pedig az Alsó-ausztriai Kamara más esetében sem válogatott, ha másnak szánta a jövedelmeket. A Kamara arra hivatkozott, hogy ezeket azért kell visszaszámaztatni, mert 1537-ben Jurisics kőszegi javait örökletessé tették. Hogy ezt még két évvel később is sérelmezte, arra utal, hogy rendkívül

⁸⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 98-101. fol. Prága, 1538. ápr. 29.

⁸¹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 90. fol. Prága, 1538. ápr. 29.

⁸² Pálffy 1996. 178. old. „*Obrister Velhawbtman vnnserer Funff Niderosterrichischen Windischen vnd Crabatischen Lannde*”.

⁸³ Taucher 1932. 21. old.

⁸⁴ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 49. köt. 37-38. fol. Bécs, 1541. márc. 15. „*Ungelt Mistelbach Jurischitz*”.

⁸⁵ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 49. köt. 573-574. fol. Bécs, 1541. márc. 15.

érzékenyen érintette. Jurisics Miklós 1543 derekán már nagyon beteg volt, erre hivatkozva fél év múlva átadta hivatalait és teendőit Anton [?] Thurnnak és Joseph von Lambergnek. 1543. október 23-án pedig véglegesen távozott a közügyektől.⁸⁶ Az ilyen esetekben az udvar kegydíjjal bocsátotta el híveit, így Jurisicsot is.

Amikor 1655 áprilisában Vas vármegye egyik szolgabírája és alszolgabírája elrendelte a kőszegi Szent Jakab-templomban történt oltárrombolások kivizsgálását, 39 tanút hívtak törvénybe. Jó részük azt vallotta, hogy Jurisics sírkövét ekkor emelték fel a padimentumból, és illesztették mai helyére. Amikor pedig Chernel Kálmán, Kőszeg történetírója 1873-ban kibontotta a Jurisics–Puchhaim sírboltot, abban 3 koporsó számára alkalmas téglalapazatot talált.⁸⁷ Chernel azt írta, hogy a „*sírbolt bemenetét fedő márványlap pedig mindenesetre külön halottat jelöl meg*”. Szerinte Jurisics Miklóst gyermekei mellé temették. Második felesége, Dersffy Potentia jóval túlélte férjét. Ez a házasság gyermektelen maradt.⁸⁸ A család végül azzal az unokatestvérével, neuhofi Jurisics Miklóssal halt ki, aki 1554–1572 között volt a kőszegi uradalom zálogbirtokosa.⁸⁹

8. Egy sikeres pálya tanulságai

Jurisics Miklós pályája lényegében sikertörténet. Régi, horvát nemesi család tagjaként a török európai háborúi kényszerítették a választásra Habsburg Ferdinánd mellett. A horvát nemesi elittel együtt nem a törökös, hanem a keresztény út mellett döntött. Így kap 1523-ban, majd 1526-ban a Horvátország és benne Szentvid (Fiume, Rijeka) védelme mellett elkötelezett Habsburg I. Ferdinándtól magas horvátországi katonai feladatokat s vele krajnai birtokokat. Közben 1528–1534 között Szentvid kapitánya, 1528-ban még Erdély főkapitányására is jelölték. A kettős királyság polgárháborúját is Habsburg-oldalon élte meg. Amikor 1529-ben Kőszeg városát és uradalmát jelölték ki javadalombirtokként, itt is a polgárháború következményeivel szembesült. Felkészültségének, higgadt és tárgyalóképes habitusának köszönhetően 1529-ben és 1530-ban is a Habsburgok követeként tárgyalta a török Portán Isztambulban. Az

⁸⁶ Taucher 1932. 22. old.

⁸⁷ Bariska István: *Mégiscsak Kőszegre temetkezett Jurisics Miklós?* Vasi Kalendárium '94. Szombathely, 1994. 59-60. old.

⁸⁸ Chernel Kálmán: Kőszeg sz(abad) kir(ályi) város jelene és múltja. Gmoser 2002. 94. old.

⁸⁹ Gmoser 2002. 94. old.

oszmánok 1532. évi Bécs elleni nagy hadjárata idején kitűnő stratégiának és szervezőnek bizonyult. Egyik megteremtője lett ugyanis az osztrák örökös tartományok és a nyugat-magyarországi rendek törökkel szembeni védelmének. Kőszeg uradalma és városa kapitányaként pedig az ostrom utolsó, legkritikusabb hetében elszigeteltsége ellenére is kitartott az ostromlott vár város védelmében. Így ő lett a nagy áldozatokkal járó ostrom Európa-hírének alakja.

1533-ban Kőszeg örökös bárói címét kapta a német birodalmi báróság mintájára. Kőszeg esetében ez azóta is példátlan maradt. 1537-ben birtokainak örökös ura lett. Ezért 1541-ben krajnai családi birtokairól kellett lemondani. 1533-tól Kőszeg városa is kivételezett gazdasági előnyökben részesült. Ez teremtette meg 16. századi fejlődését is. 1538–1540 között Jurisics öt alsó-ausztriai tartomány és Szlavónia főkapitányságát vezette. Királyi tanácsosi és kamarási címe mellett így szólíttatott meg a fiatalon elhunyt Ádám fia és Anna leánya sírkövén is, a kőszegi Szent Jakab-templomban. 1538–1543 között Krajna tartományfőnöke, kormányzója lett. 1538–1540 között azonban fokozatosan meg kellett válnia szlavóniai és az osztrák örökös tartományokban viselt katonai rangjaitól. Utolsó állomáshelye, Laibach (a mai Ljubljana) várkastélyából azonban tovább kezelte kőszegi birtokait is. Jövedelmeinek pontos kezelője maradt, az uralkodó nevében mind a horvátországi, mind pedig a krajnai és nyugat-magyarországi várak erősítését, sőt követjárásait is mindvégig hatalmas összegekkel előlegezte meg. Halála előtt már csak királyi tanácsosi, Kőszeg bárói címét és Krajna kormányzói hivatalát viselte. Ez utóbbiról ő maga mondott le, 1543 végén. Egyéni tragédiája, hogy e gazdag életpálya hozadékát már csak oldalági rokonai élvezhették. De 1572-ben velük is kihalt a Jurisics család. Sok jel mutat arra, hogy meghalni hazatért, és gyermekei mellett temettette el magát. Dinasztikus hősiessége, mélyen megélt keresztény hite, alattvalóival való együttérzése, rendkívüli katonai és diplomáciai felkészültsége, következetes emberi tartása szolgálatait kiemelkedő alakjává tették a bécsi és prágai udvari körökben, de a horvát, a szlavón, a krajnai, az alsó-ausztriai és a magyar rendi közösségekben is. Tipikus közép-európai jelenség lett, anélkül, hogy horvát identitását valaha is feledte volna.

Kőszeg

Bariska István

Nikola Jurišić

(1490 – 1543)

1. Jedna srednjoeuropska pojava

Ne mislimo samo, nego decidirano znamo, da je Nikola Jurišić bio jedan od najspremnijih i ujedno i najsimpatičnijih osoba svojega doba.

Dobio je niz vojničkih, diplomatskih i upravnih zadataka od braće Habsburg, a pretežno od Ferdinanda I.

Riješio ih je na najveće zadovoljstvo svojih nalogodavaca. U isto vrijeme povijesna vrela lijepo pokazuju da nije bila osobnost, koja dijeli ljude oko sebe, nego je pokazivao izrazite kohezijske sposobnosti. Osoba, koju su podanici ne samo poštivali, nego izrazito i voljeli, ako se uopće može govoriti o nekoj privrženosti između gospodara i podanika, između vlastelina i familijara. Pada u oči naime, da dio povijesnih vrela spominje njega gospodskom jednostavnošću samo imenom Nikola. Uostalom on se potpisivao, radilo se samo o kratkom imenu ili cijelom imenu sa obilježavanjem svoga ranga ili pozicije samo bosanskom ćirilicom ili bosančicom¹ (poljičicom) koja koristi elemente glagoljskog i latinskog pisma. Tako stoji i na darovnici datiranoj 1543 godine u Kisegu, kada je darovao kisečkog građanina Hansa Salzera slobodim plemićkim posjedom (*«freien Edlmann Hoff»*).²

Jurišić je prvo postao članom viteškog reda (Ritterstand) zatim doma velikaša (Herrenhaus) u Doljnoj Austriji. Već mu se je za vrijeme života izradio portret, kojeg su imali samo rijetki od najviših dvorskih dostojanstvenika i čiji

¹ Magyar Nagylexikon. 4. köt. Bik-Bz. Bp. 1995. 379. old(al). Leksikon ilustrira baš Jurišićevim potpisom pismo Bosančice. Mi se koristimo pri pisanju imena današnjim mađarskim pravopisom. Ne preporučuje se niti njemačka varijanta Jurischitz, a niti pisanje prema zapadno-ugaskoj južnoslovenskoj regionalnoj pravopisnoj normi Jurisich, jer se on sam nije koristio niti sa formom Jurišić, koja bi bila po današnje standardu hrvatskog pravopisa. Prema tome njegov potpis nije zaptičeni oblik pisanja imena.

² Županijski Arhiv Željezanske Županije ispostava Kiseg (u daljnjem tekstu ŽAŽŽiK) Tajni Arhiv (u daljnjem tekstu TA) b. niz broj 28. Kiseg, 24. listopad 1540.

novnika. Svima poznati portret mu je obnovio Ehrenreich Sandor Adam (1784–1852). Ehrenreich je bio slavljani rezac bakra i čelika svoga doba, koji je za vrijeme reformskog doba bečku publiku³ darovao serijom portreta pod naslovom «Icones principium.» – Držao je važnim da među ostalim ponovo stvori i portret Nikole Jurišića.

Figura Nikole Jurišića zadaje veliki zadatak za kasnije istraživače. Nikom ne bi padalo na pamet osporavanje njegovog hrvatskog podrijetla. Međutim onoga, koji bi se zaletio i njega nazvao hrvatskim velikašem, nježno bi uputio, da pročita natpis sa prelijepe mramorne nadgrobne ploče crkve sv. Jakova u Kisegu.⁴

Na iznimnom vrhuncu svoje karijere je Jurišić doživio najveću osobnu tragediju. Tekst je dao u usta svoga sina, baruna Adama Jurišića stradalog u kugi. Preko njega je izrazio svoju bol, da je uz svojeg muškog nasljednika morao položiti i tijelo svoje kćeri Ane. Ali je on i nabrojao sva svoja priznanja, vojničke činove i činovničke titule. Za vrijeme je te tragedije 1538. godine naime on barun grada Kisega.

Savjetnik i komornik rimskog kralja Ferdinanda I., zatim glavni kapetan pet austrijskih pokrajina po imenu (to mi stavljamo kao dopunu) Donje-Austrije, Kranjske, Koruške, Štajerske, Görza i na kraju guverner Kranjske. Moramo misliti i na to, da je supruge našao izvan hrvatskih obitelji. Našeg heroja njegove titule više vežu za nasljedne pokrajine Habsburgovaca a i svoje pozivnice je dobivao od pokrajinskog sabora Donje-Austrije. U godini svoje smrti odrekao se guvernerstva Kranjske – koja više tada nije postojala –, u tadašnjem Laibachu (danas Ljubljana). Barunska titula ga unatoč tomu do kraja vezala za Kiseg, zapadnougarski grad, koji je u to doba bio u Habsburškom zalogu.

³ Mađarski Veliki Leksikon. vez 7. Ed-Fe Bp. 1998. Ehrenreich Sándor Ádám. str. 128.

⁴ «Ich, Adam Jurischitz, Freyherr zu Ginß lig in disem grab mit sambt meiner schwester Anna welches mir mein Vater Niclas Jurischitz, Freiherr zu Ginß Rö(misch)-K(ö)n(iglicher) M(ajesta)t Rat, Camer, Obrister Veldhauptmann der finff niderösterreichischen und windischen land und Landshauptmann in Chrain pauen hat lassen, hiermit wel vnd der Gütig Got gnedig vnd barmherzig sein A(nn)o 1538» Ovaj se tekst ponekad netočno publicirao. Anton Wittinger: Die Stadt Güns und ihre Umgebung. IV. Heft. Güns 1889. 152 str., Horváth Detre: A múltak emlékei Kőszegen. II. Szombathely, 1931. 78 str. Bariska István: Kőszeg-Güns. Szombathely, 1997. 61. str., Várady Zoltán: Középkori epigráfiai adatok Vas megyéből. Vasi Szemle (dalje u tekstu VSz) 2000. 1. broj 97. str.

Istovremeno se može konstatirati, da ga je europski poznatim učinila turska opsada grada Kisega. Kako bi se inače moglo protumačiti da je Hans Sachs (1494–1576) poznati nürnberški pjesnik i kompozitor već 30. studenog 1532. godine objavio poznatu pjesmu o turskom pohodu i herojskom otporu Kisega?⁵

Ili kako protumačiti da je suvremenik tog majstora također iz Nürnberga poznati pisar slika i drvorezac Erhard Schön (1491–1542) godine 1533. smatrao vrijednim objaviti to pod skoro istim naslovom, kao i njegov kolega.⁶ Iznad tvrđave i grada Kisega u desnom uglu slike, koja prikazuje tursku vojsku, zapaljane dijelove države stoji natpis na latinskom «Gins». Ime te tvrđave i grada, koji se onda nalazio u založnom vlasništvu Nikole Jurišića. I na kraju nikako ne smijemo prešutjeti dva pisma kisečkog kapetana, koja su obišla čitavu Europu. I to u formi letaka (Flugschriften). To su bila štampana pisma, na neki način, politički vijesnici. Ferdinand I. čim je dobio pisma svog podanika, odmah je uočio u njima za njega vrlo korisnu narativu (sadržaj). Bečki dvor se potrudio, da kršćanska Europa iz prve ruke bude informirana o događajima.⁷

Izgleda da bi Hrvati, Mađari i Nijemci mogli njega uvrstiti među svoje velikane svojih povijesti. Njegov životni put dobar je primjer, da čovjeka ne karakterizira samo njegovo podrijetlo, nego i preuzeta zadaća. Nemojmo zaboraviti, da u njegovo doba još ne postoje nacije i povijesne se osobe ne mogu vezati uz nacije u današnjem značenju te riječi. Istovremeno uloga, koja je zadesila Jurišića bila je vrlo složena i onako tipično srednjeeuropska.

⁵ Hans Sachs. Ein Klag zu Gott vber die grausem Wüterey des grausamen Turgken ob seinen viel Krigen vnd Obsigen. Anno Salutis. MDXXXII. Am XXX. Tag Novembris (Tužna pjesma Bogu o strašnom uništavanju Turaka, o njihovom ratovanju i porazima. Anno Salutis. 30. studeni 1532.) Kiseg Nikola Jurišić Muzej. Izdanje H. 56. 164. l. sz.

⁶ Naslov drvoreza Erharda Schön-a: Ein Klag zu Got vber die grausamliche manigfaltigen wüterey de3 Blutdürstigen Türcken vmb gnedige Hillfs (Tužna pjesma Bogu o strašnom pustošenju krvožednih Turaka za milostivnu pomoć). London British Muzeum. MS/PM/OBJ. NoC.B.I. 439-3. 49-10-31-255. Ordner No.702777(8485). Fotokopija 117x28,5 cm je u vlasništvu autora. Ova kopija je 2008. godina bila izložena na izložbi Mađarskog Nacionalnog Muzeja pod naslovom «*Renesansni pogledi (slob. prijevod)*» Londonski je primjerak u drugoj polovici 18. stoljeća bio u vlasništvu jednog privatnog sakupljača umjetnina iz Göttingena. Moramo spomenuti da jedan primjerak Schön-ovog drvoreza čuva se u J. Paul Getty muzeju u Los Angelesu.

⁷ Balogh F. András: Literarische Querbindungen zwischen Deutschland und Ungarn in der erste Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts und Wissenschaftsgeschichte. Deutschland und Ungarn in ihrem Bildungs- und Wissenschaftbeziehungen warend der Renaissance. Franz Fischer Verlag Tübingen, 2004. 118. srt.

2. Dijeleći sudbinu Slavonije i Hrvatske

Ljudi, koji pišu Jurišičevu biografiju moraju se stalno hrvati sa činjenicom, da je država, točnije sudržava, Hrvatsko Kraljevstvo, gdje je on rođen pod pritiskom Turaka skoro pa nestala, a to baš u vremenu, kada je Jurišić u svom životu došao u poziciju samostalnog djelovanja. U isto vrijeme onaj dio države sa kojom će se pod odlučujućim pritiskom hrvatskog plemstva od 1550-ih godina ona spojiti, naime Slavonija, smanjila se na do tada neviđene dimenzije.⁸ Sve je to uzrokovano raspadom južnih granica srednjovjekovne Ugarske uslijed turskog širenja 1520-ih godina.

Ništa ne bismo shvatili od te nevjerojatne karijere, da se ne pozabavimo s okolnostima, kako je došao Jurišić na čelo Slavonije i Kranjske. Ne bismo stigli bliže rješavanja njegovog djela, ako se ne pozivamo na okolnosti, kako je dospio na jednu od najviših vojnih pozicija 5 nasljednih pokrajina. A na kraju ne bismo to razumjeli bez bazičnih istraživanja Géze Pálffy-ja.⁹ Jurišić se rodio na obali Jadranskog mora u gradu Senju (Zengg) 1490. godine (godine smrti kralja Matijaša Korvina, nap. prev.) Međutim ni od vremena prvog objavljivanja njegove biografije 1932. godine, nismo posve sigurniji u datum njegovog rođenja.¹⁰

Već je odrastao čovjek, kada se osmanlijska opasnost ponovo pojavila na granicama njegove domovine. Na turskoj Porti su u to doba preuzeli primat ljudi,

⁸ Bak Borbála: Magyarország történelmi topográfiája a honfoglalástól 1950-ig. Historia Könyvtár Monográfiák 9/I. Bp. 1997. 63-64. str.

⁹ Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezésének története a kezdetektől a 18. század elejéig. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz.) Povijest organiziranja protuturskog obrambenog sustava od početaka do početka 18. stoljeća. (Skica za veće sumirajuće djelo) Történelmi Szemle = TSz 1996. 2-3- broj. (u daljnjem tekstu Pálffy 1996.) 163-217. str. isti: Kerületi és végvidéki kapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16-17. században. Okružni i krajinski kapetani i zamjenici glavnih kapetana u Mađarskoj u 16-17. stoljeću T sz. 1997. 2. broj 257-288 str. isti: Horvátország és Szlavónia a 16-17. századi Magyar Királyságban. Hrvatska i Slavonija u Ugarskom Kraljevstvu 16-17. stoljeću. Fons. 2002. 1-3. broj 107-121. str. isti: Szent István birodalma a Habsburgok közép-európai államában. A Magyar Királyság és a Habsburg-monarchia a 16. században. Zemlje krune Svetog Stjepana u srednjoeuropskoj državi Habsburgovaca. Ugarsko kraljevstvo i Habsburška Monarchija u 16. stoljeću Velikodoktorska disertacija. rukopis Bp. 2008. Dalje: Pálffy kézirat/rukopis 2008. 436 list.

¹⁰ Thirrin Gusztáv: Jurisics Miklós élete és működése. Život i djelo Nikole Jurišića. A kőszegi Suéchenyi István Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola 56. értesítője az 1931-1932. évről. Kőszeg, 1932. (továbbiakban: Taucher 1932) 3-24. str. Još se i danas sa priznanjem sjećamo na autora za ovo djelo, mada nam je žao, što nije naveo kojom se arhivskom građom služio.

koji su preferirali jedan europski rat. To se dogodilo na pritisak utjecajnih ljudi pretežno porijeklom sa Balkana.¹¹

Što se nakon toga moglo očekivati i dogodilo se je. Nakon pada Beograda (1521) praktično je pala južna obremena linija.¹² Slavonija i Hrvatsko kraljevstvo došle su u izravnu opasnost.

Razumljivo je da je puno toga ovisilo o tom, da li će posebno upravljana pokrajina Ugarskog kraljevstva, Slavonija i Hrvatska kao sudržava, moći ujediniti svoje snage u toj izvanrednoj situaciji. I naravno što će se dogoditi sa matičnom zemljom. U suštini je to predodredilo sudbinu hrvatskog plemstva, među njima i obitelji Jurišić, koja se ubrajala među starije plemićke obitelji.¹³

Istraživači tvrde, pa ćemo to i mi prihvatiti, da je otac Jurišića bio kapetan Senja.¹⁴

U toj funkciji je primio u najam iz Bosne protjerane Uskoke. Riječ znači u mađarskom prijevodu ljude koji bježe. To su bili naoružani slobodnjaci, čiji su snagu znali izuzetno dobro koristiti protiv Turaka i Venecije, koja je bila u savezništvu s njima. Njihovo vezivanje uz zemlju i garancija njegovog slobodnog statusa na početku 1530 godina bila je od odlučujućeg značenja, jer bi se oni mogli okrenuti protiv hrvatskog društva, koje ih je primilo.¹⁵

To je među ostalima i zasluga obitelji Jurišić, koji su na svom založnom imanju u kranjskom Sicherburgu (danas Žumberak, Hrvatska) to vezanje za zemlju sa privilegijima dobivenim od Ferdinanda I. i obavili. Ovaj kraj se još i u 19. stoljeću nazivao uskočkim okrugom.¹⁶

Od 1528. godine je i sam Jurišić vrlo efikasno sudjelovao u pacificiranju Uskoka.

U ovoj ratnoj napetosti Ludovik II. odlučio je tvrđave južne granice predati u obranu princu Ferdinandu Habsburškom. Sa hrvatskog aspekta ta vladareva odluka bila je od najodlučujućih odluka za Hrvate. To je bila naime osnova habsburške uprave gradovima i tvrđavama hrvatskog i slavonskog turskog gra-

¹¹ Fodor Pál: Magyarország és a török hódítás. Bp. 1991. (a továbbiakban: Fodor 1991) 34-45.

¹² Pálffy-kézirat 2008. 33. lev.

¹³ ÖStadarchiv Finanz und Hofkammerarchiv Alte Hofkammer itd „Jurisics ein alt Adeliges Geschlecht

¹⁴ Taucher 1932. 4.

¹⁵ Thomas Winkelbauer: Standefreiheit und Fürstenmacht Lander und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter Teil 1. Ö Geschichte 1522-1699. 430. old.

¹⁶ Brockhaus Geographisch-artistische Anstalt Karta Koruške, Kranjske, Salzburga, Štajerske, Tirola i Voralberga 14. Auflage.

ničnog područja.¹⁷ Uzajamnost nasljednih pokrajina i tog pograničnog područja datira se iz tog vremena.

Ovo obrambeno okrilje Habsburgovaca pridonjelo je u odlučujućoj mjeri tom, da hrvatski staleži prihvate Ferdinanda Habsburškog i odbace Ivana Zapolju.

Hrvati su ionako bili možda jedini narod u regiji na koji nije djelovala reformacija.¹⁸ Ovo spiritualno jedinstvo je postalo još jače uslijed turskog pritiska i nasilne migracije. Njihovi velikani i svećenici su prihvatili istu sudbinu kao i njihovi podanici. Nikola Jurišić je postao jedan od inicijatora preseljenja Hrvata, koje je teklo u više valova.¹⁹ Karakteristično je da kada je nastao guverner Kranjske u travnju 1538. godine jedan od najvažnijih njegovih zadataka bio je da ne trpi «luterske i druge obmanjujuće sekte».²⁰ Ovakva obrana kršćanstva (katoličke vjere) postala je i doktrina habsburške univerzalne vladavine. Na hrvatskim granicama se događala i kristalno čista obrana identiteta u toj borbi protiv Turaka.

Ovome je dao specifični pečat obrat nakon mohačke bitke.

3. Obvezan podanik

Mađarska historiografija i javnost su teško opterećeni netrpeljivošću prema Habsburgovcima. Što se međutim nakon 1526. godine dogodilo, naročito u vezi sa djelovanjem narodnog kralja Ivana Zapolje, istovremeno se dobronamjerno zataška i komunicira se oprost. Naime u veljači 1528. godine je Zapolja u Carigradu potpisao ugovor, prema kojem je Mađarsko kraljevstvo postalo vazalna država Sultana Sulejmana.²¹

To je bio tzv. Turski put. Nešto što naročito nije htjela plemićka elita Hrvatskog Kraljevstva bila je upravo ta opcija. Teoretski je postojala i opcija Krsta Frankopana, najutjecajnijeg hrvatskog velikaša i zagrebačkog biskupa, Mađara Simona Erdődy-ja, koji je očekivao visoki državni položaj na strani Zapolje u Slavoniji. Međutim na prekretnici 1526–27. godine dvostruki izbor kraljeva nije trpio nikakav kompromis. Nažalost izazvao je krvavi i strašan građanski rat. U tom je ratu bilo neizbježno suprotstavljanje Slavonije i Hrvatskog Kraljevstva.

¹⁷ Pálffy 1996. 165.

¹⁸ Bariska István: Kísérlet egy menekülő népcsoport reformációjára.

¹⁹ Szekfű Gyula: A horvát és vend végek védelme. Bp. 1943.

²⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK NÖ Geenkbücher 47. sz. 98-101.

²¹ Fodor 1991. 45-47.

Dogodilo se da su uništavani posjedi jednih i drugih. Ali da mađarski, slavonski i slavonsko-hrvatski velikaši uz tursku pomoć uništavaju posjede pristaše Ferdinanda I. to je bilo moguće samo u postupcima pristaša Zapolje.

1523. godine Jurišić postaje glavni kapetan hrvatskih granica zamjenivši Nikolaus Graf von Salma, koji je pozvan u Beč.²² 1524. godine postao je članom gornjeg doma doljnjoaustrijskih staleža, tzv. Herrenhaus-a.

To je već dio njegove političke karijere. U vrijeme približavanja Turaka 20-og travnja 1526. godine Ferdinand imenuje Jurišića glavnim zapovjednikom protuturskih vojnih operacija u Hrvatskoj.

Prije svega zadatak mu je bio pomaganje hrvatskog bana.²³ Kada se Ferdinand u ljeto 1526. godine okrenuo protiv Venecije, koja je bila saveznik Turaka, tražio je konjanike od Jurišića na granicu sa Venecijom, međutim tu je naredbu povukao zbog vijesti o turskom napadu.²⁴

Odlazak turske vojske nakon mohačke bitke nije smirilo Ferdinanda. Jurišić također dobije strogo upozorenje, da se očuva kontrola na graničnom području. Izrazio je svoje negodovanje.

Naime, da kako je bilo moguće da: «ovako mala turska vojska mogla je napraviti takav prodor i porobiti toliko kršćana».²⁵

Kada su hrvatski staleži na Cetinskom Saboru 1-og siječnja 1527. godine izabrali Ferdinanda za gospodara, sukob dvaju dijelova države postao je neizbježan.²⁶

Nakon smrti Frankopana u jesen je zapoljina vlast u Slavoniji poljuljana.²⁷ Ironija sudbine je ta, da je u isto vrijeme imanje Kisega bilo je u založnom vlasništvu brata zagrebačkog biskupa, Petra Erdődy-ja.²⁸ Ugovor je potpisao 4-og lipnja 1527. godine vlastoručno barun iz Hollanbrunna, utjecajni velikaš štajerskog porijekla Siegmund von Dietrichstein u ime glavnog hercega Ferdinanda.

²² Taucher 1932. 7.

²³ E. Kovács Péter: Ferdinánd Főherceg és Magyarország. Tsz 2003. 1-2. sz. 41.

²⁴ Uo. 1526. jún. 12., valamint 1526. aug. 16.

²⁵ VaML KFL Tk. Lvt. b. sorz. 33. sz. Bécs, 1526. okt. 4.

²⁶ Pálffy-kézirat 50. lev. A vezető egyéniségek, így Ivan Karlović horvát bán, Juraj Frankopan szluini gróf és Petar Kružić zenggi kapitány mellett meg kell említeni Jurisics Miklós (Nikla Jurišić) főparancsnok szerepét is.

²⁷ Pálffy-kézirat 2008. 177. lev.

²⁸ Elisabeth Gmoser: *Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung*. Burgenländische Forschungen. Band. 86. Eisenstadt, 2002. (a továbbiakban: Gmoser 2002) 91.

Kada je Erdődy stao na zapoljnu stranu,²⁹ studenog 1529. godine, već kao kralj Ferdinand I. predao je sve prihode i kapetansku titulu kisečkog posjeda Jurišiću.³⁰

Da ne bi previše požurili naprijed, zbog ovog interesantnog preokreta, možda je shodno na ovom mjestu dodati nekoliko nadopuna, da bi se razumio životni put i habsburška alternativa.

Kisečko založno pismo datirano u Kremsu na jednom mjestu spominje Jurišića, kao kraljevskog savjetnika i kapetana Szentvida pokraj Flauma (Rika svetoga Vida).³¹ Ovo je zapravo Fiume (današnja hrvatska Rijeka) čiju je najvišu vojničku funkciju dobio 24. ožujka 1528. godine.³² Ove se je funkcije Jurišić odrekao tek u studenome 1534. godine.³³

I to u korist Dalmatinca Hieronyma de Zara, koji je bio prije familijar Krste Frankopana i između 1532 i 33 dva puta boravio na Porti kao poslanik Ferdinanda I.³⁴ Na čelu hrvatskog Szentvida stajao je u to doba guverner kapetan grada, pored koga je po Ferdinandovom statutu bio postavljen guverner sudac. Bit stvari je međutim bila da je grad, koji je bio od 1466. godine u rukama Habsburgovaca, dobio ograničenu samoupravu. Pojačana turska opasnost je pravo vladara na postavljanje kapetana strateški važnih gradova samo pojačala. Kapetan grada je ovako postao isto homo regius iliti kraljevski čovjek, kako se to dogodilo i sa kapetanom Šoprona u 15-16. stoljeću.³⁵ Jedno od velikih financijskih rizika statusa gradskog kapetana bilo je to, da u teškim vremenima rata u općoj nestašici novca sav izdatak na održavanje i dogradnju utvrda teretilo ga je izravno. Kako ćemo u kasnijem dijelu izlaganja vidjeti Jurišić je nagomilao 5000 rajnskih zlatnika dvorskog duga. Nemojmo uljepšavati. Dvor je vrlo rado prepustio onima zadatke, koji su bili u stanju financirati rat, ili u najmanju ruku kreditirati izdatke. Jurišić je bio upravo takav čovjek.

U karijeri Jurišića odlučujući trenutak dogodio se za vrijeme drugog Cetinskog Sabora, na kojem je on predsjedavao.

²⁹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 20. kött. 130-132. fol. H. n. 1522. jún. 4.

³⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 32. kött. 187. fol. Krems, 1529. nov. 9. «*Jurischitz Abtrettbrief vber Günß*».

³¹ Uo. «*Niclasen Jurischitz vnserm Ratte vnd Hauptman zu Sant Veit am Phlaum*».

³² Uo. 1526. jún. 12., valamint 1526. aug. 16.

³³ VaML KFL Tk. Lvt. b. sorz. 33. sz. Bécs, 1526. okt. 4.

³⁴ Pálffy-kézirat 50. lev. A vezető egyéniségek, így Ivan Karlović horvát bán, Juraj Frankopan szluini gróf és Petar Kružić zenggi kapitány mellett meg kell említeni Jurisics Miklós (Nikla Jurišić) főparancsnok szerepét is.

³⁵ Pálffy-kézirat 2008. 177. lev.

Ovaj sabor je zasjeo 28. travnja 1527. godine. Staleški zahtjevi sažeti u 17 točaka bili su zapravo izjave vjernosti prema Ferdinandu I. Jurišić, koji je vrlo kritično analizirao situaciju obrane, nije ostavio niti trunku sumnje da je utvrđenje Bihaća i Ripača neophodno. Odgovor dvora je izostao, međutim Jurišić je izvršio sve potrebno o svom novcu.³⁶ Tu je započelo nagomilavanje duga dvora prema Jurišiću. S druge strane Jurišić odlučno pristaje uz Habsburgovce. Za ovakve su se dugove još i u 15. stoljeću vodili privatni ratovi podanika protiv vladara.

Institucija međusobne ovisnosti i turska opasnost je međutim takve postupke stavila izvan konteksta.

Samo po sebi se podrazumijeva, da su pod pojmom privrženosti ljudi poput Jurišića podrazumijevali i vjernost prema vladaru i kršćanstvu. I naravno našli i svoju računicu u svemu tome. Na način da su vrlo vješto usuglasili dinastičke, zajedničke i privatne interese.

Ovaj dug će predstavljati temelj daljnjem dodjelivanju založnih imanja. Bečki dvor je znači priznao dugovanje, s tim u vezi i potrebu utvrđivanja granice, ali platiti je mogao samo prihodima slobodnih imanja, koje je založio kod onih kojima je dugovao. Na taj su način došli posjedi Adelsberg (danas Postojna Slo) i Neuhaus (danas Dobrna Slo) kao potencialna imanja u vidokrug dolnja austrijske Komore. Međutim otkrilo se da su ta imanja već vezana barunu Bernhardu Menensisu. Greška Komore se brzo otkrila. Ova osjetljiva situacija mogla se riješiti samo na način da se umjesto kranjskih vlastelinstava Jurišiću ponudilo kisečko vlastelinstvo u međuvremenu odmetnutog Petra Erdődy-ja.

Inauguracija i predaja vjerovnog pisma, koje je garantiralo vlastelinu prava dogodilo se 9. studenog 1529. godine.³⁷ Tada je ovaj dio države već bio nakon prve turske opsade Beča.

Kao posljedica opsade jedna četa Osmanlija, koja je ciljala na pogranično područje zapadne Ugarske, poharala je i okolicu Kisega. Klostermarienberga su i porušili.³⁸

³⁶ Elisabeth Gmoser: *Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung*. Burgenländische Forschungen. Band. 86. Eisenstadt, 2002. (a továbbiakban: Gmoser 2002) 91.

³⁷ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 20. köt. 130-132. fol. H. n. 1522. jún. 4.

³⁸ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 32. köt. 187. fol. Krems, 1529. nov. 9. «Jurischütz Abtrettbrief vber Güns».

Da se vidi na kakvog je čovjeka naišao Ferdinand I. u osobi Jurišića pokazuje i činjenica da je bio nominiran za glavnog kapetana (Oberst Feldhauptmann) Erdelja uz vajdu Petra Perényi-ja u svibnju 1528. godine, jer po dojavama doušnika Turci su na više mjesta namjeravali napasti Ugarsku Krunu. On je taj čovjek, piše u pismu «s kojim ćete uvijek postignuti najbolje u obrani i spašenju kršćanstva.»³⁹ Do ovoga ipak nije došlo. Mjesec dana kasnije su ga uz grofa iz Vicenze Leonardom Nogarolom zadužili da srede finansiranje vojske, isplatu i kontrolu plaća vojskama.

U tekstu se navodi i raspolaganje sa ogromnim zajmom od Fuggera od 32 000 mađarskih zlatnika.⁴⁰ Kada su se stišali valovi teške 1529. godine bilo je jasno da nakon dospijeća u svoj novi dom na habsburško založno imanje Kiseg neće imati vremena za odmor. Rat se nastavljao, samo je bio ograničen na manje područje.

Svi su se diplomatski pokušaji između dva kralja izjalovili. Između Szombathelya, koji je bio na strani Zapolje i Kisega izbio je mali rat. Nekoliko detalja tih borbi izdiktirao je jedan češki plaćenik navodni Havel Zvicseticky (Havel Zwitzetycky) ili sam Jurišić.⁴¹

Iz jednog kasnijeg izvješća iz 1550. godine je postalo jasno da su u napadu Ferenc Bodó-a u tom građanskom ratu skoro sasvim uništena dva kisečka predgrađa.⁴²

Za ta razaranja je grad u lipnju 1530. godine i dobio odštetu od Ferdinanda I.⁴³

4. Glavni lik jednog europskog rata

Ispočetka je bečki dvor preferirao usluge poslanika južnoslavenskog (hrvatskog nap. prev.) porijekla (Habardanecz, Jurišić, Kuripešić, Hyeronim de Zara) u pregovorima sa Portom.

Posljedica je to bila što su bili iskusniji u turskim poslovima (zna se, što je jedan od službenih jezika na Porti bio hrvatski ili neka varijanta toga nap. prev).

³⁹ Uo. «Niclasen Jurischitz vnserm Ratte vnd Hauptman zu Sant Veit am Phlaum».

⁴⁰ HIM HLI Törökkori Gyűjtemény 1528/26. sz. Prága, 1528. júl. 5. Instruktion Grafen vnd Jurischitz.

⁴¹ HIM HLI Törökkori Gyűjtemény 1529/31. sz. Kőszeg, 1529. dec. 19.

⁴² VaML KFL Acta Miscellanea. Kőszeg, 1550. jan. 4. Gegenbericht.

⁴³ VaML KFL Tk. Lvt. 49. sz. Ausgburg, 1530. jún. 26.

Takav je bio Ivan Habardanetz posljednji kapetan Jajca.⁴⁴ Impulzivnog vojnika su u poslanstvu podredili Siegmund Weichselbergeru, koji je za vrijeme 1532. turskog pohoda bio kranjski kapetan.⁴⁵

U redu iza njega slijedi Jurišić, kojeg su prvi puta poslali u Carigrad u svibnju 1529. godine.

O tom poslanstvu neznamo puno. Ipak Jurišić je tu stasao u vojnika-diplomatu.

Ferdinand I. bio je očito zadovoljan Jurišićevim diplomatskim kvalitetama, jer je sa barunom Joseph von Lambergom, velikašem iz Donje-Austrije ponovo poslan na Portu 27. svibnja 1530. godine. Barun Lamberg bio je član i izaslanstva 1532. godine. Pripreme su se dosta odugovlačile, jer su garancije stavili na papir tek 28. svibnja 1530. u Augsburgu. Iz ovoga je vidljivo, da su poslanici bili primorani sami financirati put. Sudbina glavnih kapetana, zapovjednika tvrđava je u tom pogledu bila ista. Mada je u tekstu Ferdinand I. svoje kraljevske savjetnike ohrabruje da, «odlučili smo ih poslati u Tursku kao poslanike u poslovima našim i cijelog kršćanstva», troškove su morali podmiriti sami. Ova surova stvarnost je itekako opteretila poslanike. O cijelom putu su trebali napisati izvješće. Vladar se obvezao, da će prema opisu biti izvršena isplata, ako se nešto i dogodi, čak i nasljednicima.⁴⁶

To znači osim sposobnosti izaslanika bila je potrebna i izvjesna financijska stabilnost, njihova požrtvornost. Ako je kasnila isplata, onda su se dugovanja ugradila u druge dugove dvora, čak što više i u vrijednosnu procjenu založnog imanja. O drugim rizicima puta tu nećemo niti raspravljati. Dobar je primjer toga izvješće Benedikta Kuripešića prilikom izaslanstva 1532. godine.⁴⁷

Kada su dakle ferdinandovi izaslanici svim svojim snagama pokušali razgovoriti sultana u svojoj nakani, da ponovno krene u vojni pohod 1532. godine, Jurišić je već znao, da će drugi turski pohod na Beč dotaknuti njegovo novostečeno imanje, grad i gospoštiju Kiseg «uostalom predstoji nam turski napad protiv ovog dijela države».

Napisao je to Tomi Nádasdy-ju 20. srpnja 1532.⁴⁸

⁴⁴ Szekfű 1943. 33. old. A szerző Hoberdanacz-változatban tartotta nyilván Habardanecz nevét.

⁴⁵ Kőszeg 1982. 114-115., 268.

⁴⁶ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 36. köt. 168. fol. Ausgburg, 1530. jún. 29. «Lamberg vnd Jurischitz Versicherung vmb Ir Zerung vnd ausgaben auf dye Rais zum Turkhen».

⁴⁷ Kuripesics Benedek jelentése I. Ferdinánd király követeinek követjárásáról. 1532. május 3.-szeptember 2. In: Kőszeg 1982. 77-84.

⁴⁸ Jurisics Miklós levele Nádasdy Tamásnak. Kőszeg, 1532. júl. 20. In: Kőszeg 1982. 25-26.

Prema turskom dnevniku vojska je tada već prolazila pored mjesta Drávaszentmárton (danas Ivanovec Hr). Bili su već nakon odluke u Osijeku, gdje se odlučilo da će smjer glavne vojske na Beč ići južnim i zapadnim Zadunavljem.⁴⁹ Jurišić je trebao očito imati razgranatu i dobru špiunsku mrežu, kada je o osječkoj odluci tako rano mogao obavijestiti Tomu Nádasdy-ja.

Veliki turski pohod 1532. godine nedavno je objavljen u dvama izdanjima.⁵⁰ Nema tu mjesta minucioznim analizama, ali za Jurišićev portret neophodno je napomenuti nekoliko detalja. Većina djela, koja opisuju opsadu Kisega nažalost je uskovidna. Jedan od razloga takvom gledanju leži u tome, što se koncentriraju samo na Kiseg. Prije svega na dva Jurišićeva pisma pisana Ferdinandu I. 28. i 30. kolovoza 1532. godine.⁵¹ Ove dvije samorefleksije Jurišića su interesantni, ali nedostatni izvori. Metodološki je krivi postupak samo se na njih pozivati. Prije svega zato, jer fale iz njih strateško važni događaji, koje je sam Jurišić planirao sa staležima Donje-Austrije, Kranjske, Koruške i zapadne-Ugarske u cilju obrane protiv Turaka sa lijeve strane rijeke Raab (Rába).⁵²

Ova staleška suradnja nastala je u suštini na primjerima prijašnjih slavonskih, hrvatskih, koruških, štajerskih i donjo-austrijskih iskušenja i suradnje. Toj suradnji su se priključili staleži zapadne Ugarske, među njima Batthyány I. Ferenc, Nádasdy I. Ferenc otac Tome Nádasdy-ja, i Longin von Puchheim kapetan Stadt Schlaininga. U takvom jednom krugu, kojeg su sačinjavali, Hans Katzianer, glavni kapetan donje-Austrije, Hans von Ungnad štajerski glavni kapetan, Hans Wernecker Kranjski Glavni kapetan, Siegmund von Weichselberger i Wilhelm von Polheim kranjskim kapetani, Pekry Lajos slavonski glavni kapetan, familijar Batthyányi I. Ferenc, Jurišić odjednom nastaje dominirajućim strategom. Bez staleške konjice [Gültreiterei] i ustanka (Angebot) donjoaustrijskih, štajerskih i kranjskih staleža bilo bi nemoguće kordinirati pokretne kontingente sa ove strane rijeke Rabe, ili oslobođenje gradova [Sárvár, Szalónak (Stadt Schlai-

⁴⁹ *Szulejmán naplója. IV. Az 1532. évi hadjárat (Részletek).* In: Kőszeg 1982. 174-175.

⁵⁰ Bariska István: Az 1532. évi török hadjárat történetéhez. In: *Népek együttműködése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára.* Pécs, 2005. 11-43. old. Uő.: Az 1532. évi török hadjárat történetéhez. *Társadalomtudományok és Európa-tanulmányok Intézete. Ises Füzetek. Szombathely-Kőszeg.* 2007. 42.

⁵¹ *Juristics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak.* Kőszeg, 1532. aug. 28., valamint 1532. aug. 30. In: Kőszeg 1982. 33-41.

⁵² Bariska István: Az 1532. évi török hadjárat és Kőszeg ostroma. *Honismeret.* 1982. 6. sz. 26-30. old.; uő.: Das Grenzschutzproblem im Türkenkrieg von 1532. In: *Kleinlandschaft und Türkenkriege. Band. 1. Das südliche Burgenland zur Zeit der Bedrohung durch die Türken im 16. und 17. Jahrhundert. Simposion im Rahmen der «Schlaininger Gespäche» vom 22.-25. September 1983 auf Burg Schlaining.* Eisenstadt, 1983. *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland.* 68. 97-112.

ning)], koji su bili pod turskom opsadom. Dio te strategije bilo je i to, da je Hans Katzianer naložio spaljenje svih mlinova na rijeci Rába i njenim pritocima.

Prema k njemu prispjelim izvješćima 17. kolovoza 1532. Turci nisu mogli samljeti svoje žito, koje su imali ili koje su opljačkali. Ova je činjenica bila uzrokom između ostalima i pobuni janičara ispod Kisega. Pored jako loših meteoroloških prilika, lošeg stanja cesta, tehničke inferiornosti turske vojske, ova je strategija pridonijela neočekivanom uspjehu, pored dobro organizirane i izdržljive obrane Kisega.

Sve smo ovo morali iznijeti, da bi se razumjela činjenica, zašto su se turske čete raspršile, i zašto ih se moglo natjerati da se od Nežiderskog jezera do Drave, od Lajte do Rábe bore za namirnice i stočnu hranu. To su već tada bile naime manje i samo po sebi razumljivo puno ranjivije jedinice. Ovaj staleški granični otpor funkcionirao je sve do 22. kolovoza 1532. Tada se je pozvala sva konjica kranjskih, štajerskih i donjo-austrijskih staleža da se pridruži carskoj vojsci predviđenoj za obranu glavnog grada Habsburgovaca, Beča.

Do tada su ali u velikoj mjeri oslabili pritisak glavne vojske na grad Kisege.⁵³

Ovim su međutim vojskama, koje je i sam car Karlo V. podržavao njemački staleži u Regensburgu zabranili stupiti na mađarsko tlo. Jurišić je dakle tek 22. kolovoza ostao sam, ali onda u stvarno kobnoj situaciji. Zato je mogao reći servitor Tome Nádasdy-ja iz Lockenhaus (Léka) da: *«gospodin Mikolicz je već napisao Ferdinandu, da ubuduće sa toliko pomoći neka predaje grad kurvama, a ne viteškim ljudima. I već Vaše Veličanstvo gospodin Mikolicz puno više vjeruje vama u pogledu budimskih stvari itd.»*⁵⁴ Nadašdijev čovjek je uzaludno htio insinuirati svom gospodaru, koji je tad još na strani Zapolje, da je Jurišić razmišljao o tzv. turskom putu. Htio si je samo smiriti svog gospodara, međutim vijest nije bila istinita.

Kisečki je kapetan dakle u svojoj izoliranosti i osjećaju ostavljenosti formulirao vrlo oštru kritiku naspram bečkog dvora, ali isto tako protiv glavnih kapetana nasljednih pokrajina, koji su do tada s njim surađivali. Bizarno je, ali u takvim okolnostima postao je glavna figura.

Jedini, kojem je dopala čast i korist kisečkog uspjeha, bio je upravo on. Usred tako nepoželjnog europskog rata.

⁵³ Hans Werneckernek, a krajnai rendek főkapitányának levele a krajnai rendeknek. Graz, 1532. aug. 15. In: Kőszeg 1982. 111.

⁵⁴ Hirnik Lőrinc lékai szervitor levele urának, Nádasdy Tamásnak. Léka, 1532. szept. 4. In: Kőszeg 1532. 45-46.

Dva jurišićeva izvješća ni dan danas ne možemo pročitati bez ganuća. Prvo je počeo diktirati još 27-og srijedu uvečer. Bilo je to vjerojatno veliko duševno, živčano i fizičko opterećenje za njega, ako se uzme u obzir da su Turci još u 4 sati vrlo žestoko opsjedali zidine grada. Prvo izvješće mu je uspjelo u četvrtak proslijediti izvan zidina prije posljednjeg turskog jurišanja. Kapetan se međutim pribojavao, da su mu pismonošu uhvatili i ubili. Zato je 30. kolovoza u subotu napisao još jedno pismo, naime nakon 1 sata u četvrtak nastalo je borbeno zatišje. Nakon toga je slijedio poznati dogovor na prošnju turske strane sa vezirom Ibrahimom. Tada je već bio ranjen.

Iz ovih izvješća se može nazrijeti izvanredna osobnost. Podanička odanost i kršćanska vjera ostali su mu nepoljuljani. Sućut prema svojim podanicima bila je možda i u njegovo doba iznimno rijetka pojava. Jurišić, koji je tada imao 42 godine ovako formulira: *«na ove sam stavio svoj život i imetak»*.⁵⁵ Ostao je do samog kraja jako skroman i povučen. Branio se stalno s tim, da je on htio samo omogućiti ujedinjenje vojski nasljednih pokrajina sa cesarskim vojskama, i to na način da: *«na kratko vrijeme zaustavim tursku vojsku.»* Bilo mu je savim jasno, da nije bilo na svom trošku kupljenog baruta i da nije ostao u Kisegu, sve bi bilo propalo. Shvatio je da se grad i tvrđava moraju držati u čvrstom jedinstvu jer: *«dokle god se drži grad, može se i tvrđava braniti, dulje ne.»*⁵⁶ U prvom redu svog izvješća je dao naslutiti da je o tome morao znati Hans Katzianer glavni kapetan Donje Austrije i Ratno vijeće Ferdinanda I., jer su oni odlučili o obustavi staleškog otpora. Vjerodostojnost ovog izvješća je neupitna, kao i autentičnost Jurišićevog lika. Na uljudan način, ali ne laskajući okorio ih je, što nije dobio pomoć. Svojom vojničkom disciplinom, da se izvuče pouka, detaljno je opisao više elemenata opsade. Imao je još snage i za to, da poručuje bečkom Ratnom vijeću, da po njegovoj procjeni Sultan neće ići na Beč, ne želi više pokoriti ovo pogranično područje, eventualno će pokoriti Slavoniju. Hoće steći slavu, a ne upuštati se u okršaj. Fascinantno je, da su se sva njegova predviđanja obistinila. Drugo izvješće nam dalje ocrta karakteristike njegovog izvanrednog lika, prije svega diplomatske sposobnosti i način njegova pregovaranja.

Veliku hrabrost, što se sam usudio ići u turski logor. Smisao procjene realnosti, jer je znao da će zbog velikih svojih gubitaka, morat i obmanjivati. Pokazuje

⁵⁵ *Juristics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28.* In: Kőszeg 1982. 33.

⁵⁶ *Juristics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28.* In: Kőszeg 1982. 35.

i svoju lukavost, jer vrlo vješto iskorištava suprotnosti nastalih između Sulejmana i Ibrahima, velikog vezira i age janičara. Iz ovoga doznajemo, što se veliki vezir Ibrahim još sjećao na Jurišića kao poslanika na Portu i da je tamo bio bolestan. Ali je isto uočio da on, naime Jurišić, ne želi postupiti kao Batthyány Ferenc i Erdődy Péter.

Nije htio postat poreznik Turaka, koji su opsjeli Budim, a iz toga što Zapolju spominje samo kao vojvodu Ivana, jasno je da samo Ferdinanda I. priznaje za svoga kralja.

Sa tim detaljima su se naše spoznaje o Jurišiću dopunile. Ovo je sažetak svega onoga što smo o njemu već znali, o hrvatskom i slavonskom djelovanju, o njegovom habitusu. Ovi su međutim redovi nastali u smrtnoj blizini i izolaciji.

Njegov ljudski karakter dolazi do potpunog izražaja baš u najtežim trenutcima.

Čovjek polako ima osjećaj da nam izvori sugeriraju romantično pozitivnu sliku. Međutim nije tako. Prikazuju nam izvanrednog čovjeka. Kraljeva milost nije izostala, ali poruka poslana bečkoj velmožama teško da se ikada zaboravila.

5. Barun Kisega kraljevski komornik

Da je turska opsada Jurišića lansirala o europsku javnost već smo prije spomenuli. Postao je likom povijesnih djela 16. i 17. stoljeća. Vojnika i diplomatu koji je bio u službi Habsburgovaca najčešće su namirili sa najpopularnijim platežnim sredstvom onoga doba, sa dodjelom založnog imanja. Na osnovi istaknutih doprinosa to se moglo pretvoriti i u nasljedstvo. Zapravo taj klasičan put prešao je i sam Jurišić. Pošto se dvor do 1529. godine kod njega zadužio sa 5348 rajnskih zlatnih forinti i 18 krajcara, a platiti mu nisu mogli, odlučili su zalog Kisega i pripadajuće gospoštine prepustiti njemu za taj dug. Kako smo već prije naveli to se dogodilo 9. studenog 1529. godine. Komora Donje Austrije je to ponovno potvrdila 1530 godine. Kada je Ferdinand I. nakon turske opsade svom vjernom hrvatskom podaniku podario titulu baruna Donje Austrije («*Freiherr von Güns*») konačno ga je podigao u red vladajuće plemićke elite.⁵⁷ Jedina je povijesna osoba, čija se barunska titula veže za Kiseg.

Istovremeno Kiseg je nastao i nasljedno imanje obitelji.

⁵⁷ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45-47. fol. Linz, 1533. febr. 20. «*Jurisichitz Freiherrn vnd Gabbrief vber Herrschaft Güns*».

Moramo iskreno priznati, da je barunska diploma u mnogo čemu iznenađenje, prije svega jer je do sada izostala njena decidirana analiza. To i ovog puta prelazi naše okvire. Međutim ipak ne možemo samo tako zaobići, a ne spomenuti nekoliko detalja prava i obaveza posjednika u njoj.

Možda bi se završna sankcija diplome trebala odmah na početku istaknuti. Tko ne dozvoljava ili ometa Jurišiću korištenje barunske titule, slične onima Svetog Rimsko Carstva, njegova primanja i slobode, neka se kazni sa kaznom od 100 maraka. Polovicu je dužan platiti Komori Donje Austrije, a polovicu Jurišiću.⁵⁸ To znači Ferdinand I. trebao je voditi bitku sa staležima Donje Austrije, ako je namjeravao nekoga dignuti u njihov stalež ili podariti mu barunsku titulu. Nadalje nam govori, da je Jurišić smatran kao novi barun među svojim staleškim kolegama. Znači okolnost, da je Jurišić napokon postao *«Freiherr von Güns»* stavio ga je u red pravih zemljoposjednika iza čijih se časti i titula i u stvarnosti nalazilo imanje.

Ne treba nas začuditi ni to kako diploma decidirano regulira tako reći sve okolnosti. U njoj stoji, da je Jurišić došao u posjed Kisega i imanja ne zbog svojih potraživanja prema dvoru, nego ih je otkupio. Fina je to pravna nijansa, ali je omogućila nasljeđivanje darovanog imanja.

U narativnom dijelu diplome možemo pronaći isto interesantne invokacije. Možemo pročitati, da je obitelj Jurišić jako stari plemićki rod. Tekst posebno naglašava, da je Jurišić: *«od svoje mladosti dokazao u raznim specijalnim misijama, pohodima, ratnoj nevolji....u pobjedi neprijatelja, u širenju i povećanju vladarske moći i u čuvanju i ojačanju naših granica od neprijatelja»*.⁵⁹

Ova slika nam dočarava uspješnu vojnu i diplomatsku karijeru, koja je u suštini bila podređena službi Habsburgovaca. Nakon toga ništa nije normalnije, jer dolazi dio o 25 opsada. Naročito u takvom kontekstu, da je u njoj osobno sudjelovao i sam Sultan Sulejman. Naš heroj je usprkos tome na viteški način junački, kršćanski branio sebe ... naše pokrajine i stanovnike, ali i Rimsko Carstvo Njemačkog Naroda i univerzalno kršćanstvo.⁶⁰

Osjeća se da je kancelarija, formulirajući ovu diplomu, vješto usuglašavala drugdje navedene formulacije, posebno naglašavajući osobne doprinose pojedinca. Ne možemo analizirati svaki redak dokumenta, ali je očito, kako je dobro došlo dvoru povezivanje zasluga ovako – malo pa malo – stvorenih velikaša sa

⁵⁸ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45-47. fol. Linz, 1533. febr. 20. *«Ain hundred Margkh Lotigs golts»*.

⁵⁹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45. fol. Linz, 1533. febr. 20.

⁶⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45^v. fol. Linz, 1533. febr. 20. (v = verso, hátoldal)

intersima dinastije. Iz ovakve perspektive promatrano vidljivo je, da je odluka o izboru Jurišića bila već dosta rano pala i sa habsburške strane. Na taj način vežu za sebe i nasljednike Jurišića, jer je istu nasljednopravnu proceduru određivao i propisao dvor. Na prvo mjesto stavio je sina Adama i kćerku Anu, a nakon njih sina svoje sestre Ferenca Tvarkovicsa (Franjo Tvrvkić).⁶¹

S ovim se pratila praksa nasljedstva koju je bila uobičajenu u carstvu. S tim u vezi osiguran, stavio je Ferdinand I. pod Jurišićevu obranu (Vogtei) i obližnji Borsmonostor.

Što je zaista iznenađujuće, da je kisečka gospoština zahvaljujući toj diplomu dobila i pravo mača. A to pravo je do sredine 16. stoljeća sebi prigrabio grad Kiseg.⁶² To pravo moglo je izdati samo donjoaustrijski Vladajući Stol i Komora. Ne može se poreći da je tipična formulacija prisege ukrijumčarena u tekst dokumenta, koja isto naglašava odanost prema Habsburgovcima, uz to niti činjenica, što je plaćanjem pokrajinskog poreza Jurišić postao članom donjoaustrijskog pravnog poretka. Naposljetku ova diploma mu je priznala pored titule kraljevskog savjetnika i čast komornika.⁶³

Obe formulacije bila su samo pusti nazivi, međutim ukazivali su na to da je stavljen u uski krug vladarevog okruženja.

6. Ponovna izgradnja i financije

Mogli bismo reći, da je Jurišić stigao na vrhunac svoje karijere 1533. godine. Ima nešto u tome. Dakako i napaćeni Kiseg je isto profitirao iz te situacije. Grad je dobio između studenog 1532. i travnja 1535. godine prvenstveno gospodarske povlastice, i svaku novu povlasticu je popratio novi vladarski pečat.⁶⁴

Da je međutim ovo pravo prešlo na Jurišića u listopadu 1537. godine značilo je, da je na svojim posjedima dobio ograničena vladarska prava. Godine mira nakon opsade, vrijeme ponovne izgradnje sigurno nije bilo lako. Mogli bismo reći, da su to bile godine opterećene sa puno konflikta. Gradu je bio potreban novac, međutim donjoaustrijski staleži su zabranili eksport kisečkog vina. Ki-

⁶¹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 45°. fol. Linz, 1533. febr. 20.

⁶² Bariska István: *A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország 1447-1647*. Archivum Comitatus Castriferrei. Nr. 2. Kismónográfiák. 100-112.

⁶³ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 47. fol. Linz, 1533. febr. 20. «*Er hinfuro neben seines Rattits die Eer vnnd als vnser Camerer fuern.*»

⁶⁴ Horváth Ferenc–Kiss Mária: *Kőszeg szabad királyi város titkos levéltára*. VSz. 1963. 3. sz. 72-73.

sečka se je roba smjela samo sa posebnom dozvolom nositi u Szombathely. Prijetio je trgovači vakum, jer su staleži Donje Austrije bili iziritirani, što je Ferdinand I. oslobodio Jurišića, kao zemljoposjednika od plaćanja staleškog poreza (Landsteuer), na što nije imao pravo. Simptomatično je, da je Ferdinand I. mogao pomoći novu izgradnju Kisega samo sa dignutim kreditom na Jurišićeve prihode.⁶⁵

Dug dvora se više nego udvostručio. U toj svoti bio je novac iz kredita, novci potrošeni na kisečku tvrđavu, i oni izdaci, koje je Nikola Jurišić izdao na ostrogonski vojni pohod Wilhelma von Roggendorfa 1530. godine.⁶⁶

Donjoaustrijska Komora je bila prisiljena posegnuti za uobičajenim instrumentarijem: za dug dobio je graničnu carinu kranjskog posjeda Popeč i porez na potrošnju donjoaustrijskog mjesta Mistelbacha. Morali su to i učiniti, jer je dug dvora prema Jurišiću ožujka 1533. godine iznašao 13 000 rajnskih forinti. U tom dugu bili su među ostalim i troškovi carigradskog poslanstva, ostrogonskog vojnog pohoda, dvogodišnja plaća husara, i šteta opsade 1532. godine.⁶⁷

Ne može se osporiti, da je Jurišić izvršno baratao sa prihodima u Kisegu sa Melchiorom Thierbergerom.

Niti ga je vrlo veliki dvorski dug mogao finacijski poljuljati. Tu moramo ispričati jednu vrlo interesantnu zgodu. U ožujku 1537. godine glavni konjušnik Ferdinanda I. Don Peters de Lasso i žena Poliksena Ungnad postigli su sporazum. U tom sporazumu radi se o tome, da bi se Jurišić trebao odreći članstva društva Svetog Jakova u Galiciji i povlastica, koje su uz to išle. U tom slučaju će oni godišnje prebaciti 1000 guldena iz carinskog prihoda grada Leobena. Na kraju je do transakcije došlo uz godišnju isplatu od 600 guldena.⁶⁸ U drugom je

⁶⁵ Bariska István: *Erődtései munkálatok Kőszeg városfalain a 16. században*. VSz. 1982. 2. sz. 248-249.

⁶⁶ Taucher 1932. 17. old. Az összegek itt pontatlanok, ezt az alábbi, linzi forrás igazolja.

⁶⁷ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 47^v-48^v. fol. Linz, 1533. márc. 7. «*Jurischitz Verweisung vmb die verzinsung von XIII M gulden auf den Vngelt zu Mistelbach*». Érdekességként eláruljuk, hogy az isztambuli követjárás 609 guldent emésztett fel. Ezekre az adósságokra 5%-os kamatot vállalt az udvar. Ekkor egy kőszegi belvárosi kőház 200 font értékű volt. ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 48-49^v. fol. Linz, 1533. márc. 7. A körbetartozás akkor is divat volt, szinte versenyeztek olykor a bécsi udvarnál, hogy kölcsönt adjanak. 1533-ban a cseh Kolin város 4000 guldent kölcsönt adott 5%-os kamattal I. Ferdinándnak, hogy az esztendő fordultával kiválthassa Jurisics adóssága egy részét.

⁶⁸ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 49. fol. Linz, 1533. márc. 7., valamint 40. köt. 81-82. fol. 1533. ápr. 19.

slučaju Jurišić preuzeo u ime vladara obavezu isplate od 215 guldena. Na to je Ferdinand obećao da će mu to vratiti iz profita, koji nastaje trgovinom dvorskog drva, ali je ovo ipak naplatio od jurišićevog polubrata Hieronyma de Zara.⁶⁹ Ispred sebe vidimo vrlo napete transakcije činovnika i komora, da bi barem imali nekakvu točnu informaciju o dugovima i potraživanjima. Ovako se moglo dogoditi, da su 1529. godine Jurišiću dodijelili već nekom drugom obećana imanja.

Jedno je na kraju ipak sigurno. Svoje prihode i finacije vrlo je vješto kontrolirao.

Poznato je da je donjoaustrijska komora 1529. godine krivo vezala na Jurišićevo ime prihode imanja Adelsberga (Postojna) i Neuhaus (Dobrna). U listopadu je međutim Berharnd Menesis vlasnik tih imanja trebao ipak platiti 300 guldena, jer se Jurišić odrekao zaloga njemu dodijeljenih imanja⁷⁰ Beč je međutim iz drugih izvora obeštio Menesisa.

7. Kranjski guverner

Jurišić je mogao preuzeti dokument 19. listopada 1537. godine, prema kojem je ovlašten biti glavnim kapetanom 5 donjoaustrijskih pokrajina i Slavonije. Uz to su i priključili izdatke 32 konjanika i pješaka.⁷¹ Zamjenici su mu postali Erasm von Thurn, kapetan Bihaća i hrvatskih pograničnih utvrda i Siegmund von Weichselberger zagrebački kapetan.⁷² U istoj su godini u Pragu izdali jednu takvu vladarevu naredbu, prema kojoj se pod pojmom 5 donjoaustrijskih pokrajina podrazumjevalo Donja Austrija ispod Ennsa, Štajerska, Koruška, Kranjska i Istra, koje izvor spominje pod duhovitim imenom *«Isterreich»*.⁷³

Nešto se moralo dogoditi 1538. godine, jer su mu vojničke ovlasti sužavali. Ozračje dokumenata komunicira dojam, da je poraz pored Gorjana ferdinandovog generala Hansa Katzianera 9. listopada 1537. godine jako poremetilo članove bečkog i praškog Ratnog Vijeća. Na taj način su praktično popločili put ka miru u Varadu. Pakt se je međutim morao držati u tajnosti od Turaka, jer u

⁶⁹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 40. köt. 157. fol. Bécs, 1533. júl. 29., valamint 40. köt. 420. fol. Prága, 1533. dec. 23.

⁷⁰ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 46. köt. 354^v-355. fol. Bécs, 1537. okt. 23.

⁷¹ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 46. köt. 351-352. fol. Bécs, 1537. okt. 19.

⁷² Taucher 1932. 19.

⁷³ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 46. köt. 121-124. fol. Prága, 1537. ápr. 14.

slučaju smrti Ivana Zapolje povlašteni bi postao Ferdinand I. Bečki dvorski krugovi počeli su se zlonamjerno odnositi prema Jurišiću. Ne znaju se detalji. U travnju 1528. godine su međutim na dotad neviđeni način načeli njegovu osobu. Tvrdili su, da je Jurišić u Slavoniji (Windischland) na taj način htio zadržati slavonskom glavnom generalatu (Oberste Veldthaubtmanschaft) jedan dio od 840 rajnskih zlatnih forinti, a da u stvari taj vojni pohod nije ni bio tako važan.⁷⁴ Iza tog postupka navodno je stajao Wilhelm von Roggendorf.⁷⁵ Prema spisu novac je isplaćen 18. ožujka 1538. godine, međutim jedan dio te svote je sada Blasius Spiller bečki isplatni meštar (Zallmaister) tražio natrag. Tu su Jurišića zapravo tužili zbog pronevjere naknadno isplaćene plaće, koji je takvu optužbu odbacio. Naročito zbog toga, jer se radilo o novcu, kojeg je on sam unaprijed posudio.

Izgleda da jurišićeve argumente nisu prihvatili, mada je on obračun u kolovozu 1538. godine predao Dvoru. Inače je slavonsko ratište u tom razdoblju izgubilo na svom značaju. Nikolu Jurišića su sa 1. svibnja 1538. razriješili kao glavnog kapetana Slavonije i istodobno sa Ljubljanskim sjedištem proglasili guvernerom Kranjske (Landeshauptmann in Crain).⁷⁶ Pošto je na posmrtnoj ploči svoje djece još navedena Slavonija, posve je sigurno da su djeca umrla još prije mjeseca svibnja. Titulu glavnog kapetana pet nasljednih pokrajina ostavili su još netaknutu.⁷⁷ Međutim došlo je do ograničenja ovlasti, jer izvori napominju u studenom 1538. godine Andre von Lamberga, kao glavnog kapetana Kranjske.⁷⁸

Slavonsko razrješenje nastupilo je znači nakon privatne tragedije. Ne znamo kako je proživio prestanak vojničke karijere. Posve sigurno disciplinirano, i sa ne malo gorčine. Proteklih 15 godina vojničkog i diplomatskog ostvarenja između 1523. i 1538. godine podiglo ga je u najuže dvorske krugove. 1534. godine među izbornike Gornjeg doma donjoaustrijskog Staleškog sabora. Ova karijera u usponu je djelomično slomljena 1538. godine.

⁷⁴ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 82-83. fol. Prága, 1538. ápr. 1. «*kain Ansehnlicher Veldzug... beschen*».

⁷⁵ Taucher 1932. 19. old. Roggendorf már régebben ellenállt annak, hogy bármí módon alávése magát Jurisicsnak.

⁷⁶ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 98-101. fol. Prága, 1538. ápr. 29. «*Niclasen Jurischitz bestellung vber die Lanndshaubtmannschaft in Crain*».

⁷⁷ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 100-101. fol. Prága, 1538. ápr. 21. „*Jurischitz bestallnn vber die obrist Velhaubtmanschafft der fünff Niederösterreichischen Lande*”.

⁷⁸ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 194'-195. fol. Prága, 1538. dec. 24.

Nije slučajno da je – poput ostale mađarske plemićke elite – i on održavao kuću u Beču. Čak dvije. Jednu u Schenkenstrasse-u. Drugu je onaj barun Bernhard Menesis kupio nakon smrti Jurišića, čija je sestra Katherina Puchheim, bila prva Jurišićeva žena i majka njegove djece.⁷⁹

Kranjsko imenovanje imalo je i drugi ton. Nekako nosi na sebi karakteristike zapovjedi. Za prebivalište bilo mu je dodijeljeno tvrđava-kaštel u Ljubljani (Laibach). Staležima su naredili da poštuju svog novog gospodara. U ovoj je diplomi navedeno da pod prijetnjom izopćenja i kazne, mora progoniti *«lutersanske i druge nove obmanjujuće sekte»*. Dobio je i zapovjed na postavljanje zamjenika guvernera (Landverweser). Naredili su mu da hrvatska mjesta obrani od Turaka i detaljno su mu opisali primanja. Ova su se sastojala od dijelova davanja u naturi, dijelova profita trgovaca, dijelova poreza kao ljubljanskog gospodara, znači to su prepušteni kraljevski prihodi. Istovremeno opomenut je na dobro održavanje tvrđave. O izbivanjima bio je primoran dati izvješća. Zakletvu je morao položiti ispred donjoaustrijskog Vladarskog Stola i Komore, jer je imao i sudbene ovlasti. Dvor mu je propisao i to, da bez obavijesti i dozvole ne smije voditi vojsku čak niti protiv neprijatelja. Ovo je bilo međutim u suprotnosti sa preuzetim obavezama obrane.⁸⁰ Na isplatu 800 zlatnika koja su pripadala guverneru Kranjske prvi puta obvezali su Hans Baigerturtzheimera, hrvatskog i friaulskog ratnog isplatišu i ljubljanskog utjerivača poreza.⁸¹

Bojimo se da raspoložemo sa premalo podataka, da bi mogli procijeniti uzroke ovih događanja.

Samo možemo konstatirati, da mu je područje djelovanja suženo. Prije svega i zbog toga, jer se počeo formirati novi pogranični obrambeni sustav. 12. siječnja 1540. godine je Hans Ungnad von Sonegg postao glavni kapetan 5 donjoaustrijskih pokrajina, Slavonije i Hrvatske.⁸²

Sasvim je izvjesno, da je tada završila vojna karijera Jurišića. Nakon nekoliko mjeseci kasnije u ožujku 1540. godine Ferdinand I. šalje Jurišića na ponovno poslanstvo u Carigrad.⁸³ U vezi tog pohoda nismo našli nikakve izvore. Poslanstvo Hieronyma Laskija u srpnju čak stavlja pod upitnik ovu Jurišićevu prolijetnu misiju.

⁷⁹ Taucher 1932. 18.

⁸⁰ tA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 98-101. fol. Prága, 1538. apr. 29.

⁸¹ tA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 47. köt. 90. fol. Prága, 1538. apr. 29.

⁸² Pálffy 1996. 178. old. *«Obrister Velhawbtman vnnserer Funff Niderosterrichischen Windischen vnd Crabatischen Lannde»*.

⁸³ Taucher 1932. 21.

Podaci nam više potvrđuju da su Jurišića sve više potiskivali i kao vojnika i kao diplomata.

Naposlijetku donjoaustrijska komora 20. siječnja 1541. godine obavještava Jurišića kao posjednika da mora vratiti primanja Sichelunga (Žumberak) i Nasenfussa (Potojna) i carinska primanja popečke carine. Interesantno je da iz drugog dokumenta Komore doznajemo da u ožujku 1542. porez na trošarinu u Mistelbachu, kojeg je držao od 1536. godine još držao u svom najmu.⁸⁴ Tu su ponovo naznačili dug od 13 000 rajnskih forinti, što mu je bio dužan Ferdinand I. Jedan dokument Donje Austrije više mu ne spominje vojničke titule, nego ga naziva «barunom Kisega, kraljevskim savjetnikom i guvernerom pokrajine Kranjske».⁸⁵

U mjesecu srpnju 1543. godine još se jedanput detaljno osvrnuo na to naređenje, i protestirao je zbog procedure. Međutim komora Donje Austrije ni u drugim slučajevima nije birala, ako je prihode namjeravala dati drugom. Komora je argumentirala, da se ti posjedi moraju vratiti, jer je Jurišićevo kisečko imanje postalo nasljedno. Da se još nakon dvije godine poziva na učinjenu nepravdu, upućuje nas na činjenicu, da ga je taj postupak osjetno pogodio. Polovicom 1543. godine bio je već bolestan i pozivajući se na to, predao je svoje službe i poslove Anton (?) Thurnu i Joseph von Lambergu. 23. listopada zauvijek se oprostio od javnih poslova.⁸⁶

U ovakvim slučajevima dvor se sa milostinjom opraštao od svojih podanika, tako i od Jurišića.

U travnju 1655. godine su jedan slugasudac (prijevod loš, to je stara institucija još od 13. stoljeća, gdje plemići biraju svog člana, koji pomaže u sudstvu) i podslugasudac Željezne županije prilikom naređenih istraživanja oko rušenja oltara u crkvi sv. Jakova i Kisegu, saslušali 39 svjedoka.

Veći dio je izjavio da su nadgrobnu ploču Jurišića tada izvadili iz padimenta (poda) i postavili ju na današnje mjesto. Kada je kroničar povijesti Kisega, Koloman Chernel 1873. godine otvorio kriptu obitelji Jurišić-Puchhaim, našao je podlogu za primanje 3 lijesa.⁸⁷

⁸⁴ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 49. köt. 37-38. fol. Bécs, 1541. márc. 15. «Ungelt Mistelbach Jurischitz».

⁸⁵ ÖStA FHKA AHKA AHK Nö. Gb. 49. köt. 573-574. fol. Bécs, 1541. márc. 15.

⁸⁶ Taucher 1932. 22.

⁸⁷ Bariska István: *Mégiscsak Kőszegre temetkezett Jurisics Miklós?* Vasi Kalendárium '94. Szombathely, 1994. 59-60.

Pisao je još: mramorna «ploča ulaza u kriptu u svakom slučaju označava posebnog mrtvaca».

Po njegovom mišljenju su Jurišića pokopali uz svoju djecu. Druga njegova žena, Dersffy Potentia je puno godina nadživila svog muža. Ovaj brak je ostao bez djece.⁸⁸

Obiteljska loza je izumrla sa bratićem zvanim Nikola Jurišić iz Neuhofoa, koji je bio vlasnik založnog imanja Kisega i gospoštine između 1554–72 godine.⁸⁹

8. Pouke jedne uspješne karijere

Karijera Jurišića bila je priča o uspješnosti. Kao član stare hrvatske plemićke obitelji europski ratovi Turaka primorali su ga da se odluči za Ferdinanda I.

Zajedno sa hrvatskom plemićkom elitom nije izabrao turski put, nego se odlučio za kršćansku opciju. Na taj način je dobio 1523. a zatim 1526. godine od Ferdinanda, koji se je odlučno založio za obranu Hrvatskog kraljevstva i Szentvida (Rijeke) visoke vojne zadatke, s njima i kranjska imanja. Dok je između 1528–1534. godine bio kapetan Szentvida, godine 1528. nominiran je i za glavnog kapetana Erdelja.

Građanski rat razdoblja dvaju kraljeva proživio je isto na strani Habsburgovaca. Kada mu je 1529. godine dodijeljen založni posjed Kiseg i gospoština kao prihodovno imanje, isto se i tu morao suočiti sa posljedicama građanskog rata. Zahvaljujući spremi, razboritosti i pregovaračkim sposobnostima pregovarao je u Carigradu 1529. i 1530. godine kao poslanik Habsburgovaca. Za vrijeme velikog turskog pohoda na Beč 1532. godine pokazao se kao vrsni strateg i organizator. Naime jedan je bio od postavljaca protuturske obrane habsburških nasljednih pokrajina i zapadnougarskih staleža. Kao pak kapetan Kisega i gospoštine u posljednjem sudbonosnom tjednu unatoč izoliranosti, izdržao u obrani opsjednutog grada-tvrđave.

Zahvaljujući toj činjenici postao je lik europskog glasa te opsade, koja je tražila velike žrtve.

⁸⁸ Chernel Kálmán: *Kőszeg sz(abad) kir(ályi) város jelene és múltja*. Szombathely, 1877-1878. 2. rész. 43.

⁸⁹ Gmoser 2002. 94.

1533. godine dodijeljena mu je nasljedna barunska titula grada Kisega. U slučaju Kisega ovaj čin ostao je bez primjera. 1537. godine postao je nasljedni vlasnik svojih imanja. Zbog toga se morao odreći svojih obiteljskih posjeda u Kranjskoj. Od 1533. godine grad Kisek je isto uživao iznimne gospodarske prednosti. Te su mu prednosti omogućili i razvoj u 16. stoljeću. Uzmeđu 1538–40 bio je glavni zapovjednik 5 nasljednih donjoaustrijskih pokrajina i Slavonije. Tim titulama je naslovljen uz časti kraljevskog savjetnika i komornika na nadgrobnoj ploči svoje preminule djece Adama i Ane u crkvi Sv. Jakova u Kisegu.

Od 1538. do 1543 bio je guverner i upravitelj Kranjske. U razdoblju od 1538. do 1540. se međutim postepeno morao odreći svojih vojničkih časti u nasljenim pokrajinama i Slavoniji.

Sa svog posljednjeg mjesta prebivanja, tvrđave-kaštela Ljubljane je međutim i dalje upravljao i kisečkim imanjem. Ostao je precizan upravitelj svojih prihoda, u ime vladara je kreditirao i utvrđivanje slavonskih, zapadnougarskih tvrđava, kao i onih u nasljednim pokrajinama, dakako i svoje diplomatske misije. Prije smrti posjedovao je samo titule kraljevskog savjetnika, kisečkog baruna, i upravitelja Kranjske. Ove posljednje odrekao se sam krajem 1543. godine. Osobna tragedija mu je bila, što su prihode ove vrlo bogate karijere uživali samo njegovi rođaci. Međutim 1572. godine s njihovim je nestankom izumrla jurišićeva obitelj.

Imamo puno naznaka da je umrijeti došao doma i dao se pokopati pored svoje djece. Vjernost dinastiji, duboko proživljena kršćanska vjera, dosljedni ljudski stav i njegove službe, učinile su ga izvanrednom ličnošću bečkih i praških vladarskih krugova, ali i staleža Hrvatske, Slavonije, Kranjske, donje Austrije i zapadne Ugarske. Postao je tipična srednjeeuropska pojava, a da se nikad nije odrekao svog hrvatskog identiteta.

Prof. Đuro Vidmarović* előadása

2008. június 28–29.

A VI. Soproni Horvát Napok alkalmából megtartott konferencián, melynek fő mottója az asszimiláció, az identitás és a történelmi memória problematikája volt.

I. rész

Az asszimiláció amikor egyszer megtörténik, egy befejezett folyamatról beszélhetünk. Reetnizáció, vagyis a folyamat megfordítása nem létezik. Konkrét és valós eseteket fogok felsorolni, miszerint az utóbbi 50 év során teljes horvát kisebbségi közösségek tűntek el, asszimilálódtak. (A fordítás helyessége miatt: nem önmaguk akaratából, hanem a kívülről ható folyamatok miatt.) Nem léteznek már a horvát tótok (Kis-Balaton környéke), a dalmát horvátok Szentendrén, az illír horvátok Budapest környékén, a rác horvátok is asszimilálódtak Érd környékén és a bosnyák horvátok eltűnése is küszöbön áll.

Velük együtt eltűnt teljes mikro- és makrokozmoszuk. Magyarokká váltak. Mikrokultúrájuk eltörlésével a magyar nemzet nem kapott semmit, ezzel ellenében egy kultúra tűnt el visszafordíthatatlanul és örökre.

Ez az a probléma, amellyel a kicsi, szigetszerűen elszórt népcsoportoknak kell megbirkózniuk. A felelősség ezekért a történésekért a többségi nemzetet terheli, annak államát és intézményeit. Az a tény, hogy a helyi vezetés egyik képviselője sincs itt ma velünk, nem szeretnék vendégszeretetükkel visszaélni, de nem téves egyéni mérlegelésük eredménye, ahogy egy előadó előttem ezt megemlítette, hanem a nemzeti álláspont eredménye, mely a nemzeti érzéketlenségtől mások problémái iránt a nemzeti animozitásig terjedő széles skálán mozoghat.

Ezt Önök, az itteni kisebbség képviselői „saját bőrükön” bizonyosan jobban tudják tőlem.

A mindennapi, pszichológiai szinten ha egy kisebbséghez tartozó egyén azt érzi, hogy saját kisebbségén és nyelvén keresztül megnyilvánulásával nem tudja elérni a megfelelő szociális promóciót, ő az asszimiláció útját fogja választani.

Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy eltitkolja nemzetiségi hovatartozását, esetleg nevet is változtat.

* Az előadó egyike azon kutatóknak Horvátországból, aki szisztematikusan foglalkozik a magyarországi horvátsággal, így szemtanúja a nyugat-magyarországi ún. gradistyei horvátok életének az utóbbi három évtizedben.

Sok, Magyarországon élő horvátot tudnék Önöknek felsorolni, akik megváltoztatták nevüket és Önök fiatalabbak már csak magyar nevükön ismerik őket, én viszont tudom a horvát családnevüket is. Ezennel rátérnék témámra, mely nagyon összetett.

A történelmi memória, mint az etnikai identitás feltétele

A történelmi memória mint az etnikai identitás feltétele egy összetett szociológiai, szociopszichológiai, kulturológiai és politikai matéria, anyag, mely gondos tudományos és interdiszciplináris megközelítést kíván meg, amely sajnos meghaladja ezen előadásom kereteit.

Ezért itt csak néhány hipotézisre koncentrálnék.

Először is, meg kell vizsgálni a történelmi memória, azaz emlékezés és ezzel együtt a történelmi tudat kifejezés értelmét.

Itt egy kollektivitás összetett, egymással összefonódó emocionális, intellektuális és racionális, a mi esetünkben nemzeti, ill. etnikai viszonyáról beszélhetünk, a múltban történt fontos összetevőivel, tartalmával és folyamataival, nem csak az ő történelmileg meghatározott determinánsán belül, hanem történelem előtti időkre visszamenőleg is.

A fent említett tartalmak a tények, magyarázatok, mitológiai elemek összetett keveréke, melyek aztán mitológémmé válnak. Hogy jobban megérthessék eszmefuttatásomat, engedjék meg, hogy néhány nép példáján keresztül világítsam meg a dolgot. Az első legyen az a nép, melynek történelmén és lelkiségén alapszik a nyugati civilizációs viselkedésminta, a zsidók.

A Krisztus utáni első évszázadban elűzvé saját földjükről, a lerombolt templommal, mint anyával, mely önmeghatározásuk élő központja volt, az egész világon szétszórva éltek tovább.

Történelmi tudat és emlékezés hiányában nagyon gyorsan eltűntek volna a történelem színpadáról.

Ellenben minden zsidó napról napra nem csak Jahvéhoz, istenéhez fohászodott, hanem saját magához is imájával, melyben a következő felkiáltás volt: Jövre Jeruzsálemben!

Valamint a 37. zsoltár: Száradjon el jobbom Istenem, ha elfelejtenélek ó Jeruzsálem!

Mint legnagyobb kincset őrizték meg történelmi emlékezésükben a régi hazában töltött időt.

Manapság, mikor Izraelben tartózkodnak, meggyőződhetnek arról, mekkora kohéziós, egyesítő ereje van a történelmi memóriának. Ez az oka annak, hogy minden régészeti leletnek Izraelben nemzeti jelentősége van. A kumráni tekercsek, mint elsődleges történelmi vallási források felfedezése a zsidó, akkor már az új állambeli nemzeti identitás számára elsődleges fontossággal bírt.

A zsidók történelmi memóriájában mitológiai tartalmakat is felfedezhetünk, melyeket történelmiként kezelnek.

Példának okáért nem rendelkezünk adatokkal az archeológiai leletek között, melyek alátámasztanák az egyiptomi fogságot, a 40 éves bolyongást a Sinai-félszigeten, Ábrahámról és Mózesről, még Dávidról és Salamonról sem. Ezek az információk csak a Tórában lelhetők fel. Ugyanez a helyzet a frigyláddával, Sába királynőjével és első szentélyükkel. Nincs archeológiai artefaktum. Ellenben ez nem zavarja a történelmi emlékezést, hogy ne kezelje ezeket az információkat mint valódi történelmi tényeket az abszolút érzelmi összetartozás szintjén. Ezek a racionális érvek nem képeznek akadályt a zsidók abbéli meggyőzésének, hogy a Tóra által szolgáltatott információk történelmi igazságok. Számunkra ez érthető is, mivel az így elfogadott történelmi memória nélkül a nehéz időkben nem őrződött volna meg a zsidó történelmi tudat és emlékezés.

A másik példa legyen a magyar nép példája, mely ország vendégszeretetét itt és most élvezzük. Megemlítem a hun arany problematikáját, mely adat a magyar történelmi emlékezésbe úgy épült be, mint vándorlásaik okának része. Nem beszélhetünk régészeti leletekről, sem történelmi forrásokról.

Megemlíthetnénk még elemeket, melyek a magyar nép etnogenezisééről szólnak. Itt vannak még az olyan fogalmak, mint a vitézség, a szent korona, a szent uralkodóház és a felsőbbrendű nemzet fogalmai is.

A horvát nép, melyhez én is tartozom természetesen szintén rendelkezik történelmi memóriával. Történelmileg bizonyított és mitológiai elemekre épülő részével együtt.

Mi történik, amikor az a történelmi emlékezés, memória elkezd halványulni, fakulni. Vele együtt elcsökevényesedik a történelmi tudat is. Az a közösség, melyben ezek a folyamatok végbemennek, inhomogénné válik, és a visszafélődés útjára lép.

Sok példával szolgálhatnánk, de vessünk fel csak kettőt. A romák és inkák példáját.

A romák elvesztették történelmi emlékezésüket és ezzel együtt történelmi tudatukat is. Szétszórt nyelvi-folklór csoportokként, szétszórva élnek az összetartozás és kölcsönösség érzése nélkül.

Az inkáknak az európai hódítók megsemmisítették etnikai elitjüket, vezető rétegüket, ezután pedig megakadályozták a történelmi emlékezés továbbadását

a túlélőkre. Az eredmény társadalmi visszafejlődés, aminek eredményeképpen ma az inkák nem rendelkeznek történelmi tudattal és memóriával.

Maradt még néhány mítosz, de csak maradványokban. A történelmi emlékezés felélesztésére tett kísérletek ezeknél a népeknél nem mutattak fel eredményt.

Hugo Chavez és Evo Morales próbálkozásai nem a történelmi memória felélesztésére tett próbálkozások, hanem politika.

A történelemben sok olyan népet tudunk felsorolni, akik politikai, tehát rájuk erőszakolt okok miatt elvesztették történelmi emlékezésüket, és mint ahogy mondtam, asszimilálódtak más népekbe, illetve új népet alkottak. Például a vandálok, kik annak idején Rómát foglalták el, vizigótok, burgundok, normannok, kik egész Dél-Itáliát és Angliát uralták. Majd a hunok, a besenyők, asszírok erős antik népe eltűntek.

Amikor az etnikai kisebbségekről beszélünk, a kérdés még összetettebb. Náluk ennek a memóriának két időszakát különböztetjük meg.

Az első időszak a kivándorlás időpontjáig terjed, a második pedig az ez utáni időszakot öleli fel.

A két időszakot össze kell egyeztetni, ami nem egyszerű és könnyű feladat.

Az etnikai kisebbségek idővel saját történelmi memóriát alakítanak ki, és ezzel együtt a költözés időszakáig terjedő emlékek, melyeket az anyanemzet őriz, lassacskán halványulnak, különösen akkor, ha nem létezik állandó és tartalmas kapcsolat az anyanemzettel.

A kisebbség történelmi memóriája leépítésnek van kitéve a befogadó nemzet részéről.

Így az asszimiláció és a saját néptől való elidegenedés folyamata kezdődik el. Ez a külső készítés is két szakasszal fejeződik be. Az elsőben az etnikai ág, kisebbségi csoport elkülönül az anyanemzettől, és függetlennek kiáltja ki magát, mely különbözik attól a néptől, melyből származik.

Megszakad, illetve megtiltják a történelmi emlékezést a kivándorlás előtti időszakra, és az ez utáni időszak történelmi emlékezése létezik csak mint egyedüli adott dolog.

Abban az esetben, ha kicsi, szigetszerűen szétszórt csoportról van szó, akkor a második időszak gyakorlatilag az asszimilációt is jelenti egyben, mellyel eltűnik a kisebbségi történelmi tudat és memória.

Egy példát említenék, mely folyamat ebben a pillanatban is tart, amíg mi itt ülünk. A Szerbia részét képező Vajdaság tartományban élő horvátokról van szó, kik a horvát néven kívül szubetnikai nevükön bunyevácoknak is hívják magukat.

Tehát a többségi nép által irányítva a bunyevác etnikai elit egy része külön

szláv népként magukat bunyevácoknak deklarálta, és a horvátokat nem tekintik anyanépüknek.

Ez a 21. században folyik, a folyamat pedig a 19. századra jellemző ráerőszkolt folyamat, mely asszimilációval fog végződni.

Ugyanez a folyamat zajlik Horvátországban a ruszin kisebbség körében, és sajnos szintén az eltűnéssel fenyeget. A gradistyei horvátok etnikai elitjének egy részénél az utóbbi évtizedekben olyan teóriák jelentek meg, miszerint ők immáron nem képezik a horvát nép kisebbségét, hanem mint külön nép jelennek meg Ausztriában nagybetűvel, tehát főnévként (a horvátban a népek nevét nagybetűvel írják) írva az egyébként jelző gradistyei szót.

Ezzel egy időben az anyanemzetet a pejoratív Hrváčani szóval említik.

Megjelenik a dualitás, miszerint a gradistyei (volt nyugat-magyarországi 1921-ig) horvátok egy entitás a horvátok pedig egy másik entitás, nép.

Tehát a gradistyei horvátok nem a horvátok etnikai ága, és Horvátország nem az ő anyaállamuk, illetve régi szülőföldjük.

A városok is rendelkeznek történelmi memóriával.

Így Sopron városa is, melynek központjában most vagyunk. Ezt a gyönyörű várost 1974 tele óta, tehát viszonylag régóta ismerem. Akkor rendőri ellenőrzés mellett lehetett csak idejönni a határ közelsége miatt, mely majdnem áttörhetetlen volt, de fizikai értelemben mindenképpen áthatolhatatlan.

Akkor Sopront mint alvó hercegkisasszonyt éltem meg.

Mivel hivatásom szerint történész vagyok, megpróbáltam megismerni e város történelmét, amely aztán segítségemre volt, hogy a környező horvát települések, mindenekelőtt Kópháza történelmét is jobban megértsem.

Sopron történelme folyamán soknemzetiségű városként élte életét. Virágzását az itt élő nemzetiségek együttélésének és jó geopolitikai fekvésének köszönhette. A soproni történelmi memória tehát néhány egységből tevődött össze, melyek kiegészítették, gazdagították egymást és melyek közt elkerülhetetlenül kölcsönhatásban éltek. Az előbbi előadásban ifj. Sarkady Sándortól a családi interferencia szép példáját hallhattuk. Amikor Sopron történelmi memóriájáról beszélünk, akkor nem a németek történelmi örökségéről, hanem a soproni németek örökségéről, nem a zsidók, hanem a soproni zsidók történelmi örökségéről, nem a magyarok, hanem a soproni magyarok, nem a horvátok, hanem a soproni horvátok örökségéről beszélhetünk.

Mára már az utóbbi század eseményei folytán eltűntek a soproni németek, illetve egy statisztikailag jelentéktelen kisebbséget alkotnak. Eltűntek a zsidók is, azt hiszem teljesen.

Eltűntek a helyi soproni magyarok jobbjára. Kihangsúlyoznám a helyi szót.

A soproni horvátok asszimilálódtak vagy eltűntek, mint a híres Pejacsevich család tagjai. Az új soproni lakosságot – és nem szeretnék senkit sem megbán-tani, ezért szakkifejezéssel élve nem autochton lakosságot – más vidékről ide-települő emberek csoportja képezi. Így a lakosság kicserélődéséről beszélhetünk, és ez lényeges. Tanúja vagyok annak a ténynek, hogy a soproni történelmi memóriát a kommunizmusban lenézően kezelték, főként annak többnemzeti-ségű részét. A németek meg voltak bélyegezve egy politika miatt, melyhez vajmi közülük sem volt, nem voltak felelősek érte. A kommunizmus a munkás-réteg történelmét emelte ki, nemzeti hovatartozás nélkül. Számukra a nemzeti kevésbé volt fontos.

Ezért nem is érthették meg a történelmet. A nacionalizmus másik oldalról egyedül a többségi nemzet történelmét súlyozta és emelte ki. Nem volt érzékeny a kisebb kollektivitásokkal szemben, sőt zavaró faktorként állította be őket.

Az állam semmit sem tett a történelmi tudat újraélesztése ügyében, így az eltűnt. Nem történt meg eme örökség generációról generációra való természetesen és lágyan gazdagító átvitele.

Ezért történhetett meg, hogy „újra felfedezzük” pl. a Pejacsevich család érdemeit Sopronban. Függetlenül, hogy örökségük részben megmaradt Sopron építészetiében, így utólag kérdezem magamban, tudtak-e, illetve tudnak-e valamit erről a családról a palotájukban, vagy az épület szomszédságában élők. A történelmi emlékezés megszakadt.

Ugyanez a helyzet Stornó Ferencsel (Franz Storno) is, aki életével a néme-tek, magyarokat, horvátokat kapcsolta össze Sopronban, de jóval szélesebb körben is.

Tegnap eme érdekes egyéniség életét és életművét bemutató igen tanulságos kiállítás megnyitóján vettem részt.

Kaptam egy brosúrát is. Engedjék meg viszont, hogy néhány megjegyzést tegyek ezzel kapcsolatban, újból a történelmi memória kapcsán.

Először is: nagyon kevesen jelentek meg a megnyitón. Ott volt igen tisztelt parlamenti képviselő úr és a múzeum dolgozói hivatalból, ellenben hol voltak azok, akik magukévá teszik a stornói művet, mint saját személyes előrelépésük részét, és beépítik a történelmi emlékezésbe. Másodsorban: Stornót saját etni-kai közösségén kívül említették. Az volt a benyomásom, hogy itt a magyar Stornó Ferencről és nem a német Franz Stornóról van szó. Még a latinok mon-dták: Nomen est Omen (a név intő jel).

Nem változtathatjuk meg a nevet, mivel ellenkezőleg más benyomást keltünk az illető nemzetiségi hovatartozását illetően. Finom megkülönböz-tezésre szükség van. Stornó és Sopron nemzetek, nyelvek és kultúrák határán

fekszik. Ezért a soproni történelmi memória autonóm, saját értékeiben bővelkedő, és hiba lenne unifikálni, akkor is, ha ez nagyon nehezen elkerülhető. Ez az autonóm soproni történelmi memória semmivel sem kevésbé magyar, de egyben európai is.

Itt a globalizáció, mint ahogy az előbbieken hallhattuk, nem tehető felelőssé.

Itt a konkrét állami politika a hibás.

Sopronhoz hasonló példát láthatunk a valamikori horvát város, Zemun, Zimony esetében.

A Duna partján fekszik, Belgráddal szemben a Szerémségben.

Egészen 1918-ig harmonikus közösséget alkottak itt a zimonyi horvátok, szerbek, zsidók, magyarok és németek, egy megismételhetetlen kulturális és civilizációs szimbiózist alkotva. Senki nem élvezett semmiféle előnyt. 1918 után lassacskán eltűntek a horvátok és a magyarok. 1941 után eltűntek a zsidók, 1944 után pedig a németeket űzték el, mint Donausvábokat.

Ma ez egy zömmel szerbek által lakott város, telepesek, kiket semmiféle érzelmi viszony nem fűz a város történelmi örökségéhez és a többi kisebb városi közösséghez. Mellettük Zimonyba jelentős roma kisebbség települt be. Őket más nép történelmi öröksége nem érdekli.

Egy szép kulturált és toleráns közép-európai város helyett mára Zimony egy marginális belgrádi településsé degradálódott, ahol Vojislav Šešelj volt hatalmon, manapság pedig nagyszerb extrém ideológiát propagáló pártja, mely nem tolerál más kisebbséget.

A történelmi memóriát megölték, a politika pedig vadul erőszakolva a nemzeti kiközösítés és nemzeti mitománia ideológiáját – tovább tombol.

Sajnos hasonló példákkal találkoztam Ukrajnában is, ahol mint Horvátország nagykövete volt szerencsém több évet eltölteni.

Ott egész vidékeken, régiókban lett elpusztítva a helyi ukrán lakosság éhhalállal 1932-ben és 1933-ban. Erre az etnikailag megtisztított területre telepítettek aztán az orosz telepeseket, mivel Sztálin kijelentette, hogy számára az etnikai probléma csak transzport-probléma. A történelmi memória megszakítása a keleti ukrán régiókban kataklizmaszerű következményekkel járt, mivel eltűnt a lakosság, és így lehetetlenné vált a történelmi memória átadása. Ezt nevezik a kultúra és memória megölésének, elpusztításának. De hogy a történelmi memórián tett erőszak nem mindig jelenti annak teljes elhalását, álljon itt a Zrínyi és Frangepán családok története.

A bécsi császári udvar I. Lipót császárral az élen 1671-ben fizikailag semmisítette meg ezt a két családot, melyek akkor Horvátország gazdasági gerincét

képezték és államalkotó dinasztikus folytonosságát garantálták. 1671-től 1917-ig ezekről a családokról csak negatív értelemben szabadott írni. Feketelistán voltak (nem a kommunisták a feketelisták kitalálói).

250 éven keresztül tehát az erős állam szisztematikusan ölte a Zrínyiek és Frangepánok emlékét, hogy azután szétesésével őket a horvátok visszahelyezzék a történelmi emlékezés őket megillető helyére.

Ez az állami intervenció szintje már, tudniillik visszahelyezésük a nép történelmi emlékezetébe, attól független, hogy fizikailag már nem léteztek.

Mit lehet mondani a történelmi memóriáról a mostani Európában, ahol nagyon erős integrációs folyamatok zajlanak mostanság.

Elméleti szinten két különböző szint munkáit olvashatjuk.

A társadalomkutatók és politológusok része az európai integrációkat a nemzeti vagy alacsonyabb szinten a történelmi memória elvesztéseként értékeli az újraegyesítés javára, amivel saját történelmi memóriát hoz létre. Mások viszont a folyamatokat úgy értékelik, hogy Európa politikailag integrálódik, de etnikailag individualizálódik.

Kívülről szemlélve az eseményeket a két koncepció között ellentéteket állapíthatunk meg.

Soproni tévétorony a harkai platóról

Abban az esetben, hogy ha az első variáció fog felülkerekedni, negatív folyamatoknak nézhetünk elébe, amit a legutóbbi ír választások bizonyítanak legjobban, a lisszaboni egyezmény elutasításával.

Mindazonáltal, hogy Írország az Európai Unióba lépésével sokat nyert gazdaságilag, tudni kell, hogy ez a nép igen nehezen érte el nemzeti függetlenségét, és objektíve fél saját állami szuverenitásának csökkenésétől, az integrációs folyamatoktól, melyek történelmi memóriájuk kihunyását eredményezhetik.

Nálunk Horvátországban is feszültség húzódik e két koncepció között. A történelem folyamán mi többnemzetiségű államalakulatokban élünk, és rossz élményeink vannak a saját történelmi memóriánkat érő támadásokkal szemben. Természetesen fenntartásaink vannak egy új multietnikai államalakulathoz való csatlakozással szemben, mivel ezek a folyamatok nem nyers fizikai erőknek köszönhetően, táborok segítségével fognak megvalósulni, hanem sokkal kifinomultabb módon, a gazdaságpolitika, a monetáris és fiskális politika, a tömegtájékoztató médiák, elektronikus médiák segítségével, amelyek már manapság is nyelvi szinten veszélyeztetik saját nyelvünk fennmaradását.

Illyés Gyula mondta és Önök bizonyára ismerik e híres magyar író: Az *anyanyelv a nép*.

Befejezném.

Nagy kérdés, hogy Sopronban megélhetjük-e a történelmi memória újra-éledését. Én szociológiai és történelmi aspektusból szemlélve azt mondanám, hogy nem. Megtehetik ezt értelmiségiek, történészek saját munkáikkal, de a történelmi emlékezés valami, ami az emberek énjéből fakad, egy város viselkedési formáinak hordozóiból, a történelem kerekét pedig nem lehet visszafordítani.

Köszönöm a figyelmüket!

Soproni színház

Sopron télen

Schneeberg a Bécsei dombról

Téli reggel (háttérben Sopron)

Đuro Vidmarović, prof.*

2008. VI. 28 – 29.

O asimilaciji i povijesnoj memoriji i identitetu na
znanstvenom skupu u Šopronu u okviru
VI. Šopronskih Hrvatskih Dana

I dio

Asimilacija, ako se jedanput dogodi onda je to završen proces. Reetnizacija ne postoji, ili je vrlo rijetka, ali nikada na razini kolektiviteta.

Imamo slučajeve, konkretne i stvarne, da su u posljednjih 50-ak godina asimilirane cjele hrvatske etničke manjinske zajednice. Više nema Hrvata-Tota. Više nema Hrvata-Dalmatina u Sentandreji. Ne postoje više Hrvati-Iliri oko Budimpešte. Asimilirani su Hrvati-Raci a pred asimilacijom su Hrvati-Bošnjaci.

Sa njima je nestao njihov cijeli mikro i makrokozmos. Oni su postali Mađari. Uništavanjem njihove mikrokulture, mađarska nacija ništa nije dobila, a kultura je izgubljena, i to zauvijek. Ovo je problem s kojim se suočavaju mali i arhipelaško locirani manjinski etnički kolektiviteti.

Odgovornost za takvu situaciju leži na većinskom narodu, na njegovoj državi i državnim institucijama. To što predstavnici lokalne samouprave danas nisu ovdje nazočni, usudujem se zloupotrijebiti gostoljubivost ove zemlje, nije rezultat njihove krive subjektivne procjene, kao što je prije mene spomenuto, nego je rezultat nacionalnog stava, a on može biti gradiran od nacionalne neosjetljivosti za probleme drugih, do nacionalnog animoziteta.

Vi kao pripadnici manjine, dakako, metodom «vlastite kože» bolje to spoznajete od mene. Na svakodnevnoj, psihološkoj razini, ako pripadnik manjine osjeti da izjašnjavanjem kroz svoj etnos i jezik ne može ostvariti socijalnu promociju, on ide u asimilaciju.

To znači da će zatajiti svoj etnicitet a promijeniti i prezime i ime.

Ja bi vam mogao nabrojiti mnogo Hrvata u Mađarskoj koji su svoja imena promijenili, pa ih vi mlađi znadete po njihovim mađarskim imenima, a ja ih znadem po hrvatskim prezimenima.

A sada ću prijeći na temu, koja je vrlo kompleksna, a zove se – povijesna memorija uvjet etničkog identiteta.

* Predavač je jedan od znanstvenika koji sustavno prati stanje Hrvata u Mađarskoj općenito i u okviru toga svjedok je življenja gradišćanskih Hrvata u posljednjih 3 desetljeća.

Tema o povijesnoj memoriji kao uvjetu etničkog identiteta složeno je sociološko, socio-psihološko, kulturološko pa i političko tkivo, koje zahtijeva studiozan i interdisciplinarni pristup, a to nadilazi okvire i dosege prigodnog izlaganja, kao što je ovo moje danas.

Zbog toga ću se zadržati samo na hipotezama.

Potrebno je razmotriti značenje sintagme: povijesna memorija, odnosno, historijsko pamćenje, a s tim u vezi i historijska svijest.

Riječ je o složenom odnosu emocionalne, intelektualne i racionalne povezanosti nekog kolektiviteta, u našem slučaju narodnog, odnosno etničkog, s bitnim sastavnicama, sadržajima i tijekovima, koji su se dešavali u prošlosti, ne samo unutar njene historiografski određene determinante, već se protežu i na pretpovijesno vrijeme.

Navedeni su sadržaji složena mješavina činjenica, interpretacija, pa sve do mitova, koji onda prerastaju u mitologeme.

Kako bi bio što razumljiviji, dozvolite mi da se poslužim primjerima nekoliko naroda.

Među prvima neka bude narod na čijoj se povijesti i duhovnosti temelji uljudba zapadne hemisfere, a to su Židovi.

Istjerani iz svoje zemlje već u prvom stoljeću poslije Krista, sa razorenim Hramom kao maticom, živim središtem njihove samobitnosti, nastavili su živjeti u rasuću, disperziji, raspršeni širom planete.

Bez historijske svijesti i povijesne memorije nestali bi vrlo brzo sa povijesne scene.

Ali svaki se Židov svakodnevno obraćao ne samo Jahvi, već i samome sebi molitvom u kojoj je bila invokacija: Do godine u Jeruzalemu.

I psalam: Neka se desnica moja osuši Gospodine ako tebe zaboravim Jeruzaleme! (Psalam 37.) Čuvali su povijesno sjećanje na vrijeme boravka u staroj Domovini, kao najveće blago.

I danas kada boravite u obnovljenoj Državi Izrael, a ja sam imao čast ondje boraviti više puta, možemo se na najbolji način uvjeriti u sadržaj i koheziju tj. objedinjujuću snagu povijesne memorije. Zbog toga svako arheološko otkriće u Izraelu dobiva nacionalnu važnost. Otkriće Kumranskih svitaka npr., kao primarnih povijesnih religioznih vrela, imalo je za židovski, tada već nacionalni identitet u novoj državi najveće značenje.

Kod Židova uočavamo u povijesnoj memoriji i mitološke sadržaje, koji se tretiraju kao povijesni, a ne kao mitološki sadržaji.

Npr. informacije i obavijesti o egipatskom sužanjstvu, o 40 godišnjem lutanju po Sinaju, o Abrahamu i Mojsiju, čak i o vladarima Davidu i Salomonu,

dakle informacije o svemu tome ne postoje u arheološkim artefaktima, koji bi ih potvrdili snagom svojih činjenica.

Informacije postoje samo u Tori. Isti je slučaj npr. sa Zavjetnim kovčegom, Kraljicom od Sabe, pa čak i s postojanjem kralja Solomona i prvoga Hrama. Nema arheoloških artefakata.

Ali to ne ograničava povijesnu memoriju da te obavijesti ne koristi kao povijesne činjenice na apsolutnoj emocionalnoj kohezioj razini.

Te racionalne činjenice nisu prepreka apsolutno prihvaćenog uvjerenja Židova, da su obavijesti koje donosi Tora, povijesna istina.

Mi to razumijemo. Jer bez tako prihvaćene povijesne memorije ne bi se održala u teškim uvjetima židovska historijska svijest i povijesna memorija.

Drugi primjer neka budu Mađari, čije gostoprimstvo upravo uživamo.

Spomenut ću Hunsko zlato, kao faktor, koji se u povijesnoj memoriji Mađara ugradio kao razlog njihove seobe. Nema arheoloških artefakata, ni povijesnih vrela.

Tu su i drugi elementi, koji govore o dubini etnogeneze Mađara.

Zatim junaštvo, svetost vladarske kuće, prirodne superiornosti mađarske nacije itd.

Hrvati kojima pripadam, također, naravno, posjeduju povijesnu memoriju.

Onu historiografski potvrđenu, ali i onu s mitološkim elementima. Što se dešava kada povijesna memorija blijedi. S njom atrofira i historijska svijest. Zajednica kojoj se to desilo postaje nehomogena, pa i regadirana.

Primjera ima dosta. Navedima Rome i Inke!

Romi su izgubili povijesno sjećanje a time i historijsku svijest. Svedeni su na raspršene jezično-folklorne skupine, bez osjećaja zajedništva, pa čak i uzajamnosti.

Inkama su europski osvajači uništili etničku elitu, a iza toga spriječili su prijenos povijesnog sjećanja na preživjele pripadnike. Rezultat je društvena degradacija i danas Inke nemaju historijske svijesti niti povijesne memorije.

Ostalo je nešto malo mita, ali u rudimentima. Pokušaji obnavljanja povijesnog sjećanja kod ovih naroda ostali su bez rezultata.

Ovo što čine Hugo Chavez i Evo Morales nije vraćanje povijesne memorije, to je politika.

Postoje u povijesti narodi koji su zbog političkih, dakle nametnutih razloga, izgubili povijesno sjećanje, kao što rekoh, i nestali, odnosno asimilirali se u druge, ili neki novi etnos.

Npr. Vandali, koji su nekada osvojili Rim, Vizigoti, Burgundi, Normani, koji su vladali cijelom Južnom Italijom i Engleskom, Huni, Pečenegi, Asirci kao silno moćan antički narod nestali su.

Kada je riječ o etničkim manjinama problem povijesne memorije još je složeniji.

Kod njih u toj memoriji postoje dva razdoblja. Prvo razdoblje: do selidbe.

Drugo razdoblje: nakon selidbe.

Oba razdoblja treba uskladiti, a to nije ni jednostavno, niti lagano.

Etničke manjine s vremenom stvaraju vlastito povijesno sjećanje, dok ovo iz vremena do selidbe, koje pripada većinskom narodu, postepeno blijedi, poglavito, ako ne postoje kontinuirani i sadržajni odnosi s matičnim narodom. Njihova povijesna memorija podložna je nametnutom ruiniranju.

Time se potiče proces odnarnodnjivanja, ili asimilacije.

To poticanje završava ponovo s dvije etape. Prva je etapa odvajanje etničke manjine od matičnog naroda, tako da se etnički ogranak proglasi samostalnim etnosom, različitim od onoga iz kojeg je potekao.

Prekida se, odnosno zabranjuje, povijesno sjećanje na vrijeme prije doselidbe, a nameće se povijesno sjećanje nakon doseobe kao jedina datost.

Ako se radi o malenim i arhipelaški lociranim manjinama, tada je druga etapa zapravo asimilacija, odnosno gašenje i manjinske posebne povijesne svijesti i povijesne memorije.

Imamo primjer, koji upravo traje, dok mi tu sjedimo. To su Hrvati u srpskoj pokrajini Vojvodini u Bačkoj koji koriste pored etničkoga hrvatskog imene i subetničko ime Bunjevci.

Dakle, usmjeravani sa strane države većinskoga naroda dijelovi etničke elite bunjevačke manjine proglasili su se posebnim slavenskim narodom – Bunjevcima, koji Hrvate ne smatraju svojim matičnim narodom.

To se dešava u 21. stoljeću, a proces je nametnut i karakteristika je 19. stoljeća i mora završiti asimilacijom.

Isti se proces dešava kod manjinskog ukrajinskog subetnosa Rusina u Hrvatskoj, što ih, nažalost, vodi u asimilaciju.

Među etničkom elitom gradišćanskih Hrvata u posljednjim se desetljećima javljaju teorije po kojima oni više nisu etnička manjina hrvatskog naroda, već samostalan narod u Austriji pod nazivom Gradišćanski Hrvati s velikim početnim slovom G, dakle ne sa pridjevom, nego s imenicom.

U skladu s tom tezom nameće se matičnom narodu stari pejorativni etnonim Hrvaćani.

I onda se javlja dualitet: gradišćanski Hrvati su jedno, a Hrvaćani su drugo.

Gradišćanski Hrvati nisu etnički ogranak Hrvaćana. Hrvatska nije njihova matična zemlja ili stara domovina.

Povijesnu memoriju imaju i gradovi.

Dakle i grad Šopron u čijem se sad središtu nalazimo.

Ovaj prekrasan grad poznajem reletivno dugo, od zime 1974. godine.

Tada se ovamo dolazilo uz kontrolu policije zbog blizine granice, a ona je bila gotovo neprobojna, ali svakako neprolazna u fizičkom smislu.

Šopron sam tada doživljavao kao usnulu kraljevnu, usnulu princezu.

Kako sam po struci povjesnik potrudio sam se upoznati prošlost grada, a ona mi je pomogla razumijeti i povijest okolnih hrvatskih naselja, poglavito Koljnofa.

Šopron je tijekom svoje povijesti živio životom multietničkog grada, a prosperitet su mu osiguravali suživot svih njegovih kolektiviteta i dobar zemljopisni, prometni i geopolitički položaj.

U Šopronu se povijesna memorija, dakle, sastoji od nekoliko cjelina, koje su se međusobno nadopunjavale, obogaćivale i između kojih je dolazilo do neizbježne interferencije.

Prije smo mogli čuti nešto o obiteljskoj interferenciji od kolege Šandora Šarkady-ja.

Kada govorimo o povijesnoj memoriji grada Šoprona onda je riječ o povijesnom nasljeđu ne Nijemaca, nego šopronskih Nijemaca, ne Židova, nego šopronskih Židova, ne Mađara, nego šopronskih Mađara, ne Hrvata, nego šopronskih Hrvata.

Danas, ili kroz povijest u zadnjem stoljeću, nestali su šopronski Nijemci, odnosno svedeni su na statistički beznačajnu manjinu, nestalo je Židova ja mislim 100%. Nestalo je autohtonih šopronskih Mađara u jednom velikom posotku. Naglašavam, riječ autohtonih Mađara.

Šopronski su Hrvati asimilirani ili su nestali poput slavne obitelji Pejačević.

Novo šopronsko pučanstvo, ne želim nikoga uvrijediti, ali moram koristiti stručan termin: to je neautohtono pučanstvo. Čine ga useljenici iz drugih mađarskih krajeva, dakle, došlo je do smjene pučanstva, što je bitno za razumijevanje teme koju obrađujemo.

Svjedokom sam činjenice da se u doba komunizma s prijekorom gledalo na šopronsku povijesnu memoriju poglavito na njezin multietnički sadržaj.

Nijeci su bili stigmatizirani zbog politike za koju nimalo nisu bili odgovorni.

Komunizam je isticao povijest radničkog sloja bez nacionalne izdiferenciranosti. Za njih je nacionalno bilo manje važno.

I zbog toga nisu razumjeli povijest. Nacionalizam je opet naglašavao povijest isključivo većinskog naroda. On nije bio senzibiliziran za manjinske kolektivitete, čak ih je doživljavao kao remetilački faktor.

Država opet nije činila ništa na reafirmaciji povijesnog sjećanja, i ono je nestalo.

Nije došlo do prirodnog, nježnog obogaćujućeg prijenosa tog nasljeđa s naraštaja na naraštaj.

Zbog toga je trebalo doći do, pod navodnicima: «otkrića povijesne uloge obitelji Pejačević».

Premda je njezina baština ostala u gradu. Pitam se, ekstemporalno, dali su ljudi koji su živjeli pored palače Pejačević uopće znali o njima nešto?

Povijesno je sjećanje prekinuto.

Isto je s Fanz-om Stornom, koji je svojim životom i djelom povezao Nijemce Mađare i Hrvate u Šopronu a i šire.

Jučer sam nazočio lijepoj i poučnoj izložbi o radu te zanimljive ličnosti.

Dobio sam i brošuru o tom vrijednom građaninu i umjetniku.

Međutim, neka mi je slobodno primjetiti sljedeće: Ponovo s aspekta prijenosa povijesne memorije.

Prvo: odaziv na izložbu bio je slab, ja sam to uočio.

Pojavio se cijenjeni narodni zastupnik i službenici muzeja po dužnosti, a gdje su oni, koji će prihvatiti Stornovo djelo, kao dio osobne promocije i ugraditi ga u povijesnu memoriju?

Drugo: O Stornu se govorilo kako sam uspio razumijeti, izvan konteksta njegove etničke zajednice. Stekao se dojam da je riječ o Mađaru Ferencu Stornu, a ne o Nijemcu Franzu Stornu.

Još su latini govorili Nomen est Omen. Ime je znak.

Ne smijemo ime promijeniti, jer time mijenjamo dojam o etnicitetu tog čovjeka.

Fina distinkcija je neophodna. Storno i Šopron su na međi naroda i jezika i kultura. S toga je šopronska povijesna memorija autonomna, bogata vlastitim sadržajima i šteta bi je bilo unificirati ma koliko se to teško moglo izbjeći.

Takva autonomna povijesna memorija Šoprona nije ništa manje mađarska ali je ujedno i Europska.

Tu globalizacija kao što je netko govorio nije krivac.

Kriva je konkretna državna politika.

Sličan primjer Šopronu nalazimo u nekadašnjem hrvatskom gradu Zemunu.

Leži na Dunavu suprotno Beogradu, u pokrajini Srijem.

Sve do 1918. godine bilo je to mjesto u kojem su skladno živjeli zemunski Hrvati, Srbi, Židovi, Mađari i Nijemci.

Stvarajući neponovljivu kulturološku i civilizacijsku simbiozu. Nitko nije imao prevalenciju.

Nakon 1918. godine postepeno nestaje Hrvata i Mađara, nakon 1941. god. nestaje Židova i Nijemaca, jer su potjerani kao Donauschwabe.

Danas je to grad u kojem dominira srpsko pučanstvo, doseljenici, koji nemaju nikakav emocionalni odnos prema povijesnoj baštini grada i u njemu nekada postojećih drugih etničkih zajednica.

Uz njih u Zemunu se naseljava znatan broj romske populacije. Njihov historijsko nasljeđe drugih naroda ne zanima.

Umjesto lijepog srednjeeuropskog grada s visokom razinom uljudbe i tolerancije, danas je Zemun pretvoren u marginalno beogradsko naselje u kojem je vladao dr Vojislav Šešelj, a sada njegova stranka sa ekstremnim velikosrpskim programom, koji apsolutno ne trpi druge etnicitete.

Povijesna je memorija ubijena, a politika divlje namećući stereotipe nacionalne isključivosti i nacionalne mitomanije i dalje divlja.

Nažalost slične sam primjere upoznao i u Ukrajini, gdje sam radio kao veleposlanik Republike Hrvatske.

Ondje su cijeli krajevi, cijele pokrajine bile istrijebljene od autohtonog, domicilnog ukrajinskog pučanstva, gladomorom.

1932. i 33. godine. Na tako etnički očišćen prostor dovedena je ruska populacija, jer je za Staljina, kako je sam izjavio, etnički problem bio zapravo «transportni problem».

Prekid povijesne memorije u istočnim ukrajinskim krajevima imao je kataklizmičke razmjere, to znači ako je nestalo populacije, nemoguć je i prijenos povijesne memorije.

To se zove sada i kulturocid i genocid.

No, da nasilje nad povijesnom memorijom ne mora uvijek završiti njenim gašenjem svjedoči slučaj obitelji Zrinskih i Frankopana.

Bečki carski dvor 1671. godine fizički je uništio dvije hrvatske feudalne obitelji, koje su bile tada kičma hrvatske gospodarske moći, ali i državotvornog dinastičnog kontinuiteta.

Od 1671. godine do 1917. godine o ovim se obiteljima smjelo pisati samo negativno, bili su na crnoj listi (komunisti, dakle, nisu to izmislili prvi).

Dakle, 250 godina moćna država je sistematski ubijala povijesnu memoriju Zrinskih i Frankopana, da bi nakon njezinog raspada u hrvatskom narodu Zrinski i Frankopani bili ponovo vraćeni u povijesno sjećanje.

Što kazati o povijesnoj memoriji u današnjoj Europi sa snažnim integrativnim procesima.

Na teoretskoj razini čitaju se radovi dviju razina.

Dio sociologa i politologa europske integracije tumači kao gubljenje nacionalne ili na nižoj razini gubljenje povijesne memorije u korist nove europske integracije, koja će stvoriti vlastitu povijesnu memoriju.

Drugi pak smatraju da se Europa politički integrira a etnički individualizira.

U ovom trenutku, promatrajući sa strane, možemo uočavati napetosti koje postoje između jedne i druge koncepcije.

Ako prevlada prva, doći će do vrlo negativnih procesa i o tome svjedoče posljednji irski izbori, na kojima je narod odbio prihvatiti Lisabonski dogovor.

Iako je Irska vrlo prosperirala ulaskom u EU ekonomski, ali taj narod kravovo je izbio svoju nacionalnu nezavisnost i objektivno strahuje od reduciranja svog državnog suvereniteta i od integrativnih europskih procesa koji bi mogli dovesti do gašenja njihove povijesne memorije.

I kod nas u Hrvatskoj postoji napetost između te dvije koncepcije.

Mi smo kroz povijest živjeli u multietničkim državama, i imamo negativno iskustvo s nasrtajima na vlastitu povijesnu memoriju. I, dakako, bojimo se da ulaskom u novu multinacionalnu državu, sve što smo iskusili neće se ponoviti, ne više golom fizičkom silom, logorima, nego na suptilniji način, ekonomskom politikom, monetarnom, fiskalnom politikom, masmedijima poglavito elektronskim medijima itd., koji već i sada na jezičnoj razini ugrožavaju našu lingvističku supstancu.

A Gyula Illyés, vi znadete kako je on veliki mađarski književnik, izrekao je čuvenu rečenicu „Az anyanyelv a nép” prevedeno: *materinski jezik je narod*.

Završit ću.

Hoće li u Šopronu doći do revitalizacije povijesne memorije veliko je pitanje. Ja sa sociološkog i povijesnog aspekta mogu zaključiti da neće.

Ovu revitalizaciju mogu izvesti samo intelektualci, povijesničari sa svojim radovima, ali povijesna memorija je nešto što proizlazi iz bića žitelja, iz nositelja životne uljudbe jednoga grada, a kotač povijesti se ne može vratiti.

Hvala vam na pažnji!

Prof. Đuro Vidmarović előadása a VI. Soproni Horvát Napokon

II. rész

...Azt gondolom, hogy Sopron város lokális, helyi identitásának részei és ez az, amiről már tegnap is beszéltünk, tudniillik Sopron saját történelmében valamit létrehozott, amit soproni kultúrának vagy soproni történelmi memóriának nevezhetnénk, melynek részesei és létrehozói az itt élő etnikai csoportok, a németek, magyarok, zsidók és horvátok voltak.

Egyetértettünk abban is, hogy politikai okoknál fogva a történelmi memória hirtelen megszakadása következett be, és az 1921-es állapot újrateremtése egyszerűen fizikai és demográfiai okokból nehezen elképzelhető.

Lehetséges, hogy nevelési szinten visszahelyezhető a közvéleménybe, de érzelmi szinten, mint a ma itt élő lakosság identitásának része, nehezen megvalósítható.

Éppen gyönyörű fényképeket láthattunk, a fényképek pedig elsődleges történelmi források. Megemlíteném a tegnapi filmforgatást a két háború közti Sopronról, mely szintén elsődleges történelmi dokumentumként szolgál.

Nálunk Horvátországban is a Nemzeti Levéltár keretein belül működik egy részleg, ahol az audiovizuális archív anyagot őrzik, mely szakmai szempontból ugyanolyan értékkel bír, mint az írásos történelmi emlékek, és én a látott filmnek a legmagasabb osztályzatot adnám. Nagy kihívás ez szakmai szempontból is, a fotódokumentációval együtt.

Krisch Andrásnak tennék fel néhány kérdést, amelyek a fotók és a film interpretációja kapcsán merültek fel bennem.

Benyomásom eme képsorok láttán, hogy Sopron egy gyönyörű város volt, és egy polgári osztály mértékei szerint volt felépítve.

Még a környező falvak lakossága is kialakított egyfajta stílust, melyet falusi barokknak nevezhetnénk. Ez fantasztikus! Én a következőképpen gondolkodom. Azt mondta, hogy néhány motívumot már nem lelhetünk fel, mivel megsemmisültek. Urbanisztikus és építészeti szempontokat figyelembe véve megkülönböztethetünk egy Sopront 1921 előtt és 1945 után. Az első, a „rég” Sopronnak van egyfajta identitása, az 1945 utáninak ez már nincsen annyira meg. Látható, hogy több részen is eltűnt az eredeti soproni városi identitás.

Kommentálná ezt nekiünk, kérem.

K. A.: Azzal kezdeném, hogy minden városnak, minden településnek fejlődie kell. A fejlődés nem jelenti csak új dolgok építését, hanem benne foglaltatik a rombolás is. Sopronban az utóbbi évtizedekben inkább a rombolás volt túlsúlyban, és említésre méltó nagyobb építészeti teljesítményt az utóbbi 60 évben, melyre büszkék lehetnénk, nemigen tudnék felsorolni, hacsak nem az Inkubátor-házat – ahol jelenleg ez a konferencia zajlik – nem említem.

A Soproni Városszépítő Egyesület díjjal is jutalmazta ezt az épületet, amit a bejáratnál elhelyezett emléktábla is jelez.

Ezenkívül a város többek között a Jereván-lakóteleppel gyarapodott, melyben legtöbbször a környékből és távolabbról ideköltözött soproniak laknak. Régi soproni családokat csak nagyritkán találunk itt. Érdeklődésként említeném a képeket nézegetve, hogy a Fő tér tele van növényekkel, fákkal. Manapság ezt nem mondhatjuk el, bár tudjuk a magyarázatot, miszerint a növények gyökerei kárt okoznának a házakban. Ez évszázadok hosszú során persze nem volt probléma. Ez a múlt század 60-as, 70-es éveinek gondolatvilágát tükrözi.

Ugyanez a helyzet a zsinagógával is, melyet 1944-ben bombatámadás ért. Helyére egy olyan épületet emeltek, melynek semmi keresnivalója ott, de gondolom ezek a dolgok mindenütt előfordultak, így Önöknél is Horvátországban, amikor a városközpontok kulcsfontosságú épületeit bontották le. Ez a keleti blokkban mindenütt megtalálható volt, ezért ez nem helyi specifikum.

Đ. V.: Lenne még egy kérdésem. Ami Sopronnal megtörtént, megtörtént nálunk Zágrábban is. A szocialista ideológia nem fektetett kellő hangsúlyt a történelmi memóriára, örökségre. Nekiünk mint bizonyára Önöknek is itt Sopronban kérdésként merül fel, hogyan kezeljük azon új városrészeket, melyek kívül esnek a történelmi emlékezés határain.

K. A.: Sajnos az újonnan felépített lakótelepek, bevásárlóközpontok már a város részeivé váltak, és nincs már mit tennünk: saját nyomot fognak hagyni a város jövőbeli életében.

Đ. V.: Mint történészt érdekelne, hogyan viszonyul a rendszerváltás után ezen városrészek lakossága az ún. régi Sopron építészeti örökségéhez, mivel örvendeztet az a tény, hogy a városnak Városszépítő Egyesülete van, mely próbálja őrizni az értékeket. Ez pozitív jele annak, hogy az emberek érzelmileg fűződnek a tradíciókhoz, hagyományhoz.

K. A.: Úgy érzem, nem kell különbséget tenni az embereknek milyen a viszonya a történelmi városközpontokhoz, mivel úgy látom, hogy általánosságban a soproniak viszonya annyiból áll, hogy jó, van egy szép városközpontunk, és erre büszkék vagyunk. Viszont, ha megnézzük a történelmi várost, akkor

megállapíthatjuk, hogy az szinte üres. Ha összeadom, itt két térről és négy utcáról van szó, melyben két étterem, két kávézó, egy utazási iroda és két hotel működik, szerintem ez nagyon kevés. Mire is használják az emberek a városközpontot?

Nyugodtan mondhatom, hogy ez ma egy parkoló, ámbár behajtási tilalom van érvényben, ezt senki sem ellenőrzi, így senki sem fizet. Sajnos, ez a mi városközpontunk szomorú története.

Minden városvezetésnek megvolt a saját koncepciója a város eme részének újralesztésére vonatkozólag. Minden tanulmány elég drága volt, és körülbelül így kezdődött: új életet kell bevinni a történelmi városrészbe.

Ennek nagyon jó ellenpéldája Kismarton vagy Bécsújhely, ahol boltok vannak a lakások alatt, az autók ki vannak tiltva, és érdekes módon működik a dolog. Nem tudom milyen oknál fogva nem tudjuk mi átvenni ezeket a pozitív példákat.

Đ. V.: Egyetértenék Önnel, kolléga. Sopron annyira szép város és én mint kívülről álló őszinte szívvel állíthatom, hogy megoldásként az autókat ki kellene tiltani innen, hogy a további leépülését megelőzzük. Példaként az izraeli kikötőváros Jaffa esetét hoznám elő. A főváros, Tel-Aviv terjeszkedése Jaffa bekebelezésével fenyegetett. Izrael állam beavatkozásának köszönhetően Jaffát izolálták, és múzeummá alakították át, ahol kiállítótermek, régi mestersegek üzletei vannak most, egy hely, ahol a történelmi örökséget óvják és mely így a turisták kedvelt kirándulási helye lett, nemkülönben az izraelieké is. Természetesen egy ilyen mérvű projekt mögött ott állt az állam a saját apparátusával.

K. A.: Ilyen mértékű beruházásokat mindenképpen csak állami segítséggel lehet megvalósítani. Én nem látok fejlődést az utóbbi években, sőt talán visszafejlődést tapasztalok. A történelmi városközpontban található lakások egy része a város tulajdonában van, melyek között nem egy kielégítő komfort nélkül. Ezekbe a lakásokba alacsonyabb szociális státuszú réteget költöztetnek be. Véleményem szerint a rehabilitáció részeként először is ezeket a lakásokat a valódi tulajdonosoknak kellene átadni, akik hajlandók áldozni is anyagilag a megtartásukhoz, felújításukhoz. Vannak ilyen irányba mutató jelek, de csak szórványosan.

Đ. V.: Ugyanez a probléma aggaszt minket is Zágráb esetében. Zágráb egyik részét úgy hívják, hogy Grič, illetve Gornji grad (Felső város). Ez a kézművesek városrésze volt, és megőrződött az eredeti építészeti külleme a 18–19. századból. Ezekben a lakásokban olyan emberek laknak, akiknek az életminősége bizony alulmarad a modern lakásokéhoz képest.

Itt a megfelelő komfort problémát jelent. A kérdés csak az, vajon ahhoz, hogy megőrizzük a város eme részének ilyen küllemét, kilakoltassuk-e ezeket az embereket, vagy az állam segítségével próbáljunk nekik segíteni, hogy valamilyen módon saját maguk megtarthassák az állagát ezeknek az épületeknek.

Úgy gondolom, ezzel a témát körül is jártuk és jobban megértettük, mit is jelent építészeti szempontból egy város identitása. Mily könnyű leépíteni, megszakítani és mennyi fáradsággal jár a revitalizáció. Mi, szakmabeliek rámutatunk a problémára, de sajnos többet nem tehetünk. A következő lépés a városvezetésen van, a hivatalokon és az államon.

A mi morális és szakmai kötelességünk figyelmeztetni ezekre a problémákra. Ebből a szempontból is fontosnak találom ezt a találkozót.

Ezek után engedjék meg, hogy néhány mondatban kifejtsem véleményemet az *identitás* fogalmáról.

Horvátul ezt a fogalmat önazonosságnak fordíthatjuk. Amikor etnikai identitásról beszélünk, akkor valamely népcsoport önazonosságát értjük rajta.

Fontosnak tartom a fogalmak pontos meghatározását, mivel ugyanazzal a fogalmi eszköztárral kell hogy rendelkezünk (a félreértések elkerülése végett).

Az etnikai identitás egy nagyon összetett és tudományos szempontból nagyon nehezen definiálható fogalom, mivel érinti a pszichológiát, a történelmet, a gazdaságot, a kultúrát, valamint a társadalmi és egyéni élet csaknem minden szféráját.

Nehezen megfogható fogalom, mivel egy szubjektív érzelmi élményen alapszik. Miért is vagyok én a horvát nép része?

Ezt nem lehet megfogalmazni olyan egyértelműen, mint pl. hogy a befogók négyzetének összege megegyezik az átfogó négyzetével a derékszögű háromszög esetében.

Emberi érzelmekről, érzésekről van szó. Ha az én már rég meghalt nagyamám megkérdezték volna, miért is horvát ő, azt a számára egyszerű magyarázatot adná: Isten így akarta. A babiloni torony után összekeveredtek a nyelvek, és népek jöttek létre, mind saját nyelvvel, tradícióval és különbözőséggel.

Az emberben a saját etnikai identitása egy más identitású emberrel való találkozásakor fogalmazódik meg.

Mikor én egy magyar emberrel találkozom, akkor fogalmazódik meg bennem miért is vagyok én horvát. Ugyanez a helyzet, mikor egy némettel találkozom.

Tehát az én identitásom az érzéseim összessége, melyek összekötnek engem népem teljes történelmi memóriájával, minden mitológiai tartalmával együtt,

folklórával, néprajzával, pszichológiájával, földrajzi fekvésével, vágyaival, romantikájával, ambícióival.

A kérdés az, hogyan veszik el, tűnik el ez az identitás.

Léteznek Horvátországban, de feltehetőleg Önöknél is, mint ahogy máshol is, olyan emberek, akik lemondanak az identitásukról. Hovatovább népük ellenségévé is válnak néhányan. Miért is?

Ez racionális magyarázatokkal nem megfogható dolog.

Belső érzelmi folyamatok eredménye és gyümölcse. De nem minden olyan relatív, mint amilyennek látszik. Három példát mutatok be. Újból a zsidók, a szlávok és a magyarok.

A kört kiszélesíthetnénk, de elegendőnek tartom ezt a három példát, paradigmaként.

A zsidók, különösen modern kori Izrael-államuk létrejötte óta küzdenek a zsidóság definíciója körül.

Vallási elitjük számára nem kérdéses, hogy zsidónak azt tekintik, aki követi a Tórát, tehát Mózes hitét.

Izrael vallási állam. Ellenben sok zsidó él szerte a világon. Számukra ez túl szűk definíció, mivel léteznek kommunista zsidók is. A vallási elit számára ők nem lehetnek zsidók. Számukra a Tóra vak követésén kívül még a matriarchális princípium határozza meg valaki zsidóságát. Csak az anya határozza meg a zsidósághoz való hovatartozást.

Az apa nem számít. Ennek köszönhetően fenn tudtak maradni a szétszórtság 2000 küzdelmes éve alatt.

A mai napig viszont nem tudták meghatározni a zsidóság definícióját. A laikusok úgy gondolnák, a többi európai néphez hasonlóan, hogy az a zsidó, aki magát annak érzi.

A vallási vezetők ezt elutasítják. Amerikában például megalakult a fekete zsidók mozgalma. Az amerikai feketék egy csoportja elhatározta, hogy zsidó lesz. Ez az európai szemlélet. Ahogyan érzek, azzá válok, az is leszek. Esélyük sincs arra, hogy Izraelben zsidóként ismerjék el őket. Madonna a zsidó misztikát, a kabbalát tanulmányozza, de ettől még esélye sincs, hogy zsidónak ismerjék el. Ezért ők magukat mint etnikai-vallási közösség definiálják, és én azt hiszem, talán ez áll legközelebb az igazsághoz.

Mi a lényeges a magyaroknál?

Ki a magyar? Petőfi Sándor magyar. Vas Gereben szintén magyar. Tehát a magyar elit az etnikai identitás definíciójának különösen érdekes formáját tette magáévá, amit Illyés Gyula fogalmazott meg tömören: Az anyanyelv a nép. Aki magyarul beszél, az magyar. A te gyökereid, vallásod, származásod nem számít.

Ha te beszélsz magyarul, saját magadat magyarnak tekintheted, és a magyarok elfogadnak téged magyarnak.

Nagyon jó definíció, jó meghatározás, mivel egy ázsiai etnikum, mely mind küllemében, mind nyelvében eltért az európaiaktól, nemcsak, hogy megmaradt a Kárpát-medencében, hanem egy jól működő nemzetté Kovácsolódott össze.

Ezek után, ha elkezdenénk a genetikai anyagban marker haplotípusok után kutatni, olyan eredményt találnánk, amely a magyar nacionalistákat nemigen hozná lázba. Tudniillik, a magyarok genetikailag nagyobb százalékban hordoznak a szlávokra jellemző genetikai jegyeket a horvátoknál.

A szlávoknál, így nálunk a horvátoknál is a nemzeti identitás kérdése egy kicsit bonyolultabb.

Mindig törekszünk arra, hogy családfát mutassunk fel, de az is fontos, ki az apa. Tehát a zsidókkal ellentétben nálunk a patrimoniális princípium van előtérben. Mindig az apa nemzeti hovatartozása döntötte el a gyerekek identitását. A leányok házasságuk után a férj identitását vették át, a gyermekek pedig természetesen az apjukét.

A modern mai világban viszont ez egy kicsit komplikáltabb lett. A nők egyenjogúságot nyertek, és azonnal a meg nem határozottság zónájába keveredtünk. Ez azt jelenti, felnőtté válásodig identitásodat a szülők (ezen belül az apa) határozzák meg. Felnőtté válásod után te határozod meg etnikai identitásodat, sőt ad absurdum identitás nélkülinek is tekintheted magad.

Ez lehetetlen helyzeteket is teremthet. Én magamat meghatározhatom mint néger vagy hottentotta. Ez az én alkotmányos és törvényes jogom.

Mint szakértőket ebben a viszonylagos helyzetben az érdekel, mi is határozza meg az etnikai identitást.

Itt a szakemberek nehéz helyzet előtt állnak. A magyarok is, de mi Horvátországban mindenképpen.

A mi helyzetünk abból a szempontból még nehezebb, hogy mi Jugoszláviában, annak részeként éltünk, és a kommunista vezetés 50 éven keresztül az internacionalizmust sulykolta belénk, a nemzeti identitás elfojtása mellett.

A gyakorlatban tehát egy amerikai „melting pot”-hoz hasonló helyzetben éltünk, ami azt jelenti, hogy olvasztótégely. Társadalmi érvényesülésük politikai értelemben csak azoknak az embereknek volt, akik nemzetek felettinek, anacionálisnak definiálták önmagukat, mint jugoszlávok, és lenézően kezelték azokat, akik büszkén felvállalták nemzeti, etnikai hovatartozásukat.

Ezzel szörnyű társadalmi polarizáció vette kezdetét. A jugoszlávok valójában nem tudták, mi is az ő identitásuk.

Tudták azt, hogy Jugoszláviához tartoznak mint államhoz, ellenben etnikailag

nem tudták hova tenni magukat. Ezek általában vegyes házasságból származó gyermekek voltak, vegyes házasságban élők, illetve politikai karrieristák.

Most, mikor a rendszer szétesett, jelentkeznek csak igazán a problémák. Saját nemzeti identitásuk felhígult, a nemzeti felett álló pedig csak egy politikai konstrukció volt.

Ez utóbbinak emocionális szinten nincsen semmiféle gyökere, így hát ezek az emberek nemzeti identitás és történelmi tudat nélkül most nagy európaiakká kezdenek válni, mivel jobban érzik magukat egy olyan közösség részeként, melynek nincsen nemzeti meghatározása.

A nemzeti identitáson kívül létezik még regionális és városi identitás is.

Ezek is bizonyos fokú polaritást okoznak. Ha a regionális identitás bizonyos okokból túl hangsúlyosan jelenik meg, szembekerül a nemzeti identitással. Példának hoztam előadásom első részében a bunyevác horvátok esetét.

Tehát a regionális identitás talaján szubetnikai identitások alakulnak ki.

Azt gondolom, hogy a horvátokon és ukránokon kívül más népek is találkoznak ilyen problémákkal. A németeknél például a bajoroknak saját szabad Bajorországuk van, a poroszok is rendelkeznek még saját identitással.

A magyaroknak is van egy ága, mely magát szubetnikai szinten székelynek definiálja.

Az ilyen helyzetet a politika eszközként használhatja, amit semmiképpen nem tartunk elfogadhatónak.

A normális a különböző szintű identitások harmonikus viszonya lenne, a nemzetitől a városiig, illetve falusiig.

Ezek az identitások egymást egészítik ki.

Mindig a Horvátországból a háború alatt Magyarországra menekült gyermekek példáját említem, akik a nagyatádi táborban arról írtak házi feladatot, hogyan is érzik magukat.

Annak ellenére, hogy az anyanemzet vendégszeretetét élvezték, nyelvi nehézségeik nem voltak, egytől egyig nagyon szenvedtek, és honvágyuk volt szeretett Baranyájuk után mint lokális környezetük után, mellyel együtt határozták meg önmagukat.

Baranyán keresztül Horvátországgal, mint a hazájukkal.

Nálunk Horvátországban ezeknek a gyermekeknek a munkái egy nagy felfedezést jelentettek, mivel a gyermekek őszinték, és így mutatták meg a lokális identitás erejét nekünk.

Hasonló a helyzet a mai Horvátország és Szerbia területéről elűzött németek esetében, akik mint turisták jönnek vissza rég nem látott falvaikba, nagy szomorúsággal. Függetlenül attól, hogy Nyugaton jó anyagi megélhetést talál-

tak. Szlavóniában volt egy Jármina nevű német település. Elűzésük után ezek a horvát németek Ausztráliába költöztek, majd egy nagyobb közös földterület megvásárlása után megalapították Neue Jarmina településüket. Szép bizonyítéka a lokális identitásnak. Amit itt megemlégettünk, szükséges lenne beépíteni a kisebbségek felé kommunikált politikába, mivel éppen a kisebbségek önazonosulási, emocionális, majdhogynem spirituális szintjén jelennek meg azok a folyamatok, melyeket mi, a többségi társadalom polgárai nem élünk meg. Identitásuk megőrzése nehezebb, mint a többséget képező népcsoport egyénei számára.

Hogy lehet fenntartani a horvát közösséget Kópházán?

Mi mindenre lenne szükség ahhoz, hogy egy bizonyos fokú fenntarthatóságot biztosítani tudjunk?

Ez egy eléggé széles téma, mindenesetre egy végső konklúzióval, hogy a többségi társadalom nagymérvű megértést és toleranciát kell hogy tanúsítson, és a kisebbséget mint társadalmának részét élje meg. A kisebbségek által létrehozott kultúrát a nemzeti kultúra részének tekintse.

Ilyen beállítottsággal egy új pozitív minőséget kapunk, miszerint a kisebbségek történelmi memóriája és kulturális öröksége hídként jelenik meg a befogadó és az anyanemzet között.

A legnagyobb gradistyei horvát költő, Mate Meršić Miloradić példáját mutatnám be az előző gondolat alátámasztásaként.

Ő a horvát tájszólási irodalom megteremtője, és ezzel természetesen hozzájárult az egész horvát irodalomhoz.

Művével összekötötte a gradistyei horvátok kulturális örökségét az anyanemzetével. Magyar ék alatt alkotott, annak a kultúrának a kölcsönhatásaiból táplálkozott, ahol élt, és ez tágabb értelemben magyar interferencia volt. Mint ilyen, vonatkozik aztán ránk Horvátországban élő horvátokra. A másik példa Radakovich József, illetve Vas Gereben esete. Ő elfogadta az olvasztótégely eszméjét, és a magyar irodalomba mint magyar író vonult be. Két igen tehetséges és okos ember, ellenben két, merőben más életprincípium.

Az egyik az etnikai identitás, a másik az asszimiláció választása.

Ilyen megvilágításban tűnik csak igazán ki, mennyire érzékeny és egyéni dolgokról van is itt szó.

Visszatérek a soproni örökség multidiszciplináris feltárásának szükségességéhez. Ha itt ülne velünk egy városatya, politikus, azt tanácsolnám neki, hogy tegyen még több erőfeszítést, hogy ez a soproni kulturális örökség minden aspektusából objektív megközelítést kapjon, amivel semmiféleképpen nem lenne a magyar nemzeti gondolat veszélyeztetve, csak kinyitná Európára és a szomszédos területek felé is.

A kölcsönhatás elkerülhetetlen. Tegnap a Zrínyi-operát tekintettem meg Kőszegen, és az esemény szervesen kapcsolódik mostani témánkhoz.

Jelen volt néhány fontos elem függetlenül a mű esztétikai, illetve zenei értékétől.

Először: a szigeti 1566-os ostromról szóló opera egy magyar városban, Kőszegen lett bemutatva, melyben egy hasonló ostromra került sor, csak 34 évvel korábban. Szulejmán szultán a törvényhozó az első ostromnál fiatalemberként vett részt, Szigetvár alatt már öregember, és az ostrom közben meghalt. A két ostrom közötti ívben, időszakban a horvát nép egyharmada volt kénytelen elhagyni hazáját, éppen a török veszélynek köszönhetően.

Új elemeket fedezhetünk fel. A magyar történetírás és magyar nemzeti eszme a saját történelmi memóriája részeként kezeli a szigetvári ostromot, a kőszegi vár megvédését, a Zrínyi családot, mint identitásának részét. Mi horvátok ugyanezt tettük, mivel ezek a mi nemesi családjaink fiai, és a történelmi események a közös államban zajlanak, melynek mi horvátok társországgként részei voltunk.

1527-től a Habsburgok Horvátország legitim uralkodói lettek, és Zápolya István ellenkirály halála után a magyar politikai elit egésze is elfogadta őket uralkodónak. Egyazon országról beszélünk tehát, mely többnemzetiségű, több entitással rendelkező államalakulat.

A nacionalizmus időszakában Zrínyi körül állt szemben egymással a magyar és a horvát állameszme, és megterhelte viszonyunkat.

Kihatásai a mai napig érzékelhetők.

Tegnap láthattuk, hogy a főszerepeket magyar művészek játszották, az opera pedig a 19. században íródott, a horvát állameszme felébresztése reményében, mely szemben állt a nagymagyar politikai eszmével.

Az operával egy gyönyörű összekötés történt, át lettek hidalva ezek az ellentétek, és élvezettel hallgathattuk a magyar előadóművészeket, ahogy horvát nyelven énekelnek. Mindenki csak nyert, vesztesek pedig nem voltak.

Harmadik érdekes jelenség. A nézőtérén a gradistyei horvátok etnikai elitjének képviselői ültek mind Magyarországról, mind Ausztriából, és ez az, amitől én megilletődtem.

Kőszeg körül horvát falvak vannak, és az 1921-es határmeghúzás falvakat, földeket, rokonokat választott el egymástól, akiknek a kommunizmus éve alatt fizikailag is nehéz volt érintkezniük.

Ezzel a gradistyei horvátok nagy történelmi igazságtalanságot voltak kénytelenek elszenvedni, és biztosan állíthatjuk, hogy populációjuk több mint a felét ezért fel is őrölte az asszimiláció.

Tegnap mindenki győzött. Magyarország, Ausztria és Horvátország is. Mindenekelőtt azonban a kultúra és az együttélés.

Ott, a régi kőszegi vár falai között érezhettük igazán az általunk sokszor megemlített történelmi memóriát minden drámaiságával és nagyszerűségével, de felvillantak a megoldás sugarai is, hogyan hidaljuk át, hogy az új generációkra egy terhektől mentes, elkülönítéstől és ellenségességektől mentes történelmi memória öröklődjön át.

Így válik világossá, hogyan lehet ez a két öreg kópházi ház, a falusi barokk képviselői, illetve egy, a romantizmusban született opera kapocs a népek között, melyek egyazon geopolitikai közegben és térben élnek.

Ma erre rá kellett mutatnunk és arra, hogy a politika megérezte és vevő volt egy ilyenfajta projekt felkarolására. Biztosak vagyunk abban, hogy még sokáig érezni fogjuk pozitív kisugárzását és gyümölcsöző hatását. Büszke vagyok, hogy az opera találkozásunk részeként lett megrendezve, és hogy együtt lehetek Önökkel ebben a munkában és az erőfeszítésekben.

A lelkesedésnek is vannak határai. A fiatalokat támogatni kell, mert ha nincsenek megdicsérve, elvesztik lendületüket és reményeiket, még akkor is, ha az irodalomban úgy nevezik néha, lehetetlent akarnak.

Amit itt érzek, az az együttélés akarata, a kultúra fejlődésének törekvése, történelmi memóriánk új minőségének keresése.

Köszönöm és talán ez lehet egy következő találkozásunk bevezető témája.

Predavanje prof. Đure Vidmarovića na VI. Šopronskim danima

II. dio

... mislim da onaj dio lokalnog identiteta grada Šoprona, ono o čemu smo jučer govorili, da je Šopron u svojoj povijesti stvorio nešto što možemo nazvati šopronska kultura ili šopronska povijesna memorija, u kojoj su participirali specifičnim doprinosom etničke zajednice, koje su živjele u gradu, Mađari, Nijemci, Hrvati i Židovi i složili smo se da je došlo, zbog političkih razloga, do naglog prekida povijesne memorije, te da je rekonstrukcija toga što je bilo prije 1921. godine, naprosto, zbog fizičkih, zbog demografskih promjena, teško ostvariva.

Može na obrazovnoj razini ona biti vraćena u javnost, ali na emocionalnoj razini, kao dio identiteta današnje populacije Šoprona, teško je ostvariva. Upravo vidimo prekrasne fotografije, jer su i fotografije primarni povijesni izvori. Htio bi naglasiti, da smo jučer bili svjedocima prikazivanja filma o Šopronu između dva svjetska rata, i takav film je primarni povijesni dokument.

Kod nas u Hrvatskoj, u Nacionalnom državnom arhivu postoji poseban odjel u kojem se čuva audiovizualna arhivska građa. On ima sa stručnog aspekta jednaku snagu kao i pisani povijesni dokumenti i ja, stoga mogu tom filmu dati najvišu ocjenu. On je veliki izazov i sa stručnoga aspekta, a to se tiče na određen način i ove fotodokumentacijske građe. Poznate su to razglednice i amaterske snimke također iz razdoblja između dva Svjetska rata, a možda i iz 19. stoljeća.

Ja bih sada, ako je slobodno, gospodinu Krisch Andeasu postavio nekoliko pitanja, koja nameće interpretacija ovih fotografija, s obzirom na njihov povijesni sadržaj.

Moj je utisak gledajući film i ove fotografije – prvo – da je Šopron bio prekrasan grad, da je građen po mjeri ukusa građanske klase.

Čak je i okolno seosko pučanstvo ostvarilo stil koji se može nazvati imenom seoski barok. Što je fantastično. Ja razmišljam na sljedeći način. Rekli ste da neke motive više ne možemo prepoznati, jer su destruirani.

Gledajući sa urbaništčkog i graditeljskog aspekta Šopron do 1921. odnosno 1945. godine i Šopron prije tog vremena, vidjet ćemo da je taj «stari Šopron» imao svoj identitet, a «novi Šopron», urbanistički gledano, nema identitet, što

više, da je u mnogim djelovima destruirao izvorni šopronski urbanistički identitet.

Dali bi ste to komentirali?

K. A.: Ja bih rekao da se svaki grad, svako naselje treba razvijati. Razvoj ne znači samo izgradnju novoga, nego uključuje i rušenje.

U Šopronu je u posljednjim desetljećima naglasak više bio na rušenju, zato i vrijednih urbanističkih ostvarenja nastalih tijekom posljednjih 60-ak godina, na koje bi mogli s ponosom gledati, možda, i nemammo, osim, možda, ove zgrade «Inkubator», u kojoj sada sjedimo, jer «Društvo za uljepšanje grada» dalo je toj zgradi i nagradu, a spomen ploča je na donjem hodniku i postavljena.

Osim toga, grad se proširio sa stambenom četvrti «Jerevan», čije se stanovništvo doslovce sastoji od doseljenika iz okolice, ali i šire, tako da stare šopronske obitelji tamo možemo samo kao iznimke pronaći.

Uostalom, interesantna je činjenica da kada pogledamo fotografije vidi se da je Glavni trg pun zelenila. Danas toga nema i ako se dobro sjećam obrazloženje je bilo to da korijenje šteti zgradama. Prije toga se to stoljećima nije dogodilo. To je bila ideja 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća.

Ista je stvar sa sinagogom, koja je bombardirana 1944. godine, a poslije rata se izgradila na istom mjestu zgrada, koja nema tamo ništa tražiti. Mislim da je toga u tim vremenima svugdje bilo, pa tako i kod vas u Hrvatskoj, kada su se rušile ključne zgrade gradskih središta. Ali to se svugdje dogodilo u istočnom bloku, tako da to nije lokalni specifikum.

Đ. V.: Imao bih još jedno pitanje. Ovo što se dogodilo sa Šopronom dogodilo se kod nas sa Zagrebom i mnogim gradovima. Socijalistička ideologija nije polagala važnost na povijesnu memoriju, povijesnu baštinu. Nama u Zagrebu, kao i vama, najvjerojatnije, u Šopronu, pitanje je kako tretirati nove dijelove grada, koji su izvan povijesne memorije.

K. A.: Nažalost novoizgrađene stambene četvrti, novoizgrađeni shopping centri već su postali dijelovi grada i s njima kao takvima nemamo više što raditi. Oni će dati svoj pečat gradu u idućim godinama.

Đ. V.: Još me zanima kao povijesničara, kakav je u sadašnje vrijeme, nakon demokratskih promjena, odnos pučanstva iz ovih novih gradskih dijelova, prema arhitektonskoj kulturnoj baštini starog Šoprona, jer me raduje da imate društvo za poljepšavanje grada i za čuvanje njegove arhitektonske baštine. To je pozitivan znak skrbi ljudi i njihova emocionalnog odnosa prema tradiciji, prema baštini.

K. A.: Smatram da ne moramo razlikovati odnos ljudi prema gradskoj jezgri, jer ja tako vidim da je općenito odnos Šoprončana prema centru tolik, da je lijep, i dobro da ga imamo i da smo na to i ponosni. Međutim, ako pogledamo

povijesnu jezgru grada, onda vidimo da je to mrtvi centar, skoro bez prolaznika. Ako bi izračunao, taj se centar sastoji od dva trga i četiri ulice i mogu se u njemu naći 2 restorana, dvije kavane, jedna turistička agencija i dva hotela. To je vrlo vrlo malo.

Što koriste naši ljudi u centru? Mogu mirno reći da je danas povijesna jezgra grada parkiralište grada, jer, premda je onamo zabranjen ulaz, to nitko ne kontrolira i ne plaća se ništa. Nažalost, to je tužna priča o toj jezgri grada.

Svako vodstvo grada ima vlastitu koncepciju o ponovom oživljenju tog dijela grada. Svaki takav elaborat bio je vrlo skup i počinjao riječima: «trebali bi unijeti život u povijesnu jezgru».

Protuprimjer je Željezno (Eisenstadt, Kismarton) u Austriji ili Bečko Novo Mjesto, gdje su mali dućani ispred kuća, autima je zabranjen ulaz, interesantno, ondje to funkcionira.

Ali zbog ne znam kojih razloga ne uspijeva nam preuzeti te primjere.

Đ. V.: Složio bi se s vama, kolega.

Šopron je toliko lijep, a ja vam to kao stranac kažem iskrena srca, i doista rješenje je u zatvaranju stare gradske jezgre, da se spriječi njezina daljnja devastacija.

Naveo bi samo primjer izraelskog lučkog grada Jaffe. Na vrijeme mje uočena opasnost da Jaffu proguta glavni grad Tel-Aviv. Kako se to ne bi dogodilo izraelska je država staru Jaffu izolirala i pretvorila u prostor muzeja, izložbenih galerija, starih obrta, mjesto gdje se čuva kulturna baština i koje je kao takvo atraktivno za turiste, ali i za domaće pučanstvo. Iza tog je projekta stajala država.

K. A.: Ovako veliki projekti i investicije mogu se svakako realizirati samo pomoću državne potpore. Ja ne vidim da bi došlo do napretka na tom polju, dapače mislim da u proteklim godinama možemo konstatirati nazadovanje. Jedan dio zgrada u povijesnoj jezgri je u vlasništvu grada. One su puno puta bez konfora i u njih se useljava sloj ljudi niže socijalnog statusa, a smatram da bi rehabilitacija centra trebala započeti njihovim iseljavanjem i davanjem tih zgrada onim ljudima, koji će biti pravi vlasnici. Postoje izolirani dobri primjeri, ali stvarno vrlo rijetki, kada se vlasnik stvarno tako i ponaša.

Đ. V.: Mi imamo isti problem u Zagrebu. Dio Zagreba, koji se zove Grič ili Gornji grad hitno treba obnoviti. To je bio obrtnički grad i sačuvana je izvorna arhitektura iz 18. i 19. stoljeća. U tim kućama žive ljudi i životni standard je u njima niži nego u modernim objektima.

Konfor je ondje problematičan. Ako želimo sačuvati autentičnost tog dijela grada pitanje je dali te ljude iseliti, ili im država treba pomoći u održavanju njihovih stanova i objekata u kojima žive.

Ali mislim da smo time i iscrpili temu i da smo s tog aspekta shvatili što je to s urbanističkog aspekta identitet jednog grada. Kako ga je lako prekinuti i destruirati a kako ga je teško revitalizirati.

Mi kao ljudi iz srtnke na to upozoravamo, ali dalje od toga ne možemo.

Sljedeći korak je na upravi grada, na samuopravi na politici.

Naša je moralna i stručna obveza upozoravanje na takve pojave. U tom je kontekstu naša konferencija vrlo važna. A sada mi dopustite da kažem nekoliko riječi o tom fenomenu identiteta.

Pojam identitet prevodi se na hrvatski kao samobitnost. Kad kažemo etnički identitet, onda je to etnička samobitnost.

Inzistiram na pojmovima, jer da bismo se dobro razumjeli, moramo baratati istim pojmovnim rekvizitirijem.

Etnička samobitnost vrlo je složen i sa znanstvenog aspekta teško definiran pojam, zato što zadire i u psihologiju, i u povijest, gospodarstvo, i u kulturu..., u gotovo sve sfere individualnog i društvenog života.

Izmiče definiciji i zbog toga, što se temelji na subjektivnom emocionalnom doživljaju. Zašto sam ja pripadnik hrvatskog naroda?

To se ne može definirati formulom kvadrat nad hipotenuzom jednak je zbroju kvadrata nad katetama.

Riječ je o ljudskim osjećajima.

Ako bi moju pokojnu baku pitali zašto je ona Hrvatica, ona bi dala jednostavan odgovor: «Tako je Bog odlučio!»

Nakon «Babilonske kule» promiješali su se jezici i stvoreni su narodi, koji govore svojim jezicima, imaju vlastitu tradiciju i svoju posebnost.

Čovjek svoj etnički identitet uočava i definira u susretu s drugim čovjekom, koji nije tog identiteta.

Kada se, dakle, sretnem s Mađarom ja tada ustanovim po čemu sam Hrvat, ali isto je u susretu sa Nijemcem.

Dakle, moj identitet je sveukupnost mojih osjećaja, onih koji me vežu s kompletnom povijesnom memorijom moga naroda, sa svim njegovim mitološkim sadržajima, s njegovim folklorom etnografijom, psihologijom, s njegovim kralolikom, s njegovim željama, romantikama i ambicijama.

Sada je pak pitanje: kako se gubi taj identitet.

Mi u Hrvatskoj imamo, pretpostavljam i vi u Mađarskoj, ljude koji su se odreli svoga narodnosnog identiteta.

Takvi postaju čak i protivnici svog naroda. Zašto? Izmiče racionalno objašnjenje. Rezultat je i plod unutrašnjih emocionalnih procesa. Ali nije sve relativno kao što izgleda. Imamo primjer Židova. Ali ću iskoristiti i primjer Slavena i Mađara. Mogli bi proširiti krug ali dosta su ta tri primjera kao paradigme.

Židovi se, posebno nakon stvaranja suvremene države Izrael, muče sa definicijom Židovstva.

Za njihovu vjersku elitu Židovi su oni ljudi koji slijede Toru, dakle vjeru Mojsijevu.

I tu nema za njih dileme. Konačno, Izrael je vjerska država. Ali mnogo Židova živi u dijaspori. Recimo u Americi, koji smatraju da je to preuska definicija, pa imamo i Židove komuniste. Za vjersku elitu oni ne mogu biti Židovi. Za njih pored dosljednog slijeđenja Tore židovstvo određuje matrimonijalni princip.

Samo majka određuje pripadnost židovskoj zajednici.

Otac nema značenja. Zahvaljujući tome oni su se održali u strašnim uvjetima dijaspe 2000 godina. Još uvijek nisu danas riješili problem – tko je Židov.

Laici smatraju, na način europskih naroda, da je Židov onaj koji se osjeća Židovom.

Vjerski vođe to odbijaju. Onda se u Americi pojavio pokret crnih židova. Skupina američkih crnaca odlučila je postati Židovima. To je europski princip. No, nema šanse da ih u državi Izrael prihvate kao Židove.

Slavna pjevačica Madona proučava Kabalu, židovski misticizam, ali nema šanse da ju prihvate kao Židovku. Zbog toga što ser oni definiraju kao etničko-konfesionalna zajednica. Mmislim da je to najbliže istini.

Što je kod Mađara bitno?

Tko je Mađar? Petőfi Sándor je Mađar. József Radakovits, Vas Gereben je Mađar. Dakle, Mađarska je elita prihvatila posebno zanimljiv način etničkog identiteta.

Izrekao ga je Gyula Illyes: «Az anyanyelv a nép».

Tko govori mađarski-Mađar je. Tvoje rodoslovlje, vjerska pripadnost, geneološko stablonije bitno. Ako govoriš mađarski ti se imaš pravo smatrati Mađarom i Mađari će te smatrati Mađarom.

Vrlo dobra definicija i vrlo dobro određenje, jer je ovako jedan azijski etnos, jezikom i rasnim odlikama različit od Europe, ne samo opstao u panonskoj nizini, nego prerastao u prosperitetnu naciju.

I ako bi sada istraživali u genetskom materijalu i haplotipove, onda bismo otkrili činjenice koje mađarske nacionaliste ne bi oduševile.

Kod Slavena, a tako i kod nas Hrvata, nacionalni identitet nešto je kompliciraniji.

Uvijek nastojimo imati geneološko stablo, rodoslovlje, ali je bitno i tko je otac, dakle za razliku od Židova kod nas patrimonijalni princip dolazi do izražaja.

Uvijek se, znači, određuje narodnost prema pripadnosti oca. Tako je u tradiciji našoj. Ženska djeca bi se udajom uključivala u etnicitet svoga muža, i djeca

prihvaćaju etnicitet muževa. No u suvremeno vrijeme to se zakompliciralo. Žene su stekle ravnopravnost i sad smo došli u zonu nedefiniranosti.

To zači do osamnaeste godine etnicitet određuju roditelji, ali s punoljetnošću ti imaš potpuno pravo sam odrediti svoj etnički identitet, ili se proglasiti čovjekom bez etničkog identiteta.

To može završiti i apsurdima. Ja imam pravo odrediti da sam Hotentot ili crnac! To je moje zakonsko i ustavno pravo. Nas kao stručnjake zanima u ovoj situaciji relativizma, što određuje etnički identitet?

Tu su sada stručnjaci na mucu. Pretpostavljam i mađarski, ali naši u Hrvatskoj svakako.

Kod nas je situacija još teža, jer smo imali Jugoslaviju kao multinacionalnu zemlju, gdje je u zadnjih 50 godina vladala komunistička partija, koja je forsirala internacionalizam, a gušenje nacionalnih identiteta.

Dakle, imali smo u praksi «melting pot», to je američki termin, koji se hrvatski zove kotao za taljenje nacionalnosti. Socijalnu promociju u političkom smislu imali su oni ljudi koji su se izjašnjavali nadnacionalno kao Jugosloveni, a s prezirom se gledalo na one koji su se izjašnjavali nacionalno, ili bi ponosom isticali svoju nacionalnost.

Time se stvarala strašna društvena polarizacija. Jugosloveni zapravo nisu znali što je njihov identitet.

Oni su znali da pripadaju Jugoslaviji kao državi, ali etnički nisu znali što su. To su obično bila djeca iz mješovitih brakova, ljudi s mješovitim brakovima i politički karijeristi.

Kad je taj sistem propao nastao je novi problem s njihovim identitetom. Nacionalni im je identitet bio razvodnjen, a nadnacionalni je bio politička konstrukcija. Politička konstrukcija na emocionalnoj razini nema korijena. Stoga bivši Jugoslaveni, kao ljudi bez nacionalnog identiteta i historijske svijesti danas postaju veliki europci, jer se ugodnije osjećaju u multinacionalnoj asocijaciji, koja nema nacionalnu identifikaciju. Osim nacionalnog postoji i regionalni i gradski identite.

Oni, također, stvaraju stanoviti polaritet.

Ako regionalni identitet zbog umjetnih razloga bude previše naglašavan, on se sukobljava s nacionalnim. Imamo primjer i govorio sam u prethodnom predavanju o tome. To je slučaj Hrvata Bunjevaca.

Dakle, na bazi regionalnog identiteta stvaraju se subetnički identiteti. Mislim da pored Hrvata i Ukrajinaca i drugi narodi imaju slične probleme.

Kod Nijemaca npr. Bavarci imaju unutar njemačke države Slobodnu Bavariku Državu. Prusi, također, još čuvaju svoj identitet.

I Mađari imaju dio svog naroda, koji se subetnički identificira kao Szekely-i. Takva se situacija može politički instrumentalizirati, i to ne možemo smatrati nečim dobrom.

Normalan za većinu ljudi je skladan odnos nacionalnog identiteta, subetničkog i lokalnog gradskog ili seoskog.

Oni se međusobno nadopunjuju.

Uvijek navodim primjer djece mađarskih izbjeglica iz hrvatske Baranje za vrijeme Domovinskog rata, koji su u izbjegličkom logoru u Nagyatádu pisali domaću zadaću o tome kako se osjećaju.

Premda su živjeli u sredini matičnog naroda bez jezične barijere, sva su djeca silno patila za svojom Baranjom, kao lokalnom sredinom s kojom su se identificirala. Onda preko Baranje sa Hrvatskom kao širom domovinom.

Radovi te djec, jer djeca govore iskreno, potvrđivali su snagu lokalnog identiteta.

Isti je slučaj s potjeranim Nijemcima iz Hrvatske i Srbije, koji se vraćaju u svoja sela kao turisti, idalje s velikom tugom što su istjerani.

Premda su u zapadnom svijetu ostvarili veći socijalni standard. U Slavoniji je postojalo jedno njemačko selo, koje se zvalo Jarmina.

Nakon istjerivanja žitelji Jarmine, dakle naši hrvatski Švabe, preselili su se u Australiju i ondje kupili zajedničko zemljište na kojem su podigli naselje koje su nazvali Neue Jarmina.

Dokaz lokalnog identiteta. Ovo sve što govorimo potrebno je ugraditi u politiku odnosa prema nacionalnim manjinama, jer upravo kod pripadnika nacionalnih manjina na identifikacijskoj, emocionalnoj, gotovo spiritualnoj razini, javljaju se fenomeni koje mi u većinskom narodu nemamo, jer je njihov identitet teže održati nego pripadnicima većinskog naroda.

Kako održati hrvatstvo u Koljnofu? Ili u Šopronu? Što je sve potrebno da bi se to hrvatstvo održalo. To je široka tema, ali bi mogli raspravu svesti na to da većinski narod mora pokazati razumjevanje i visoki stupanj tolerancije i doživljavati manjinski etnički kolektivitet kao dio svoje zajednice u širem smislu, a kulturu koju stvara manjina kao dio svoje državne kulture u širom smislu.

Ako se tako postavimo, onda dobivamo novu pozitivnu kvalitetu, da se povijesna memorija i kulturna baština manjine odjednom javljaju kao most između većinskog i matičnog naroda. Imate primjer Mate Meršića Miloradića, najvećeg gradišćanskohrvatskog pjesnika. On je utemeljitelj hrvatske dijalektalne poezije i kao takav doprinio je književnosti cijelog hrvatskog naroda.

Time je povezao kulturnu baštinu gradišćanskih Hrvata iz Mađarske (Zapadne Ugarske) s matičnim narodom. Njegovo je književno stvaralaštvo nastalo u mađarskom podneblju prožeto interferencijama s kulturom u kojoj je on živio.

A ta interferencija je mađarska u širem smislu. I tek kao takva tiče se nas u Hrvatskoj.

Drugi primjer je Jožef Radaković ili Vaš Gereben. On je prihvatio melting pot i ušao u mađarsku književnost kao Mađar, a ne kao Hrvat. Dva vrlo talentirana i pametna čovjeka, a dva životna principa. Jedan je princip etničkog identiteta, a drugi je princip asimilacije.

Vidite koliko su stvari individualne i koliko su osjetljive!

Zato se vraćam na temu multidisciplinarnosti pristupa šopronskoj kulturnoj baštini.

Kada bi bio ovdje među nama netko od lokalnih političara, onda bih mu rekao da treba činiti još veće napore, kako bi se takva kulturna baština Šoprona osvijetlila objektivno, sa svih aspekata, jer time ničim ne bi ugrozila mađarsku nacionalnu ideju, što više, otvorila bi ju europskim procesima i područjima s kojima graniči. Interferencija kultura je neizbježna. Praviti rezove i zidove je neprirodno, jer oni nisu nekada postojali. Jučer sam nazočio operi Nikole Šubić Zrinski u Kisegu, koja se nadograđuje na misao koju sam tu razlagao. Nekoliko važnih elemenata bilo je prezentno, nezavisno od estetske, glazbene vrijednosti djela.

Prvo: hrvatska nacionalna opera koja prikazuje bitku kod Sigeta 1566. god. prikazana je u mađarskom gradu Kisegu, gdje je bio sličan sukob sa Turcima 34 godine ranije. Sultan Sulejman el Fatih – Zakonodavac – Veličanstveni bio u bitci kod Kisega mlad čovjek, a kod Sigeta bio star i umro je tijekom opsade.

U tom luku od kisečke do sigetske iselilo je jedna trećina hrvatskog pučanstva upravo zbog te turske najezde.

Sada se javljaju novi elementi. Mađarska historijografija i mađarska nacionalna ideja u svoju povijesnu memoriju ugradila je sigetsku bitku, bitku kod Kisega i obitelji Zrinski i Jurišić kao dio vlastitog identiteta, ali isto uradili smo i mi Hrvati, ugradivši ih u naš identitet jer su to naše feudalne obitelji, jer se povijesna zbivanja događaju u državi, koja je i naša.

Od 1527. god Habsburgovci su legitimno prihvaćeni kao hrvatska kraljevska kuća, a nakon situacije s Ivanom Zapoljom i mađarska politička elita prihvaća Habsburgovce, kao svoju dinastiju. To je ista država. Višenacionalna i s više entiteta.

U doba nacionalizma oko Zrinskoga su se sukobljavale hrvatska i mađarska nacionalna ideja i opterećivali naše odnose.

Refleksije toga postoje još i danas. Jučer smo vidjeli gdje naslovne uloge u operi Zrinski pjevaju mađarski umjetnici, a opera je napisana u 19. stoljeću s nakanom buđenja hrvatske nacionalne državotvorne svijesti, koja je bila u sukobu sa mađarskom velikodržavnom političkom idejom.

Ovim činom učinjen je prekrasan bypas ili most, koji je premostio te sukobe i s užitkom smo slušali mađarske umjetnike, koji su pjevali na hrvatskom jeziku i svi smo bili na dobitku, a nitko nije ništa izgubio.

Treće. U publici bili su predstavnici etničke elite gradišćanskih Hrvata iz Mađarske i gradišćanskih Hrvata iz Austrije i to je za mene bilo potresno.

Vidite, oko Kisega nalazi se nekoliko mjesta nastanjenih Hrvatima i 1921 godine, kada se stvarala međudržavna granica, ona je odijelila selo od sela, zemljište od zemljišta, rodbinu od rodbine, a željezna zavjesa je onemogućila komunikaciju.

Time su gradišćanski Hrvati doživjeli veliku povijesnu nepravdu i asimilacija je zbog toga sigurno progutala polovicu njihove populacije.

Jučersu na predstavi opere «Nikola Šubić Zrinski» svi su bili na dobitku. I Austrija i Mađarska i Hrvatska, a najviše kultura i suživot. Tek u tom starom kisečkom gradu osjećala se povijesna memorija o kojoj smo govorili, sa svom dramatikom i veličanstvenošću, ali i rješenja da ju premostimo i stvorimo mogućnosti za prijenos povjesne memorije na novi naraštaj, bez opterećenja, bez podjela i bez neprijateljstava. U tom smislu, vidite, kako u prijenosu povjesne memorije i identiteta, ova divna šopronska zgrada kao znak identiteta visoke urbane kulture, i umjetničko djelo rađeno u doba romantizma, mogu biti poveznica povijesnih memorija naroda koji žive u geopolitičkom prostoru.

Mi danas moramo na to ukazati, jer se jučer pokazalo da je politika imala sluha za to, na što se već dugo upozorava, i zbog toga će odjeci još dugo-dugo trajati i donijeti dobre plodove. Budući da je ta opera dio našeg susreta silno sam ponosan što sam svemu tome nazočio i što sudjelujem u radu ovog simpozija. Zato se mora dati ovim mladim entuzijastima svaka podrška i svaka moguća pomoć.

Entuzijazam, također, ima granice izdržljivosti. Ako mlade ljude ne ne pohvališ, ne podržavaš li ih, obeshrabrit će se, a treba ih podržavati čak i kada, kako se kaže u poeziji, «žele neostvarivo».

Ovo što sam vidio želja je za suživotom, za razvojem kulture, za novom kvalitetom naše povijesne memorije.

Možda je to novo područje za naše buduće razgovore.

Hvala lijepa

Tűztorony

Tóth Imre

A (köz)hely szelleme?!

Az önkép és hűségesszmény a 20. századi Sopronban

Előadásomban azon összetevők felvázolására teszek kísérletet, melyek alapján egy közösség – nevezetesen a 20. század soproni polgársága – képes volt önmagát értelmezni. Megközelítésünkben a városi közösség önazonosság-tudatának objektív-történeti elemeit, a kollektív emlékezetnek, a képzelt történelemnek és a tudatos önkép-formálásnak az identitásképzésben betöltött szerepét, valamint a külvilág – azon belül a modern kori hatalom – városról alkotott képének alakulását kellene nyomon követni, ám ezt a rendelkezésre álló rövid idő nem teszi lehetővé. Lássunk akkor néhány példát az önkép kialakulására.

Az identitás keletkezésének objektív-történeti elemei közé soroljuk azokat a diakrón jegyeket, melyek a település urbanizálódását meghatározták. E folyamat elsődleges elemei azok a (1277. és 1791. évi) városprivilegiumok, melyek a városi funkciók kifejlődéséhez vezető gazdasági és társadalmi átalakulásokat jogilag is elismerték. Ennek az átídomulásnak a részeként ment végbe az idegen betelepülők térnyerése a nemesi városvezetéssel szemben. A hospesek magukkal hozták a nyugat-európai városforradalom bevált módszereit, és 1317-ben vagyonos polgárokból 12 esküdtet választottak a bíró mellé, megteremtve ezzel a városi tanács alapjait. Német hatásra – eltérően a hazai minták zömétől – később meghonosodott a polgármester (Bürgermeister, magister civium) elnevezés a város legfőbb tisztségviselőjének nevéként.

A „városállamisodás” folyamatának fontos hatóelemei azok az egymással ellentétes erők, melyek közé préselődve a közösség önálló entitásként határozta meg önmagát. Ezek sorában meghatározó jelentőségű volt a település geopolitikai helyzete. A Bécs közelségében, egyszersmind a magyar államterület részeként működő város esetében joggal beszélhetünk olyan fajta – földrajzi helyzetből fakadó – tudatformáról, mely a császár és király között helyét kereső és a város létét biztosító polisz-szervezési attitűdöt hozott létre.

A formálódó öndefiníciónak és a formát öltő öntudatosodásnak olyan történeti komponensei is vannak, amelyek egy sajátos, elitista szemlélet kialakulásához vezettek a városban. Ezek közé a faktorok közé sorolhatjuk annak

hagyományát, hogy a város, mint testület, a rendi monarchia idején részese volt az „országglakosok” gyülekezetének, úgy is, mint a Szentkorona fontos részét alkotó Hét (tárnoki) város egyike.

Sokkal inkább releváns azonban az az intellektuális örökség, mely 20. század elején még közvetlenül is tapasztalható volt a városban. Sopron akkoriban sokszínű, differenciált oktatási intézményeivel olyan regionális oktatási funkciókat gyakorolt, melynek előzményei a 16-17. századra vezetnek vissza. A túlnyomórészt németek alkotta városban készséges befogadásra lelt reformáció és a katolikus reform küzdelme kulturális téren zajlott. A kultúrharc eredménye korai iskolaalapításokban és az iskolaszellem elterjedésében öltött testet. Az iskolavárosi arculat kirajzolódásával egyéb műveltségi, művelődési funkciók is gazdagították a város karakterét. Ennek magyarázata, hogy Sopron – földrajzi helyzetéből és társadalmi-nemzetiségi összetételéből adódóan – többször töltött be kultúrákövetítő szerepet, főként a kora újkorban. Ez valamiféle – máig ható – kultúrfölény-konstrukció kialakulásához vezetett a városi művelt elit körében.

Az osztrák tartományok és Európa felől érkező műveltség mindamellett valóban nagymértékben hatott a modernizáció általános vonásainak (városkép, cégtáblák, egy-egy foglalkozás szerszámkészlete, újságolvasás kultúrája, nők helyzetének alakulása, szabadidős tevékenység stb.) megjelenésére a városban, mely ezáltal képes volt szervesen integrálni a modern polgári környezetkultúra elemeit, elősegítve magának a polgárosodásnak a folyamatát. E polgárosodás legjobb bizonyítéka a társadalom önszerveződésének 19. századi foka, az egyesületi formák széles tárházának kialakulása.

Nem lehet a helyi tudat összetevőit firtatni anélkül, hogy a kollektív hagyomány tudatos létrehozásának, a közös emlékezet szerepének jelentőségére ne utalnánk. A lokális történelmi monológ kiindulópontja az az eredetmítosz, amelyet Sopron köré épített fel a városi közösség. Utóbbi a kora újkorban, illetve a humanizmus időszakában kezdett az auctoritást erősítő gyökerekbe kapaszkodni, elsősorban az antik kontinuitás keresése révén. A máig létező pannon-öntudat a mitologikus városalapító, Sempronius legendáján keresztül kezdett beépülni a köztudatba. Kiváló példa a Sopronban született Rosner Mátyás szülővárosáról tartott előadása a wittenbergi egyetemen, 1660-ban. Rosner megpróbál párhuzamot vonni a legnagyobb történelmi városalapítások és -alapítók, valamint a Sopronnak nevet adó római patrícius között. „A város a nevet Semproniustól kapta, aki, bárki lett legyen is, az ő örök emlékezetére építette ezt a várost. Erre számos példa van. Királyok, hősök nevük örök emlékezetére várakat vagy városokat alapítottak: Alexandriát Alexander Magnus, Konstantinápolyt

Nagy Konstantin, Rómát Romulus, Augusta Vindeliciorumot Augustus Vindelicius, Brandenburgot a Brandenburgi herceg alapította – s még több is van hasonló.” Rosner jellemzően még a város német – kevésbé arisztokratikus – nevét (Ödenburg = Pusztavár) elnevezést is összehozza a skót királyi székhellyel Edinburgh-gel.

A hűség gondolata

A mitográfia meghatározó eleme a 20. században virulenssé vált, de mélyen a történelmi múltban gyökerező hűségmítosz volt. Amint az köztudomású, a középkori várossá válás olyan hosszan tartó, gazdasági, politikai és szociológiai folyamatok eredménye volt, melyet sem egyetlen dátumhoz, sem egy historikus legendához nem lehet kötni. Az egykorú oklevelekből azonban hűség és kiváltság (illetve adomány) összekapcsolódását olvashatjuk ki, s ugyanennek lehetünk tanúi, ha a kérdést a helyi köztudat oldaláról fürkésszük. (Ezek szerint máig él a köztudatban, hogy Sopron a IV. László mellett tanúsított hűségéért cserében nyerte el a városi kiváltságot.) A történetileg egyébként nehezen értelmezhető, ráadásul rendkívül viszonylagos fidelitas-eszme – bár kétségtől függetlenül összefügg a városkiváltsággal – inkább annak „címkejeként” írható le.

Ugyanezen gondolati vonulat jelent meg és teljesedett ki 1922-ben, a soproni és Sopron környékén rendezett népszavazást követően is, amikor a város a kormánytól megkapta a „Leghűségesebb város”, azaz „Civitas Fidelissima” címet. Az adományozás nyomán kialakult civitas fidelissima-mítosz a közösségi összetartozás fontos faktora lett a városban, bár korántsem teljessége számára. A gondolat egyszerre kötődött az országos politika irredenta vonulatához, és szolgált a komoly hagyományokkal rendelkező lokális identitás megerősítéséért.

A korszak retorikai sémái erősen befolyásolták a vidéki város politikai közegét. A népszavazásra való hivatkozás, és annak eredményéhez való aktív és pozitív viszonyulás éppoly elengedhetetlen alapfeltétele volt a politikai szerepvállalásnak, mint általánosan Trianon és a revízió ügyének hangoztatása, mely a korszak szereplőinek politikai belépőjét jelentette. Mind a népszavazás, mind Trianon problémája erőteljesen meghatározta az akkori helyi, illetve az országos politikai elit tudatát. A két esemény azonban ugyanazon ideológiai tengely két ellentétes pólusán foglalt helyet. A trianoni igazságtalansághoz alapvetően negatív érzelmek társultak, hangoztatása javarészt használhatatlan fegyvernek bizonyult a nemzetközi politikai életben, sőt újabb külpolitikai

katasztrófához vezetett. Állandó felemlegetése pedig a jogos igények mellett is megmértelyezte a hazai politikai életet. A soproni népszavazás alapvetően pozitív élménye azonban nagy eséllyel válhatott integratív erővé. A civitas fidelissima alkalmas jelszónak tűnt, amely mögé elvileg a korszak legeltérőbb eszmei alapállású erői is felsorakozhattak. Így a keresztény-konzervatív városi csoportok mellett a liberálisok, sőt a szociáldemokraták is. A soproniak a már-már eposzi kellékké nemesedő állandó jelző segítségével megpróbáltak politikai és erkölcsi tőkét kovácsolni a szavazás eredményéből.

A magyar állameszme dicsőségét hirdető, és az irredentához erős szálakkal kapcsolódó gondolatokat nem csupán a városban és a hatalomban lévők körében, hanem szerte az országban, a társadalom széles rétegeiben is sokan osztották. A népszavazás ebbéli jelentőségét nem kevés pátozzsal átitatott írások és beszédek sora méltatta akkor és később is. Bethlen miniszterelnök 1928 októberében változatlanul úgy fogalmazott, hogy a soproniak „*tanúbizonyosságot tettek hűségükkal a régi haza iránt, és megmutatták, hogy ragaszkodnak Szent István ezeréves birodalmához, és eszük ágában sincs más országhoz csatlakozni. Hiszem, hogy az ország számos más területén, ha megkérdezték volna a népet, a válasz ugyanez lett volna. Sopron hűsége megdönthetetlen argumentumot adott a magyar nemzet igaza mellett, amire hivatkozni fogunk unos-untalan azok előtt, akik más területen a népet megkérdezni nem engedték.*”

Az évtized végére a soproni példázat mindazonáltal sokat veszített a jelentőségéből. Ezt a kérdésben személyesen érintett politikusok meglehetősen jól érzékelték is. Akadt köztük olyan – így például az oszták-magyar határmegállapító bizottságban ténykedett Ullein-Reviczky Antal –, aki megpróbálta a népszavazás történetét jobban integrálni a magyar revíziós érvrendszerbe. Amikor a francia Monde Nouveau tudományos cikket rendelt Ulleintől, ő a felkérésnek eleget téve, a velencei egyezményről (*La Protocole de Venise* címmel) szándékozott írni a lapban. Ullein egyrészt azzal indokolta választását, hogy annak idején maga is aktív résztvevője volt a nyugat-magyarországi kérdés rendezésének, másrészt szándéka szerint az írás ráirányítja majd a franciák figyelmét Trianon egy ízben már megtörtént revíziójára. Ullein véleménye szerint a magyar külpolitika nem használta ki az 1921-es népszavazás sikerében rejlő lehetőségeket. „Úgy érzem, a mi revíziós embereink nem helyeznek kellő súlyt a soproni ügynek – mint precedensnek – épp a revízió szempontjából való óriási fontosságára.”

A példa fontos lehetett az integrális revízió talaján álló csoportoknak és legalábbis a 20-as évek elején, különösen fontos lehetett az akkor elszigeteltségre ítélt magyar külpolitika számára is, mely a kényszerű beilleszkedési poli-

tika közepette, a hangos revízió helyett a pozitív propagandára helyezhette a hangsúlyt. Erre kitűnő lehetőséget kínált a soproni népszavazás eredménye. Az aktívabbá váló külpolitika azonban már egyre kevésbé igényelte „Sopron” erkölcsi támogatását. A benne rejlő lehetőségek érdekében ráadásul áldozni is kellett.

A 20. század második felében

1945 után jókorát változott Sopron megítélése. A városi művelt elit körében divatos volt a vélemény, hogy Sopront elhanyagolták, nem törődtek vele. Ezt némileg pontosítanunk kell annyiban, hogy az érdeklődés hiánya helyett a valóságban nagyon is élénk figyelem kísérte a várost, igaz, hogy ez a mindennapokban semmiféle jótékony hatással nem járt, és a gyakorlatban jobb esetben is mellőzésnek tűnt.

Kétségtelen, hogy a város recepciója az új rendszerben problematikusabbá vált. Az érdekérvényesítésben a helyi politika korábbi érvei is hatástalanokká, sőt egyenesen hátrányosakká váltak. A két háború korának ismert toposzai (népszavazási szereplés, nemzethűség) érvényüket veszítették, nacionalista kiszármazásuk miatt. A népszavazás megünneplését külpolitikai okokra hivatkozva már 1946-ban ad acta tették. A kormányzat indoklása szerint a párizsi béketárgyalásokon nem kívánt hatást váltott volna ki egy Sopronból kiinduló és esetleg az egész Dunántúlra kiterjedő „reakciós és revíziós” megmozdulás. Az 1945 utáni pártzsargonban a „reakció” diabolikus jelzője kezdett Sopron nevéhez tapadni. Ennek és a geopolitikai helyzet csapdájának köszönhető, hogy a várost az ötvenes évek végéig parkolópályára állították, a fejlesztések során mellőzték, miközben azonban vigyázó szemeiket rajta tartották.

A Sopronnal szemben hozott adminisztratív intézkedéseknek voltak racionális és kevésbé ésszerű, de a rendszer belső logikájából könnyen magyarázható indokai egyaránt. Az utóbbiak közé tartozott, hogy a város társadalmi, szociológiai összetétele nem illeszkedett a rendszer programideológiájába. Kispolgári társadalmi bázisa negatív, az osztályellenséggel szinonim, de legalábbis megbízhatatlan kategóriának számított. Az új kontextusban nem hatottak jól a kulturális hagyományok és az egykori iskolavárosi rang emlegetése sem, helyette sokkal értékesebb szóösszetétellé vált a munkásváros kifejezés, melyet Sopronra csak korlátozott mértékben lehetett alkalmazni. Még az ötvenes évek végén is vádasként érték a helyi vezetést amiatt, hogy a kultúrát aránytalan mértékben támogatja, ami a hatalom szemében szintén kispolgári beállítottságúvá tette a várost.

Az országszerte meghirdetett éberségi kampányok Sopronban sokszorta dinamikusabban törtek elő. Az egyházak hagyományosan fontos szerepe, a forradalmi hagyományok hiánya és az a tény, hogy a késői felszabadulás miatt az országban máshol elindult spontán hatalmi szerveződés helyett Sopron felülről, „készen kapta” az új rendszert, nem segítette a politikai rendszer szerveülését. Az internacionalista és alapvetően osztálystruktúrákban gondolkodó kommunista világnézet számára problematikus volt Sopron nemzetiségi összetétele és a nemzetiségi kultúra, melyet nem sikerült gyökeresen kiirtani. A kitelepítés után is tartotta magát a probléma olyannyira, hogy a nemzetiségi kérdés megoldását kvázi feltételül szabták.

Mindezek ismeretében is azt kell mondanunk, hogy a város megítélését alapvetően a határmentiségből eredő helyzete határozta meg. Annak ellenére, hogy a szomszédos Ausztria egy része a szovjet enkláve részévé vált (még a szomszédos Burgenlandnak sem volt egyetlen olyan pontja, amely a nyugati megszállási zónákkal érintkezett volna), a város a vasfüggöny közvetlen szomszédságába került. Belügyi jelentés szerint Sopron város és járás operatív szempontból figyelembe veendő tulajdonsága, hogy Ausztriával határos. „Ennek következtében nagyszámú olyan személy él itt, akiket ellenséges magatartásuk, gyanús nyugati kapcsolataik miatt operatív szempontból kiemelt személyként, folyamatos ellenőrzés alatt kell tartani.” Ráadásul a nyugati személyforgalom a megyén, illetve a városon halad keresztül. Veszélyességi tényezőt jelentettek Sopron és környéke 1945-ben Nyugatra telepített rokonai, illetve az itt élők egyéb – nyugati – kapcsolatai. Fokozta a város és a járás „fertőzöttségét”, hogy a nyugati ideológiai befolyás az osztrák sajtón, elsősorban a televízión keresztül élénkebb volt, mint az ország más területein. Ezek miatt Sopront és környékét olyan cordonne sanitaire területté igyekeztek tenni, mely több mint két évtizeden át nyugatról, de főleg keletről, az ország belseje felől szinte megközelíthetetlen volt. Ez eredményezte, hogy az ország közvéleményében lassan kialakult az a kép, mely egyszerűen csak „Sopronországként” aposztrofálta a várost, s amely szívósan része is maradt a hazai köztudatnak, olyannyira, hogy a határsáv megszüntetése után még sokáig valamiféle vonzást gyakorolt a távolabb lakókra. Az ötvenes években azonban ez még nem volt érezhető. A földrajzi helyzet viszont alkalmas volt a külső és belső ellenségkép össze-mosására. „...Sopron határszéli város, a belső és külső ellenség itt fokozza aknamunkáját. Nem szabad azt sem elfelejtenünk, hogy Sopron utolsó tanyája volt Szálasinak, ide menekültek a Horthy- és Szálasifőkolomposok...” – nyilatkozták a kormány, illetve a hatalom képviselői.

A soproni városvezetés és lakosság sokszor volt kénytelen védekezni azok-

kal a vádakkal szemben, melyek kispolgársággal, reakcióval gyanúsították őket. Ennek nehézségét azonban fokozta, hogy a reakció és a sovinizmus vádjai csak ritkán hangzottak el nyíltan, inkább négyszemközt juttatták kifejezésre őket, illetve lappangó formában fontak előítéletet a város köré. Előbbiekre ezért a gyakorlatban sorozatosan igyekeztek rácsfolni. A különböző munkaversenyben a járás mindig a jól teljesítők között végzett. A tanácsi vezetésnek ennek ellenére bizonygatnia kellett, hogy a dolgozók és nem kispolgári érdekek védelmében jár el, s a város nem marad el a pénzügyi tervek teljesítése során, a mezőgazdaság szocialista átszervezésében, sőt élen jár a begyűjtésben is.

Az igyekezet ellenére Sopron „civitas non grata”-vá vált, hosszú ideig „leírták”, fejlesztéséről szó sem lehetett, sőt egykori szerepét is igyekeztek korlátozni. A várost ért legfőbb sérelem egyrészt a megyeszékhelyi rang elvesztése volt, másrészt az, hogy Sopron törvényhatósági jogát is visszavonták. A helyi tanács végrehajtó bizottsága az ötvenes években többször is felvetette a város jogi státuszának kérdését. A megoldás, mint tudjuk a rendszerváltásig váratott magára.

Mindennek a represszív hatásnak az ellenhatásaként a városi társadalom „belső köreiben” nagyfokú identitásérzés és lokálpatriotizmus állandósult. A Kádár-rendszerben ez a lokálpatriotizmus és a kispolgári értékrend ráadásul újra beférkőzhetett a közpolitikába. A hatvanas évektől kibontakozó „dezideologizálás” eredményeképpen a hatalom visszavonta azt a hadüzenetet, melyet az ötvenes években a régi rendszer kísérlőjének tartott értékeknek – és velük magának a városnak – küldött. Kádár még belügyminiszter korában értésére adta Bognár Dezső tanácselnöknek, hogy jó vezetővé csak akkor válik, ha nem csupán a város kommunistáinak, hanem minden polgárának polgármestere lesz. Erre azonban igazán csak Bognár utódai számára nyílt lehetőség. A kádári konszolidációs diktatúra egyik jellegzetessége, a hatalom és a társadalom „összekacsintása”, a kompromisszumalkotás gyakorlata az 1971-ben jóváhagyott új soproni címer heraldikai motívumaiban nyert szimbolikus megerősítést. A se nem Kossuth-, se nem Rákosi-féle állami címer analógiáját követve a hatalom jóváhagyta a városcímer „Civitas Fidelissima-vöröscsillag hibridjét”. 1977-ben a város 700. évfordulóján az emancipációját újra kivívó lokálpatriotizmus pedig ismételt állami jóváhagyásban részesült.

1990 után a kormány második alkalommal is joggá merevítette és zsinórmértékké avatta a soproni és Sopron környéki népszavazást. 244/2001. (XII. 14.) Kormányrendelettel a Hűség napjává nyilvánította a soproni népszavazás évfordulóját. Nem kétséges, hogy ez az ünnepnap az országnak az egykori Sopron vármegye területén kívül álló részein nem töltődött meg tartalommal. Míg

azonban Győrben, Szegeden vagy Záhonyban e jogi klauzula nem válhatott mítoszteremtő erővé, Sopronban és környékén tovább hagyományozódik a mítosz, melyhez új vagy újrafelfedezett városállami jelképek (pl. új címer, városi himnusz) adnak díszletet. A hűség-gondolat mellett kialakult a „Sopron mint kultúráközvetítő” a „Nyugati Kapu”, „Európa és Magyarország találkozási pontja” jelszavakkal leírható öndefiníciós mező, amelynek létezésére már látunk példát a történelemben (lásd pl. az oszmán-korszak). Utóbbinak erős nyomatókat adott a Páneurópai Piknik, mely Európa szimbolikus kettéosztottságának szintén szimbolikus megszüntetésében játszott kiemelkedő szerepet. E kultuszok (hűség és európaiság) új és régi szakrális tereket alakítottak ki maguknak. A kultuszteremtés történeti helyszínei (*Hűségzászló*) mellett új önreprezentációs terek jöttek létre, mint pl. a Hűségkút és a Páneurópai Piknik Emlékhely.

Egyetlen város sem lehet meg saját öndefiníciós univerzuma nélkül. Erre látunk példát a 20. századi Sopronban. A kérdés csupán az, hogy mindig a korszaknak és a valóságnak adekvát válaszokat adnak-e ezek az önmeghatározások, és sajátjaként tekint-e rájuk a város teljes társadalma, valamint, hogy képesek-e tolerálni ezeket a város határain kívül álló kisebb vagy nagyobb közösségek. Ennek vizsgálata azonban túllép ezen előadás keretein.

Kisvárkerület – Hűségzsobor

Tóth Imre

Duh (općeg) mjesta?!

Samoslika i ideja vjernosti u Šopronu 20. stoljeća

U svom izlaganju pokušat ću skicirati one faktore, pomoću kojih je jedna sredina – u ovom slučaju građanstvo grada Šoprona, u 20. stoljeću – bila u stanju objasniti ili definirati sama sebe.

U analizi trebali bismo pratiti objektivno-povijesne elemente samosvijesti građanske zajednice, ulogu kolektivne memorije, zamišljene povijesti i svijesnog oblikovanja slike o sebi u stvaranju identiteta i kako se oblikovala slika ili dojam o gradu u okruženju i svijetu – posebno sa strane vladajuće garniture modernog doba – međutim to prelazi okvire ovog izlaganja.

Pratiti ćemo nekoliko primjera stvaranja općeg dojma o sebi.

Među objektivno-povijesne elemente stvaranja identiteta uvrstavamo one diakronske značajke koje su odredile urbanizaciju naselja. Prvobitni faktori su one gradske privilegije (iz 1277. i 1791. godine), koje su i pravno priznavale gospodarske i društvene promjene koje su doprinjele razvoju gradskih funkcija.

U okviru tih preinaka se dogodilo dobijanje prevlasti stranih useljenika nauštrb plemićkog gradskog vodstva.

Hospesi su donijeli sa sobom već uhodane metode zapadnoeuropske revolucije gradova i 1317. godine su uz sudca izabrali iz kruga imućnih građana 12 prisežnika, stvarajući tako temelje gradskog vijeća. Pod njemačkim utjecajem – suprotno mađarskom pravnom nasljeđu – kasnije se udomaćio izraz gradonačelnik (Bürgermeister, magister civium), kao titula najvažnijeg gradskog činovnika.

Važni usmjeritelji procesa razvoja «gradova-država» su sile koje djeluju jedna protiv druge, a između kojih zgnječena zajednica sebe definira kao posebni entitet. U slijedu tih silnir odlučujući faktor je bio geopolitički položaj mjesta. U blizini Beča, ali u okviru mađarske države djelujućem gradu možemo s pravom govoriti o takvoj formi svijesti – proizašle iz zemljopisnog položaja – koja je omogućila ponašanje u traženju mjesta između cesara i kralja prilikom stvaranja polisa-grada.

Samodefinicija u nastajanju i oblikovana samosvijest, imaju i takve povjesne

komponente, koje su pridonijele stvaranju jednog posebnog, elitističkog pogleda u gradu. Među ove faktore možemo ubrojiti onaj običaj, da je grad, kao tijelo za vrijeme staležne monarhije bio dio ne samo sabora «žitelja države», nego i kao jedan od sedam (tavernikalni) gradova, važnog dijela mađarske Svete Krune.

Puno je, međutim, relevantnije ono intelektualno nasljeđe koje je bilo na početku 20. stoljeća još neposredno prisutno u gradu. Šopron je sa svojim višebojnim, diferenciranim obrazovnim institucijama vršio takve regionalne edukacijske funkcije, čije korijene možemo pronaći još u 16.–17. stoljeću. Borba između reformacije, koja je bilo lijepo prihvaćena u gradu sa pretežnim njemačkim stanovništvom i katoličke reforme, odigrala se na kulturnom polju. Rezultat te kulturne borbe postao je vidljiv u osnivanju škola i nastanka školskog duha.

Uz pojavu obrisu grada-škola, karakter grada se obogatio još i drugim obrazovnim i obrazovno-institucionalnim sadržajima. Uzrok tome je to, što je Šopron – zbog geografskog položaja i društveno-nacionalnih karakteristika – imao više puta posredničku ulogu u proslijeđivanju kulturnih dobara, prvenstveno u ranom novom vijeku.

To je dovelo do nekakve – još do dan-danas djelujuće – konstrukcije o kulturnoj superiornosti kod obrazovane elite grada.

Obrazovanje koje je pristizalo iz austrijskih nasljednih pokrajina i Europe u velikoj je mjeri pridonijelo pojavi općih crta modernizacije (gradske vedute, cehovske table, alati određenih struka, kultura čitanja novina, položaj žena u društvu, djelatnosti u slobodnom vremenu, itd.), pomoću kojih su se mogle stvarno integrirati elementi kulture građanskog društva, pridonijevši time ubrzanju samog procesa stvaranja građanskog sloja.

Najbolji primjer tog procesa je stupanj samoorganiziranosti društva u 19. stoljeću, naime pojava široke lepeze različitih oblika građanskih organizacija.

Ne možemo spomenuti faktore, koji su bitno utjecali na stvaranje lokalne svijesti, a da ne uzmemo na važnost svjesnog stvaranja kolektivnih običaja i ulogu kolektivne memorije u tom procesu.

Polazna točka lokalnog povijesnog monologa je mit o počecima grada, kojeg je gradska zajednica isplela oko Šoprona. Posljednje je započelo u ranom novom vijeku, odnosno vremenu humanizma ušlo je u korijene, koji bi imali svrhu učvršćenja auktoriteta, prvenstveno traženjem antičkog kontinuiteta. Panonska, još do danas prisutna samosvijest, počela se ugrađivati u općedruštvenu svijest, preko legende o utemeljitelju grada Semporiusu.

Izvrсни je primjer predavanje Matije Rosnera održano o svom rodnom gradu na Witemberškom sveučilištu 1660. godine.

On u svom izlaganju pokušava povući paralele između najvećih osnivanja i osnivača gradova u povijesti i rimskog patricija, Semporiusa, po kojem je grad dobio ime. «Grad je ime dobio po Semporiusu. Bilo tko on bio, izgradio je grad kao vječno sjećanje na samoga sebe.»

Za takve pojave postoji bezbroj primjera. Kraljevi i heroji su osnivali gradove i tvrđave na sjećanje svojega imena. Aleksandriju je osnovao Aleksandar Veliki, Konstantinopolis Konstantin Veliki, Rim su osnovali Romul i Rem, Augustu Vindelliciorum Augustus Vindelicius, Brandenburg Brandenburški herceg i slični.

Karakteristično je da je Rosner i njemački – manje aristokratski – naziv Ödenburg (Opustjeli grad) doveo u vezu sa škotskom kraljevskom prijestolnicom Edinburghom.

Misao vjernosti

Determinirajući faktor mitomanije u 20. stoljeću postao je virulentan, ali u dubini bio je to mit o vjernosti duboko ukorijenjen u prošlosti. Kao što je opće poznato postanak grada u srednjem vijeku bio je plod takvih dugotrajnih gospodarskih, političkih i socioloških procesa, koji se ne mogu vezati niti za jedan datum ili povijesnu legendu. Iz ranih dokumenata, međutim, možemo iščitati povezanost vjernosti i povlastica (odnosno darovnica) a isto možemo konstatirati, kada toj temi prilazimo s aspekta lokalne kolektivne svijesti. (Prema tome, do dana današnjeg živi u općoj svijesti građana da je grad svoje gradske privilegije dobio od Ladislava IV. Kumanca zbog svoje vjernosti.) Inače povijesno teško objašnjiva, i još dodatno izrazito relativna ideja vjernosti (fidelitas) – mada je u uzročnoj vezi sa povlasticom grada-može se više opisivati kao njegov «biljeg».

Isto se razmišljanje pojavilo i ispoljilo 1922. godine, nakon plebiscita u Šopronu i okolici, kada je grad od vlade dobio titulu «Najvjernijeg grada» odnosno «Civitas Fidelissima». Mit vjernosti nastao nakon tog darivanja postao je važan kohezijski faktor zajednice, ali nikako ne i svih građana. Misao se istodobno vezala za iredentsku struju državne politike i služila kao faktor za učvršćivanje lokalnog identiteta, koji je imao ozbiljnu tradiciju.

Retoričke sheme tog perioda su uvelike utjecale na političko okruženje provincijskog grada. Pozivanje na plebiscit i aktivni i pozitivni odnos prema njegovom rezultatu, bio je neizbježan temeljni uvjet političkom djelovanju, kao što je općenito spominjanje Trianona i revizije bila karta ulaznica na političku scenu za političke subjekte toga doba.

I plebiscit i problematika Trianona su značajno utjecali na svijest lokalne i državne političke elite.

Ova dva događaja nalazila su se na suprotnim polovima iste ideološke osovine.

Uz trianonsku nepravdu se je u osnovi vezao negativni naboj, a stalno potezanje za njom se u međunarodnoj politici pokazalo kao beskorisno oružje, dapače dovelo je do ponovne vanjskopolitičke katastrofe. Stalno ponavljanje opravdanih pretenzija negativno je zarazilo domaći politički život.

U osnovi pozitivni doživljaj šopronskog plebiscita, međutim, imao je veliku šansu da postane integrativna sila. Izraz *civitas fidelissima* izgleda da je bio pogodan slogan, jer su se uz njega u principu mogli poredati najrazličitije političke struje tog vremena. Tako su se pored kršćansko-konzervativnih gradskih grupacija mogli naći i liberali pa čak i socijaldemokrati. Šopronci su pomoću tog stalnog pridjeva, koji je već polako poprimio epske dimenzije, htjeli stvoriti iz rezultata glasanja politički i moralni kapital.

Mišljenja koja su veličala ponos mađarske državnosti i koja su se čvrstim nitima vezala za iredentu nisu bila primljena samo u gradu i dijelovima vladajuće strukture, nego su imala široku bazu u cijeloj zemlji u širokim slojevima društva.

Važnost plebiscita u tom smislu cijenili su različiti spisi i govori, sa ne malo patetike, onda i poslije tog vremena. Premijer Bethlen je 1928. godine, ne mijenjajući stav, ovako sastavio svoj govor, naime da su Šopronci «pokazali vjernost prema staroj domovini i pokazali da su privrženi tisućljetnoj imperiji Svetog Stjepana, i da im uopće nije stalo priključiti se drugoj državi. Vjerujem da bi i u drugim dijelovima države, da su pitali narod odgovor bio isti. Vjernost Šoprona dala je nepobitni argument istini mađarskog naroda, na što ćemo se pozivati uvijek prema onima, koji na drugim mjestima nisu dopustili pitati narod».

Na kraju desetljeća je šopronski primjer puno gubio na svom značaju. To su političari koji su bili involvirani u to pitanje poprilično dobro i primjetili. Bilo je među njima i takvih – kao npr. Ullein-Revitzky Antal, bivši član austrijsko-mađarske komisije za određivanje granice – koji je pokušao štoriju plebiscita bolje integrirati u mađarski revizijski argumentacijski sustav. Kada je francuski časopis *Monde Nouveau* naručio znanstveni članak od Ulleina, on je ispunivši prošnju htio pisati o venecijanskom paktu pod naslovom *La Protocole de Venise*.

Svoj izbor teme je s jedne strane argumentirao time, što je bio aktivni sudionik rješavanja zapadnougarskog pitanja, s druge pak strane, da će ovaj tekst usmjeriti pažnju Francuza na već jednom uspješno izvršenu reviziju Trianona.

Prema Ulleinovom mišljenju mađarska vanjska politika nije iskoristila u dovoljnoj mjeri mogućnosti, koje su se krile u uspjehu plebiscita 1921. godine.

«Moj je dojam, da naši revizionistički ljudi nisu prigrlili dovoljno snažno šopronsku stvar – kao primjer – baš zbog njegove velike važnosti iz aspekta revizije.»

Primjer je mogao biti važan grupama koje su zauzimale stajalište integralne revizije i možda na početku 20-ih bio izrazito važan faktor u vanjskoj politici, koja je bila poprilično izolirana, i u okviru nametnute politike uklopljavanja, umjesto bučne revizije mogla je težište staviti na pozitivnu propagandu. Izvrsnu mogućnost takvom ponašanju pružio je rezultat šopronskog plebiscita. Sve aktivnijoj vanjskoj politici je međutim bila sve manje potrebna moralna potpora «Šoprona». Zbog mogućnosti, koje su se u njoj skrivale trebalo se čak i žrtvovati.

U drugoj polovici 20. stoljeća

Nakon 1945. godine mišljenje o Šopronu se dosta promijenilo. U krugovima obrazovane gradske elite znalo se reći da su Šopron zapostavili i da nisu marili za njega. To se mora korigirati utoliko, što je u stvarnosti grad bio praćen s velikom pozornošću, istina od toga nije imao nikakve koristi i moglo bi se reći da se radilo o ignoranciji.

Nema dvojbe da je percepcija grada u novom sustavu postala problematična. U izražavanju interesa prijašnja argumentacije lokalnih političara postala je neučinkovita, štoviše štetna. Poznati izrazi vremena između dva rata (plebiscit, vjernost domovini) izgubili su svoju valjanost zbog nacionalističkog prizvuka. Proslavu plebiscita su pozivajući se na vanjskopolitičke uzroke već 1946. godine stavili ad acta. Prema argumentaciji vlade na Pariškim mirovnim pregovorima bi reakcijsko-revizionistički val započeo u Šopronu i eventualno proširivši se Zadunavljem prouzročio nepoželjne posljedice. Diabolički pridjev «reakcija» u partijskom se žargonu iza 1945. godine počeo lijepiti uz ime Šoprona. Zahvaljujući tome i zamci geopolitičke situacije, Šopron je do kraja 50-ih stavljen na kolosjek čekanja. Pri planiranju razvoja bio je izostavljen, ali se također cijelo vrijeme budnim okom pazilo na njega.

Administrativni postupci doneseni protiv grada, neki racionalni neki ne baš objašnjivi mogu se iz unutrašnje logike sustava međutim vrlo lako argumentirati. Među ove druge se mogu uvrstiti oni prema kojima se društveni i sociološki sastav grada nije uklapao u programsku ideologiju sustava. Malograđanska

društvena baza ocijenjena je kao negativna i sinonimna s izrazom neprijatelja klase, računala se u najmanju ruku kao nepouzdana. U novom kontekstu nisu baš dobro prošli niti kulturna baština i spominjanje nekadašnjeg položaja školskog-grada, umjesto njega puno vrijedniji postao je izraz radnički grad, međutim taj izraz mogao se na Šopron primijeniti samo u ograničenom opsegu. Još je i pri kraju 50-ih gradsko vodstvo bilo optuživano da se na kulturu troši nerasmjerno puno, i u očima vlasti grad je bio karakteriziran kao malograđanski. Kampanje budnosti organizirane širom države u Šopronu su puno puta izvirale još intenzivnije. Dugogodišnja važna uloga crkava raznih konfesija, nedostatak revolucionarnih običaja i činjenica, da zbog kasnog oslobođenja umjesto spontanog organiziranja vlasti u državi, Šopron je «gotovo» odozgo dobio novi sustav, što nikako nije pogodovalo saživljavanju političkog sustava.

Komunističkom svjetonazoru, koji je baratao internacionalizmom i klasnim kategorijama bio je problematičan nacionalni sastav Šoprona, manjinska kultura, koju nisu uspjeli temeljito uništiti. Problem je ostao i nakon protjerivanja Nijemaca 1946. godine utoliko aktualan, da su rješenje manjinskog problema propisali kao uvjet za bilo kakav napredak.

Nakon ovih činjenica moramo reći, da je ocjenu grada u osnovi odredio njegov pogranični položaj. Usprkos tome što je dio susjedne Austrije postao dio sovjetske enklave (još ni susjedno Gradišće (Burgenland) nije imalo niti jednu dodirnu točku sa zapadnim okupacijski zonama) grad je dospio u neposredno susjedstvo željezne zavjese.

Prema unutarnjepolitičkom izvješću karakteristika iz operativnog aspekta Šoprona grada i okolice je, što graniči sa Austrijom. «Prema tome ovdje živi veliki broj ljudi koji moraju biti zbog neprijateljskog ponašanja, sumnjivih zapadnih veza stalno nadzirani, kao operativno istaknute osobe.» Tomu je pridružila još i činjenica, da je civilni promet sa zapada prolazio gradom. Opasnim faktorom su se smatrali rodbina ljudi iz grada i iz okolice preseljena nakon 1945. godine na Zapad, odnosno zapadne veze ovdje živućih građana. Povećavalo je «inficiranost» grada i okolice, što je ideološki utjecaj preko austrijske štampe, prvenstveno pak preko televizije tu bio življi, u usporedbi sa drugim regijama države.

Zbog tih okolnosti iz Šoprona i okolice se pokušalo stvoriti takav cordonne sanitaire, koji će dva iduća desetljeća biti praktično nepristupačan ne samo sa zapada, nego i s istoka, iz unutrašnjosti države. To je rezultiralo stvaranjem slike u mađarskoj javnosti koja je jednostavno apostrofirala grad kao «Šopron-državu» i koja je postala žilavi dio svijesti mađarskog društva u tolikoj mjeri, da je poslije ukinuća pograničnog pojasa djelovala nekako privlačno za ljude i iz

udaljenijih krajeva. U pedesetima od toga se još ništa nije osjećalo. Geografski položaj je međutim pogodio da se slika vanjskog i unutrašnjeg neprijatelja spoji. «...Šopron je pogranični grad, unutrašnji i vanjski neprijatelj tu pojačava svoje podzemno djelovanje.

Ne smijemo zaboraviti niti to, što je Šopron bio posljednje gnijezdo Szálasi-ja (mađarski Führer, vođa posljednjih mjeseci u II. svj ratu), tu su svoje utočište našli ljudi bliski Horthy-ju i Szálasi-ju» izjavljivali su predstavnici vlade i vlasti.

Gradsko vodstvo i građanstvo se puno puta moralo braniti protiv takvih optužbi, gdje ih se nazivalo malograđanstvom, reakcijom. Teškoća u tome bila je da su se optužbe kao reakcija i šovinizam samo rijetko otvoreno čule, bila su to više okrivljavanja u četiri oka, odnosno razvili su nad gradom veo sumnje. U praksi su ta optuživanja pokušavali često demantirati. U raznim radničkim takmičenjima je regija redovito uspješno završila. Savjetno vodstvo grada je, međutim, stalno moralo naglašavati da djeluje za dobrobit radnika, a ne malograđanstine i da grad nipošto ne zaostaje od postignuća ekonomskih planova u preustroju poljoprivrede, dapače među prvima je u prikupljanju uroda i dobara.

No unatoč pokušajima Šopron je postao «civitas non grata» i bio je otpisan na dulje vrijeme. O razvoju nije bilo ni govora, čak su mu pokušali ograničiti i nekadašnju ulogu. Najveća uvreda koja se dogodila gradu, bila je gubitak ranga županijskog središta, a nakon toga mu je oduzeta i funkcija zakonodavne vlasti. Izvršni odbor gradskog savjeta je u 50-im godinama više puta postavilo pitanje pravnog statusa grada. Na rješenje problema kako znamo moralo se čekati do demokratskih promjena.

Zbog svih tih represivnih djelovanja u «unutrašnjim krugovima» gradskog društva stvoren je jedan jaki osjećaj identiteta i lokalpatriotizma kao protuteža.

U Kádárovoj eri je taj lokalni patriotizam i malograđanski sustav vrijednosti čak mogao ponovo ući u javnu politiku.

Zahvaljujući «dezideologiziranju» u 60-im godinama vlast je povukla poruku koju je slala protiv vrijednosti prijašnjeg sustava, pa tako i protiv grada.

Kádár je još za vrijeme kao ministar unutarnjih poslova dao na znanje predsjedniku vijeća Bognár Dezső-u, da će dobar vođa postati samo onda, ako će biti dobar gradonačelnik ne samo komunista u gradu nego svih njegovih građana. Ovu su mogućnost međutim imali samo Bognárovi nasljednici. Jedna karakteristika Kádárove konsolidacijske politike, naime međusobno namigivanje vlasti i društva, praksa stvaranja kompromisa, dobilo je svoju simboličnu potvrdu u heraldičnim motivima novog gradskog grba prihvaćenog 1971. godine.

Prateći analogiju ne prihvaćanja Kossuthovog a niti Rákosijevog državnog grba vlast je prihvatila hibridno rješenje «Civitas fidelissima – petokraka» grad-

skog grba. Prilikom 700. obljetnice grada 1977. godine lokalpatriotizam koji je opet proslavio svoju emancipaciju u društvu dobio je isto priznanje sa strane vlasti.

Nakon 1990. godine vlada je ponovno pravno učvrstila i proslavila plebiscit u gradu i okolici 1921. godine. Svojom je uredbom 244/2001. (12. 14.) dan glasanja proglašen je Danom vjernosti u čitavoj državi. Nema dvojbe, međutim, da se taj dan izvan okruga nekadašnjeg glasanja u drugim dijelovima države nije ispunio sa sadržajem.

Dok ova pravna klauzula u Győru, Szegedu ili Záhonyu nije mogla postati snaga koja stvara mitove, dotle je u Šopronu i okolici dalje nastavio živiti mit, kojem su novootkriveni gradski simboli (novi grb, gradska himna) dali novu kulisu. Pored ideje vjernosti nastavilo se sloganima poput «Šopron prosljeditelj kulture» ili «Zapadna vrata» ili pak «Stjecište Europe i Mađarske» opisano samodefiniranjuće polje, kakvo smo već u povijesti imali priliku vidjeti (vidi npr. Osmansko doba). Posljednji slogan je svoju potvrdu dobio dodatno s Paneuropskim Piknikom, koji je odigrao važnu ulogu u ukinuću simbolične razdvojenosti Europe. Ovi kultovi (vjernost i europeizam) su sebi stvorili stare i nove sakralne prostore. Uz povijesna mjesta stvaranja kultova (zastava vjernosti) nastali su novi samoreprezentativni prostori, kao npr. Zdenac vjernosti, Spomen mjesto Paneuropskog Piknika. Niti jedan grad ne može opstati bez svog samodefiniranog univerzuma. Ovo nam dokazuje Šopron u 20. stoljeću. Pitanje je samo dali ove samodefinicije uvijek daju adekvatne odgovore primjerene vremenu i stvarnosti i je li cijelo gradsko društvo njih prihvaća kao svoje dakako dali ih mogu tolerirati veće ili manje zajednice izvan granice grada. Evaluacija tih pitanja međutim prelazi okvire ovog predavanja.

Ivan Kozlica

500 évvel később...

Kópháza–Sopron, 2007. október 19–21.

Amikor Sanja (*Szányá*) Nasicéből megérkezett, azt mondta, hogy két hét múlva Sopronba megy. Én pedig megkérdeztem magamtól. Hol lehet az?

– Magyarországon ott is élnek gradistyei horvátok – mondta. Jól van – gondoltam –, csak azt nem értem miért nem hallottam én erről a helyről eddig? Mikor Sopronból hazajött, tele volt lelkesedéssel: a képeken láttam kipirosodott és elégedett arcát. Gyönyörű volt, egész életemben emlékezni fogok erre a találkozóra – mondta.

Mesélt az emberekről, az ottani horvátokkal való találkozásáról, a festői Kópházáról, Sopron történelmi városközpontjáról... legszebb szavai a vendéglátóit illették, a Payrits családot. Sanja barátkozásai még néhány alkalommal megismétlődtek, és Feri igazi barátunkká vált. Valahogyan én is éreztem őt, pedig még nem is ismertem! Eljött a 2007-es év és Feri barátnőjével Anitával Ždrelacba (*falu Pasman szigetén Bibinjével majdnem szemben*) hozta.

Igen Sanjának igaza volt, nagyszerű emberek. Nem telt el sok idő, Feri meghívott bennünk Kópházára. Nem kellett sok idő, hogy elhatározzuk, megyünk.

Az alkalom és az apropó Feri *Levandájában* (étterem neve) megrendezendő horvát ételek napjai, a horvátok találkozóinak egyike volt. Pénteken délután horvátok tömegei hömpölyögnek Sesvete (Zágráb melletti kisváros) felé a mai idők modern autóival. Fél óra kellett, mígnem a magyar határ felé vehettük utunkat az autópályán. A kocsisorban haladva felötlött bennem a gondolat, hogy ugyanebben az irányban 500 évvel ezelőtt ugyanígy haladt a tömeg az ismeretlen felé.

Azt beszélük a török elfoglalta Klis (Klissza) várát Dalmáciában. Jó tanácsot adott a főnök, hogy vegyük a sátorfánkat, és elinduljunk ezen a sok reménnyel, de ismeretlennel is teli úton.

Fivérem ottmaradt a szülőfalunkban, Istenem mi lesz most vele. Te meg honnan jössz? Široka Kula-ból Likából, mindent otthagytam, mindenemet amim csak volt. Legtöbben közülünk Likából Szlavóniába menekült, és most tovább kell mennünk... Feri elsírta magát. Mi történik velünk? Talán elhagyott minket Isten?

A szabad Horvátországban megépített autópályán élvezet az autózás, körben a prigorjei dombokon ékeskedő házacska és szőlők látványa lenyűgöző. Újra képek a régmúltból.

Immáron három napja meneteli ezeken a sáros utakon, és mindig azt kérdezem, megérkeztünk-e már, de az útnak sosincs vége. Azt beszélnek, ott fenn a táj hasonló a miénkhez és hogy többet kapunk majd, mint amennyink volt. Nem vagyok teljesen biztos ebben, félek a túl nagy ígéretektől. Én is – feleli Feri. Mi lesz csak velünk? Az őszi eső lassan szemerkél, és a sár egyre nehezebbé teszi továbbhaladásunkat. Feri ökrei húzta régi kocsi kerekei kevésbé csikorognak. Öccse valamilyen takaró alatt alszik, keze nagymamája kezében. Törzsük többsége útra kelt. Csak néhányan utasították el a Magyarországra vezető utat.

Elhatároztuk, hogy a Muraközt keresztülszelve, Szlovénia érintésével folytatjuk utunkat. Az eső végigkísér bennünket, de az útviszonyok kielégítőek. Nagyban zajlanak a szlovén autópálya-építések, azzal a céllal, hogy a közép-európai forgalmat maguk felé irányítsák. Eszembe ötlik, hogy Maribortól a horvát határ felé egy centimétert sem építenek (pedig hát ez lenne a Balkánt átszelő tranzitút folytatása Ausztria felé). De...

Végeláthatatlan tömeg tódul észak felé. Ezen az úton kívül a többi is teljesen tele van. A földesurak meggyőzték a nép vezetőit, hogy menedéket adnak mindenki számára, aki útra kel. Ha ez így folytatódik, Horvátország kiürül – mondja Feri. A törökök harc nélkül fogják elfoglalni városainkat, falvainkat. Nem fogják – feleli rá Tamás. Nemeseink és az egyház majd kitalálnak valamilyen megoldást. Igen, de nem látod, hogy egyre többen hagyjuk el otthonainkat. Már arra gondoltam, visszamegyek és jelentkezem a seregbe. Az uraság is csak a saját vagyonát menti, északnak húzódnak és minket magukkal hurcolnak. Elfoglalják az összes földünket, mint ahogy elfoglalták Boszniát is!

Magyarországba érvén a 86-os főútvonalon az osztrák határ mellett észak felé folytatjuk utazásunkat. Az út melletti nagy táblák szépen megműveltek, amit Horvátországban nem mondhatnánk el. A gyönyörű környezet a sok eső mellett csodálatosnak tűnik. Lassan sötétedik, mikor Nádasdon haladunk keresztül Körmen irányába.

Ma este ebben a faluban alszunk. Az eddigi falvakban az emberek többnyire barátságosak voltak, de nehezen találjuk fel magunkat, a nyelvüket nem ismerve. A vezetőink mindig valamerre máshol találhatók meg. Feri családjával a kocsi-jukon maradt, mivel volt valamiféle takarójuk. Mint a heringek fekszenek egymás mellett, úgy alszanak. Hideg van, és az eső is egyre jobban esik. A kicsi Józsika nagyon megfázott, magas láza van, ami aggasztja Ferit. Sikerült fát kerítenie és tüzet raknia egy sátor tető alatt. A tartalékaik már kimerülőben vannak,

mégis valamit dobott az üstbe, hogy a palenta ízletesebb legyen. Az utóbbi napokban egyre több család maradt élelem nélkül, a hosszú ideig tartó utazás miatt.

Szombathelyt az elkerülő úton érintjük csak. Sanjának lassan elege van az utazásból és időnként elalszik. Koromsötét van az úton, a jelzések alig hogy látszanak. Próbálok biztonságosan vezetni. Feltűnt, hogy minden nagyobb kereszteződésnél körforgalmat alakítottak ki. A 86-os útról rátérünk a 84-esre. Néha azért a biztonság kedvéért ránézek a térképre, mert nehezen olvasom a magyar neveket.

Napfényes reggelre ébredtünk. Éppen akkor keltem, mikor a napkorong megjelent a horizonton. Milyen messze kel itt a nap, nem mint nálunk, azonnal a hegy mögött...

Szép a reggel, hideg, de gyönyörű. Néhányan előttem keltek fel, tüzet raktak és a reggelit készítik.

Kifogyóban minden, de ennek ellenére valami mégiscsak készül. Nálam tej van és palenta, de vajjal elkészítve.

Ma megérkezünk – mondják vezetőink. Istenem, hogyan fogjuk feltalálni magunkat, mi lesz még? Azt beszélik, nemrég erre jártak a törökök. Mindent felégettek, kiraboltak, a népet pedig elhurcolták magukkal. Egész Magyarországot pusztítják, a félelem egyre csak terjed, a nép menekül... mi pedig most érkezünk..?

Kópháza tábla alatta kisebb betűkkel Koljnof (horvátul). Megérkeztünk – mondja Sanja. Lefordulunk a hídnál a központ felé, és egyszerre megtaláljuk végállomásunkat a Levanda Panziót. Sanja most már emlékszik a részletekre. Én is izgatott vagyok egy kicsit. Az étteremben tömeg és tamburazene. Feri szívélyesen fogad minket és leülünk az asztalukhoz. Megismerkedünk a körbenülőkkal. Mind horvát ...hazai horvát-est Magyarországon!

Nehéz leírni azt az érzést, ami elkapott. Valami leírhatatlan. A tamburások a Zágráb melletti Markuševacból jöttek. Fiatal srácok, de nagyon értik a dolgukat.

Mivel előző éjszaka viharban vezettem végig a Split–Zágráb közötti utat, nem bírom már tartani magam, a fáradtság legyőzött. Sanja még lennmaradt és élvezte a nótákat, melyeket még az elején én is hallottam (a szoba a terem felett volt), akkor aztán elaludtam, mint a nagyágyú!

Amikor ahhoz a faluhoz közeledtünk, melyben el fognak helyezni minket, érdekes érzés futott rajtam át. Egyszer már elhagytam otthonom, és mindvégig határtalan vágy égett bennem, hogy viszontláthassam. Vissza is mentem volna, ha a helyzet megengedte volna, de ahogy az idő telt, ez a vágy is egyre lanyhult. Mi fog most történni, mi minden vár minket...?

Reggel házigazdánk be szeretné mutatni hazája szépségeit! Igen, saját hazáját, ami nekünk horvátoknak nem éppen hangzik természetesen. A szerbek is több évszázada vannak Horvátországban, de nehéz lenne elképzelni, hogy sajátjuknak hívnák... Saját régi hazájáról is akkora lendülettel és odaadással beszél, hogy azt az ősi szülőföld iránti szeretetét még a miénkkel is nehéz egybevetni. Elmegyünk a szomszéd faluba, ahol a Széchenyiek kastélya áll.

Sanja már látta, ezért ő Anitával kávézni megy. Érdekes látványt nyújtanak ők ketten, ahogy megértik egymást, hisz Anita még csak most tanulgatja a horvátot. A Széchenyiekről Feri elég sok mindent tud, de a lefordított múzeumkalauz segítségével szépen prezentálta a család jelentőségét a magyar történelemben. Azt mindenesetre megjegyeztem, hogy a Széchenyieket a magyarok jó nemeseknek tartották, hisz sokat áldoztak a haza oltárán, törődtek népükkel és nem szórták a pénzt, mint ahogy egyes nemes társaik tették. Visszafelé elugrottunk még Fertődre, megnézni az Esterházy család kastélyát. Mivel időnk híján csak kívülről láthattam, nagyszerűsége lenyűgöző, és a Széchenyiektől eltérő beállítottságról tanúskodik.

A házak zöme romos, illetve leégett, minden kietlen. A vezetők elosztanak minket a falvakban egy lista szerint, melyet nem tudom ki készített. Családom a falu közepén kapott egy birtokot. Heten voltunk, és az első éjszakán mind abban az épségben megmaradt kis házban húzódtunk meg. Nem tudtam elaludni. Eliminákoztam a Hiszekegyet, majd az Üdvözlégyet, először az új házban, hogy felettem minden rendben legyen. Istenem hozzád fordulok most és kérek mindannyiunkon segíts, könnyítsd meg szenvedéseinket és kínunkat. Mivel nem hunytam le szemeimet, az éj hosszabbra nyúlt, mint egyébként, így aztán mindenféle dolog forgolódott a fejemben. Állandóan szemem előtt volt a rokonságom, a barátaim, kik Horvátországban maradtak. Mi lesz velük, ellent tudnak-e állni a töröknek, segít-e rajtuk valaki. A kétség, mely még ismeretlenbe indulásom előtt nyomasztott, még mindig bennem volt. Jól döntöttem? Elmenekültem-e avagy nem? Egy döntést azért hoztam azon az éjjelen: amíg élek, minden tőlem telhetőt megteszek, hogy segítsen sokat megszenvedett horvát hazámat és keressem a módját, hogyan tehetem ezt meg!

Délután Feri megmutatta a falu múzeumát, ahol elég sok régiséget és dokumentumot őriznek. Kicsit romos az épület, de számomra érdekes. Különösen a régi fotók érdekelnék, így hát én is csináltam néhányat emlékeimre. Este meglátogattuk Feri szüleit szülőházában. Az öregebb Feri egy érdekes jelenség, tanító, tele lélekkel, kit becsülnék a környéken. Arra kértem, beszéljen régi tájszólásukon, mely a mai napig megőrződött, és meg is tette. Saját bora mellett a beszélgetés egyre érdekesebbé vált. Sanja a panzióban maradt, és eleget várt rám. Sajnálom, de ez egy jó alkalom volt ilyen módon megismerni valakit.

Mintha saját őseimet hallgatnám és látnám, azokat, kik 500 évvel ezelőtt éltek. Elhatároztam, hogy elhozom ide a barátaimat is, megmutatni nekik, mit is hagynak ki, nem tudván erről a nemzeti kincsről.

Ma voltam az első összejövetelen, melyet a főnök azzal a céllal hívott össze, hogy megismertessen minket a jövő terveivel. Mind egy fedeles nagyobb házban helyezkedtünk el, természetesen mi férfiak. Megbeszéltük, először a templomot újíttjuk fel, azután egymásnak segédkezünk a helyreállításban. Azt is mondták még, hogy az urunk megsegít majd minket, de elnézve mennyien vagyunk, kételkedem valamiféle nagyobb segítségben.

A közelben van Ödenburg városa, ahova az úr is költözött a török hadjárat előtt. A várost megvédték, de a környék falvait igencsak lepusztították. Megalakult a ház és földek felosztásáért felelős csoport.

Remélem becsületes munkát fognak végezni...

Reggel a reggelizés után kimentünk a közeli dombra, ahonnan gyönyörűen látható Kópháza, de Sopron is. Itt vannak Feri és apja szőlői. Jó idegenvezetőként Feri elkápráztat bennünket. Megnéztük a városközpontot, majd egy vendéglőben ismerkedhettünk a helyi étel- és italspecialitásokkal. Anita velünk van és egyre jobban beszél horvátul.

Elvoltunk a Liszt Ferenc nevét viselő kávéházban, majd még egy kis séta sok érdekességgel, aztán vissza Kópházára. El voltunk ragadtatva.

Kora reggel érkezett a hírvivő, hogy az úr vár bennünket Sopronban, további megbeszélés miatt. Elkészültem és a törzsfővel lovakon útnak indultunk. Sopron nagyon közel fekszik falunkhoz, így hát nemsokára megpillantottam a nagy, megerősített várost. A magas és széles városfalakon látszanak a legutóbbi török ostrom ágyúzásának nyomai. A főkapunál maga az úr vár minket, ezzel is megtisztelve eljöveteleinket. Palotájába megyünk, mely nem nagyon nagy, egy rendezett emeletes ház. A nagy asztalon kikészítve az evőeszközök, itt vannak még más emberek is, meg az úr két gyönyörű szép lánya. Én velük horvátul beszélek, míg a többi uraság német nyelven beszélget. Megértettem, hogy ezek a város elöljárói. Sok mindenről beszélgettünk, kiváltképpen elhelyezésünk körülményeiről, problémáinkról, berendezkedésről, de a katonai szolgálatról is.

Igen, a veszély nem került el minket, még mindig itt leselkedik. De ez van, ami van...

Kópházára hazaérvén kimentünk a temetőbe, mely egy kisebb dombon fekszik. A sírfeliratok régi horvát történetet mesélnek.

Majdnem mind horvát név eredeti alakban vagy magyar írásban.

Olyan, mintha a hazámban lennék, a Mirogojon (Zágráb fő temetője).

Az éjjel meghalt Petrina, közülünk a legidősebb. 62 éves volt. Összegyűltünk, hogy megtanácskozzuk, hol temessük el. Egyesek azt tanácsolták, alakítsunk ki új temetőt a lerombolt templom mellett, mások, hogy a régit bővítsük ki. Úgy is lett. A halottaknak együtt a helyük. A temetés délután egy soproni pap jelenlétében történt meg. Petrina volt az első horvát, kit itt a magyar földben temettünk el. Isten éltesse!

Remélem Isten úgy adja, hogy itt megnyugodjunk, ne kelljen tovább ide-oda bolyonganunk, és ez a temető lesz emlékezésünk évszázadokon, évezredekken keresztül...

Indulásunk előtt meglátogattuk Feri házát. Rendezett ház, közel a Levadához, itt élnek, de itt is dolgozik. Röviden maradtunk, beszélgettünk még egyről s másról, mintha akkor érkezünk volna meg... Bármennyi időt is töltesz el vele, sohasem unatkozol.

A visszaút ugyanazon az úton dél felé a mi és Feri Horvátországába.

Eltelt 20 teljes év, amióta ebbe a faluba költöztünk. Ma már semmi sem árulkodik arról, hogy valaha le volt rombolva, fel volt gyújtva. A házakat felújították, néhányat újonnan építettek, tele van gyerekekkel a falu. Kétszer annyian vagyunk, mint ahányan jöttünk. Az összes szántó meg van művelve, újak kialakítva, erdőket irtottunk ki, az utak rendezettek és új templomot építettünk. A török még idemeréskedik a vidékre, de hozzánk nem jött. Mondhatnánk, minden olyan, amilyennek az ember csak el tudja képzelni. Engem mégis minden nap egy dolog bánt, az emlékezés régi szülőházamra, házamra, őseim sírjára. A török már régóta ott van, és nem tudni mikor fog elkotródni. Sokszor elképzelem, hogy így öregen és gyengén odamegyek, hogy ott haljak meg, hogy sajátjaimmal éljek. A másik gondolat azonnal elbizonytalanít. Talán mégis jobb, ha itt maradok saját utódaimmal. Legidősebb fiamat is Ferencnek hívják, nehéz lenne itthagyni őket és elmenni. Ki mesélne a kicsi Ferikének a régi hazáról, a régmúltból, ki mesélne...

Remélem eljön még az a nap, mikor a régi hazám megszabadul a töröktől, remélem más ellenségeink sem fogják tovább rabszolgasorsban tartani, hogy népem szabadságban fog élni és hogy kicsi unokám, Ferike és az ő ugyanolyan nevű unokája újra lóra ülhet majd és visszamehet Horvátországba, meglátogathatja őseim sírjait és visszajön majd, és megint elmegy... Remélem, hogy a levendula magját, melyet magammal hoztam ide és elültettem, ha az idő melegebbre fordul, kicsírázik, és utódaimat emlékezteti majd a régi hazára, legyen ez a Levanda egy szimbólum és egy kapocs...

Ivan Kozlica

500 godina poslije...

Koljnof – Šopron, 19 – 21. listopada 2007.

Kada je Sanja došla iz Našica i rekla da za dva tjedna ide u Šopron upitao sam se gdje je to? «U Mađarskoj, tamo žive gradišćanski Hrvati» – rekla je.

Dobro, odgovorim i pomislim: kako to da nisam čuo za to mjesto? Po njenom povratku iz Šoprona bila je oduševljena: na slikama sam vidio njeno ožareno i zadovoljno lice. «Bilo je divno, pamtit ću taj susret čitavi život!»

Pričala mi je o ljudima, susretu s tamošnjim Hrvatima, živopisnom mjestu Koljnofu, starom gradu Šopronu... No, najljepše riječi bile su o njenim domaćinima, obitelji Pajrić. Sanjina druženja ponovila su se nekoliko puta i Franjo je postao pravi prijatelj. Nekako sam ga i ja osjećao isto iako se nismo poznavali! I dođe ljeto 2007. i donese Franju i njegovu družicu Anitu u Ždrelac. Da, Sanja je imala pravo, divni su to ljudi.

Nije prošlo puno vremena i Franjo pozove Sanju i mene u Koljnof! Nije nam trebalo puno da se odlučimo. Povod nam je jedan u nizu susreta Hrvata, gastronomska ponuda domaćih hrvatskih jela u Franjinoj *Levandi*.

Petak poslije podne, masa Hrvata slijeva se prema Sesvetama u modernim vozilima današnjeg doba. Pola sata trebalo nam je da stignemo do auto ceste i krenemo pravac mađarske granice. Vozeći se u koloni pomislio sam kako se istim ovim putem prije pet stotina godina kretala masa svijeta na putu u nepoznato.

*Pričaju da je Turčin zauzeo Klis u Dalmaciji. Dobro nam je glavari savjeto-
vao da krenemo na ovaj put pun nade ali i neizvjesnosti. Brat mi je ostao u rod-
nom selu, Bože, što li će biti sa njime? Od kuda si ti krenuo? Iz Široke Kule u
Lici, sve sam ostavio iza sebe, sve što sam imao. Većina nas je iz Like prešla u
Slavoniju a sada evo moramo dalje... Franji su krenule suze. Što se to nama do-
gađa? Zar nas je naš Bog napustio?*

Brzom cestom, izgrađenom u slobodnoj Hrvatskoj milina se voziti i proma-
trati prigorske brežulje načičkane kućicama i urešene vinogradima. Opet slike
iz davnine.

Evo već tri dana hodimo ovim blatnjavim putevima, stalno pitam jesmo li

stigli ali putu nikao kraja. Kažu da je gore zemlja slična našoj i da ćemo dobiti više nego smo imali ovdje. Nu, nisam baš siguran, plašim se velikih obećanja. I ja, odgovori Franjo. Što li će biti sa nama? Polagano pada jesenska kiša, blato sve više otežava kretanje. Trošna kola koja vuku Franjini volovi škripe manje. Brat njegov spava ispod nekakvoga pokrivača a stara majka drži ga za ruku. Iz njihovoga plemena većina je krenula na put. Samo su pojedinci odbili krenuti u Ugarsku.

Odlučili smo proći kroz Međimurje te kroz Sloveniju. Kiša nas prati ali uvjeti vožnje su dobri. Veliki radovi na dijelu autoceste koju gradi Slovenija sa ciljem da promet iz srednje Europe usmjeri kroz svoj teritorij. Pada mi na um kako ni centimetra ne grade od Maribora prema Macelju. No...

Nepregledno mnoštvo svita kreće se prema sjeveru. Osim ovog puta zakrčeni su i drugi pravci. Veleposjednici su uvjerali narodne vođe kako će pružiti utočište svima koji dođu. Ako se ovo nastavi hrvatska će zemlja opustjeti, kaže Franjo. Turci će bez borbe zauzeti sve naše gradove i sela. Ma neće veli Toma, naše će plemstvo sa crkvom već pronaći rješenje. Da, ali zar ne vidiš da nas sve više odlazi, dođe mi da se vratim i prijavim u vojsku. Vlastela se samo brinu za svoju imovinu, povlače se prema sjeveru i nas vuku sa sobom. Zauzet će nam sve zemlje, Toma, kao što su zauzeli i Bosnu!

Ulazimo u Mađarsku i magistralnom cestom br. 86 krećemo uz austrijsku granicu prema sjeveru. Prostrane njive uz cestu obrađene su što u Hrvatskoj i nije slučaj. Predivni krajolici uz obilnu kišu čine se čarobnima. Pada polagano mrak dok prolazimo kroz Nadazd prema Körmendu.

Večeras ćemo prespavati u ovome selu. U dosadašnjim selima stanovništvo je uglavnom ljubazno no teško se snalazimo zbog nepoznavanja jezika. Vodiči su uvijek negdje drugdje. Franjo je sa svojom obitelji ostao u kolima jer imaju nekakav pokrivač. Svi spavaju ki srdele, jedni uz druge. Prohladno je, kiša sve više pada. Mali Josip jako je nahlađen i ima visoku vrućicu što Franju jako brine. Uspio je pronaći nešto drva i zapaliti vatru ispod jedne nadstrešnice. Zalihe hrane su pri kraju no ipak je nešto ubacio u bakru da buda ukusnija. Zadnjih su dana sve obitelji počele ostajati bez hrane jer su već dugo na putu.

Zaobilazimo grad Szombathely. Sanji je već pomalo dosta vožnje te ponekad zaspi. Mrkli mrak, cesta je slabo označena pa se jako trudim voziti sigurno. Primjećujem da su sva veća križanja cesta urađena kao kružni tokovi. Na ovome skrećemo sa ceste 86 na 84. Ponekad pogledam kartu za svaki slučaj, jer teško čitam nazive mjesta na mađarskom.

Jutro je osvanulo sunčano. Probudio sam se pri samome izlasku sunca. Kako ovdje sunce izlazi daleko, a ne kao kod nas odmah iza brda... Predivno

jutro, hladno je ali lijepo. Neki su se probudili prije mene, založili vatre i pripremaju doručak. Kod svih su zalihe sve manje ali nešto se spremi. Kod mene je jutros mlijeko i pura ali začinjena maslom. Svi to volimo iako najčešće upravo puru jedemo. Danas stižemo, najavljuju vodiči. Bože, kako ćemo se snaći, što li će biti? Kažu nam da su Turci nedavno ovuda prošli sve opljačkali i zapalili a narod povelj sa sobom. Haraju po čitavoj zemlji Ugarskoj, strah se širi i narod bježi a mi dolazimo...?

Ulazak u selo Kópháza. Manjim slovima ispod piše Koljnof. Tu smo, veli Sanja, napokon. Skrećemo lijevo u centar sela i jednostavno nalazimo naš cilj, restoran Levanda. Sanja se sada sijeća detalja. I ja sam pomalo uzbuđen. U restoranu gužva, sviraju tamburaši. Franjo nas prima ljubazno, sjedamo za njegov stol. Upoznaje nas sa društvom, sve sami Hrvati...domaća hrvatska večer, u Mađarskoj! Teško je opisati osjećaj koji sam imao, nešto neopisivo. Tamburaši su iz Markuševca u Zagrebu, mladi momci sviraju izvanredno. Kako sam večer ranije vozio po nevremenu iz Splita za Zagreb ne mogu izdržati, umor me svladao. Sanja je ostala i uživala u pjesmama koje sam i ja u početku čuo (soba je odmah iznad restorana) a onda zaspao ko top!

Kada smo prilazili selu u koje će nas smjestiti obuzeo me neki čudan osjećaj! Jednom sam već napuštao ognjište i dugo vremena imao neviđenu želju da se povratim na njega. I vratio bi se da su prilike dopuštale, nu kako je vrime prolazilo tako me ta želja napuštala. Što li će se sada desiti, što nas čeka...?

U jutro nam domaćin želi dočarati ljepote svoje domovine! Da, svoje domovine iako za nas Hrvate to ne zvuči baš uobičajeno. I Srbi su u Hrvatskoj nešto manje stoljeća no teško je očekivati da Hrvatsku svojom zovu... Ali sa tolikim zanosom priča o svojoj staroj domovini da je tu njegovu ljubav teško uspoređivati i s nama u Hrvatskoj. Odlazimo do obližnjeg sela u kojem se smjestio dvorac plemenitaške obitelji Széchenyi. Sanja je već obišla dvorac i odlazi na kavu s Anitom. Zanimljivo ih je promatrati kako se sporazumijevaju jer Anita tek uči hrvatski... O Széchenyijima Franjo zna dosta ali uz pomoć pripremljenog prijevoda vodiča po dvorcu dočarao mi je značaj te obitelji u mađarskoj povijesti ali i pregled njihove prošlosti općenito. Zapamtio sam da su Széchenyiji ostali u dobrom sjećanju Mađarima kao plemići koji su brinuli o svome narodu, da nisu bili tako rastrošni kako je to bilo uobičajeno kod nekih drugih obitelji. Vraćajući se prema Šopronu navratili smo do dvorca velike plemenitaške obitelji Eszterházy. Prekrasan dvorac vanjstinom, nismo imali vremena obići no vidi se drugačiji pristup načinu života od Széchenyija.

Većina kuća je porušena ili zapaljena, sve je opustošeno. Vodiči nas raspoređuju po selima temeljem nekakvoga popisa za kojeg ne znam tko ga je ura-

dio. Moja obitelj dobila je imanje u središtu sela. Bilo nas je sedmero i svi smo se prvu večer smjestili u maloj kućici koja je bila čitava. Nisam mogao zaspiti. Izmolio sam Oče naš i Zdravo Mariju po prvi put u novoj kući sa nadom da sve bude u redu. Bože moj tebi se sada obraćam i molim te da nam svima pomogneš, da nam olakšaš muke i patnje. Kako nisam oka sklopio noć je trajala duže nego inače pa mi se svašta motalo po glavi. Stalno sam pred očima imao rodbinu i prijatelje susjede koji su ostali na hrvatskoj zemlji. Što li će biti sa njima, hoće li se oduprijeti Turčinu, hoće li im tko pomoći. Dvojba koju sam imao prije nego sam se odlučio krenuti u nepoznato i dalje me drži. Jesam li dobro postupio, jesam li pobjegao ili nisam?! Nu jednu sam odluku noćas donio: dok me bude sve ću dati od sebe da pomognem mojoj napaćenoj hrvatskoj zemlji, da tražim načine kako to ostvariti!

Poslije podne Franjo me poveo u spomen kuću u kojoj se čuva dosta starih predmeta i dokumenata. Malo je zapušтана ali meni ipak jako zanimljiva. Naročito su mi zanimljive stare fotografije a i ja sam poneku uradio, za uspomenu. Na večer smo posjetili Franjine roditelje u obiteljskome domu Pajrićevih. Franjo stariji je osebujna osoba, prosvjetni radnik pun duha, cijenjen u kraju. Molio sam ga da govori starim govorom kakav se i danas ovdje zadržao što mi je i uslišio. Uz njegovo domaće vino razgovor je bio sve zanimljiviji i zanimljiviji. Sanja je ostala u hotelu i načekala se. Žao mi je ali ovo je bila prava prilika upoznati nekoga na ovaj način. Kao da sam svoje pretke čuo i vidio, one koji su živjeli prije petstotina godina. Odlučio sam ovdje dovesti moje prijatelje i pokazat im što sve propuštaju ne znajući za ovo nacionalno bogatstvo.

Danas sam bio na prvome skupu koji je glavar upriličio sa ciljem da nas upozna sa budućim planovima. Svi smo se nekako smjestili u veću kuću sa krovom, mi muški naravno. Dogovorili smo se da prvo obnavljamo crkvu a onda ispo- mažemo jedni drugima u obnovi kuća. Rečeno je da će gospodar nešto pomoći, nu kako nas je puno nisam baš siguran u veliku korist. U blizini se nalazi grad Ödenburg (Šopron) u koji se smjestio i gospodar prije turskoga pohoda. Grad je obranjen ali su zato sva ova sela jako stradala. Određena je grupa koja će uraditi prijedlog raspodjele kuća i zemlje. Nadam se da će uraditi sve pošteno...

U jutro smo poslije doručka s Franjom otišli do obližnjega brda s kojeg se divno vidi Koljnof, ali i Šopron. Tamo su i vinogradi očevi. Manirom vrsnoga vodiča Franjo nas oduševljava. Odlazimo u centar grada, prvo restoran po domaćinovom izboru sa ukusnim jelima i odličnim vinima. Anita je s nama i sve bolje govori hrvatski. Posjet starom dijelu uz iskusno vođenje, tradicionalno ispijanje čaja u lokalnu koji je često posjećivao Franz Liszt, šetnja prohladnim gradom i povratak u Koljnof. Ja sam oduševljen, Sanja također.

Rano u jutro stigao je glasnik da nas gospodar poziva u Šopron, radi daljnih dogovora. Spremio sam se i uputio sa knezom, na konjima. Šopron je vrlo blizu našega sela i ubrzo sam ugledao veliki utvrđeni grad. Na visokim i širokim kamenim zidovima vide se tragovi turskih topova od zadnjega pokušaja zauzimanja grada. Na samome ulasku u grad čeka nas gospodar i time nam ukazuje veliku čast. Odlazimo do njegove palače koja nije jako prostrana, veća kuća na kat, uređena. Na velikom stolu pripremljen je pribor za ručak, tu su i neki drugi ljudi ali i gospodareve dvije prekrasne kćerke. Sa njima govorimo hrvatski dok ostala gospoda razgovaraju njemačkim jezikom. Shvatio sam da su oni visoki odličnici u gradu. Razgovarali smo o mnogo čemu, najviše o uvjetima našega smještaja, problemima na koje smo naišli, planovima uređenja ali i sudjelovanja u vojnim postrojbama. Da, opasnost nas prati i dalje, nismo joj umakli. Nu, što je tu je...

Na povratku u Koljnof odlazimo na mjesno groblje, smješteno na manjoj uzvisini. Nadgrobni spomenici ovdje pričaju staru hrvatsku priču. Gotovo su svi sa hrvatskim prezimenima, izvornim ili modificiranim na mađarski. Kao da sam u svojoj domovini, na Mirogoju!

Noćas je umro Petrina, najstariji među nama, imao je 62 godine. Sastali smo se da vidio gdje ćemo ga ukopati. Neki predlažu da osnujemo novo groblje u blizini porušene crkve, neki pak da proširimo zatečeno. I bi tako, mrtvima je mjesto zajedno. Poslije podne je bio ukop, došao je svećenik iz Šoprona. Petrina je tako prvi Hrvat koji je ukopan ovdje na ugarskoj zemlji. Slava mu. Nadam se da će Bog dati da se ovdje smirimo, da ne moramo lutati od zemlje do zemlje, da će ovo groblje postati naše sjećanje stoljećima, tisućljećima...

Prije samoga povratka posjetili smo Franjin dom. To je uređena kuća u blizini Levande, kuća u kojoj živi njegova obitelj ali i prostor u kojem on radi. Kratko smo se zadržali, popričali o mnogo toga još, kao da smo tek došli... Koliko god bilo vremena sa ovim čovjekom nikada nije dosadno. Povratak je istim putem prema jugu, u našu i Franjinu Hrvatsku.

Prošlo je punih 20 godina od kad smo se doselili u ovo selo. Danas po ničemu nebi rekao da je bilo razoreno, spaljeno. Kuće su obnovljene, mnoge sagrađene na novo, djece je puno selo, danas nas je duplo više nego kada smo došli. Sve su njive obrađene, nove iskrčene, šume uređene, putevi popravljani, crkva nova sagrađena... Turčin se i dalje zaliće u ove krajeve ali nije ovamo dolazio. Moglo bi se reći da je sve kako smo samo poželjeti mogli. Nu, mene svaki dan muči jedna pomisao na moju staru zemlju, kuću, grob mojih predaka. Turčin je tamo već dugo i kao da nikada neće ni otići. Dođe mi da ovako star i onemoćao otiđem dolje da umrem, da živim sa svima mojima starima. Nu opet

me druga misao pokoleba i kaže mi da je bolje da ovdje umrem i da živim sa potomcima mojim. Moj najstariji unuk nosi moje ime Franjo, teško mi je ostaviti ih sve i otići, tko će malome Franji pričati priče iz Domovine, iz davnine, tko će... Nadam se da će doći dan kad će moja stara domovina biti slobodna od Turčina, nadam se da je drugi naši neprijatelji neće porobljavati, da će moj narod živiti u slobodi i da će moj mali Franjo ili njegov unuk istoga imena slobodno sjesti na konja i otići u Hrvatsku moju, posjetiti grobove didova mojih, vratiti se pa opet otići, pa se vratit, pa otić.... Nadam se da će sjeme lavande koje sam ponio sa sobom i posadio ovdje, kad se vrime popravi niknuti i sjećati sve moje potomke na staru postojbinu, neka ta «Levanda» bude simbol i veza...

Kópházi pipások

Levanda étterem és panzió Kópházán

Ószláv misék

Ez év április 14-én és 25-én Kópházán és Kőszegen rég várt események tanúi lehettünk.

Ószláv miséket celebráltak, melyek nagyon hasonlítanak a majd 500 éve idetelepült őseink miséihez.

Ennek bizonyítéka a Kelénpataki misekönyvbe bejegyzett három írásmóddal (glagolyita, cirill és latin) írt miserészlet, mely az itt élő horvátok egyik legrégebbi írásos emléke. A jelenlévők meggyőződhetnek róla, milyen szép nyelvről és dallamokról is van szó. A glagolyita tradíció egy részét érezhettük át.

Žminjből érkezett vendégeinknek köszönhetően soha el nem felejtendő élményben volt részünk.

A 16. század elején megtörtént letelepedéskor a horvátok saját glagoljita papjaikkal, saját írással és saját nyelvű misével érkeztek új hazájukba. Ez az akkori Európában egyedülálló tradíció és kultúra gyakorlatilag „immunissá” tette őket a megjelent új vallással, a reformációval szemben.

A következőkben a mise egész szövegét közöljük.

Staroslavenske maše

24-og i 25-og aprila/travnja ovoga ljeta se dogodilo u Koljnofu i Kisegu ča smo već dugo čekali.

Služile su se maše, ke su vrlo slične onim, s kimi smo se mi u 16. stoljeću doselili simo u našu novu domovinu.

To dokazuje i zapis na Klimpuškom misalu, koji je jedan od najstarijih pisanih dokumentov današnjih gradišćanskih Hrvatov, napisan na glagoljici, ćirilici (bosančici) i latinici.

Oni, ki su bili nazočni mogli su se uvjeriti, kako je to lipi jezik lipe melodije. Mogli smo u našoj duši oćutiti glagoljašku tradiciju.

Zahvaljujuć našim gostom iz Hrvatske iz Žminja dostali smo jednu uspomenu, koju nikad nećemo zābiti.

Kada smo se prije skoro 500 ljet simo doselili imali smo ada svoje popove glagoljaše, svoje pismo, svoju liturgiju na staroslavenskom jeziku i lipo glušeću duhovnu glazbu.

Sve to stoljećima prije od drugih narodov Europe. Nije ni čudo, da su na novu vjeru, protestantizam naši ljudi bili skoro pa «imuni».

U daljnjem tekstu ćemo vam prezentirati tekst ove staroslavenske maše.

PJEVANA SVETA MAŠA

NA STAROSLAVENSKOME / STAROHRVATSKOME JEZIKU

**Koljnof, hodočasna crikva bl. Marije Dvice subota 25.
travnja/aprila 2009. ljeta u 19 uri Kiseg, crikva sv. Emerika nedilja
26. travnja 2009. ljeta u 11 uri**

Pjevane dijelove mise pod nazivom Staroslavenska sveta maša v čast Starogorski Kraljici uglazbio je vlč. Vinko Vodopivec, a izvodni ih Mješoviti pjevački zbor sv. Mihovila – Žminj kojim ravna Aleksandra Orbanić. Za orguljama su Nela Božac i Silvana Tumpić.

ČIN ZAČELNI – RITUS INITIALES

Zbor:	Ulazna pjesma: «Svjati Bože» (za mješoviti zbor obradio Branko Okmaca)
Svećenik:	Prizri na me, i pomiluj me, Gospodi: Vskilikněte Bogu vsa zemlja. Pojite imeni jeho, daděte slavu hvalě jeho, aleluja
Svećenik:	Va ime Otca, i Sina, i Duha Svetago.
Narod:	Amen.
Svećenik:	Blagodět Gospoda našego Isuhrsta i ljubi Božija i obećanije Svetago Duha budi sa vsěmi vami.
Narod:	I s duhom tvojim.
Svećenik:	Bratije, poznajim grěhi svoje, da spodobim se slaviti svetije tajni (Postojit několiko vrěme v mlčaniji. Po tom vsi kupno tvoret ispověd)

Svi: Ispovédaju se Bogu všemoguúumu i vam, bratije,
jako sgréših zelo
pomišljenijem, slovom, dělom i ostavljenijem:
moj gréh, moj gréh, moj převeliki gréh.
Těmže molju blaženuju Mariju vsagda Děvu
vse anjeli i svetije, i vas bratije,
moliti se za me ka gospodevi Bogu Našemu.

Svećenik: Pomiluj nas všemogi Bog i,
otpuštiv grěhi naše,
přivedi nas v život věčni.

Narod: Amen.

GOSPODI – KYRIE

Zbor: Gospodi, pomiluj. Gospodi, pomiluj.
Hrste, pomiluj. Hrste, pomiluj.
Gospodi, pomiluj. Gospodi, pomiluj.

SLAVA – GLORIA

Svećenik: Slava va višňjih Bogu...

Zbor: Slava višňjih Bogu
i na zemlji mir člověkom blagovoljenja.
Hvalim te, blagoslovľjajem te,
klanjajem ti se, slavoslovim te,
hvali vzdajem tebě velikije radi slavi tvojeje,
Gospodi Bože, Čěsaru nebeski,
Bože Otče všemogi.
Gospodi Sine jedinorodni, Isuse Hrste.
Gospodi Bože, Aganče Boži, Sine Otač
vzemľjej grehi mira, pomiluj nas,
vzemľjej grehi mira, primi molenija naša.
Sedej o desnuju Otca, pomiluj nas.
Jako ti jedin svet, ti jedin Gospod, ti jedin

Višnji, Isuse Hrste,
sa Svetim Duhom va slavě Boga Otca.
Amen.

Svećenik: Pomolim se.

Da vsagda radujut se ljudi tvoji, Bože, o obnovljenej
jnosti duha. Da, iže nine veselet se vzdanomu
dstojanstviju vsinovljenija, vskrsenija dan nadejeju
itinnago veselija ždut.
Gospodem našim Isuhrstom Sinom твоjim, iže s
toboju žvet i cesarstvujet, v jedinstve Duha Sveta Bog,
va vse veki vek.

Narod: Amen.

PRVOJE ČTENIJE

Vladatelja že žizni ubiste. Jego že Bog vskrěši ot mrtvih.

Čtac: Čtenije dějanij apustolskih (3, 13-15, 17-19)

V oni dni, otvrz Petar usta svoja, reče k ljudem: Bog Avraamov, Bog Isakov, Bog Jakovalj, Bog Otac naših proslavi sina svojego Isusa, jehože vi předaste i otvrgoste se jeho před licem Pilatovom, sudeću jemu pustiti. Vi že svetago i pravadnago otvrzoste se i prosiste muža ubijicu dati vam. Vladatelja že žizni ubiste! Jegože Bog je vskrěši ot mrtvih, jemuže mi svěděteli jesam. I nině, bratije, vědě jako nerazuměnijem stvoriste, jakože i knezi vaši vstaše na krv nepovinnu. Bog že, jaže přeje reče usti všěh prorok postradati. Hrstu svojemu isplni. Pokajte se ubo i obratěte se da zagladet se grěši vaši.

Narod: Bogu hvali.

PSALAM:(Ps 4, 2, 4,7, 9)

Čtac: Znamena se na nas svět lice tvojego, Gospodi.

Narod: Država moja i přiběžišće moje jesi ti.

Čtac: Vnegda vazvah, usliša me, Bože, v pravde mojej
skrbi rasprostanil me jesi.
Pomiluj me, Gospodi, usliši molitav moju!

Narod: Država moja i priběžišće moje jesi ti

Čtac: Uvěděte jako udivi Gospod přěpodobnago svojego.
Gospod uslišit me jegda vzovu k njemu

Narod: Država moja i priběžišće moje jesi ti.

Čtac: Mnozi bo glagoljut: «Kto javit nam blagaja?»
Znamena se na nas svět lica tvojego, Gospodi.

Narod: Država moja i priběžišće moje jesi ti.

Čtac: V mirě vkupě usnu i počiju jako ti, Gospodi, edin na
upvanije vselil me jesi.

Narod: Država moja i priběžišće moje jesi ti.

DRUGOJE ČTENIJE

I ta jest ocěšćenije o našich grěšěh i ot vsego mira.

Čtac: Čtenije Prvije epistolije svetago Ivana apustola (1J
2, 1-5a) Čeda moja, se pišu vam da ne sagrěšajete.
I ašče kto sagrěšit, utěšitelja imam k otcu Isuhrsta
pravdiva. I ta jest ocěšćenije o našich gěšěh, ne o
naših že tačiju grěšěh, na i ot vsego mira. I ot sego
rozuměvajem jako poznahom i: ašče zapovědi jeho
sabljudajem. Iže glagoljet se znati Boga, zapovědi
že jeho ne sabljudajet, laž jest i v njem istini něst.
A iže slovo jeho sabljudajet, v istinu v tom ljubi
Božija svršena jest.

Slovo Božije.

ALELUJA:

Zbor: Aleluja!

Gospodi Isuse, skaži nam Knjigi;
srce naše vzgarajet se jegda glagolješi nam!

Zbor: Aleluja!

EVANJELIJE

Svećenik: Povelj, Gospodi, blagosloviti.
Budi Gospod v srdci tvojem i v ustnu tvojeju:
Da dostojino i podobno vazvjestiši Evanjelije jeho:

Va ime Otca, i Sina, i Duha Svetago. Amen.
Očisti srdce moje i ustne moje, vsemogi Bože,
Da svetoje Evanjelije tvoje dostojino vazvjestiti
vazmogu.

Svećenik: Gospod s vami.

Narod: I s duhom tvojim.
Podobaše postradati Hrstu i vskrsnuti ot mrtvih treći
dan.

Svećenik: Čtenije svetago Evanjelija ot Luki (Lk 24, 35-48)

Narod: Slava tebe, Gospodi!

V ono vrěme: Učenika povědašeta jaže biše na puti i kako ga poznata v přelomljenji hlěba.

Povědavšima ima, sta Isus posředě učenik svojih i reče im: «Mir vam! Az jesam, ne bojte se.» Ubojavše že se i přestrašni bivše jako mněhu se duh viděti.

I reče im Isus:

Počto smučeni jeste i počto pomišljenija vhodet v srdca vaša;

Vijte rucě moji i nože moji, jako se jesan az.

Osožete me i vijte,

jako duh plti i kosti ne imat,

Jakože me vidite imuća.

I se rek, pokaza im ruče i nože svoji, jošće že im ne věrujućem i divećem se za radost. I reče im: «Imate li čto snědno sadě?»

Oni že daše jemu čest ribi pečeni. I jad pred njimi, prijam ostavšaja dast i k njim i reče im:

«Se sut slovesa jaže glagolah vam jegda jošće s vami běh, jako podobekat isplniti se všem jaže pisana sut v zakoně Moiséově i v prorocěh i v psalměh o mně.»

Tagda otvrze im um da rozumějut Knjigi i reče im jako tako pisano jest:

«I tako podobaše postradati Hrstu i vskrsnuti ot mrtvih v třeti dan. I propovědeti se v ime jeho pokajaniju i otopšćeniju grěhov va vse jaziki, načanše ot Jerusolima.

Vi že jestesvěděteli sim. I se az pošlju obětovanije ot otca mojego na vi. Vi že sěděte v gradě Jerusolimsčě donjdežě oblěčete se siloju sviše.»

Slovo Božije.

Narod:

Hvala tebě, Hrste.

Svećenik:

Črěz evanjelska rečenija da očistet se naša sgrěšenija.

Slovo – Homilija

Ispovedanije veri – Credo

Svečenik: Veruju v jedinago Boga,

Narod: Otca vsemogućago, tvorca nebu i zemlji,
vidimim vsem i nevidimim.
I v jedinogo Gospoda Isusa Hrsta,
Sina Božija jednorodnago,
i ot Otca rojenago preje vseh vek.
Boga ot Boga, svet od sveta,
Boga istinna ot Boga istinago,
rojena, ne stvorena, jedinosučna Otcu:
imže vsa biše.
Iže nas radi človek i našego radi spasenija
snide s nebes.
I vaplti se ot Duha Sveta
iz Marije Devi, i vačloveči se.

(Glagljuće slovesa sledujuća, daže do vačloveči se, vsi priklonjajut se.)

Raspet že za ni pri Pontijscem Pilate;
mučen i pogreben bist,
i vaskrse tretí dan po Pisaniju,
i vzide na nebo, sedit o desniju Otca.
I paki imati priti sa slavoju, sudit živim i mrtvim,
jegože cesarstvuju ne budet konca.
I v Duha Svetago, Gospoda i životvorečago:
ot Otca i Sina ishodečago.
S Otcem že i Sinom kupno poklanjajema i
saslavima:
iže glagolal jest proroki.
I v jedinu, svetuju, katoličasku i apostolskuju
Crkav.
Ispovedaju jedino kršćenije v otpušćenije grehov.
I čekaju vaskrsenija mrtvih,
I života budučago veka. Amen.

Molitva vseljudska – Oratio Universalis

Svećenik: Hrstu Gospodu, iže jest glava naša
i jehože mi udi jesam,
poklanjajuće se s radostiju vapijem:
Pridi cesarstvo tvoje, Gospodi.

Narod: Pridi cesarstvo tvoje, Gospodi.

Svećenik: Crkav tvoju, Spasitelju naš, jedinstva
človečaskago roda
živoju postavi svetboju i svršenim vseh narod
spasenija tajenstvom.

Narod: Pridi cesarstvo tvoje, Gospodi.

Svećenik: Družinstvu biskup s papoju našim Benediktom
vsagda bliz budi imže jedinstva, ljubve i mira
dari podaj.

Narod: Pridi cesarstvo tvoje, Gospodi.

Svećenik: Stvori da tesneje sajedinet se tebe, božanstvenej
glave hrstjane
i cesarstvo tvoje svedeteljstvom života vzglašajut.

Narod: Pridi cesarstvo tvoje, Gospodi.

Svećenik: Mir veku podaj da bespečalstvo i tihost vsagde
cvateta.

Narod: Pridi cesarstvo tvoje, Gospodi.

Svećenik: Poslednago vskrešenija slavu podaj umrvšim
i ihže ni blaženstvija stvori biti pričestniki.

Narod: Pridi cesarstvo tvoje, Gospodi.

Služba Evharistijana – Liturgia Eucharistica

Zbor: «S nami Bog»
(za mješoviti zbor obradio Branko Okmaca)

Svećenik. Blagoslovljen jesi, Gospodi, Bože vsega mira,
jako tvojeju šćedrotuju prijehom hleb,
iže tebe prinosim, plod zemlje i dela ruk
človečaskih:
iže nam budet hleb životni.

Narod: Blagoslovljen Bog va vek.

Svećenik: Seje vodi i vina tajnoju togo božanstva budem
općiniki,
iže človečanstva našego izvoli biti pričestnik.

Svećenik. Blagoslovljen jesi, Gospodi, Bože vsega mira,
jako tvojeju šćedrotuju prijehom vino,
ježe tebe prinosim, plod lozi i dela ruk
človečaskih,
ježe nam budet pitije duhovnoje.

Narod: Blagoslovljen Bog va vek.

Svećenik: V duse smerenija i v srdci skrušene vsprimem se
toboju,
Gospodi; i tako budi žrtva naša pred toboju danas,
da ugodna budet tebe, Gospodi Bože.
Omij me, Gospodi, ot bezakonija mojega,
i ot greha mojega očisti me.

Svećenik: Molite, bratije: da moja i vaša žrtva
prijetna budet u Boga Otca vsemogućago

Narod: Primi Gospod žrtvu ot ruku tvojeju
va hvalu i slavu imene svojego,
va polzu takoje našu i vseje Crkve svetije svojeje.

Nad prinosi:

Svećenik: Primi, molim te Gospodi, dari radujuće se crkve,
i jejže vešč tolikije radosti dal jesi,
večnago veselija podaj.
Hrstom Gospodem našim.

Narod: Amen.

Propacija – Prefatio

Svećenik: Gospod s vami.

Narod: I s duhom tvojim.

Svećenik: Gore srdca.

Narod: Imam ka Gospodevi.

Svećenik: Hvali vzdadim Gospodevi Bogu našemu.

Narod: Dostojno i pravedno jest.

Svećenik: V istinu dostojno i pravedno jest, pravo
i spasiťeljno,
nam tebev sagda i vazde hvali vzdavati,
Gospodi sveti, Otče vsemogi, večni Bože
Hrstom Gospodem našim.
V njemže vsa oglaviti blagoizvoli
i ot plnosti jeho vsem nam prijeti poda.
Iže v obraze božji si, sebe uničiži,
i krviju križa svojego primiri vsačaskaja.
Otnudeže vznesen jest nad vsa
i vsem poslušajućim jeho
bist vina spaseniju večnomu.
I togo radi s Anjeli i s Arhanjeli,
s Prestoli i Gospodstvii,

sa vseju siloju nebeskago vojinstvija,
pesan slavi tvojeje vspevajem, bez konca
glagoljuće:

Svet – Sanctus

Zbor: Svet, Svet, Svet Gospod Bog, Sabaot.
Plna sut nebesa i zemlja slavi tvojeje.
Hosanna va višnjih.
Blagoslovljen gredi va ime Gospodnje.
Hosanna va višnjih.

Molitva Evharistijna III – Prex Eucharistica III

Svećenik: V istinu svet jesi, Gospodi,
i pravo te hvalit vsa tvar toboju sazdana,
jako Sinom tvojim,

Gospodem našim Isuhrstom,
delajući sile Duha Svetago,
vs a živiši i svetiši,
i ljudi svoje sbirati ne prestaješi,
da od vstoka slnčana do zapada
prinošenije čisto žret se imeni tvojemu.

Priležno ubo te, Gospodi, molim,
da sije dari, ježe tebe osvećajemi prinesom,
temje Duhom osvetiti izvoliši
da budet Telo i †Krv †
Sina tvojego Gospoda našego Isuhrsta,
po jehože zapovedi sije tajni slavim.

Ta v noć, v njuže predajaše se,
prijet hleb
i tebe hvali vzdav blagoslovi,
prelomi, i dast učenikom svojim, glagolje:

*Primete i jadite ot sego vsi:
se bo jest telo moje, ježe za vi predast se.*

Podobnim obrazom po večere
prijem čašu,
i tebe hvali, vzdav blagoslovi,
i dast učenikom svojim, glagolje:

Primete i pijte iz njeje vsi:
se bo jest čaša krve mojeje
novago i večnago zaveta,
jaže za vi i za mnogije izlijet se
v otpušćenije grehov.
Sije tvorite v moje vspominanje.

Tajna veri

Narod:

Tvoju smrt vazveščajem, Gospodi
i tvoje vaskrsenije ispovedajem,
donjdeže prideši.

Svećenik:

Pametujuće ubo, Gospodi,
spasonosnu muku togoje Sina tvojego,
takoje že divno vaskrsenije
i vznesenije na nebo,
na i čajuće vtorago jeho prišastvija,
prinosim tebe, hvali vzdajuće,
siju žrtvu živu i svetu.
Prizri, molim te, na žrtvu Crkve svojeje
i, poznavaje, Prinos,
jegože žrenijem vshotel jesi umilostivljati se,
podaj da iže Telesem i Krviju Sina tvojego krepim se,
Duhom Svetim jeho naplnjeni,
jedino telo i jedin duh obrećem se v Hrste.
Ta da ni svšit tebe v dar večni,
da vazmožem postignuti dostojanije s izbranimi
tvojimi,
prveje s preblaženoju Devoju, Bogorodiceju

Marijeju,
s blaženimi Apostoli tvojimi i slavnimi mučeniki
i sa vsemi Svetimi, ihže molitvami
prisno nadejem se na tvoju pomoć.
Si žrtva našego primirenija da prospejet,
molim te, Gospodi,
v mir i spasenije vsemu miru
Crkav svoju stranstvujuću na zemlji,
va vere i ljubvi utvrditi izvoli
s rabom svojim Papoju našim Benediktom
i Biskupom našim Ludovikom,
s biskupskim činom i sa vsemi svećeniki,
sa vsemi že ljudmi obnovljenija tvojego.
Bliz budi milostivo obetom seje čeljadi,
juže sebe pristojati vshotel jesi.
Vse sini svoje vsude rastočeni
sebe, milostivi Otče, milosrdno pričisli.
Bratju našu umršuju
i vse tebe ugodivšeje, iže ot sego veka preminuše,
ieže nadejem se
vkupe slavi tvojeje prisno nasićati se,
Hrstorm Gospodem našim,
imže vsemu miru vsa blaga podaješi.

Svećenik:

Tem, i s tem, i v tom,
jest tebe Otcu vsemogućumu,
v jedinstve Duha Svetago
vsaka čast i slava
va vse veki vekov.

Narod:

Amen.

Čin Pričeščenja – Ritus Communions

Svećenik: Zapovedmi spasiteljnimi naučeni,
i božastvenim nastavljenjem vobraženi,
smejem glagolati.

Narod: Otče naš, iže jesi na nebeseh,
sveti se ime tvoje,
pridi cesarstvo tvoje,
budi volja tvoja,
jako na nebese i na zemlji.
Hleb naš vsedanni daj nam danas,
i otpusti nam dlgi naše,
jakože i mi otpušćajem dlžnikom našim,
i ne vavedi nas v napast,
na izbavi nas ot neprijazni.

Svećenik: Izbavi ni, molim te, Gospodi, ot vseh zal,
daj milostivo mir v dni naše,
da milostiju tvojeju pomoženi
i ot greha vsegda budem svobodni
i ot vsakogo smućenija bespečalni:
čajuće blaženago upvanija
i javljenija Spasa našego Isuhrsta.

Narod: Jako tvoje jest cesarstvo,
i sila, i slava va veki.

Svećenik: Gospodi Isuhrste, iže reče Apustolom svojim:
Mir ostavljaju vam, mir moj daju vam:
ne zri greh naših,
na veru Crkve svojeje;
juže po volji svojej
umiriti i sjediniti izvoli.
Iže živeši i cesarstvuješi va vse veki vekov.

Narod: Amen.

Svećenik: Mir Gospodanj budi vseгда s vami.

Narod: I s duhom tvojim.

Svećenik: Vzdadite mir drug drugu.

Svećenik: Se smešenije Tela i Krve Gospoda našego
Isuhrsta budi prijemljućim nam v život večni.

Aganče – Agnus Dei

Zbor: Aganče Boži, vzemljej grehi mira, pomiluj nas.
Aganče Boži, vzemljej grehi mira, pomiluj nas.
Aganče Boži, vzemljej grehi mira, daruj nam mir.

Svećenik: Gospodi Isuhrste, Sinu Boga Živago,
iže voljeju Otčeju,
kupno delajuću Duhu Svetomu,
semrtiju svojeju mir oživotvoril jesi,
izbavi me sim svetosvetim
Telom i Krviju svojeju
ot vseh bezakonij mojih i ot vseh zal:
i stvari me tvojim vseгда prilepljati se
zapovedem,
i ot tebe nikoliže otlučati se ne dopusti.

Svećenik: Se Agnac Boži, se vzemljej grehi mira
Blaženi zvaniji na večeru Aganču.

Narod: Gospodi, nesam dostojin,
da vnideši pod krov moj,
na takmo rci slovom
i iscelejet duša moja.

Svećenik: Telo Hrstovo shrani me v život večni.
Krv Hrstova shrani me v život večni.

Sanja Kozlica

Versek – Pjesme

*Sanja Kozlicat, zágrábi írónt néhány éve ismertük meg, amikor a nasicei csoport tagjaként érkezett hozzánk, Sopronba. Azóta barátok lettünk és ő többször látogatott el már hozzánk. Az első alkalommal is verssel ajándékozott meg minket soproni és Sopron környéki horvátokat, *Barátaink* a címe, melyet magyarra is lefordítottunk. Azóta még két verset írt csak nekünk, ami büszkeséggel tölt el minket. Mikor nemrég arra kértem Sanját, mesélje el versei születésének körülményeit, ezt válaszolta nekem.*

Hogyan is születtek meg a „Lélek planetárium” című verseskötetben szereplő verseim, melyeket a Magyarországon élő gradistyei horvátok számára írtam?

Abban az időben, mikor elkezdődött együttműködésem a nasiceiekkel, kik néhány versemet megzenésítették, meghívtak engem Magyarországra, hogy részt vegyek velük a Soproni Horvát Napokon...

Így született meg bennem a vágy, hogy többet megtudjak a gradistyei horvátokról. Megszületett *Barátaink (Prijetelji)* című versem, melyet magammal vittem, és a Fő téren, valamint a Szent Mihály-templomban is elszavaltam. Ezek a horvát napok mély nyomot hagytak bennem. Megéreztem, hogy ezeknek az idegenben élő honfitársainknak mennyit jelent minden horvát szó. Megéreztem még valamit. Talán ott idegenben azok az emberek jobban érzik kötődésüket népükhöz. Sopronba és Kópházára azóta is nagy örömmel tértem vissza, mivel igazi barátokra tettem szert. Így született aztán meg a másik két vers is, melyeket belevettem legújabb verseskötetembe.

Hogyan is született a könyvecske? A címe magáért beszél. Néhány különleges lélek arra készítetett, hogy írjak nekik néhány verset. A vers ott születik meg, ahol érzélem van.

A szépirodalmi mű olyan, mint a szavakból álló gyönyörű szöttes, amikor tele van tiszta és intenzív érzélemmel.

A Magyarországon élő gradistyei horvátok e szöttes részei, mellyel az én lelkem is át van szöve.

Sanju Kozlicu, pjesnikinju iz Zagreba upoznali smo prije nekoliko godina, kada je došla nama u goste u Šopron s grupom iz Našica. Od onda se razvilo prijateljstvo i ona je više puta boravila među nama.

Već je prilikom prvog svog dolaska podarila nama Hrvatima iz Šoprona i okolice pjesama, koju smo i preveli na mađarski jezik. Od onda je napisala još nekoliko pjesmama posvećenih baš nama, što je velika čast i ponosni smo na to. Kada sam nedavno pitao Sanju, kako su nastale te lijepe i inspirirane pjesme, ona mi je odgovorila ovako:

Sanja Kozlica

Kako su nastale pjesme iz zbirke «Planetarij duše», posvećene gradišćanskim Hrvatima u Mađarskoj?

Kada je započela moja suradnja s Našičanima, koji su uglazbili neke moje pjesme, pozvali su me da idem s njima u Mađarsku, na Dane Hrvata Tako je u meni bila pokrenuta želja da saznam što više o gradišćanskim Hrvatima. Nastala je pjesma «*Prijatelji*» (2005. godina) s kojom sam otišla u Sopron, te je pročitala na Glavnom trgu i u crkvi St. Mihovil. Ti hrvatski dani u Sopronu, ostavili su na mene dubok trag. Osjećala sam da tim našim ljudima u tuđini, istinski znači svaka naša riječ. Tamo sam osjetila i još nešto. Ljudi u tuđini jače i intenzivnije osjećaju pripadnost svom narodu.

Sopron i Koljnof postala su mjesta u koja sam se i kasnije rado vraćala, jer sam tamo uistinu ostavila prijatelje koje sam stekla prilikom prvog susreta.

Tako su nastale još dvije pjesme, posvećene gradišćanskim Hrvatima, «*Susret Hrvata*» i «*Slike iz domovine*» (2007. godina), te su sve tri pjesme objavljene u zbirci poezije «*Planetarij duše*».

A kako je nastala Zbirka?

Sam naziv govori. Neke posebne duše u mojem životu su me dotakle i inspirirale da im napišem i posvetim pjesme.

A pjesma nastaje tamo gdje ima osjećaja. Poezija je kao jedno prelijepo tkanje od slova, kada je natopljena čistim i intenzivnim emocijama. Gradišćanski Hrvati u Mađarskoj sasvim su sigurno dio tog tkanja kojim je protkana i moja poezija.

Képek a hazából

*A nagymama meleg és puha kötése
Aranyos viaszcsépp
A friss és illatozó kenyér héja
Faajtó kicsi és öreg*

*A nagypapa hólyagos tenyere
Illatozó föld, termékeny szántó
Pislákoló ódon olajmécse
Napszámosok dala
és fiatal lányoké*

*A szent vörösréz képe
A falon régi számláló
A napfény hajlása
a régi szekrényen
Remegő függönyöcskék árnyéka*

*A napsugár sárga egybefont
sugara
A régiség ködös kiskerekében
Az anya remegő munkájának
szóttese
Horvát anyaföld meleg és termő*

*Az otthon, tűz és szalonna
Kukoricapogácsa, padlás, fonás és szövés
Az öreg kút vízének illata
És a nagymama szekrényén díszelgő
birsalmaké*

*A vidámság vedre, a melegség tisztasága
A dunyha melege és zenélő duda
A régmúlt erényeinek, őseink,
a hősiesség
Dalaink, a béke megénekelt emléke*

*Valahová messze a világba
Ez a durva és meleg föld
Szétküldte gyermekeit ezerfelé
És meghagyta a hazai rög emlékét
Az izzadság cseppjét a föld kupájában*

*Örökre emlékezz hazádra, Barátom!
Örökre szeresd tüzes dalodat!
Örökre imádkozd ősi hitedet!
Örökre nyújtsd büszke és halhatatlan
kezedet!*

Horvátok találkozója,
Sopron 2007. január 13.

Slike iz domovine

*Bakino pletivo, toplo i meko,
Zlatna voštana kaplja,
Korica mirisnog, svježeg kruha,
Mala drvena, trošna vrata.*

*Žuljevi na djedovim dlanovima
Mirisna zemlja, rodna oranica,
Tinjajuća stara uljanica,
Pjesma težaka,
pjesma djevojačka.*

*Mjedena sličica sveca
Na zidu brojlica od vremena,
Gipkost sunca na starom ormaru
I sjena od drhtavih zavjesica*

*Žuta sljubljena zraka sunca
U maglenom kotačiću starina.
Tkanje od drhtava materina truda.
Rodna i topla hrvatska gruda.*

*Miris doma, ognjišta, slanine,
Kukuruzne pogače, tavana, preče i tkanja,
Vode iz starog bunara,
Miris dunje sa bakinog ormara.*

*Vjedro vedrine, vedrina topline
Toplina blizina, gajda što svira,
Opjevana sjeta krjeposti davnina,
Predaka, junaštva, pjesmam, mira.*

*Negdje daleko po svijetu
Ta je topla i gruba zemlja
Razaslala djecu na tisuće strana
I ostavila sjećanja na djedovinu,
Kap znoja u zemljinom peharu,*

*Vazda pamti svoju zemlju, Prijatelju!
Vazda ljubi svoju pjesmu ognjenu!
Vazda moli svoju vjeru vjekovnu!
Vazda pruži ruku ponosnu i besmrtnu!*

Susret Hrvata, Šopron,
13. siječanj 2007.

Barátaink

*Ott a messzeségben
Hol évszázadok suhognak fák koronájában
Ott a messzeségben
Idegenben*

*A földbe, ahova tüzeitek mellől elmentetek
Őseitek hazájából*

Ültessétek el büszkeségeitek magját!

*Meséljete a világnak a kietlen kőről
A napszámosok vörös földjéről
A fáradt halászok kék Adriájáról
A pirkadat és születés vágyáról
Meséljete a szlavón síkságról és kemény Lókáról
A hősekről és háborúk sebeiről*

A virágról, mely a horvátok véréből született!

*Altassátok el gyermekeiteket
A béke és nyugalom bölcsőjében
Ültessetek fehér krizantémot
Nagyanyáink és nagyapáink földjéért
Melyben a népek történelme nyugszik
Az elődök könnyében*

*Őrizzen hát titeket barátaink
Akár hol is vagytok
A jó Isten
Szíveink tovább élnek erős
Csomóba kötve*

Sanja Kozlica, 2005. június

Prijatelji

*Tamo daleko,
gdje stoljeća hulje u krošnjama,
tamo daleko
u tuđini
u zemlje u koje oti?oste sa svojih ognjišta,
iz zemlje vaših djedova,*

posadite sjeme našeg ponosa!

*pričajte svijetu o surovom kamenu,
o crvenoj zemlji težaka,
o plavetnilu Jadrana umornih ribara,
o čežnji svitanja i novog rađanja.*

*Pričajte o slavonskoj ravnici i tvrdoj Lici,
o junacima i ranama ratova,
o cvijeću izniklom iz krvi Hrvata!*

*Uspavljajte svoju djecu
u kolijevkama mira i spokoja,
posadite bijelu krizantemu
za zemlju naših baka i djedova,
gdje povijest naroda počiva
u suzi predaka.*

*Čuvao vas, prijatelji naši,
ma gdje bili
dobri Bog,*

*Srca su naša čvrsto
vezana u čvor!*

29. lipanj 2005. Šopron Hrvatski Dani

Horvátok találkozása

*Újfent találkozunk,
A horvátok tűzhelye melegénél,
Ugyanabban az őszinte nevetésben,
És illatozó göröngyben.*

*A szétolvadt isteni sors és
Mebékélés ostyájában,
A kinyilatkozás kelyhének
Ugyanazon korty borában.*

*Az egész földkerekségen
Megismerjük egymást könnyen.
Nyelvünkről, büszkeségből és igényből.
A tiszta és csillogó szemből. A mozgásból.*

*Beleszőve minden szőttesbe
Kőfalakba,
Rózsafűzésekbe, dalokba és szívformájú csillagokba.
Beleszőve és a horvát benső örökkévalóságába.*

*Újra találkozunk.
Minden utcában és téren,
Nyugaton, északon, keleten és délen
Saját földünkől elválni*

Nem tudunk és soha nem is akarunk!

Horvátok találkozója, Sopron, 2007. január 13.

Susret Hrvata

*Opet se srećemo,
Na istom ognjištu Hrvata,
U istom iskrenom osmjehu,
U istom mirisnom grumenu.*

*U istoj rastopljenoj Božjoj hostiji
Sudbine i pomirenja,
U istom gutljaju vina
Iz kaleža ukazanja.*

*U cijelom svijetu
Mi se lako prepoznajemo,
Po jeziku, ponosu i trebanju.
Po oku, čistu i blistavu. Po kretanju.*

*Utkani u sve vezove
I stijene kamene,
Krunice, pjesme i srcolike zvijezde.
Utkani i vječnost hrvatske utrobe.*

*Opet se srećemo.
U svakoj ulici i na svakom trgu,
Na zapadu, sjeveru, istoku i jugu
Rastati se od svoje zemlje*

Ne možemo i nikad nećemo!

Susret Hrvata, Šopron, 13. siječanj 2007.

Kópháza – Szent Márton-templom – Gludovátz Mihály 2005 (olajfestmény)

Szüretelés előtt a múlt század elején

Željko Vegh

Adalék Zrínyi Miklós (1620–1664) horvát bán halálának módjáról, illetve körülményeiről

A szerző cikke bevezetőjében felhívja figyelmünket Bethlen Miklós magyar főúr emlékirataiban jelenlévő erős tényekre, melyek szerint Zrínyi Miklós horvát bánt 1664. november 18-án a Csáktornya melletti kursaneci erdőben vaddisznó-vadászaton meggyilkolták, valamint megemlíti a gyilkosság motívumait is. Ezen túl analizálja Aurelius Fessler osztrák író „Jodocka von Ilgendorf oder die drey Freunde von Serinwar: Ein Roman aus der Zeiten Nicolaus Zrini Banus von Croatien” (Bécs, 1799) című regényét, illetve horvát fordítását: „Zriny ikloush illi dogodynya Zriny Miklousha bana horvatzkoga, nyegoveh dveh priatelov y Judite Illyefalvi” Zagreb, 1833. (a regény magyar nyelvre is le lett fordítva: Zriny Miklós Horváth Ország Bán – Szetinvári Barrattyáinak és Illyefalvi Judit Kis Asszonyok Története: Fordította Német-ből B. A. által 3. képekkel” Pest, 1804.)

Az elemzés leleplezi a regényt mint promóciós szándékkal megírt művet, mely a bán meggyilkolásának tényét, tudniillik, hogy a bánt két udvarmestere Angelini és Mailani ölték meg, úgy, hogy amíg Mailani ellenkező irányba terelte a bán figyelmét, addig Angelini őt meggyilkolta. A Fessler-könyv szerint a hidegvérű gyilkosság főszereplője, Angelini I. Lipót osztrák császártól 1664. november 18. után nagy birtokot kapott ajándékként.

Angelininek és Mailaninak több cinkostársa volt, a véres gyilkosság megrendelője pedig az osztrák császár, Habsburg I. Lipót volt.

Kulcsszavak: Zrínyi Miklós, horvát irodalom, regény, a 17. század történelme.

A híres Zrínyi nemesi család volt, a Frangepán családdal együtt a horvát történészek által Zrínyi–Frangepán-összeesküvésnek nevezett esemény előtt az egyedüli még élő nemesi család a régi horvát nemesi családok közül, mely saját családi történetével egyben a horvát államiság és függetlenség letéteményese is volt.

Az utolsó Zrínyiekről és Frangepánokról viszonylag sok munka született, így Zrínyi Miklós horvát bánról is, igaz sokkal több a magyar történelemírás-

Zrínyi Miklós (1620–1664)

ban, mint a horvátban. Tudott tény, hogy ezt a csodálatos hadvezért, államférfit, művelt elmét, magyar és horvát irodalmárt, ki igen gazdag könyvtárral is büszkélkedhetett¹ becsülték, sőt csodálták a királyi udvarok Európa-szerte, különösen rövid élete végén, a törökökön aratott sikeres 1664.² év eleji hadjáratnak köszönhetően, tehát életének utolsó évében.

A magyar és horvát haderő, a törökök ellen aratott sikerének ellenére, I. Lipót osztrák császár nem használta ki saját hadvezérei győzelmét, hanem megkötötte a szégyenteljes Vasvári békét (1664), Horvátország és Magyarország kárára, a törököknek kedvezve ezzel. Tette ezt azért, mivel nem állt érdekében Horvátország és Magyarország megerősödése, melyek a császárság társállamai voltak. Az erősödés kulcsfigurái, mely esetleg Magyarország és Horvátország kiválásával fenyegetett, a horvát bán Zrínyi Miklós és a magyar nádor Wesselényi Ferenc voltak.

Akkoriban az osztrák császárságot komoly nehézségek és konfliktusok fenyegették a magyar és horvát nemességgel, akik a magyar és horvát állami-ság eszméjének hordozói voltak.

Ilyen körülmények között halt erőszakos halált Zrínyi Miklós egy vaddisznó-vadászaton, a kursaneci erdőben, 1664. november 18-án. Az eseménynek lényeges kihatása volt a magyar és horvát rendek, valamint az osztrák császár I. Lipót és a Titkos Tanács között vívott harcára, mivel a magyar és horvát

¹ A Bibliotheca Zriniana ma 500 kötetet számlál és a Horvát Nemzeti Könyvtárban Zágrábban található meg. A Zrínyi család könyvtára a Zágrábi Királyi Egyetemi Könyvtárba 1898-ban került. Zrínyi Miklós horvát bán 702 kötetel rendelkezett, ebből az idők során 202 eltűnt. Az akkori időben ez egy igen gazdag nemesi könyvtárnak számított, mely bizonyítja Zrínyi Miklós tanultságát és anyagi lehetőségeit is.

² Zrínyi Miklós nagyszerű katonai hadműveletéről az újabb tudományos irodalomból lásd Ante Nazor „Zimska vojna Nikole Zrinskog” (Zrínyi Miklós téli hadjárata) című munkáját, mely a Povijest obitelji Zrinski (A Zrínyi család története): zbornik, Matica hrvatska, Zagreb, 2007., 21-41. old. című könyvben jelent meg.

nemesség egyik vezéralakját vesztette el a fent nevezett erdőben. Ezen oknál fogva, de még inkább annak a ténynek köszönhetően, hogy a horvát bán egy megsebesített vaddisznó által halt meg, ahogy udvaroncai állították és eközben „egy ekkora hős nem lőtt, nem vágott, miközben puskája is és kardja is nála volt”,³ a történészeknek igencsak felkeltette a kíváncsiságát.

Kezdetben a horvát történészek elfogadták a vaddisznóvadászat megbízhatatlan szemtanúinak vallomásait, és azt írták, hogy a bán valóban egy megsebesített vaddisznó támadásának áldozata lett. Tadija Smičiklas (1843–1914) így ír erről: A Vasvári béke ellen irányuló lázongás mindenfelé folytatódott, így az udvarban félelem tört ki.⁴

Zrínyi Miklós bán összebarátkozott a franciákkal, Colignya marsallt, a francia segédcsoportok hadvezérét és vitézeit vendégül látta csáktornyai kastélyában. Általuk kapcsolatba lépett a francia udvarral, és a Velencei Köztársaságnak is felajánlotta szövetségét, valamint segítő sereget a törökök ellen. Wesselényi Ferenc nádorral együtt készültek saját országuk nevében protestálni a megkötött béke ellen. Az udvarban félelem tört ki, így hát meghívták 1664 novemberére a magyar és horvát főurakat tárgyalásra, hogy megnyugtassák őket a béke ügyében. Abban az időben vágta el a sors hős és érdemes életét Zrínyi Miklósnak. A közelgő bécsi tárgyalásokra készülve több nemessel szórakozott vadászon, Csáktornya közelében.

A hős, aki megannyi csatából szerencsésen került ki, összetalálkozott a felajzott, sebesült vadkannal, mely a bánt halálra marcangolta. A szörnyű sebektől, még mielőtt a többi vadász a segítségére sietett volna, kilehelte lelkét Zrínyi. A halott bánt elszállították Csáktornyára és a családi kriptában temették el”.⁵

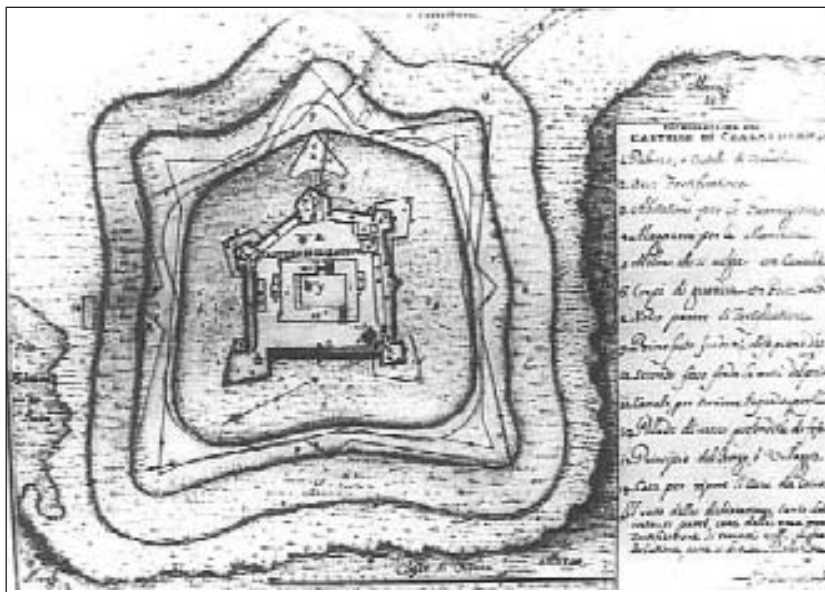
³ Ferdo Šišić, „Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine. (Az utolsó Zrínyiek és Frangepánok a haza védelmében) u Posljednji Zrinski i Frankopani. Matica hrvatska, Zágráb, 1908. 31. old.

⁴ I. Lipót császár udvara.

⁵ Tadija Smičiklas, Poviest hrvatska: dio drugi: od godine 1526–1848. naklada Matice hrvatske, Zagreb, 1879. 166. old.

Zrínyi Miklós haláláról írnak

A történész Ferdo Šišić foglalkozott először a horvát történészek közül Zrínyi Miklós halálával, és így ír erről: „Ekkor történt meg a mindent eldöntő esemény, mely az események további lefolyására meghatározó jelentőséggel bírt.”

Csáktornya a Zrínyiek idejéből (17. század)

November 18-án tudniillik hirtelen meghalt Zrínyi Miklós bán a kursaneci erdőben, Csáktornya és a Dráva között Varasdnál, vadászat közben, csúnyán megsebesítve egy meglőtt vadkantól. Ezt a szomorú hírt mély fájdalommal fogadták egész Horvátországban, Magyarországon és keresztény Európában.

Az akkori közvéleményre jellemző, hogy a bán hirtelen halálában a német (osztrák) csapdát és a orvtámadást látta, ami azt jelenti, hogy nem volt az a rossz, amit az akkori generáció elkeseredettségében nem tudott volna az utált németről elgondolni.

De a sok autentikus írás, mint pl. Miklós özvegye Löbl Szófia levelei, öccse és más szavahihető tanúk vallomásai, elsősorban a Bécs-ellenes magyar főúr

gróf Bethlen Miklós, melynek maga Zrínyi mondta halála előtti pillanataiban, hogy „Szörnyen megcsonkított ez a vadkan”, világosan bizonyítják a gyilkosság állításának helytelenségét.⁶

Újabban a horvát történészek sokkal óvatosabbak a bán és hős halálának körülményeivel kapcsolatban. Anđelko Mijatović Zrínyi kursaneci erdőben történt halálával kapcsolatban az „erőszakos halál” kifejezést használja,⁷ Ivo Goldstein pedig, hogy a horvát bán „vadászat közben halt meg”.⁸

*Zrínyi Miklós halálának ábrázolása a kursaneci erdőben
(Theodor von Merlen ex Antwerpen)*

Kézenfekvő, hogy a mai horvát történészek Šišić érveit nem tekintik helyesnek, de nem rendelkeznek más argumentációval. Nézzük csak meg Šišić érveit. Šišić alapvető érve Bethlen Miklós (1642–1716) magyar főúr tanúvallomása.

⁶ Ferdo Šišić, *Zavjera zrinsko-Frankopanska: (1664–1671.)* Tisak Jugoslovenske štampe, Zagreb, 1926., str. 55–56.

⁷ Anđelko Mijatović, „Ratni plan protuhabsburškog zrinsko-frankopanskog pokreta i njegova izvedba” u *Povijest obitelji Zrinski: zbornik*, Zagreb, 2007., 47. old.

⁸ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*. Euroipapress holding, Zagreb, 2008., 200. old.

Bethlen vallomása

Mivel Bethlen a Habsburgok ellenfele volt, ezért Šišić a vallomását hitelesnek tekinti.

A legfontosabb az, hogy Šišić azt állítja: Bethlennek a horvát bán azt mondta, hogy a vadkan ölte meg. Ezért el fogjuk olvasni Bethlen vallomását, úgy idézve, ahogy maga Ferdo Šišić írja a Matica hrvatska híres emlékkönyvében 1908-ból, a Posljednji Zrinsko-Frankopani-cikkben: *„Elmentünk vadászatra. Zrínyi levette nagy csizmáját, puskával bement az erdőbe, és maga becserkészve a vadállatot, le is lőtt egy nagy vadkant, ugyanúgy a gyalogos társasága is. Ezzel a vadászat véget is ért a mai napra. Már a kocsinál összegyűjtünk, mikor pedig a bán is megérkezett, akkor akartunk elmenni haza. Este előtt volt. A balszerencse azonban odahozott egy vadászt, kit Stjepan Pakának hívtak és ki horvátul ezt mondta: „Meglőttem egy vadkant és követtem vérnyomait, ha utána mennénk meg tudnánk ölni.” Ezt hallván Zrínyi, ki látta, hogy mi is készülünk, azonnal azt mondta nekünk: „Gyermekeim, csak maradjatok itt”, Vitnyédynek és Gusićnak: „Társalogjatok az urasággal, hadd lássam, mit beszél itt ez a paraszt – azonnal visszajövök.” Rövid puskával felugrott lovára és Paka után eredt, a bán után ment még két udvaronca Mailani és szeretett Angelinije, utánuk a lovasz.*

Mi a kocsinál maradtunk és beszélgettünk. Hirtelen odalovagolt a bán egyik követője és azt mondta: *„Gyorsan a kocsit, ott az úr!”* Olyan gyorsan, ahogy tudtunk odarohantunk és én aztán gyalog befutottam a cserjésbe, ahol láttam a bánt feküdni és nekem úgy tűnt a bal kezén az ütőere még gyengén vert, de a szeme csukva volt és nem szólalt meg. Mailani mondta aztán, hogy a bán Paka után ment a véres nyomot követve az erdőbe, és amíg ők a lovakat kötözték, hirtelen segélyhívást hallottak. Paka hangja volt. Mailani érkezett elsőnek, és látta, hogy Paka egy fán kuporog, míg Zrínyi Miklós arccal lefelé fekszik a földön, a vadkan pedig a hátán. Mailani erre rálőtt, mire a vadkan elmenekült. Most megérkezett Gusić és Angelini, mire a bán felállt és azt mondta: *„Cudarul bánt velem a vadkan, de itt egy fadarab (amit háborúban is a zsebében hordott), amivel megállítjátok a seb vérzését, ez nagyon hasznos.”* De akármivel is próbálkoztak, a vér csak folyt tovább. Az elején a bán még ülni tudott, majd elfeküdt, végül meghalt, mivel a fején három seb volt; az egyik balra a füle felett húzódott a fej csontjaira, a vadkan agyára csúnyán elvágta a bőrt a homlok közepéig; a másik a bal füle alatt volt az arcon a szeme felé; de ez semmiség: a harmadik seb a jobb fültől ment a nyaki csigolya alatt és előre szélesedett a torok felé, szétszakítva az összes nyaki ínat. Ez a seb ölte meg a bánt, mivel

belőle folyt ki a legtöbb vér. A kezén volt még egy jelentéktelen karcolás. Mikor a bán kiszenvedett az erdőben, szörnyű sírás tört ki, mintha gyerekek sírnának. Az akarták, hogy én vigyem feleségének a hírt, de mint új és ismeretlen ember, ezt nem fogadtam el és ezt elmondtam Zichy Pálnak. Ezután fogtam a testet és ráfektettem a kocsira, miután kidobtam belőle az üléseket, hogy lefeküdjön rajta. Az ablaknál ültem és hazáig tartottam a bán fejét és mellkasát. Otthon fehér bársony dolmányba öltöztették, és akkor engedték közel a feleségét, aki majd-hogynem megőrült a szomorúságtól.

Így halt meg Zrínyi Miklós. Érdekes, hogy egy ekkora vitéz nem lőtt és nem vágott, pedig puska és kard is volt nála.⁹

Próbáljuk meg analizálni Bethlen állításait. A vaddisznóvadászat véget ért. Szürkület van. Hirtelen megjelenik egy Stjepan Paka nevű parasztember, aki köntörfalazás nélkül fordul a horvát bánhoz; miszerint megsebesített egy vadkant, és ha követnék véres nyomát, elejthetnék. Zrínyi Miklós gondolkodás nélkül követi a parasztot, két udvaronca és a lovász követik őt. Szürkület van, és ők bemennek az erdőbe. A többiek a kocsinál várakoznak. Hirtelen nagy zsvaj támad, és a bán követői közül az egyik, nem tudni melyik, hírül adja Bethlennek és a többieknek, hogy a bánnal valami történt. Az urak, közöttük Bethlen is odasietnek az erdőbe, ahol Bethlen a cserjésben megtalálta Zrínyit, akiről azt gondolja, legalábbis neki úgy tűnik, hogy még él. Mailani udvaronc beszámol Bethlennek, mi történt, amiről arra következtetünk, hogy Bethlen Mailanit Zrínyi mellett találta. Mailani azt mondta, hogy ő érkezett elsőnek, majd őt barátja Angelini és Gusić követte, és hármuk előtt Zrínyi megerősítette, hogy a vadkan nagyon megsebezte. Bethlen megállapítja, hogy a bánnak a nyaki inai el vannak vágva, és ebből a sebből vérzett el és halt meg. Bethlen társaival elszállította a testet Csáktornyára.

Nyilvánvaló, hogy Šišić tévesen értelmezte Bethlen beszámolóját, és teljesen evidens, hogy Bethlen már akkor érkezett, mikor a bán a halála előtt volt közvetlenül, ahogy Bethlen írja „nem beszélt”, így csaknem bizonyos, hogy a bán Bethlen előtt nem kelt fel és beszélt a vadkan általi sebesüléséről. Ezt a sztorit a bán sebesülésének pillanatairól a bán udvaronca Mailani meséli, tehát Mailani szerint, a horvát bán állította azt, miszerint a vadkan őt megsebesítette, és a szemtanúk Angelini és Gusić voltak. Hogyan tudjuk meg, hogy Angelini és Gusić Bethlen előtt voltak a bánnál?

⁹ Ferdo Šišić, „Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine” u: Posljednji Zrinski i Frankopani, 30-31. old.

Angelini és Mailani követték a bánt, így hát logikus, hogy Bethlen előtt érkeztek a helyszínre. Ezenkívül Angelini ismerte az erdőt, melyben a vadászat zajlott, Bethlennel ellentétben.

Mikor Bethlen arról ír, hogy Zrínyinek megpróbálták megállítani a vérzését, ő azt nem mint szemtanú írja, hanem csak elmondja azt, amit Mailanitól hallott.

Bethlen úgy írja, hogy „ők” próbálták megállítani a vérzést, tehát Bethlen nem volt szemtanúja az állítólagos kísérletnek, mivel akkor ő is szereplője lett volna. Fontos megfigyelni, hogy sem Angelini, sem Gusić nem tagadták Mailani beszámolóját. Tehát, amikor Bethlen a horvát bánhoz érkezett, Zrínyi már a halálán volt. Ott találta a fenn nevezett hármast, látta a bán sebeit, meghallgatta Mailani elbeszélését, a bán utolsó perceinek tanúja volt, és részt vett a hazavitelénél Csáktornyára.

A Bethlen-féle elbeszélésben egyedül az nem világos, hogyan jelent meg Gusić Bethlen előtt a haldokló bánnál. Nyilvánvaló, hogy Bethlen adósunk maradt a magyarázattal, arról tájékoztatni minket, mikor is hagyta el Nikola Gusić Bethlent.

Talán azonnal a bán után eredt, függetlenül attól, hogy a bán neki azt mondta, maradjon Bethlennel? Vagy talán később tette mindezt? Mindamellett Bethlen felejtése nem meglepő – ha valaki kihallgatta volna Bethlent, bizonyosan fény derült volna ezekre a dolgokra is. Mikor az ember maga beszél, kérdező nélkül, mindig valamit elfelejt megemlíteni, illetve leírni. Mindenesetre Bethlen a haldokló bán mellett a két udvaroncot és Gusićot találta.

Mailani állítása, miszerint a bán felállt volna azzal a nyaki sebbel, melyet Bethlen leírt, sérti a józan gondolkodást. Akinek el van vágva a torka, bizonyosan nem áll fel, hogy megmagyarázza a seb keletkezésének körülményeit. A másik tény, melyet Bethlen is megemlít, nehezen magyarázható; tudniillik, hogy egy hadvezér, bátor és ügyes harcos, szenvedélyes és gyakorlott vadász a vadkanokra, éppen egy vadkan által okozott sérülésbe hal bele, amikor tudjuk, hogy ő ment vadkant ölni és nem fordítva. Zrínyi az erdőbe nem annak szépségeit ment csodálni, hanem gyakorlott vadászként kereste áldozatát.

Azonkívül, hogy Bethlen megemlíti, felettébb érdekes, hogy a bán nem használta sem a puskáját sem a kardját, más részletek is arra engednek következtetni, hogy Bethlen őszinte tanú, és nem volt részese a bán elleni merényletnek. Bethlen nem kendőzi el az emberek között meglevő viszonyokat, így megemlíti, hogy Mailani és Angelini udvaroncok barátok.

Részletesen leírja a bán sebeit, valamint a legfontosabb; mekkora súlyt fektet Bethlen a paraszt Stjepan Paka megjelenésére. Valóban nem mindennapi dolog, hogy egy paraszt meg meri szólítani a horvát bánt, miután a vadászat

befejeződött, azzal a kéréssel, hogy menjen vissza vadászni, mivel ő nem tudja megölni az általa megsebzett vadkant. Valóban ez, Paka hirtelen felbukkanása ki horvát nyelven – ezt kiemeli Bethlen – durván megszólítja Zrínyit akkor, amikor az este az erdőben már-már leszállt, a legerősebb érv amellelt, hogy Bethlen őszinte tanú, mivel ezt a részletet nemhogy elhallgatja, hanem ki is emeli, egyben ez a legerősebb érv is amellelt, hogy Zrínyi Miklóst, horvát bánt kelepcébe csalták.

Amikor valamely személyt meg akarnak ölni, akkor is, ha esetleg nem uralkodói körökből való, illetve a nép körében nem ismert, akkor azt általában úgy teszik, hogy balesetnek tűnjön az eset. Ilyen benyomás keltéséhez mellőzni kell a nem kívánt szemtanúkat. Az áldozatot tehát olyan környezetbe kell csalni, ahol nem kell szemtanúkkal számolni, illetve olyan környezetbe csalni, ahol éppen a körülmények és a tett helyszíne fogja a nyomozókat rossz irányba terelni. Manapság biztosan nem egy vaddisznóvadászat lenne a megfelelő szituáció egy ilyen kitervelt gyilkossághoz, inkább egy olyan épületbe hívnák az áldozatot, ahova az egyébként is gyakrabban jár, és pl. a liftben lenne meggyilkolva – akkor, amikor azt a legkevesebben használják.

A merénylőknek először meg kell ismerkedniük a kiszemelt áldozat gyengéivel. Akinél a pénz a gyenge pont, azt egy nagy összegről szóló tárgyalás reményében csalogatják a tett színhelyére, ha a nőkre utazik, akkor nőket ajánlanak fel neki. Az alkoholistánál lesz a legkönnyebb a gyilkosságot egy véletlen megbotlásra fogni, aminek következtében az áldozat akkorát esett a földre, hogy meghalt. Tehát mindent egybevetve szükség van egy csalira. A gyilkosság megrendelőjének tisztában kell lennie az áldozat személyiségével, így a gyengéivel is.

Zrínyi Miklós horvát bán gyengéje a vaddisznóvadászat; vonták le a következtetést a gyilkosság megrendelői. Zrínyi szenvedélyes vadász volt a vaddisznókra, nagyon jó vadász. Ellenben a valamely dologban való kiválóság magában rejti azt a veszélyt, hogy mindig megpróbálja magát legjobbnak beállítani, feltüntetni. Ha a szenvedély uralkodik az emberen és nem fordítva, az nagy veszélyt jelent az illető számára.

Zrínyi bölcs ember volt, aki fel tudta mérni a veszélyt. Ezért küldték a kitervelők az egy kicsit együgyű parasztot, mely ezenfelül még horvátul is szólalt meg (Zrínyi kitűnően beszélt magyarul is), hogy a bán veszélyérzetét tompítsák – mert hát miért is okozna egy hazai ember, aki horvátul beszél és azonkívül olyan védtelen, valami rosszat is a horvát bánnak? Jól érezte Paka megjelenésének különös voltát Bethlen, amit ki is hangsúlyozott.

Azonban ezek mind csak sejtések. Bizonyítékokra van szükségünk! De hogyan találjuk meg őket?

Ahhoz, hogy megtaláljuk őket, meg kell kérdeznünk magunktól, mitől lett félniük a gyilkosság megrendelőinek? Ők egyedül a magyar és horvát történészekről félték, akik abban az irányban tudakozódtak volna, amely fényt derít a Zrínyi Miklós elleni gyilkosságra. A történész a titokban elvégzett gyilkosságra csak úgy következtethet, hogy megnézi a levéltárakban, vajon az általa gyanúsított személy meg lett-e ajándékozva a büntett után, valamint a gyilkosság pillanatában a tett helyszínén tartózkodott-e.

A megrendelő a kutató figyelmét próbálja hamis személyre terelni, olyan személyre, aki nem követte el a bűntényt – talán csak segédkezett, akkor viszont csak kis jutalom jár. Anđelko Mijatović írja: a legújabb magyar történelemtudomány kutatásai arra engednek következtetni, hogy Stjepan Paka özvegye, a férje halála után a bécsi udvartól kapott támogatást, ami azt bizonyítja, hogy a Zrínyi elleni merényletről szóló mendemondáknak van alapja.¹⁰

Az ilyenfajta díjazás a cinkosságért járó jutalom, de nem a gyilkosságért.

Könyvi (irodalmi) bizonyíték

Ahhoz, hogy megtaláljuk azt a könyvet, amellyel a Habsburg császári dinasztia félrevezette a magyar és horvát tudományos és kulturális közvéleményt, megkeressük az összes olyan német, horvát és magyar nyelven írt művet, mely a horvát bán Zrínyi Miklósról szól és vadászaton elszenvedett haláláról. A keresésbe belefoglaljuk az osztrák munkákat is, mivel a Habsburgoknak nem volt semmiféle kivetnivalójuk az ellen, hogy az osztrák közvélemény is a vadkan általi halált tekintse tényként.¹¹

A legfontosabb viszont az, hogy irodalmi alkotásokat is számba vegyünk, annak érdekében, hogy megtaláljuk azt a művet, mellyel a bécsi udvar próbálta megteveszteni a horvát és magyar felvilágosult köröket. Mint ahogy arra *A fasizmus totalitális ideológiájának brit kivitele Horvátországba a két háború között*¹² írt cikksorozatomban rámutattam, az ember valóságmegértésére „irodalmi” munkákkal is lehet hatni, tudniillik, olyan művekkel, melyek csak formájukban irodalmiak, a valóságban pedig megrendelt reklámmunkák, irodalmi formába csomagolva.

¹⁰ Anđelko Mijatović Zrinsko-Frankopanska urota, Zagreb 1999., 69. old.

¹¹ A rézkarcok, melyek azonnal Zrínyi halála után lettek nyomtatva és Zrínyi vadkan általi halálát ábrázolják, szintén a bécsi udvar által promóciós céllal születtek, hogy a magyar és horvát nemesség körében ez az ábrázolás és szemlélet terjedjen el, ti. hogy Zrínyit vadkan ölte meg.

¹² A sorozat a Marulić nevű havilapban jelent meg 2002. 2. számtól 2004. 2. számig.

Az ilyen elképzelések nem kell hogy megleljenek minket, tudvalevő, hogy a 20. században az országok a filmművészetet használták propagandacélra, egyfelől, hogy nemzetüket motiválják a háborúra, illetve az ellenség félrevezetése végett.

Bécsben a Zrínyiek és Frangepánok, mint a magyar főurak is, ezáltal Magyarország és Horvátország is ellenségek voltak. E két híres család kiirtása a bécsi udvar magyar és horvát főurak elleni összeesküvésének eredménye, nem pedig a Zrínyi–Frangepán-féle összeesküvés következménye, amelyet Bécs ráerőszakolt a horvát és magyar történelem eme korszakának megítélésére.

Egy ilyen alkotás a Zrínyi életével és a kursaneci erdőben lezajlott vaddisznóvadászaton ért halálával foglalkozó irodalmi mű, az osztrák Ignaz Aurelius Fessler tollából született regény *Jodocka von Ilgendorf oder die Drey Freunde von Serinwar: Ein roman aus der Zeiten Nicolaus Zrini Bannus von Kroatien*.

A regényt Bécsben adták ki, 1799-ben,¹³ 256 oldalon, és magyar, valamint horvát nyelvre is lefordították; magyar fordításban Pesten jelent meg, 1804-ben. (Trattner Mátyás betűivel) 274 oldalon *Zriny Mikós Horváth Országi Bán – Szetinvari Barrattyáinak és Illyefalvi Judit Kis Asszonyinak Története: Fordított Némethől B. A. által, 3 képekkel*,¹⁴ horvát nyelven Fessler regénye Zágrábban jelent meg, 1833-ban (Ferenc Suppan nyomdájában) *Zriny Mikloush illi dogodyenya Zriny Miklousha bana horvatzkoga, nyegoveh dveh priatelov y Judite Illyefalvi*.¹⁵

A horvát fordítás előlapján a fordítóról és a könyv szerkesztőjéről is tudomást szerzünk; magyarból horvatra Juraj Pavlinić által fordítva Tomo Mikloušić által szerkesztve. A horvát kiadás 197 oldalt tartalmaz.

E különleges regény szerzőjének Ignaz Aurelius Fesslernek igen érdekes életrajza van. Moson vármegyében Zúrányban (Zurndorf) született, 1756. május 18-án. 1773-ban belépett a kapucinus ferences rendbe, és 1779-ben szerzetesrendi pap lett. Közben folytatta filológiai tanulmányait és egyre gyakrabban került összetűzésbe feljebbvalóival, a kolostori élet szemlélete ügyében. 1784-ben, amíg még a Bécs melletti Mödling kolostorában tartózkodott, levelet írt II. József császárnak, a klérus kiképzésének megváltoztatását előterjesztve, rámutatva a kolostorokban fellelhető egyes jelenségekre, melyeket ő nem tartott elfogadhatónak. Ilyen és hasonló viselkedésével természetesen ellenségekre tett

¹³ Forrás: ÖNB elektronikus katalógusa Katalógus 1501–1929. A forrás nem említi a nyomdát.

¹⁴ Forrás: Catalogi Bibliothecae Hungaricae Széchényiano Regnicolaris: Supplementum II.; Scriptores Hungaros Rerum Hungaricorum, Sopronii, 1807., 586. old.

¹⁵ Forrás: a Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár elektronikus katalógusa.

szert. Ugyanebben az 1784. évben sikerült professzori álláshoz jutnia Lembergben, az egyetem orientális nyelv és hermetika szakán, ahol teológiából doktorált is. Nemsokára II. József intézkedései következményeként levehette a csuháját is, és megszabadult rendi esküje alól. 1788-ban megjelentette tragédiáját *Sidney* címmel, melyben II. James uralkodása alatt a római katolikusokat fanatikusoknak írta le Angliában. Breslauban szívélyesen fogadta G.W. & Komn kiadó és elhelyezte Carolath-Schbnaich hercegnél, gyermekei nevelőjeként. 1791-ben áttért a lutheránus hitre, a következő évben pedig megnősült. A házasság nem volt szerencsés, így 1802-ben elvált, majd újránősült.

1796-ban Berlinben tartózkodott, ahol egyesületet alapított, emberszerető céllal. Fontos feladattal bízták meg a szabadkőművesek, hogy segédkezzen Fichtének a berlini szabadkőműves páholy (mason) szervezeti szabályzatának és szertartásának módosításában.

Nem sokkal később egy újonnan alakult lengyelországi tartomány kormányzójának nevezték ki, de ez a szép tisztség elveszett a jénai ütközetet (1806) követően. 1809-ben I. Sándor orosz cár hívta meg udvarába Petrográdba (ma Szentpétervár), ahol megelégszik az udvari tanácsosi címmel és az Aleksandar Nevski Akadémia orijentális nyelvek és filozófia professzori állását tölti be. Végezetül pedig küldött a királyi udvarban, Nagy-Britanniában.

Azonban hamarosan otthagya a küldötti hivatást és Petrográdba tért vissza, ahol a cári Oroszország törvényhozó bizottságának lett tagja. 1815-től családjával Morvaországban, Sareptában él. 1820-ban Saratovban találjuk, ahol az evangélikus gyülekezetet vezeti, ezután a petrográdi lutheránus gyülekezet vezetője.

Fessler minden művét német nyelven írta.

Fontos adat, hogy 1831-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává vált. Petrográdban halt meg. Néhány munka a művei közül: *Die geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen* (10 kötet Leipzig, 1815–1825); *Marcus Aurelius* (3 kötet, Breslau, 1790–1792); *Aristides und Themistokles* (2 kötet, Berlin, 1792); *Attila, König der Hunnen* (Breslau, 1794); *Matthias Corvinus* (2 kötet, Breslau, 1793–1794); *Die drei grossen Könige der hungarn aus der Arpadischen Stamme* (Breslau, 1808). Többségében Fessler a történelemben ismert személyekről írt regényeket. Ilyen mű a *Jodocka von Ilgendorf oder die drey Freunde von Serinwar: Ein Roman aus den Zeiten Nicolaus Zrini Bannus von Kroatien*, 1799-ből.

A regény tartalma

A regény története – melynek címe is mutatja, hogy az egyik főhős Zrínyi Miklós –, tele van romantikus fejleményekkel, váratlan fordulatokkal, ezért megpróbálom elmesélni a regény mondanivalójának fő vonalát, mégpedig a regény horvát fordítása alapján, melynek címe *Zriny Mikloush illi dogodyenya Zriny Miklousha bana horvatzkoga nyegoveh dveh priatelov y Judite Illyefalvi*.

Már az elején meg kell említenünk, hogy a horvát bán csak néhány helyen jelenik meg a műben, így tehát valójában mellékszereplő. Az okot, hogy miért is lett a könyv címében megemlítve, a szerző csak a regény végén árulja el.

A horvát fordításban a mű 20 fejezetre lett bontva. Az elsőben, melynek címe *A három barát*, megtudhatjuk, mennyire szerette Zrínyi, hogy barátai vannak. Azok között, akiket különösen szeretett, ott voltak pavenbergi Ruthard¹⁶ és strejvaldi Hartvig.

Róluk a szerző ezt írja: ők már kiskoruktól ismerték egymást, és szüleik és vagyonuk elvesztése után jöttek Zrínyi udvarára. A bán mindkettőt nagyon szerette; függetlenül attól, hogy ő már 40, azok pedig mindössze 20 évesek voltak.

Melyik volt e kettő közül hűségesebb, ki fog derülni a következőkben. Zrínyi vitézi dolgairól itt nem írunk, hiszen már annyi helyen megírták azt, hanem csak e két fiattal foglalkozunk.¹⁷

A szerző kommentárjából, miszerint Ruthard és Hartvig nagyon nélküli szegények, kik Zrínyi udvarára jöttek, arra lehetne következtetni, hogy ez a két fiatal német suhanc udvaronc, illetve Zrínyi szolgája. Ellenben a szerző őket sohasem nevezi így, mindig csak a horvát bán barátainak nevezi őket.

Hogy őket valóban Ruthardnak, ill. Hartvignak hívják-e, csak a regény végén tudjuk majd meg. A szerző bevallja, hogy a regény nem Zrínyi hőstetteiről szól, hanem a két báni barátról. Számára az a fontos, hogy az olvasónak szembetűnjön, ki is a Zrínyihez hű barát – a mű a hű Ruthard és hűtlen Hartvig története, kit a végén Ruthardnak mégis sikerül a „jó” útra visszavezetni.

Térjünk vissza a történethez. Az első fejezetben Zrínyi Miklós közli gyanúját, miszerint Hartvig már nem hű hozzá, és vára törökök elleni védelmében már nem fogja segíteni.¹⁸ Ez az adat segít nekünk, hogy az eseményeket elhelyezzük időben, mégpedig az 1663-as évbe, mikor Zrínyi készülődött várának

¹⁶ Ruthard óné. Ruhm és hart, erős,

¹⁷ Zriny Mikloush ..., 6. old.

¹⁸ A tudományos irodalomban Új Zrin alatt ismert.

védelmére. Elküldi két barátját I. Lipóthoz, hogy segítséget kérjenek Zrin várának védelméhez.

A második fejezetben, melynek címe *Harc*, a két barátot útközben találjuk Bécs felé. Hartvig arról panaszkodik Ruthardnak, mennyire szegények ők voltaképpen, és magukkal kellene törődniük Zrínyi ügyeinek intézése helyett, aki nem fizeti őket kellőképpen. Ruthard megrökönyödik Hartvig ilyenén lázadásán Zrínyi ellen. Egy erdőn keresztül vezető úton megmentik egy leány életét, kit egy férfi próbált megölni, aki aztán Ruthard kardjának esik áldozatul.

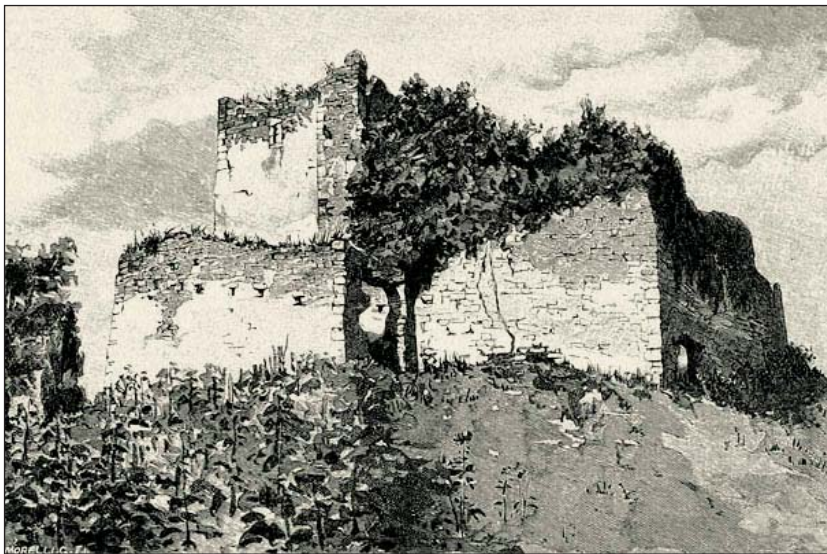
A harmadik fejezetben Illyefalvi Judit – Judit, kit megmentettek, elmeséli életének történetét – ő valójában Erdélyből való, hozzájuk hasonlóan ő is szülei nélkül maradt és most nagybátyjánál Illyefalvi Istvánnál él. Mind a hárman Illyefalvi udvarára mennek, ahol Ruthard gyógyul sebeiből, melyeket a rablással való harcban kapott. Ruthard és Judit szerelembe esnek, Hartvig pedig féltékeny lesz eközben. Úgy dönt, elhagyja a szerelmespárt, és Bécsnek indul I. Lipóthoz.

A negyedik fejezetben, melynek címe *Szomorú előjel*, Judit és Ruthard szerelmet vallanak egymásnak, a szerelmeseket Judit nagybátyja zavarja meg, aki meg akarja ölni Ruthardot, ki ezek után Bécsnek veszi útját, és ott találkozik Hartviggal. Mivel Hartvig nem teljesítette feladatát, Ruthard megy el a császárhoz ... Ruthard elmesélte Hartvignak, mi is történt vele és Judittal. A feladat elvégzése után a két barát elhagyja Bécsset, néhány osztrák tiszt kíséretében. Útközben cigányokkal találkoznak; egy cigányasszony a kezeikből jósol. Ruthardot óva inti, hogy a barátja veszedelembé sodorja. Hartvignak azt javasolja, ne mesterkedjen barátja ellen, jobb, ha megjavul. Hartvig elhagyja Ruthardot, így egymaga érkezik meg Zrínyi udvarába.

Az ötödik fejezet Ruthard újbóli bécsi útjáról szól, ahova Zrínyi küldte mint küldöttét a császárhoz. Ruthard eltévedt, és egy vaskapuvallal lezárt barlangot talál, ahol arra vár, mikor jelenik meg valaki. Nemsokára egy csapat zsidó érkezik, melyek beszélgetéséből Ruthard megtudja, hogy a törököknek dolgoznak. Egy lányt hagynak a barlangban és bezárják az ajtót. Kiderül, hogy a lány Judit. Ruthardnak nagy erőfeszítésébe kerül, míg meggyőzi, hogy nem ő lopta el, mivel a lány elrablója hasonló ruhában volt, mint ő.

A hatodik fejezet elején, mely a *Menekülés a veszélyből* címet viseli, megtudhatjuk, hogy Judit elrablója valójában Hartvig. A harcban Ruthard legyőri ellenfelét, de megkíméli életét. Hartvig elmenekül, míg Judit és Ruthard találkoznak Illyefalvival, ki elfogadja Ruthardot, kit Judit elrablójának tart, annak ellenére, hogy Judit győzködi nagybátyját, hogy Ruthard valóban az ő megmentője. Illyefalvi ennek ellenére vára tömlöcébe veti. Ruthardot Judit barátja, Mária szabadítja ki, aki ezután Új Zrin vára felé veszi útját.

A hetedik fejezet – *Minden remény elveszett* – Ruthard Zrínyit búslakodva találja, mivel semmilyen segítséget nem kapott I. Lipóttól. Ruthard elmeséli, miért nem sikerült Bécsbe érnie, valamint Hartvig kapcsolatait a törökökkel. Zrínyi dühös Hartvigra, és rablónak, árulónak kiáltja ki. Hartvig ezt megtudta, elhagyta bandáját, félve, nehogy elárulják, és az erdőben bujkál tovább. Zrínyi Rutharddal Bécsbe megy. Itt a szerző leírja az ott történeteket.¹⁹

Új Zrin vára

Fontos megfigyelnünk, hogy Fessler regényében I. Lipót császár támogatja Zrínyi Miklós horvát bánt, ami teljesen ellentétben áll a történelmi igazsággal, és a bán egyik barátjának, ki a műben a Ruthard nevet viseli, a törökökkel folytatott háború után földbirtokot ígért.

Zrínyi és Ruthard Bécsből Illyefalvi Istvánhoz mennek, amit ő előre megtudott. Zrínyi győzködi, hogy adja feleségül Juditot Ruthardhoz, mivel ő gazdag lesz és ő – mármint Zrínyi – is ad vagyont hűséges barátjának. István ellenben azt mondja, hogy Judit halott és megmutatja kettőjüknek a sírját is. Ezután Ruthard ellovagol, felkészülve a halálra a törökökkel vívott harcban.

¹⁹ Zrinyi Mikloush..., 57–58. old.

A következő fejezet Zrínyi harcait írja le, 1664-ben. Fessler lekicsinyíti Montecuccoli seregeinek létszámát, és a török haderőt aránytalanul nagyobbnak tünteti fel. Ő Montecuccoli seregét 6000 főre becsüli, a török hadat pedig, amelyet Ahmet Hrepolji nagyvezér sebtében Budánál összegyűjtött 100 000 török, 10 000 tatár és 9 000 vlah és moldvai harcosra taksálja.²⁰

Ruthard segít Zrínyinek a törökökkel vívott híres téli hadjáratában; Zrínyi megmenti Ruthardot a török oldalon harcoló Hartvig által állított csapdából. Zrínyi elfogja Hartvigot.

A következő – *A nemes szív bizonyítéka* – fejezetben Ruthard a börtönben beszélget Hartviggal, és az egykori barátságukra hivatkozva elengedi úgy, hogy ruhát cserélnek. Mikor ezt Zrínyi megtudja, nagyon megharagszik Hartvigra, amit Fessler úgy kommentál, hogy nem volt szép dolog Zrínyitől anélkül, hogy meghallgatná Hartvigot így elbánni vele, aki bánatában eldobta fegyvereit és elment.²¹

Fessler Zrínyit a regényben nem éppen fényesen állítja be; a kezdettől, amikor kétszínűnek állítja be, egészen a végéig, mivel a kilencedik fejezetet is úgy fejezi be, hogy az olvasónak olyan benyomása legyen, miszerint Zrínyi paktál a törökkel.²² Holott a törökkel éppenséggel I. Lipót tárgyalta. Kanizsát pedig a pasa – aki egyébként Zrínyi távolabbi rokona volt – Zrínyinek azért nem tudta átjátszani, mivel a törökök rájöttek a tervre.²³

A tizedik fejezetben egy öreg emberrel találkozunk, kivel Ruthard találkozik az erdőben és aki magányosan él, mivel tíz évvel ezelőtt elvesztette gyermekét. Ruthard elfogadja az öreget apjának.

Az *Új tábori történet* című következő fejezetben az öreg Ruthardnak meséli, ahogy egy csoport katonát hallott arról beszélni, hogyan fogják Kanizsánál lesből Zrínyit megtámadni és a nagy török vezírnek eladni. Ruthard egy csapat magyar katonával – kiket előbb lebeszélt abbéli szándékukról, hogy elhagyják Zrínyit – megmenti a bánt, így ők ketten újból nagy barátokká váltak.

Az ezt követő fejezet *Új Zrin várának lerombolását ecseteli*.²⁴ A vár elvesztése után Zrínyi Csáktornyára megy és vele Ruthard is, ki az öreget is magával vinné. Az erdőben ellenben nem találja az öreget, csak egy levelet, miszerint menjen el Judit sírjának vélt helyére.

²⁰ Ugyanaz 66–67. old. A helyes adatok: Montecuccoli több mint 30 000 katonával rendelkezett, a török had júniusban 70 000 embert számlált. Lásd Hrvoje Petrič, Dragutin Feletar, Petar Feletar, Novi Zrin utvrda na Muri (1661-1664) u povodu 33. Obljetnice Urote Zrinsko-Frankopanske, Hrvatski zemljopis, Zagreb, 21., 83. old.

²¹ Zrinyi Mikloush..., 82. old.

²² Ugyanaz, 83. old.

²³ Hrvoje Petrič, Dragutin Feletar, Petar Feletar, Novi Zrin utvrda na Muri (1661–1664).

²⁴ Montecuccoli szerepéről Új Zrin várának elvesztése kapcsán: nem sokkal a hadszíntérre érkezése után azt parancsolta csapatainak, hogy a vár miatt nem kell a haderőt kockára tenni...

A 13. fejezetben Ruthard és Judit újra találkoznak. Az öreg elvezeti őt egy toronyhoz, ahol Illyefalvi István tartja fogva Juditot és barátnőjét, Máriát. Ruthard itt tudja meg, hogy Judit halála csak meg volt rendezve, őt valójában csak elaltatták, hogy eljuttassák a temetését.

Az öreg nem részletezi, hogyan is talált Juditra – majd egyszer megmagyarázza –, Ruthard Judittal Csáktornyára megy, az öreg Máriával máshova.

Az *új veszélyben* című fejezetben Ruthard és kedvese nem jutnak messzire, mivel egy német a katonáival elrabolja őket és saját várába viszi, mely csak egy órányira van Bécestől és a Duna mellett fekszik.²⁵ (Ezt az adatot azért közlöm, mivel a regény végén a császár éppen ezt a várat adja ajándékkul Ruthardnak.) Judit elutasítja a németet és szerelmét. Vára melletti séta közben a német találkozik Judit nagybátyjával, akitől megtudja, hogy ő valójában Juditot keresi. A német megszarolja Istvánt; ha nem adja neki feleségül Juditot, bezárja várába. Illyefalvi megengedi a házasságot.

Segítség! Segítség! Segítség! – ez a következő fejezet címe –, melyben maga a császár is megjelenik. A német várában, ahol fogságban vannak tartva Ruthard, Judit és nagybátyja is, megjelenik az öreg. Azzal ámítja a német szolgálait, hogy sok évig volt török fogságban, és a börtönbe vetettek lelkét bátorítja. Beengedik, miután ő arra ösztönzi Ruthardot, hogy menjen a császárhoz segítséget kérni, mivel ő olyan segítőkész és jószívű.²⁶

Ruhát cserélnek és így Ruthard megszökik. Bécs felé a ruhában talál egy gyűrűt Ernest Pavenberg felirattal. Ekkor döbben rá, hogy az öreg valójában az apja. Ruthard Bécsbe ér, éppen akkor, mikor a császár vadászatra készül indulni. Megismeri Ruthardot és azonnal indulnak a várba, ahol kiszabadítják a túszoikat, de Ruthard apját nem találják. Ruthard és Judit a császárral Bécsbe mennek, ahol a császár odaajándékozza neki az előbb említett várat.

Ki nem bocsátana meg; ezzel a címmel kezdődik a tizenhatodik fejezet, amelynek az elején Judit és Ruthard összeházasodnak, az ajándékba kapott vár kápolnájában.

Mikor a vendégek elmentek, Illyefalvi a szolgálíval megtámadja Ruthardot, és elrabolja Juditot. Ruthardot egy hajóra teszik és Kanizsára szeretnék vinni a törököknek. A hajós, kit meghatott Ruthard története, hagyja szökni, és ő az öreg Ernest erdei menedékén húzódik meg.

A következő fejezet megvilágítja az olvasó számára, mi is történt az öreg Ernesttel, miért nem találta meg Ruthard a börtönben. Ernestet, még mielőtt a

²⁵ Zriny Mikloush..., 120. old.

²⁶ Zriny Mikloush..., 131. old.

császár és emberei a várba értek volna, elrabolta Illyefalvi, mivel azt hitte, ő Ruthard. Elhatározta, hogy megöleti, de a szolga szerencsétlenül sújtott, és csak megsebezte Ernestet.

Ernestet egy faluban a falubeliek ápták, és meggyógyulása után a császár-hoz megy segítséget kérni, Ruthard és Judit utáni kereséséhez. A császár azonban nem tudja, hol vannak.

A következő fejezet azt taglalja, hogyan is sikerült Istvánnak Ruthard várába mennie és ott elrabolni Juditot, kit a saját vára tornyába záratott be. Máriát is elzárta volna, őt viszont Ruthard apja, az öreg Ernest egy kolostorba menekített. A törökök lerombolják István várát és őt magát is elfogják. István saját szabadságáért Juditot ajánlja fel a török Ben Alinak. A török elviszi magával Juditot. Egy csodás lovag megszabadítja Juditot, és abba a kolostorba viszi, amelyben Mária is van. Ugyanez a vitéz menti meg Ruthardot is, miután István meg akarta öletni, habár előtte őt Ruthard mentette meg a zsványoktól.

Az utolsó fejezetben kiderül, hogy a csodálatos vitéz maga Hartvig, akit az öreg Ernest fordított a jó útra. Hartvig elvezeti Ruthardot Judithoz, és arra kéri őt, menjenek Csáktornyára a horvát bánhoz, Zrínyihez, Hartvig nevében bocsánatot kérni.

Ruthard és Hartvig Csáktornyára mennek. Most végre lelepleződik, kik is ők valójában. Hartvignak nagy lelkiismeret-furdalása volt viselkedése miatt. Ahogy Csáktornya felé közeledtek, vadászkürtöt és nagy zsvajt hallottak, azonnal gondolván, valakinek baja eshetett. Ott látták Zrínyit, ahogy fekszik, és a többi vadász próbál neki segíteni. Midőn kicsit magához tért, felismerte Ruthardot, majd így szólt: „Mily öröm számomra, hogy újra látlak, hisz meghalni sem bírtam volna, mielőtt nem látlak újra. Talán te szabadítottál meg ettől a vadkantól?”

Ruthard elmesélte, hogy ő és Hartvig voltak, kik közbeavatkoztak, és Hartvigot nagyon bántja, hogy őt – azaz Zrínyit – valaha oly nagyon megbántotta, de ő az, ki Juditot és őt is kiszabadította, és most itt van megbocsátást kérni Zrínyitől. Zrínyi felemeli kezét és azt mondja: megbocsátok neked Hartvig. Erre Hartvig térdre ereszkedett, és sírva köszönetet mondott neki. Zrínyi ereje egyre fogytán volt, mire felesége és e kettő nagy bánatára meghalt.²⁷

A regény „szerencsésen” végződik. Ruthard és Judit boldogan élnek az I. Lipót császártól jutalmul kapott várban. Velük együtt él Ruthard apja, Ernest is. Hartvig és Mária szintén összeházasodtak.

²⁷ Zriny Mikloush..., 193., 195. old.

Keresés a szereplők után

A regény stílusa a romantizmust tükrözi, minden szükséges kellékével együtt: hirtelen fordulatok, megtalált, elveszett apa, illetve fiú, gyakori ruhacserék, útonálló bandái, akadályokkal nehezített szerelmes történet, titkos levelek, szöktetések, párbajok, összeesküvések, árulások, megbonthatatlan barátságok, szerelmi vallomások, fekete-fehér szereplők, sok szenvedély és kevés ész. Miniket azonban nem a stílusjegyek érdekelnék Fessler regényében, mivel ő nem azért írta ezt a művet, hogy olvasóit szórakoztassa, hanem hogy félrevezesse őket, valami olyat sugallva, ami teljesen ellentétes a történelmi igazsággal. Célja az volt, hogy a történelmi személyeket és a történelmet teljesen elferdítve mutassa be, olyan szerepeket osszon ki nekik, melyek nem léteztek, és ami a legfontosabb, hogy a kursaneci erdőben 1664. november 18-án lezajlott vaddisznó-vadászat körülményeit kutatók figyelmét, kik abban voltak érdekeltek, hogy kiderítsék a való igazságot, téves személyre terelje.

Mint ahogy láthattuk, a regény kulcsmozzanata az utolsó fejezetben található meg, amikor a bán udvaroncái, kiknek Fessler a Ruthard és Hartvig neveket adta, megkísérlik megmenteni a bán életét, de sajnos elkéstek. A Bethlen-féle leírásból meggyőződhattunk arról, hogy Zrínyi két udvaronca azt állította, hogy ők voltak ott elsőként az áldozatnál, tehát a regény két főhőse valójában Mailani

A Zrínyiek vára Csáktornyán

és Angelini. Hogy ki Mailani és ki Angelini, onnan tudhatjuk meg, hogy a vadkanra Hartvig lő, tehát ő Mailani, Ruthard pedig Angelini.

Felvetődik a kérdés: miért nem nevezte Fessler főhőseit a nevükön és miért kellett nekik német nevet adni?

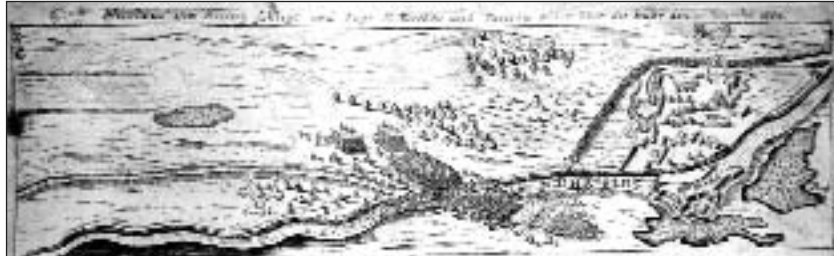
Az ok nem abban rejlik, hogy az udvaroncok élete teljesen kitalált – különösen az a tény, hogy nagy barátai Zrínyinek – Mailani és Angelini Zrínyi Miklós horvát bán szolgái voltak.

A történelmi tematikájú regényekben a főhősöknek mindig a valódi nevét használják, függetlenül, hogy a történetben gyakran sok a kitalált rész. Mindenképpen ritkaság Fessler regényében, hogy a két főhős valójában Zrínyi két szolgája, amit a kor olvasója, a 19. század elején biztosan nem fogadott volna el; ezért Fessler őket soha nem nevezi udvaroncoknak, hanem Zrínyi barátainak, hogy az olvasó egyáltalán elfogadja őket, mint irodalmilag érdekes és meggyőző szereplőket, röviden: barátságuk Zrínyivel Ruthard és Hartvig számára az irodalmi életet, megszületésüket jelentette. Ebből a szempontból tehát világos számunkra, hogy miért nem szólítja őket udvaroncoknak, illetve szolgáknak, mivel így a romantizmus korában született történelmi regények konvencióinak nem felelne meg, ellenben nem világos számunkra, miért is ír egyáltalán róluk?

Hogy megtaláljuk annak okát, miért ír Fessler Angeliniről és Mailaniról, meg kell keresnünk a regénynek azt a részét, ahol kiderül történelmi identitásuk, az pedig éppen az idézett részlet a mű végéről, ahol ők, a halálra sebzett Zrínyinél tartózkodnak. Ez az egyedüli helye a regénynek, ahol őket világosan felismerjük, mint a bán udvaroncait, tehát Fessler az egész művet csak e rész miatt írta meg. Mivel ha valami mást szándékozott volna kiemelni, akkor egy másik fejezetben derült volna fény a kiletükre. Tehát Fessler az olvasónak valami mást szeretne hírül adni a két báni udvaronc szerepéről a kursaneci erdőben történt események kapcsán. Mi az valójában, amit sugallni akar? Ezt már a könyv bevezetőjében kimondta, amikor is arról számolt be, hogy ez a regény Ruthardról és Hartvigról, Zrínyi Miklós két barátjáról szól és hogy az olvasó megtudja, ki volt a hűségesebb barát kettőjük közül.

Az olvasónak a mű olvasása közben könnyen szembetűnik, hogy Ruthard, illetve Angelini, kiváló, teljesen hű és megbízható barát Zrínyi felé, de Hartvig, illetve Maillani felé is. Ugyanezt Hartvigról, alias Mailaniról már nem mondhatjuk el. Fessler tehát azt sugallja az olvasónak, hogy Angelini tökéletes, és ami Zrínyi Miklós halálát illeti, rá semmiféle gyanú nem eshet.

Hartvig, azaz Mailani mégis gyanús, igaz megtért, de néhányszor megpróbált ölni a regény során, illetve elkapni Zrínyit. Ezért amikor a regényben az olvasó azt olvassa, hogy Hartvig a vadkanra lőtt, mégis valami furdálja az

Zrínyi Miklós a Murán túl űzi a törököket

oldalát, hátha mégsem a vadkanra lőtt Hartvig (Mailani). Kihangsúlyozva annak fontosságát, ki is a hűségesebb barát, Fessler azt az üzenetet küldi az olvasónak, hogy Ruthard (Angelini) minden gyanún felül áll, ami Zrínyi halálát illeti. Ez az egyedüli tény, mely a szerző számára fontos és amely miatt a bán udvaroncáiról ír, Ruthard és Hartvig személyén keresztül.

Miért is ez az üzenet, mi olyan gyanús Ruthard irodalmi életrajzában, illetve Angelini Zrínyi Miklós horvát bán udvaroncának valódi életrajzában?

Mi olyan gyanús, hogy egy egész regényt kelljen azért megírni, hogy elkenődjön a gyanút és eltakarja a nyomot?

Csak egy részlet létezik, mely gyanút vet Ruthardra, mégpedig az, hogy ajándékot kapott a császártól, I. Lipóttól, egy várat Bécs mellett. Tehát, Zrínyi Miklós udvaronca Zrínyi halála után I. Lipót császártól ajándékot kapott, egy nagyobb uradalmat. A regényben Fessler azt állítja, hogy az ajándékot Zrínyi ajánlása alapján kapta a császártól, de tudva azt, milyen viszonyban állt egymással a császár és Zrínyi, nem igazán feltételezhető, hogy valamit is adott volna a császár Zrínyi szolgájának, Zrínyi javaslatára. Tehát az udvaronc Zrínyi halála után egy nagyobb uradalmat kapott. Ezek szerint, mivel Fessler egy egész regényt írt abból az okból, hogy ezt elkendőzze, Angelini udvaronc gazdagon meg lett jutalmazva, mivel meggyilkolta Zrínyit. Ezért a kulcsrészben nem Ruthard (Angelini), hanem Hartvig (Mailani) lőtt, és ezért meséli Mailani Bethlennek, hogy ő – Mailani –, érkezett először Zrínyihez és ő is lőtt a vadkanra, úgy beszél, hogy a figyelmet magára vonja és a kutakodók figyelmét elterelje Angeliniről.

A hazugság kiderül

Hogyan gyilkolták meg Zrínyi Miklós horvát bánt? Miután megállapítottuk, hogy Bethlen Miklós vallomása mindenben hiteles, amiről ő mint szemtanú beszámolt, következtethetünk arra, hogy Zrínyi Miklóst nem puskával gyilkolták meg, hanem a sebekből ítélve, melyeket Bethlen írt le, késsel vágták el a torkát. Ezért Mailani udvaronc minden kijelentése arról, hogy a bán azt magyarázta, hogyan is sebesítette meg őt a vadkan és hogy a szolgáltnak utasítást adott a vérzés elállítását illetően, szemenszedett hazugság, ahogy az is undorító hazugság, ahogy Fessler írja, hogy a bán még eszméleténél volt, amíg Csáktornyára szállították.

Hogy a Zrínyi ellen végrehajtott gyilkosságról teljesebb képet kapjunk, két mondatot idézek Mark Forstaltól, Augustin-rendi szerzetestől, Zrínyi Miklós és Péter titkárától, a Zrínyi család udvari történészétől, Miljenko Pandžić fordításában: „A vadkannal lezajlott harcot és ami utána történt, azt mondják senki sem látta. A sebekről és zúzódásokról ítélve arra következtettek, hogy amíg ő abba az irányba figyelt, ahol a kísérők voltak és a kutyák ugatása hallatszott, a vadkan hirtelen hátba támadta és a földre dobva szétmarcangolta a torkát.”

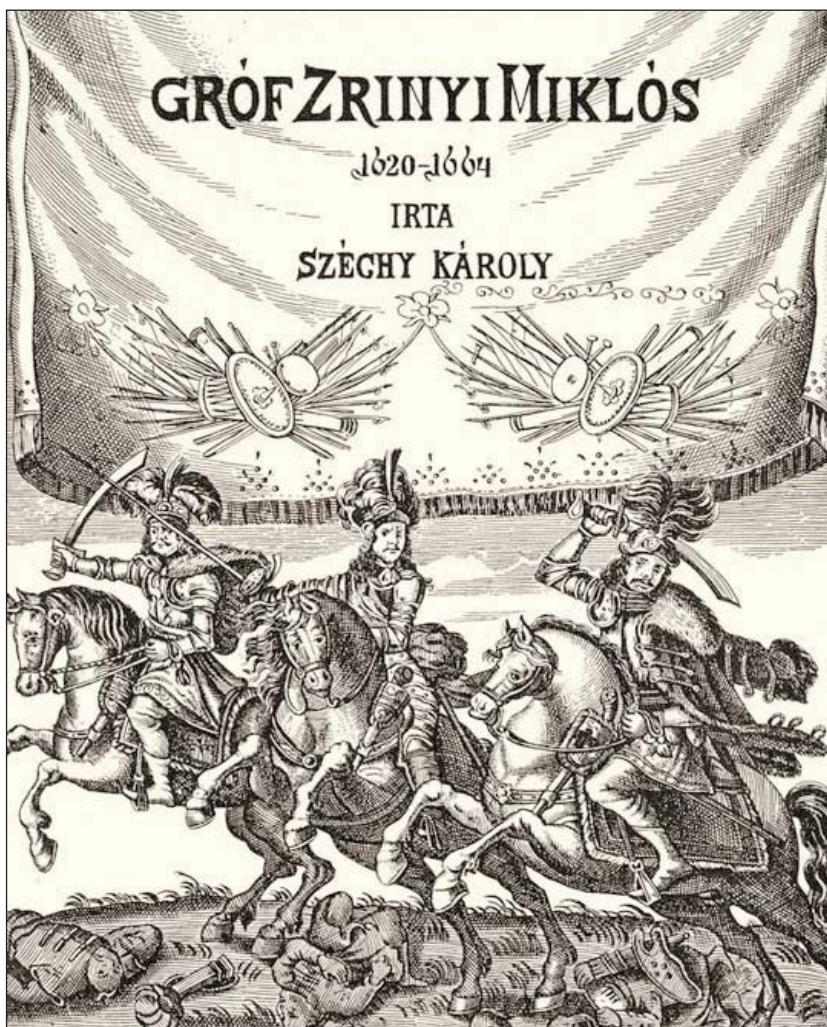
A gyilkosságban ketten vettek részt, Angelini udvaronc, aki meggyilkolta a bánt és Mailani udvaronc, aki a figyelmét másik irányba terelte. Amíg Zrínyi Mailani irányába tekintett hátulról, orvul megtámadta Angelini és elvágta a torkát. Ezután még kétszer vágást ejtett az arcán, hogy úgy tűnjön, a sebek valamiféle harcból származnak. A gyilkos Angelini odafutott Nikola Gusićhoz, aki szintén cinkostárs, mivel nem tagadta Mailani tanúvallomását Zrínyi utolsó perceiről. Ezután érkeznek a többiek, így Bethlen is, kik Mailani hazugságait hallgatják és látják Zrínyi halálos sebeit.

Az ilyenfajta gyilkosságok, ahol két elkövető játszik együtt, régi módja azon személyek meggyilkolásának, akik veszélyt jelentenek valaki hatalmára nézve. Ketten majdnem biztosan garantálják a titkos gyilkosság sikeres végrehajtását. Az ilyen duettben végrehajtott – az egyik eltereli a figyelmet, a másik gyilkol – a 17. századtól minden bizonnyal kifinomult, és mivel a cél a kettős minél jobb összjátéka, nem lennének meglepve, ha manapság erre egyiptéjű ikreket – ha lehet kétféleképpen – használnának. El tudjuk képzelni, milyen bénító erővel hatnának ők ketten az áldozatra nézve, ha hirtelen megjelenének előtte. Az ilyen feladatoknál fontos a siker, mivel a fiaskót drágán megfizethetnék.

Zrínyi Miklós horvát bán gyilkossága mutat rá legjobban arra, milyen az európai és más államok politikája. Bizonyítja azt is, mi történik azokkal a

nagyokkal – amelyek közé joggal soroljuk Zrínyi Miklóst is –, akiknek nincsen saját országuk és saját biztonsági szolgálatuk.

Ha lett volna ilyen szolgálata, biztosan nem ment volna vissza az erdőbe, a biztos vesztébe, egy ismeretlen paraszt hívásának engedelmeskedve.

A Denkmal Serinischer Heldenthaten címűlapja után

Zrínyi Miklós
(1620–1664)

Željko Vegh

Prilog rješavanju pitanja o načinu pogibije hrvatskoga bana Nikole Zrinskog (1620–1664)

Autor na početku članka upozorava na snažne indicije prisutne u memoarima mađarskog velikaša Miklósa Bethlena, da je hrvatski ban Nikola Zrinski umoren u lovu na veprove u Kuršanečkom lugu kraj Čakovca 18. studenog 1664., te piše o mogućim motivima umorstva. Zatim analizira roman austrijskog pisca Ignaza Aureliusa Fesslera «Jodocka von Ilgendorf oder die drey Freunde von Serinwar: Ein Roman aus den Zeiten Nicolaus Zrini Banns von Kroatien» (Beč, 1799), odnosno hrvatski prijevod romana: «Zriny Mikloush illi dogodyenya Zriny Miklousha bana horvatzkoga, nyegoveh dveh priatelov y Judite Illyefalvi», Zagreb, 1833. (roman je preveden i na mađarski: «Zriny Miklós Horváth Országí Bán – Szetinvari Barrattyáinak és Illyefalvi Judit Kis Asszonyinak Története: Fordítottott Német-ből B.A. által 3. képekkel», Pešta, 1804.).

Analiza ogoljuje tobožnji roman kao promidžbenu poruku, kojoj je bila svrha sakriti činjenicu da su hrvatskoga bana umorili banovi dvorjanici Angelini i Mailani – Mailani je skrenuo pozornost Nikoli Zrinskom u pogrešnom smjeru, Angelini je hrvatskoga bana ubio. Glavni izvršilac hladnokrvnog umorstva hrvatskoga velikana, dvorjanik Angelini, dobio je, prema Fesslerovoj knjizi, od cara Habsburgovca Leopolda I. veliko imanje na dar nakon 18. studenog 1664. Angelini i Mailani imali su više suradnika, a naručitelj krvavog umorstva bio je car njemačkog Svetog Rimskog Carstva Habsburgovac Leopold I.

Petar Zrinski pobjeđuje
Turke 1663. godine kod Otočca

Ključne riječi: Nikola Zrinski, hrvatska književnost, povijest

Znamenita plemićka obitelj Zrinski bila je, uz plemićku obitelj Frankopana, prije događaja koji hrvatski povjesničari nazivaju Urotom Zrinski-Frankopani, jedina još živuća stara hrvatska velikaška obitelj, koja je utjelovljivala u svojoj obiteljskoj povijesti i povijest hrvatske državnosti i samostalnosti. O posljednjim Zrinskima i Frankopanima napisano je relativno dosta literature, pa tako i o hrvatskom banu Nikoli Zrinskom, o njemu mnogo više u mađarskoj historiografiji nego u hrvatskoj. Poznato je kako su sjajnog vojskovođu, hrvatskog državnika, učenu glavu, mađarskog i hrvatskog književnika, koji je posjedovao vrlo bogatu knjižnicu,¹ poštovali, pa čak mu se i divili svi europski dvorovi, osobito pred kraj njegova kratka života, posebno nakon izvanrednih vojnih pobjeda banove vojske nad turskom vojskom početkom 1664.,² dakle zadnje godine života Nikole Zrinskog. Unatoč velikih vojnih uspjeha hrvatske i mađarske vojske nad turskom vojskom, car njemačkog Svetog Rimskog Carstva Habsburgovac Leopold I. nije iskoristio uspjehe svojih vojskovođa, nego je sklopio Vašvarski mir, i to na štetu Hrvatske i Mađarske, a u korist Turaka – zato jer mu nije odgovaralo snaženje Hrvatske i Mađarske, koje su se nalazile unutar Habsburške monarhije. Ključne poluge takvog mogućeg snaženja pa čak i odvajanja Hrvatske i Mađarske od Habsburške monarhije bili su hrvatski ban Nikola Zrinski i ugarski palatin Franjo Wesselény. U tome trenutku Habsburškoj monarhiji prijetile su ozbiljne teškoće i sukobi s hrvatskim i mađarskim plemstvom, koja su bila nositelji ideje državnosti hrvatskog i mađarskog naroda. U takvim okolnostima dolazi do pogibije hrvatskoga bana Nikole Zrinskog u lovu na veprove u Kuršanečkom lugu 18. studenoga 1664. godine. Taj je događaj bitno utjecao na borbu hrvatskog i mađarskog plemstva protiv cara Leopolda I. i carskog Tajnog vijeća jer je u Kuršanečkom lugu poginula vodeća velikaška glava hrvatskog i mađarskog plemstva.

¹ Bibliotheca Zriniana danas broji 500 svezaka knjiga i nalazi se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu; knjižnica obitelji Zrinski dospjela je u Kraljevsku sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu 1898. Hrvatski ban Nikola Zrinski posjedovao je 702 sveska – 202 sveska su nestala tijekom vremena. Bila je to za ono doba vrlo bogata plemićka knjižnica, koja ponajbolje govori kako o umnosti i učenosti Nikole Zrinskog, ta i o njegovom materijalnom bogatstvu.

² Od novije znanstvene literature o veličanstvenom vojnom poduhvatu hrvatskoga bana Nikole Zrinskog vidi članak Ante Nazora «Zimska vojna Nikole Zrinskog», objavljenom u knjizi *Povijest obitelji Zrinski: zbornik*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007., str. 21–41.

I iz toga razloga, ali prvenstveno zato jer je hrvatski ban poginuo od ranjenog vepa, kako su tvrdili banovi dvorjanici, a da pri tome «taki junak nije ni pucao, ni sjekao, premda je imao pušku i mač kod sebe»,³ pogibija Nikole Zrinskog privlačila je pozornost povjesničara. Isprva su hrvatski povjesničari prihvatili iskaze nepouzdatih svjedoka lova na ranjenog vepa u Kuršanečkom lugu pa su pisali kako je hrvatski ban zaista poginuo od ranjenog vepa. Hrvatski povjesničar Tadija Smičiklas tako piše: «Vika na vašvarski mir nastavljala se na sve strane tako, da su se kod dvora⁴ pobjavili. Ban Nikola Zrinski bio se prijateljio s Francezi, a maršala Colignya vojvodu francezke pomoćne vojske i njegove vitezove bio je primio u goste na svome dvoru u Čakovcu i stupio preko njih u savez s dvorom francezskim, a i mletačkoj republici ponuđao je ban Nikola savez i pomoćnu vojsku na Turke. Proti miru spremao se zajedno s palatinom Franjom Vesselenyiem, da će otići na kraljevski dvor i svaki u ime svoje zemlje protestirati. Na dvoru su se poplašili, zato pozovu u novembru g. 1664. prve glave iz Ugarske i Hrvatske na dogovore, da ih umire sbog posljednjega mira. U taj čas prereza sudbina žicu krepka i slavna života Nikole Zrinskoga. Uoči odlazka u Beč dne 18. novembra god. 1664. zabavljao se sa više gospode hrvatske u lovu kod Čakovca. Junak, koji je u tolikih bitkama sretno prošao, namjeri se na razbjesnjela ranjena vepa, koji bana shrva i na smrt izmrcvari. U grozovitih ranah prije nego što mu je pomoć od lovaca drugova došla, izpusti Zrinski dušu. Mrtva bana odvezu u Čakovac i sahrane u porodičnoj raki.»⁵

³ Ferdo Šišić, «Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine.» u *Posljednji Zrinski i Frankopani*. Zagreb: Matica hrvatska, 1908., 31.

⁴ Dvora austrijskog cara Leopolda I., dakako.

⁵ Tadija Smičiklas, *Poviest hrvatska: dio drugi: od godine 1526-1848*. (U Zagrebu: Naklada Matice hrvatske, 1879), 166.

O pogibiji Nikole Zrinskoga pišu

Povjesničar Ferdo Šišić, koji se prvi od hrvatskih povjesničara pozabavio pogibijom Nikole Zrinskog, ovako pak piše o pogibiji Nikole Zrinskog: «Uto zbio se presudan događaj, koji je bitno utjecao na sav dalji razvoj stvari.» Dne 18. novembra naime, pogibe iznenada ban Nikola Zrinski u Kuršanečkom lugu između Čakovca i Drave kod Varaždina, za vrijeme lova, teško izranjen od nastrijeljena vepa. Tužnu ovu novost primili su u čitavoj Hrvatskoj i Mađarskoj, a tako i po čitavoj kršćanskoj Evropi, dubokom žalošću. Karakteristično je za javno mišljenje onoga vremena, da je u nenadanoj smrti banovoj gledalo njemačku (austrijsku) zamku i ubijstvo iz zasjede, a to znači, da nije bilo toga zla, što ga tadašnja generacija ne bi u svom ogorčenju naprtila mrskom Nijemcu. Ali mnogobrojni autentični spisi, kao što su pisma Nikoline udovice Sofije Löblöve, brata mu Petra, pa čak i iskazi vjerodostojnih svjedoka očevidaca, u prvom redu nepomirljivoga dušmanina Beča, mađarskoga velikaša grofa Bethlena, kojem je sam Nikola Zrinski, čas prije nego li će izdahnuti, kazao: «Grdno li me iznakazi taj vepar», jasno dokazuju neispravnost tvrdnje o ubijstvu.»⁶

U novije su doba hrvatski povjesničari znatno oprezniji u određivanju načina na koji je poginuo veliki hrvatski ban i junak. Anđelko Mijatović upotrebljava za pogibiju Nikole Zrinskog u Kuršanečkom lugu samo izraz «nasilna smrt»,⁷ a Ivo Goldstein piše da je hrvatski ban «poginuo u lovu».⁸

Očito je da današnji hrvatski povjesničari ne smatraju Šišićeve argumente valjanima, ali nemaju dokaza za neku drugu tvrdnju. Stoga prvo promotrimo Šišićeve argumente. Temeljni Šišićev argument je svjedočanstvo mađarskog velikaša Miklósa Bethlena (Kisbun, 1642.-Beč, 1716.).

⁶ Ferdo Šišić, *Zavjera Zrinsko-Frankopanska: (1664.-1671.)* (Zagreb: Tisak Jugoslovenske štampe, 1926), str. 55-56.

⁷ Vidi: Anđelko Mijatović, «Ratni plan protuhabsburškog zrinsko-frankopanskog pokreta i njegova izvedba» u *Povijest obitelji Zrinski: zbornik*, 47.

⁸ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* (Zagreb: Europapress holding, 2008), 200.

Bethlenovo izvješće

Kako je Bethlen bio protivnik Habsburgovaca, Šišić smatra da je Bethlenovo svjedočanstvo pouzdano. Najvažnije je to, da Šišić tvrdi kako je Bethlenu hrvatski ban Nikola Zrinski rekao da ga je ubio vepar. Zato ćemo pročitati svjedočenje Bethlenovo, i to citiramo onako, kako ga iznosi sâm Ferdo Šišić u znamenitoj spomen-knjizi Matice hrvatske «Posljednji Zrinski i Frankopani» iz 1908. Evo kako Šišić navodi Bethlenove riječi: «Otišli smo u lov. Zrinski skinuvši velike čizme ušao je s puškom u šumu, te je sam uhodareći za zvjeri ustrijelio velikog vepra, a isto tako još i njegova pješačka družina; tim je lov za taj dan svršio. Već smo se sastali kod kočije, a kad je došao i ban, htjedosmo poći kući. Bilo je pred noć. Međutim nanese onamo kob nekoga lovca imenom Stjepana Paku, koji reče hrvatskim jezikom: «Nastrijelio sam jednog vepra i išao za njegovom krvi; kad bi za njim pošli, mogli bi ga ubiti.» Čuvši to Nikola Zrinski, odmah nam reče, videći, da se i mi spremamo: «Djeco, samo ostanite ovdje», a Vitnyédyju i Gusiću: «Razgovarajte samo s gospodom, da vidim što to govori ova bena, – odmah ću se vratiti.» Uzjašio je konja s kratkom puškom u ruci, pa je potjerao za Pakom; za banom pošla su još dva dvorjanika, Mailani i ljubimac njegov Angelini, pa onda konjušnik. Mi smo ostali kod kočije i razgovarali. Najednom naglo dojaše jedan banov pratilac, pa reče: «Brzo kočiju, tamo je gospodar!» Odjurismo, što brže mogosmo, a ja sam onda pješke potrčao u guštaru, gdje vidjeh bana tamo ležati i kako mi se činilo, žila kucavica još mu je na lijevoj ruci slabo kucala, no oči mu bijahu zatvorene i nije govorio. Mailani je onda pripovijedao, kako je ban pošao za Pakom za krvavim tragom u šumu, i dok su oni vezali konje, začu se iznenada zapomaganje; bješe to glas Pakin. Mailani je najprije stigao i vidje, kako se Paka popeo na jedno drvo, dok je Nikola Zrinski ležao licem na zemlji, a vepar na njegovim leđima. Mailani je na to u nj pucao, našto je vepar pobjegao. Sada stigoše Gusić i Angelini, dok je ban ustao i kazao: «Zlo je postupao sa mnom vepar, ali evo jedno drvo (koje je i u boju sobom nosio u džepu), kojim ćete zaustaviti krv rane; to je vrlo dobro.» No uzalud su sve pokušali; krv je samo curila. Najprije je ban sjedio, onda je legao, napokon je morao umrijeti, jer su mu na glavi bile tri rane: jedna je išla s lijeva iznad uha na kosti glave, a zub veprov gadno je prorezao kožu do polovice čela; druga je bila ispod lijevog uha na licu spram oka, isto gadno izmrcvarena; no to nije ništa: treća je rana išla s desna uha ispod vratnog kralježnjaka, te se širila naprijed spram grkljana raskinuvši sve vratne tetive. Ova je rana bana usmrtila, jer je iz nje najviše krvi izteklo. Još je imao na ruci malu ogrebotinu bez veće važnosti. Kad izdahnu ban, nasta u šumi užasan plač, kao dječji. Htjedose, da

ja odnesem banici vijest, ali kao nov i nepoznat čovjek ne primih se toga, već sam to kazao Pavlu Zichyju. Potom uzeo sam tijelo, položio na kočiju izbacivši prije sjedala, da se može ispružiti. Ja sam bio kod prozora i do kuće držao sam banovu glavu i prsa. Kod kuće obukoše ga u bijelu baršunastu dolamu, a onda pustiše k njemu banicu, koja malo da nije izgubila pamet od tuge. Tako je umro Nikola Zrinski. Čudno je, da taki junak nije ni pucao, ni sjekao, premda je imao pušku i mač kod sebe.⁹

Pokušajmo prepričati Bethlenovo izvješće. Lov na veprove je završio. Sumrak je. Iznenada se pojavljuje jedan seljak, Stjepan Paka, koji se bez okolišanja obraća hrvatskom banu i kaže kako je ranio nekog vepra te da, kada bi se išlo po veprovom tragu, moglo bi ga se ubiti. Nikola Zrinski bez razmišljanja polazi za seljakom, prate ga njegova dva dvorjanika, Mailani i Angelini, te konjušnik. Odlaze u sumrak u šumu. Ostali ostaju kod kola. Uskoro nastaje vika te jedan banov pratilac, ne kaže se koji, obavještava Bethlena i ostalu gospodu da se Nikoli Zrinskom nešto loše dogodilo. Gospoda, među njima i Bethlen, odjuri u šumu, Bethlen u guštari nalazi Nikolu Zrinskog, za kojega mu se samo čini da je još živ. Dvorjanik Mailani zatim pripovijeda Bethlenu što se dogodilo, iz čega zaključujemo da je Bethlen kod hrvatskog bana zatekao Mailanija. Mailani pripovijeda kako je on prvi došao do Nikole Zrinskog, da su zatim došli njegov prijatelj dvorjanik Angelini i plemić Nikola Gusić te da je pred tom trojicom Nikola Zrinski potvrdio da ga je teško ranio vepar. Bethlen ustanovljuje kako su Nikoli Zrinskom prerezane vratne tetive, a od te rane na vratu je Nikola Zrinski i umro. Bethlen s drugima prevozi tijelo hrvatskoga bana u Čakovec.

Očito je Ferdo Šišić pogrešno razumio Bethlenovo izvješće, sasvim je izvjesno da je Bethlen došao u trenutku kada je hrvatski ban bio na izdisaju, kako i sam Bethlen navodi, i, kako piše Bethlen, «nije govorio» pa zasigurno nije pred Bethlenom hrvatski ban naglo ustao i rekao da ga je teško ozlijedio vepar. Tu pripovijest o trenucima teškog ranjavanja hrvatskoga bana pripovijeda banov dvorjanik Mailani, dakle Mailani tvrdi da je hrvatski ban rekao kako ga je teško ranio vepar, a svjedoci tome da su bili dvorjanik Angelini i plemić Nikola Gusić. Kako znamo da su i Angelini i Gusić bili prije Bethlena kod bana? Angelini je s prijateljem Mailanijem pratio hrvatskoga bana pa je logično da bude prije Bethlena kod bana. Osim toga, Angelini poznaje šumu u kojoj se odvijao lov, za razliku od Bethlena.

⁹ Ferdo Šišić, «Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine» u *Posljednji Zrinski i Frankopani*, 30-31.

Kada Bethlen piše da su Nikoli Zrinskom pokušali zaustaviti krvarenje, on to ne piše kao svjedok, nego prepričava Mailanijevu pripovijest – Bethlen piše kako su «oni» pokušali zaustaviti krvarenje, dakle Bethlen nije svjedok toga navodnog pokušaja, jer bi sigurno i on u tome sudjelovao. Značajno je uočiti, da ni Angelini ni Gusić ne poriču pripovijest Mailanijevu. Dakle, Bethlen je došao do hrvatskoga bana koji je bio na izdisaju, našao tamo spomenutu trojicu, vidio rane hrvatskoga bana, saslušao priču Mailanijevu, prisustvovao posljednjim trenucima života hrvatskoga bana i prijevozu tijela Nikole Zrinskog u Čakovec.

U Bethlenovoj pripovijesti jedino nije jasno kako se plemić Nikola Gusić pojavio znatno prije Bethlena kod umirućeg bana. Očito je Bethlen propustio to objasniti, dakle reći kada je Nikola Gusić napustio Bethlena. Da li je možda odmah pošao za Zrinskim i dvorjanicima, mada mu je Zrinski rekao neka ostane s Bethlenom? Ili je to učinio kasnije? Ali Bethlenov zaborav nije ništa neobično – da je netko ispitivao Bethlena, to bi se lako ustanovilo. Kada čovjek sam pripovijeda, bez propitkivanja, uvijek nešto zaboravi reći ili napisati. U svakom slučaju, Bethlen je kod umirućeg Nikole Zrinskog zatekao dvorjanike Angelinija i Mailanija i plemića Nikolu Gusića.

Mailanijeva tvrdnja da je hrvatski ban ustao, s ranom na vratu kako ju je opisao Bethlen, vrijeđa ljudski razum. Onaj koji ima presiječene vratne tetive zasigurno ne ustaje da bi objašnjavao odakle mu takva rana na vratu. Drugo, što primjećuje i Bethlen, teško je objasniti kako to da vojskovođa, hrabri i vješt ratnik i strastveni, iskusni lovac na veprove pogine od vepra, a da nije pružio nikakav otpor, premda je bio u lovu na vepra, a ne vepar u lovu na Nikolu Zrinskog. Nije Zrinski šetao šumom uživajući u njezinim ljepotama, nego je bio iskusan lovac u lovu na plijen.

Osim posljednje Bethlenove rečenice, napomene o tome kako je čudno da hrvatski ban nije upotrijebio ni pušku ni mač, još neke pojedinosti Bethlenova izvješća dokazuju da je Bethlen iskren svjedok, da nije sudjelovao u uroti protiv hrvatskoga bana. Bethlen ne prešućuje odnose među ljudima pa napominje da su dvorjanici Mailani i Angelini prijatelji. Detaljno opisuje rane hrvatskoga bana, a najvažnija je pozornost koju Bethlen pridaje dolasku seljaka Stjepana Pake. Zaista je neobično, da se seljak usuđuje obratiti hrvatskom banu, nakon što je lov završen, s pozivom da se vrati u lov jer da on, eto, ne može ubiti vepra kojega je ranio. Upravo takvo iznenadno pojavljivanje seljaka koji se na hrvatskom jeziku, naglašava Bethlen, drsko obraća Nikoli Zrinskom, u času kada pada sumrak nad šumom, najjači je dokaz da je Bethlen iskren svjedok – jer tu pojedinost ne samo da ne prešućuje, nego je i naglašava, ali je ona i naj-snažnija indicija da je hrvatskom banu Nikoli Zrinskom priređena zamka.

Kada se neku osobu želi ubiti, čak kada ta osoba i nije državničkog značaja ili nije poznata u narodu, onda se obično čini tako, da se pokušava stvoriti dojam kako je žrtva poginula nesretnim slučajem. Da bi se stvorio takav dojam, potrebno je otkloniti nepoželjne svjedoke. Dakle, potrebnu je žrtvu namamiti u ambijent u kojem nema nepoželjnih svjedoka, ili pak u ambijent gdje će ta osoba biti ubijena tako, da će sâm ambijent i okolnosti umorstva usmjeriti pozornost istražitelja u pogrešnom smjeru. Danas je manje vjerojatno da bi to bila situacija lova na veprove u šumi – prije bi, recimo, žrtva bila pozvana u neku zgradu u koju češće dolazi te bila umorena u dizalu – ako je to ono doba kada drugi ljudi dizalo rijetko koriste. Oni koji žele ubiti nekoga prvo se upoznaju sa slabostima potencijalne žrtve. Ako je slab na novac, onda će ga se namamiti u željeni ambijent obećavanjem razgovora o velikim novčanim nagradama; ako je slab prema ženama, ponudit ćemu žene; ako je alkoholičar, onda će umorstvo biti najlakše zamaskirati jer će u insceniranom naguravanju žrtva biti tako gurnuta, da će udariti glavom u pločnik. Dakle, potreban je mamac, a da bi se postavio dobar mamac, naručitelj umorstva mora dobro poznavati osobu onoga čije umorstvo naručuje, pogotovo njegove slabosti. A slabost hrvatskog bana Nikole Zrinskog bio je lov na veprove, mogli su zaključiti naručitelji umorstva. Nikola Zrinski je bio strastven lovac na veprove, i to vrstan lovac. Međutim, vrsnoća u nekoj vještini krije veliku opasnost za svakog čovjeka, a ta je, da uvijek želimo pokazati da smo najbolji. Ako strast vlada čovjekom, a ne čovjek strašću, to je velika opasnost.

Nikola Zrinski bio je mudar čovjek, koji može procijeniti opasnost. Zato su naručitelji umorstva poslali seljaka koji je zvučao malo tupavo, a govorio je hrvatskim jezikom (Nikola Zrinski govorio je izvrsno i mađarski jezik) da bi oslabili osjećaj opasnosti u hrvatskoga bana – ta neće valjda njegov domaći čovjek, koji govori hrvatski, i koji zvuči bespomoćno, hrvatskom banu učiniti neko zlo? Dobro je osjetio Bethlen neobičnost pojave Stjepana Pake pa ju je naglasio.

Ipak, sve su ovo samo indicije. Potrebni su dokazi. Gdje naći dokaze? Da bismo ih našli, upitat ćemo se, čega su se morali bojati naručitelji umorstva? Naručitelji umorstva jedino su se mogli plašiti hrvatskih i mađarskih povjesničara, da počnu istraživati u onom smjeru koji bi im donio dokaze da je Nikola Zrinski ubijen. A povjesničar može donijeti dokaze o tajnom umorstvu samo tako, da prvo provjeri u arhivima je li osoba koju sumnjiči da je atentator bogato nagrađena nakon umorstva hrvatskoga bana, a bila je uz njega u lovu. Zato naručitelj umorstva nastoji pažnju istraživača skrenuti na pogrešnu osobu, dakle na osobu koja nije počinila umorstvo – možda je bila samo suučesnik, a tada slijedi mala nagrada. Hrvatski povjesničar Anđelko Mijatović tako piše: «Naj-

novija istraživanja mađarske historiografije dokazuju da je udovica Stjepana Pake, nakon smrti svoga muža, dobivala potporu bečkoga dvora što upućuje da tu treba tražiti osnovu priča o mučkom ubojstvu Nikole Zrinskog». ¹⁰

Takva nagrada je nagrada za suučesništvo u umorstvu, a nije nagrada za umorstvo.

Knjižno (književno) svjedočanstvo

Da bismo našli knjigu kojom je Habsburška carska dinastija obmanula hrvatsku i mađarsku znanstvenu i kulturnu javnost, pretražit ćemo sva djela koja su na njemačkom, hrvatskom i mađarskom jeziku pisala o hrvatskom banu Nikoli Zrinskom i njegovoj pogibiji u lovu na veprove. Uključujemo i djela objavljena u Austriji, jer Habsburzi nisu imali ništa protiv toga da i austrijska javnost misli kako je Nikolu Zrinskog ubio vepar. ¹¹ Ali najvažnije je to, da ćemo djelo, kojim je bečki carski dvor htio obmanuti hrvatsku i mađarsku obrazovanu javnost, potražiti i među književnim djelima. Jer, kao što sam pokazao u serijalu *Britanski izvoz totalitarne ideologije fašizma u Hrvatsku između dva svjetska rata*, ¹² postoje i takva razmišljanja, da se na način kako čovjek razumije stvarnost, može utjecati i pomoću «književnih» djela, naime takvih djela koja su samo po svome obliku književna, a zbiljski su naručene promidžbene poruke umotane u literarnu formu. Takva razmišljanja ne trebaju čuditi – poznato je kako su u 20. stoljeću države koristile filmsku umjetnost u promidžbene svrhe, bilo zato da motiviraju svoje stanovništvo za, primjerice, rat, ili za obmanjivanje neprijatelja. A Beču su Zrinski i Frankopani, kao i mađarski velikaši, dakle Hrvatska i Mađarska, bili neprijatelji, a zator tih dviju slavnih obitelji bilo je, kao što će se vidjeti, posljedica urote bečkog carskog dvora protiv hrvatskih i mađarskih velikaša, a ne posljedica urote Zrinskih i Frankopana protiv bečkog carskog dvora, kakvo je shvaćanje toga dijela hrvatske i mađarske povijesti uspio nametnuti Beč.

¹⁰ Anđeljko Mijatović, *Zrinsko-frankopanska urota* (Zagreb: Alfa, 1999), 69.

¹¹ I bakrorezi koji su tiskani neposredno nakon umorstva Nikole Zrinskog, a koji su prikazivali kako hrvatskog bana ubija vepar, također su mogli biti korišteni u promidžbenu svrhu bečkog carskog dvora, da se stvori mišljenje među hrvatskim i mađarskim visokim plemstvom da je Nikolu Zrinskog ubio vepar.

¹² Serijal je izlazio u časopisu *Marulić* od 2. broja 2002. do 2. broja 2004.

Jedno od književnih djela koje se bavi životom Nikole Zrinskog i njegovom pogibijom u lovu na veprove u Kuršanečkom lugu je i roman austrijskog pisca Ignaza Aureliusa Fesslera *Jodocka von Ilgendorf oder die drey Freunde von Serinwar: Ein Roman aus den Zeiten Nicolaus Zrini Banns von Kroatien*. Roman je objavljen u Beču 1799.,¹³ sadrži 256 stranica, a preveden je na mađarski i hrvatski jezik; na mađarskom je izašao u Pešti 1804. (Trattner Mátyás betűivel) na 274 stranica pod naslovom *Zriny Miklós Horváth Országí Bán – Szetinvari Barrattyáinak és Illyefalvi Judit Kis Asszonyinak Története: Fordította-tott Németből B. A. által 3. képekkel*,¹⁴ na hrvatskom jeziku izašao je Fesslerov roman u Zagrebu 1833. (pritzkana vu Ferencza Suppan szlovarniczi) naslovljen *Zriny Mikloush illi dogodyenya Zriny Miklousha bana horvatzkoga, nyegoveh dveh priatelov y Judite Illyefalvi*.¹⁵ Na naslovnoj stranici hrvatskog izdanja nalazi se i podatak o prevoditelju i uredniku izdanja: «iz vugerzkoga na horvatzki po J. P. [Jurju Pavliniću] prenes-hena; po T. M. [Tomi Mikloušiću] popravlyena». Hrvatsko izdanje sadrži 197 stranica.

Autor ovoga neobičnog romana Ignaz Aurelius Fessler ima nadasve zanimljiv životopis. Rodio se 18. svibnja 1756. u mjestu Zurány (Zurndorf) u pokrajini Moson (sjeverozapadna Ugarska). Godine 1773. ušao je u franjevački kapucinski red, 1779. bio je redovnički duhovnik. U međuvremenu nastavlja filološke studije, i sve se češće sukobljuje sa svojim nadređenima u viđenju samostanskog života. Godine 1784., dok je bio u samostanu Modling kraj Beča, pisao je caru Josipu II., predlažući mu drugačije obrazovanje klera i ukazujući mu na neke pojave u samostanima koje je on smatrao nepravilnima. Takvim ponašanjem stekao je, dakako, neprijatelje. Iste, 1784., uspio je dobiti mjesto profesora istočnih jezika i hermeneutike na sveučilištu u Lembergu, gdje je doktorirao teologiju. Uskoro se, nakon intervencije cara Josipa II., uspio osloboditi redovničkih zavjeta. Godine 1788. objavio je tragediju *Sidney*, u kojoj je rimokatolike u Engleskoj za vladavine Jamesa II. prikazao kao fanatike. U Breslauu ga je srdačno primio nakladnik G. W. Komn, te se zaposlio kod princa Carolath-Schbnaich kao odgojitelj njegovih sinova. Godine 1791. prešao je na luteransku vjeru, a iduće se godine oženio. Brak nije bio sretan, rastao se 1802., kada se ponovo oženio.

¹³ Izvor podataka: elektronski katalog Österreichische Nationalbibliothek, Katalog 1501-1929. Izvor ne navodi tiskaru.

¹⁴ Izvor podataka: *Catalogi Bibliothecae Hungaricae Széchénytano Regnicolaris: Supplementum II.: Scriptorum Hungarorum Rerum Hungaricarum* (Sopronii: Typis Siess, 1807), 568.

¹⁵ Izvor: elektronski katalog Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

1796. boravi u Berlinu, gdje osniva društvo s proklamiranim čovjeko-ljubivim ciljevima djelovanja. Pomagao je Fichteu u izmjeni statuta i obreda lože berlinskih slobodnih zidara, važan zadatak koji su mu povjerili slobodni zidari. Uskoro je imenovan upraviteljem jedne nanovo uspostavljene pokrajine u Poljskoj, ali ta lijepa služba propada nakon bitke kod Jene 1806. godine. 1809. ruski car Aleksandar I. poziva ga na svoj dvor u Petrograd, gdje se zadovoljava službom dvorskog vijećnika i profesorom istočnih jezika i filozofije na Akademiji Aleksandra Nevskog, i konačno je poslanik na kraljevom dvoru u Velikoj Britaniji. Međutim, ubrzo napušta poslaničku službu te se vraća u Petrograd, gdje bude imenovan članom zakonodavne komisije ruskog carstva. 1815. s obitelji živi u mjestu Sarepta u Moravskoj. Godine 1820. nalazimo ga u Saratovu, gdje vodi evangeličku zajednicu, a zatim je vođa luteranske zajednice u Petrogradu.

Sva svoja djela Fessler je napisao na njemačkom jeziku. Značajan je podatak da je godine 1831. izabran za dopisnog člana Mađarske akademije znanosti. Umro je u Petrogradu. Neka od djela: *Die geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen* (10 sv., Leipzig, 1815–1825); *Marcus Aurelius* (3 sv., Breslau, 1790–1792); *Aristides und Themistokles* (2 sv., Berlin, 1792); *Attila, König der Hunnen* (Breslau, 1794); *Matthias Corvinus* (2 sv., Breslau, 1793–1794); *Die drei grossen Könige der hungarn aus dem Arpadischen Stamme* (Breslau, 1808). Većinom je Fessler pisao romane s povijesno poznatim likovima. Takav je i roman *Jodocka von Ilgendorf oder die drey Freunde von Serinwar: Ein Roman aus den Zeiten Nicolaus Zrini Bannus von Kroatien* iz 1799.

AZ «ADRIAI TENGHER SYRENÁJA»
horvát fordításának címlapja után rajzolta Cserna Károly

Sadržaj romana

Fabula romana, kojega naslov sugerira da je jedan od glavnih likova hrvatski ban Nikola Zrinski, puna je romantičarskih zapetljaja i neočekivanih preokreta, pa ću pokušati prepričati osnovnu nit pripovijedanja, a prema hrvatskom prijevodu romana, naslovljenom *Zriny Mikloush illi dogodyenya Zriny Miklousha bana horvatzkoga, nyegoveh dveh priatelov y Judite Illyefalvi*. Valja na početku reći da se hrvatski ban pojavljuje u romanu samo na nekoliko mjesta pa je u stvari sporedan lik, a zašto ga je autor stavio u naslov, otkriva se tek na kraju.

U hrvatskom prijevodu roman je podijeljen na dvadeset poglavlja. U prvom, koji nosi naslov *Tri priateli*, saznajemo kako je Nikola Zrinski volio imati prijatelje, a da su se među tim banovim prijateljima, koje je Zrinski osobito volio, bili *Ruthard od Pavenberga* i *Hartvig od Strejvalda*. O njima autor piše: «Ovi se dva od mladosti poznali jesu, ter po zgubičku roditelov, i imetka skupa došli vu dvor Zrinjia, koji obo dva jako je ljubil; akoprem ov 40, on vsaki samo 20 let'h bi imel. Koji pako zmed oveh verneši bil je, iz povedanja sledečega videlo se bude; ar ovde i tak ni spomenek viteških činov Zrinjievoh, koji se po vnogeh Činovpismah obilno nahadjaju, nego osebužno oveh dveh mladencev».¹⁶

Iz piščeve napomene da su Ruthard i Hartvig siromasi bez imetka, koji su došli na dvor Zrinskoga, moglo bi se zaključiti da su dva njemačka «mladenca» u stvari dvorjanici, odnosno sluge hrvatskoga bana. Međutim, autor ih nikada ne naziva tako, već ih zove samo prijateljima hrvatskoga bana. Zovu li se oni zaista Ruthard i Hartvig, ili drugačije, saznajemo na kraju romana. Autor priznaje da tema romana nisu junaštva Nikole Zrinskog, nego da roman pripovijeda o dvojici banovih prijatelja. Autoru je važno da čitatelj uoči koji je prijatelj bio vjerniji Nikoli Zrinskom – roman je pripovijest o vjernom prijatelju Ruthardu i nevjernom Hartvigu, kojega Ruthard ipak uspije vratiti na «pravi» put.

Vratimo se priči. U prvom poglavlju Nikola Zrinski Ruthardu priopćuje svoju sumnju da mu Hartvig nije više vjeran, da mu neće pomoći u obrani grada¹⁷ od turskoga napada. Taj nam podatak pomaže da smjestimo početak pripovijesti u 1663. godinu, kada se Zrinski pripremao za obranu svoga grada. Zrinski šalje svoja dva prijatelja kao izaslanike austrijskom caru Leopoldu I., da zatraže od cara pomoć za obranu Zrina.

¹⁶ *Zriny Mikloush...*, 6.

¹⁷ U znanstvenoj literaturi poznatog pod nazivom *Novi Zrin*.

U drugom poglavlju, *Harcuvanje*, nalazimo Rutharda i Hartviga na putu u Beč. Hartvig se žali Ruthardu da su njih dvojica siromasi i da se moraju pobrinuti za sebe, a ne obavljati poslove za Zrinskoga, koji ih ne plaća obilno. Ruthard se zgraža na ovu Hartvigovu pobunu protiv Zrinskog. Na putu kroz šumu spašavaju život jedne djevojke, koju je neki muškarac pokušao ubiti – njega ubija Ruthard.

U trećem poglavlju, *Judita Illyefalvi*, Judita, djevojka kojoj je Ruthard spasio život, pripovijeda svoju životnu priču – ona je rodom iz Erdelja, ostala je, poput Rutharda i Hartviga, bez oca i majke, i sada živi kod svoga tetka Istvana Illyefalvija. Ruthard i Hartvig odlaze s Juditom na dvor Istvana Illyefalvija, da bi se tamo Ruthard izliječio od rana koje mu je nanio nasilnik koji je pokušao ubiti Juditu. Judita i Ruthard zaljubljuju jedno u drugo, a Hartvig, koji to opaža, pokazuje ljubomoru, te odlučuje ostaviti zaljubljeni par i otići u Beč caru Leopoldu I.

U četvrtom poglavlju, *Žalostno predznamenje*, Judita i Ruthard jedan drugome izjavljuju ljubav; u međusobnom ljubljenju zatiče ih Juditin tetak, koji bijesan navali na Rutharda, s namjerom da ga ubije, ali Ruthard pobjegne te ode u Beč, gdje nađe Hartviga. Kako Hartvig nije obavio zadatak zbog kojega ga je Nikola Zrinski poslao u Beč, Ruthard ode caru Leopoldu I.. Ruthard je Hartvigu ispričao što mu se dogodilo na dvoru s Juditom i njezinim tetkom. Nakon obavljenog zadatka kod cara dvojica banovih prijatelja odlaze iz Beča u pratnji nekoliko austrijskih časnika. Putem nailaze na grupu Cigana; jedna Ciganka gata iz ruku Ruthardovih i Hartvigovih, Rutharda upozorava da mu prijatelj sprema pogibelj, a Hartviga upozorava neka ne spletkari protiv prijatelja, nego neka se popravi. Hartvig napušta Rutharda pa on bez njega dolazi u grad Zrinskoga.

Poglavlje *Prek ufanja skup zastanek* počinje Ruthardovim ponovnim odlaskom u Beč, kamo ga caru Leopoldu I. šalje kao svoga izaslanika Zrinski. Ruthard na putu zaluta, otkriva špilju sa željeznim vratima, ulazi u špilju i čeka da vidi tko će se pojaviti. Uskoro dolazi grupa razbojnička, iz čijega razgovora Ruthard razaznaje da rade za tursku vojsku. Razbojnici ostavljaju u šplji djevojku i zatvaraju vrata – Rutharda u špilji ne primjećuju. Iz međusobnog razgovora Ruthard shvaća da je djevojka Judita. Ona optužuje Rutharda da ju je oteo jer se njezin otmičar odijeva kao Ruthard. Ruthard uspije uvjeriti Juditu da je nije on oteo.

Na početku šestog poglavlja, *Oslobodjenje iz pogibeli*, otvara špilju otmičar Juditin i Ruthard razaznaje da je to Hartvig. U borbi Ruthard uspije savladati Hartviga, ali mu poštedi život. Hartvig bježi, a Judita i Ruthard susreću Juditinog tetka Istvana Illyefalvija, koji zarobljuje Rutharda jer ga smatra otmičarem

Juditinim, premda Judita uvjerava svoga tetka da je Ruthard njezin spasitelj, a ne otmičar. Rutharda i Juditu Istvan odvodi u svoj grad, gdje zatvara Rutharda u tamnicu. Iz tamnice oslobađa Rutharda Juditina prijateljica Marija – Ruthard bježi iz Istvanovog grada te uspije doći do Novog Zrina.

U sedmom poglavlju (*Vse ufanje je nestalo*) Ruthard zatječe Zrinskog turboznog jer nikakve glasove ne dobiva od cara Leopolda I. Ruthard ispričava zašto nije uspio doći do Beča i o povezanosti Hartvigovoj s Turcima. Zrinski je bijesan na Hartviga te razglasa Hartviga razbojnikom i izdajicom domovine. Hartvig je dočuo za to pa napušta svoje razbojničko društvo, bojeći se da ga ne izdaju, i odlazi u šumu.

Zrinski s Ruthardom odlazi u Beč: «Zrini z-Ruthardom, koje jeden šereg vojnika je spremao, srečno vu Beč dojde, i nekuliko mesec h tam budući vu dvoru Cesarskem od Leopolda jako preštima van je bil, i njemu pomoć proti Turcem dragovoljno je obećal. Zrini z-prilikom ovum ni zamudil pri Cesaru izvisiti priatela Rutharda, hvaleći njega, kakovu vernost proti Cesaru vu ovom taboru je iskazal, i zato njemu Cesar po dokončanem taboru imanje jedno je obećal».¹⁸

Važno je uočiti da u Fessnerovom romanu car Leopold I. svesrdno podržava hrvatskog bana Nikolu Zrinskog, što je potpuno suprotno od povijesne istine, te da je jednom banovom prijatelju, koji se u Fessnerovom romanu zove Ruthard, obećao imanje po završetku rata s Turcima.

Zrinski i Ruthard odlaze iz Beča u grad Istvana Ilyefalvija, što je Istvan doznao prije nego što su Zrinski i Ruthard dospjeli k njemu. Zrinski uvjerava Istvana da će Juditu Ruthardu za ženu jer je on spasitelj Juditin i jer će biti bogat – Ruthardu je car Leopold I. obećao imanje, a i on, Zrinski, dat će blaga svome vjernom prijatelju. Istvan međutim tvrdi da je Judita umrla i pokazuje Ruthardu i Zrinskom njezin grob. Nakon toga Ruthard odjaše, riješen da pogine u borbama s Turcima.

Poglavlje *Halabuka vojske* opisuje vojevanje Nikole Zrinskog 1664. godine. Fessler umanjuje snagu vojske koju je vodio zapovjednik kršćanske vojske Raimund Montecuccoli, a pretjeruje u broju vojnika koje su imali Turci: «Zrini se je ufal vekšu zadobiti pomoć, kak je dobil, ali okolice nesu dopustile, da bi vekšu dobiti mogel; ar Montekukuli vodja Cesarske vojske samo 6000 ljudih je dopeljal, koje Nemci dali jesu proti šeregu Turskomu, koji zestavljen je bil iz sto jezer h Turcev, 10 jezer h Tartarov, i devet jezer h Vlahov i Moldavcev,

¹⁸ Zriny Mikloush..., 57-58.

vsu vojsku ovu veliki vodja Ahmet Hropolji naglo pri Budimu je skupil.»¹⁹ Ruthard pomaže Zrinskom u ratu protiv turske vojske u čuvenoj Zimskoj vojni; Zrinski spašava Rutharda iz zamke u koju ga je uvukao Hartvig, koji ratuje na turskoj strani. Zrinski zarobljuje Hartviga.

U *Pokazu serdca plemenitoga* Ruthard razgovara s utamničnim Hartvigom te ga, u ime nekadašnjeg prijateljstva, pušta na slobodu tako, da Hartvigu daje svoju odjeću, a uzima Hartvigovu. Kada Zrinski primijeti da je Hartvig nestao i kada mu Ruthard priznaje da je pustio Hartviga pobjeći, vrlo je ljut na Rutharda, a Fessler komentira: «Ni ravno lepo bilo od Zrinja, da je tak z-Ruthardom baratal, da ga vu serditosti niti posluhnuti ni hotel, nego se je od njega odvernul: kaj videči Ruthard jako ražalosten iz šatora je prešel, železje iz sebe hitil, opravu oblekel, na konja sel, i vu veliki žalosti prešel.»²⁰

Fessler ocrta u romanu Nikolu Zrinskog u ne baš najljepšim bojama: od samoga početka, kada je Zrinski prikazan dvoiličnim (Ruthardu ogovara Hartviga) pa do kraja; tako deveto poglavlje ovako završava: «Vu to vreme veliki Vezir Turski videči, da je Sigeta zgubil, dal je vnože vojnike svoje poražati, i istomu Baši Sigetskomu živomu kosu zvleči, koju kervoločnost drugi Baše videči, nisu se prestrašili, nego i Kaniški Baša z-Zriniem se je dogovoril, i Kanižu mu predal.»²¹

Fessler želi sugerirati čitatelju da se Zrinski dogovara s Turcima, premda se car Leopold I. dogovarao s Turcima, a paša u Kaniži je izdao Turke – bio je hrvatski prebjeg i daleki rođak Nikole Zrinskog – ali su Turci otkrili pašin plan o predaji Kaniže Zrinskome te su ga spriječili.²²

Deseto poglavlje, *Puščenik*, opisuje starca, kojega je Ruthard susreo u šumi i koji u šumi živi sam jer je prije dvadeset godina izgubio dijete. Ruthard prihvaća starca kao svoga oca.

U poglavlju *Novo taborsko dogodjenje* starac pripovijeda Ruthardu kako je čuo grupu vojnika pripovijedati, kako će kod Kaniže iz zasjede napasti i oteti Zrinskoga te ga prodati velikom turskom veziru. Ruthard s grupom mađarskih

¹⁹ Isto, str. 66-67. Ispravni su podaci sljedeći: Montecuccoli je imao preko 30 000 vojnika, a turska vojska je u lipnju brojila 70 000 vojnika. Vidi: Hrvoje Petrić, Dragutin Feletar, Petar Feletar, *Novi Zrin: Zrinska utvrda na Muri (1661–1664): u povodu 330. obljetnice Urote Zrinsko-frankopanske* (Zagreb: Hrvatski zemljopis, 2001), 83.

²⁰ *Zriny Miklous...*, 82.

²¹ Isto, 83.

²² Hrvoje Petrić, Dragutin Feletar, Petar Feletar, *Novi Zrin: zrinska utvrda na Muri (1661–1664)* (Zagreb: Hrvatski zemljopis, 2001), 75.

vojnika – koje je prvo odgovorio od napuštanja vojevanja za Zrinskoga – spašava Nikolu Zrinskog pa su Zrinski i njegov dvorjanik Ruthard opet veliki prijatelji.

Poglavlje *Novi sreće pokaz* počinje opisom turskog rušenja grada Novi Zrin: «Zatem došao je i veliki Vezir prek mosta Osečkoga z-sedemdesetimi jezermi izebrenih Turcev: kaj Cesarski Vodje videči, nekaj se poplašili, nekaj med sobum posvadili jesu, i pustili su Turcem vse od Zrinia predobljene grade, jednoga za drugim oteti: i akoprem se Zriini svojemi vernemi vojniki oštro bi bil branil, moral se je vendar vse dalje i dalje vleči: zadnjič veliki Vezir Turski navalil je z-vojskum i na Zrini-grada, i njega do zemlje porušil, ...».²³ Nakon gubitka Novog Zrina Zrinski odlazi u Čakovec, a s njim je i Ruthard, koji želi starca – pustinjaka dovesti u Čakovec, da živi kod Zrinskog. Ruthard odlazi u šumu, ali u starčevom prebivalištu ne nalazi starca, nego samo njegovu poruku, da dođe na mjesto koje smatra Juditinim grobom.

Ruthard i Judita opet se sastaju u trinaestom poglavlju *Za dugem rastavljenjem, veseli i pak zestanek*. Starac – pustinjač odvodi Rutharda u jednu kulu, gdje Juditu i njezinu prijateljicu Mariju drži zatočene Istvan Ilyefalvi. Ruthard saznaje da je Istvan samo uspavao Juditu, a zatim inscenirao njezin pogreb, te je zatočio u samotnu kulu s njezinom prijateljicom Marijom. Starac ne objašnjava kako je našao Juditu – objasniti će, kaže, drugom prilikom. Ruthard i Judita kreću u Čakovec, a starac-pustinjač s Marijom na drugu stranu.

U *Novoj pogibeli* Ruthard i Judita nisu daleko dospjeli – zarobljuje ih jedan Nijemac sa svojim vojnicima te ih odvodi u svoj grad koji je «jednu vuru od Beča stojećega poleg Dunaja»²⁴ (ovaj podatak navodim jer će na kraju romana austrijski car Leopod I. darovati Ruthardu upravo taj grad). Judita odbija Nijemca i njegovu ljubav. U šetnji uz svoj grad Nijemac susreće Juditinog tetka Istvana, od kojega sazna da je u potrazi za Juditom. Nijemac ucjenjuje Istvana: ako mi neda Juditu za ženu, zatvorit će ga u svoj grad. Istvan odobrava Nijemcu ženidbu s Juditom.

²³ *Zriny Mikloush...*, 105. O ponašanju zapovjednika Montecuccolija, koji je doprinio tome da Turci unište Novi Zrin čitamo: «Montecuccoli je ubrzo nakon dolaska na bojišnicu zapovijedio da vojnu snagu ne treba stavljati na kocku zbog Novog Zrina, a pod izlikom da čeka Badeni Lipóta zakazao je u obrani utvrde». Hrvoje Petrić, Dragutin Feletar, Petar Feletar, *Novi Zrin : zrinska utvrda na Muri (1661-1664)*, 78.

²⁴ *Zriny Mikloush...*, 120.

*Naslovnica Fesslerova romana
Zrinji Mikloush... (1833.)
u hrvatskome prijevodu*

*Naslovnica romana
Zrinji Mikloush... (1833.)
popravljeno po Tomašu Mikloušiću*

Csáktornya

Pomoć! Pomoć! Pomoć! naslov je petnaestog poglavlja, u kojemu se kao pravi *deus ex machina* pojavljuje austrijski car Leopold I. U grad Nijemca, koji u tamnici drži Rutharda, i gdje je Judita i njezin tetak Istvan sa svojim slugama, dolazi starac-pustinjač. Starac tumači Nijemčevim slugama da je bio mnogo godina u turskom zarobljeništvu i da je sebi dao u zadatak hrabriti ljude koji su u zatvoru. Sluge puštaju starca pustinjača Ruthardu – starac nagovara Rutharda da ode u Beč caru: «... od ovud taki hodi v-Beč k-Leopoldu Cesaru, i prosi ga za pomoć: on kakti dobrog serdca Cesar tebi pomoć svoju ne skрати».²⁵

Ruthard i starac zamjenjuju odjeću i Ruthard, preodjeven u starca, bježi iz otmičarevog grada. Putujući prema Beču Ruthard nađe u starčevoj odjeći prsten koji je starac namjerno ostavio, i na kojemu piše Ernest Pavenberg. Ruthard shvaća da mu je starac otac, te da je starac to također shvatio. Ruthard uspije otići u Beč, i susreće cara upravo u trenutku kada s lovcima kreće u lov; Leopold I. prepoznaje Rutharda, odustaje od lova da bi čim prije otišao s Ruthardom u grad gdje je oteta Judita i zatočeni Ruthardov otac. Leopold I. sa svojom pratnjom oslobađa Juditu i uhićuje otmičara, ali Ruthardovog oca nema u tamnici. Ruthard i Judita odlaze s carem u Beč, gdje Leopold I. daruje grad u kojemu su on i Judita bili utamničeni.

Šesnaesto poglavlje, *Gdo se ne bi smiloval*, počinje vjenčanjem Judite i Rutharda u kapelici grada kojega je Ruthard od cara Leopolda I. dobio na dar. Kada su gosti otišli, Istvan Ilyefalvi sa svojim slugama napadne Rutharda i otima Juditu – Rutharda odvođe na lađu, kojom ga žele predati Turcima u Kaniži. Međutim, lađar, kojega dirne Ruthardova životna pripovijest, oslobađa Rutharda i ovaj bježi te spas pred progoniteljima nalazi u sakrivenom staništu starca Ernesta u šumi.

Poglavlje *Ljudomorci* pojašnjava što se dogodilo sa starcem Ernestom, zašto ga Ruthard nije našao u tamnici, nakon što je car Leopold I. oslobodio Juditu iz ruku njenog otmičara: Ernesta je, prije nego što je Leopold I. ušao u otmičarev grad, oteo Istvan Ilyefalvi, misleći da je oteo Rutharda. Istvan ipak odluči ubiti Ernesta, ali Istvanov sluga, u nakani da ubije starca, Ernesta teško rani. Ernesta liječe u nekom selu seljaci koji su ga našli. Starac, nakon oporavka, odlazi Leopoldu I. tražeći pomoć u traganju za Ruthardom i Juditom, ali Leopold I. ne zna gdje su ovo dvoje.

Prodavec duše pojašnjava kako je Istvan Ilyefalvi uspio ući u Ruthardov grad, zarobiti Rutharda i oteti Juditu, koju je zatvorio u svome gradu u usamljenu kulu. Istvan je htio utamničiti i Juditinu prijateljicu Mariju, ali Mariju je u

²⁵ Zriny Mikloush..., 131.

u jedan samostan još prije sklonio Ruthardov otac Ernest. Međutim, Turci napadnu Istvanov grad i razruše ga, a Istvana zarobe. Istvan nudi Turčinu Ben Aliju za svoju slobodu Juditu. Turčin odvodi Juditu sa sobom.

Čudnoviti vitez spašava Juditu od Ben Alija i odvodi Juditu u samostan, gdje je prijateljica Juditina Marija, da tamo čeka svoga Rutharda. Isti vitez spašava i Rutharda od Istvana, koji je htio ubiti Rutharda na spavanju, nakon što je Ruthard spasio Istvana od razbojnika.

U posljednjem poglavlju, *Zestajanje, razdruženje i nazad skup složenje*, otkriva se da je *čudnoviti vitez* sâm Hartvig, kojega je Ruthardov otac Ernest obratio na dobro. Hartvig odvodi Rutharda do Judite. Ruthard poziva Hartviga da zajedno odu do Nikole Zrinskog, hrvatskog bana, u Čakovec, da mole od Zrinskog da oprost Hartvigu njegovu izdaju.

Ruthard i Hartvig odlaze u Čakovec, i tako konačno saznajemo tko su Ruthard i Hartvig: «... z-kem bliže Čakovca prihadjali jesu, z-tem Hartviga serdce je bolje peklo, da je negda Zrinia tak mersko zbantuvl: ali ga je Ruthard zmir batrivel: zadnjič dojdú vu Čakovečki kotar, i idući čez šumu, čuli jesu jagarski rog, i kopove goneč: nastane takaj i krič, nad to veli Hartvig: Nekoj nesrečni potrebuje pomoč, pritisne konja, i zraven tam jaše, gde je kriča čul: Ruthard je za njim povsúd išel: dojdúći anda vu jedno mesto bolje prostrano, spaziju jednoga Jagara z-divjakom borečega se, koji ga vre na zemlju je hitil: priskoči naglo Hartvig kakti strela, i na jedenput divjaka vubije: onda obodva odsedeju, da berže nesrečnomu Jagaru, koji vre vu kervi je ležal, pomogu: ali – o žalost! to je isti Zrini bil, na kojega krič i drugi Jagari doderčali jesu, koji njega na sversje drevja spleteno postavili, i med sobum vu Čakovec žalosno odnesli jesu, kojega takaj Ruthard i Hartvig z-velikum turobnostjum spre-vadjali jesu.

Po malem vračitela pomaganjem Zrini nekuliko k-sebi je došel, ufanje vendar življenja dugšega ni imel; veselo pogleda Rutharda poleg postelje svoje klečečega, i reče:

Zrini. O kak je meni drago, da tebe, dragi Ruthard! videti morem: na vekšem za te mislil, niti vumreti ne bi bil mogel, doklam tebe ne bi videl: jesi li ti mene od strašnoga ovoga divjaka oslobodil?

Ruthard sada povedal je Zriniu, kak on i Hartvig njega od divjaka oslo-bodili jesu: kak se Hartvig žaluje, da ga je negda zbantuval; kak se je vezda zevsema pobolšal, i zadnjič, kak on isti Juditu i njega je smerti oslobodil: i da je sada sam z-njim došel, da odproščenje sprosi: nad to podigneše malo na postelji, i spazivši Hartviga, digne ruke i reče:

Zrini: Odpraštam ti, Hartvig! odpraštam.

Nad to Hartvig hiti se dole na kolena, i plačuč zahvali mu. Zriniu pako vse vekša težina je dohadjala, i čez nekuliko vremena na veliku Tovarušice, i oveh dveh prijatelov žalost preminul je: nad kojega smertjum vsi oni žuhko plakali se jesu, i njega z-velikum žalostjum vu grob spravili.»²⁶

Roman završava «sretno»: Ruthard i Judita žive sretno u gradu koji je Ruthardu darovao Leopold I. S njima živi i Ruthardov otac, te Hartvig i Judi-tina prijateljica Marija – Hartvig i Marija su se vjenčali.

U potrazi za akterima

Roman po svome stilu pripada romantizmu, sa svim potrebnim «rekvizitima»: iznenadni preokreti u radnji, nađen izgubljen otac odnosno sin, često preodijevanje u drugoga, razbojničke družine, ljubav s mnogo prepreka, tajna pisma, otmice, dvoboji, urote, izdaje, neraskidiva prijateljstva, rječiti izljevi ljubavi između muškarca i žene, crno-bijeli likovi, mnogo strasti a malo razuma. Ali, nas ne zanima prepoznavanje stilskih odrednica romantizma u Fesslerovom romanu jer Fessler nije roman napisao da bi zabavljao čitalačku publiku u doba romantizma, nego da bi obmanuo svoje čitatelje, da bi im sugerirao nešto, što je suprotno od povijesne istine, da bi im potpuno iskrivljeno prikazao povijest i povijesne osobe, da bi povijesnim osobama dao uloge koje one nisu imale i, najvažnije, da bi zainteresiranim za otkrivanje pitanja što se zaista dogodilo u lovu na veprove u Kuršanečkom lugu kraj Čakovca 18. studenog 1664. skrenuo pozornost na pogrešnu osobu.

Kao što smo vidjeli, ključni trenutak romana zbiva se u posljednjem poglavlju, kada banovi dvorjanici, kojima je Fessler u romanu dao imena Ruthard i Hartvig, tobože pokušavaju spasiti hrvatskoga bana Nikolu Zrinskog od vepra, ali su, navodno, zakasnili. Iz opisa lova na veprove u Kuršanečkom lugu Miklósa Bethlena znamo da su dvorjanici banovi Mailani i Angelini tvrdili da su bili prvi kod smrtno ranjenog hrvatskog bana pa su dakle glavni junaci Fesslerovog romana dvorjanici Nikole Zrinskog zapravo Mailani i Angelini. Tko je Mailani, a tko Angelini, lako saznajemo iz podatka da u vepra puca Hartvig pa je stoga Hartvig Mailani, a Ruthard je dvorjanik Angelini. Sada se postavlja pravo pitanje. zašto Fessler ne naziva svoje junake povijesnim imenima Mailani i Angelini, nego Hartvig i Ruthard, dakle njemačkim imenima?

²⁶ Zriny Mikloush..., 193-195.

Nikola Zrinski

Razlog nije taj što su životi banovih dvorjanika potpuno izmišljeni, a pogotovo je izmišljeno da su oni bili veliki prijatelji Nikole Zrinskog – Mailani i Angelini bile su sluge hrvatskog bana Nikole Zrinskog. U romanima s povijesnim temama glavnim se likovima uvijek daju njihova povijesna imena, premda u fabulama takvih romana mnogo toga može biti izmišljeno. Svakako je raritet Fesslerovog povijesnog romana da su dva glavna lika sluge hrvatskoga bana, što čitatelji Fesslerovog romana u doba početkom 19. stoljeća ne bi mogli prihvatiti; stoga Fessler Rutharda i Hartviga nikada ne naziva dvorjanicima, nego ih naziva prijateljima Nikole Zrinskog, da bi čitatelji romana uopće prihvatili ta dva lika kao literarno zanimljiva i literarno uvjerljiva; jednom riječju, prijateljstvo s Nikolom Zrinskim, hrvatskim banom, omogućuje Ruthardu i Hartvigu književni život. S toga aspekta jasno nam je dakle zašto Fessler Mailanija i Angelinija ne naziva njihovim imenima i zašto ih ne naziva dvorjanicima ili slugama – jer to konvencija pisanja povijesnih romana u doba romantizma ne bi podnijela – ali nam nije jasno zašto uopće piše o njima? Da bismo otkrili zašto Fessler piše o Angelinju i Mailaniju, potražiti ćemo mjesto u romanu gdje otkrivamo povijesni identitet ta dva lika, a to je upravo citirani ulomak s kraja romana, kada Ruthard i Hartvig nailaze na smrtno ranjenog Zrinskog u

Kuršanečkom lugu, i kada prepoznamo u Hartvigu Mailanija, a u Ruthardu Angelinija. Kako je to jedino mjesto u romanu gdje Rutharda i Hartviga jasno prepoznamo kao banove dvorjanike Angelinija i Mailanija, znači da je Fessler cijeli roman napisao upravo zbog toga ulomka. Jer, da mu nešto drugo bilo važno, onda bismo u nekom drugom ulomku prepoznali banove dvorjanika Mailanija i Angelinija u pogibiji Nikole Zrinskog u Kuršanečkom lugu. A što želi poručiti, piše Fessler već na početku romana, kada napominje da je to roman o Ruthardu i Hartvigu, dvojici prijatelja Nikole Zrinskog, te da će čitatelji romana saznati tko je bio vjerniji prijatelj od ove dvojice. Čitatelj romana lako uočava tijekom čitanja da je Ruthard, odnosno Angelini, besprijekoran i potpuno vjeran i pouzdan prijatelj, kako Nikoli Zrinskom, tako i Hartvigu, odnosno Mailaniju, dok se za Hartviga alias Mailanija to ne bi moglo reći. Fessler dakle poručuje čitatelju da je Angelini savršen i da, što se tiče pogibije Nikole Zrinskog, na njega ne može pasti baš nikakva sumnja. Hartvig, odnosno Mailani, ipak je sumnjiv jer, iako se obratio, ipak je pokušavao nekoliko puta u romanu ubiti, odnosno zarobiti Zrinskog. Zato u čitatelju, kada pročita kako je Hartvig pucao u vepu, ipak postoji crv sumnje da možda Hartvig (Mailani) nije pucao u vepu. Naglašavajući na početku da je važno tko je bio vjerniji prijatelj, Fessler poručuje čitatelju da je Ruthard (Angelini) izvan svake sumnje glede pogibije Nikole Zrinskog, jedinog događaja u romanu koji je bio autoru važan, i zbog kojega piše o banovim dvorjanicima Angeliniju i Mailaniju, a pomoću likova Rutharda i Hartviga. Pa zašto to poručuje čitateljima Fessler, što je to sumnjivo u Ruthardovoj literarnoj biografiji, odnosno, izvjesno je, u stvarnoj biografiji dvorjanika Nikole Zrinskog Angelinija? Što je sumnjivo tako, da se piše cijeli roman da bi ugasila ta sumnja, da bi se prikrio trag?

Postoji samo jedan detalj koji baca sumnju na Rutharda, a taj je, da je dobio na dar od cara njemačkog Svetog Rimskog Carstva Leopolda I. grad kraj Beča. Dakle, dvorjanik hrvatskog bana Nikole Zrinskog Angelini dobio je na dar od Leopolda I., nakon pogibije Zrinskog, neki veći posjed. U romanu Fessler tvrdi kako je Leopold I. dao na dar Ruthardu grad na prijedlog Nikole Zrinskog, ali budući da je poznato u kakvim su odnosima bili Zrinski i Leopold I., nije moguće da je Leopold I. ista dao banovom dvorjaniku Angeliniju na prijedlog Zrinskog. Dakle, dvorjanik Nikole Zrinskog Angelini dobio je od Leopolda I. veće imanje nakon pogibije Zrinskog, jer drugačije nije bilo moguće. Kako je Fessler napisao cijeli roman da bi to zataškao, znači da je dvorjanik Angelini bogato nagrađen jer je osobno ubio Nikolu Zrinskog. Zato u ključnoj sceni romana, u trenutku pogibije Nikole Zrinskog, ne puca Ruthard (Angelini), nego

Hartvig (Mailani), i zato dvorjanik Mailani pripovijeda Miklósu Bethlenu, da je on, Mailani, prvi stigao do Nikole Zrinskog i pucao u vepu – pripovijeda tako, da bi svratio pozornost na sebe, a otklonio pažnju istraživača od dvorja-nika Angelinija.

U laži su kratke noge

Kako je ubijen hrvatski ban Nikola Zrinski? Budući da smo ustvrdili da je iskaz Miklósa Bethlena vjerodostojan u svemu onome što je on sam vidio, hrvatski ban Nikola Zrinski nije ubijen puškom, nego, sudeći po ranama kako ih je opisao Bethlen, nožem mu je prerezan vrat. Zato su sve priče dvorjanika Mailanija o tome kako je Zrinski objašnjavao da ga je ranio vepar i da je objašnjavao slugama kako da mu zaustave krvarenje odvratne laži, kao što su još odvratnije laži Fesslerove da je Zrinski bio pri svijesti čak dok su ga prenosili u Čakovec.

Da bismo dobili potpunu sliku o umorstvu Nikole Zrinskog, navest ću dvije rečenice iz spisa *Stemmatographia Mavortiae familiae comitum de Zrin* tajnika

Čakovec dvorac – Zrínyiék kastélya Csáktornyán – napjainkban

braće Nikole i Petra Zrinskog, augustinca Marka Forstala, dvorskog povjesničara obitelji Zrinski, u prijevodu Miljenka Pandžića: «Borbu s veprom i što se ostalo dogodilo, kažu da nije nitko vidio. Po ranama i modricama zaključivalo se da je, dok je on svu pažnju usmjerio prema onoj strani gdje su bili pratiodci i odakle se čuo lavež pasa, vepar iznenada nahirupio s leđa i bacivši ga na zemlju razderao mu grlo.»²⁷

U umorstvu su sudjelovala dvojica, dvorjanik Angelini, koji je ubio bana, i dvorjanik Mailani, koji je skrenuo pozornost Nikole Zrinskog u pogrešnom smjeru. Dok je Nikola Zrinski gledao u smjeru dvorjanika Mailanija, s leđa mu je prišao dvorjanik Angelini i prerezao mu vrat. Nakon toga mu je još dva puta prešao nožem po licu da bi se činilo kao da su rane od nekakve borbe. Nakon toga ubojica Angelini trči do Nikole Gusića, koji je također bio suradnik u zločinu jer nije porekao pripovijedanje Mailanijevo o posljednjim trenucima Nikole Zrinskog. Poslije dolaze ostali, i Miklós Bethlen, koji slušaju Mailanijeve laži, i vide smrtonosne rane hrvatskoga bana.

Umorstva pomoću dvojice izvršitelja, od kojih jedan zbunjuje žrtvu, a drugi je ubija, stari je način ubijanja onih ljudi, koji su opasni za nečiju vladavinu. Dvojica gotovo da jamče sigurno obavljanje zadatka tajnog umorstva. Takvo ubijanje, u duetu – jedan zavarava, drugi ubija – zacijelo se nakon 17. stoljeća usavršavalo, a kako je cilj bio postići što veću «uigranost» ubilačkog para, ne bih se čudio da se danas neke službe koriste jednojajčanim blizancima, po mogućnosti dvometrašima, u izvođenju tajnih umorstava. Možemo zamisliti paraliziranost žrtve kada ugleda takvu dvojicu orijaša, potpuno nalik jedan drugome, koji se iznenada pojave pred njim. Jer, za takve zadatke važno je da uspiju, u suprotnom neuspjeh može biti skupo naplaćen.

Slučaj umorstva hrvatskog bana Nikole Zrinskog najbolje opisuje kakva je politika europskih i drugih država. Pokazuje i što se događa onim velikanima, a takvima je pripada Nikola Zrinski, kada nemaju svoju državu i svoju sigurnosnu službu. Da ju je imao, Nikola Zrinski ne bi se samo tako vratio u lov na veprove na poziv nepoznatog seljaka.

²⁷ Marko Forstal, «Stemmatographia (rodoslovlje)», *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu* 4 br. 9 (1971). 59.

Literatura

Catalogi Bibliothecae Hungaricae Széchénytano Regnicolaris: Supplementum II.: Scriptores Hungaros Rerum Hungaricorum. Sopronii: Typis Siess, 1807.

Fessler, Ignaz Aurelius. *Zriny Mikloush illi dogodyenya Zriny Miklousha bana horvatzkoga, nyegoveh dveh priatelov y Judite Illyefalvi.* Vu Zagrebu: pritzkana vu Ferencza Suppan szlovarniczi, 1833.

Forstal, Marko. «Stemmatographia (rodoslovlje).» *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu* 4, br. 9 (1971), 58–60.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest.* Zagreb: Europapress holding, 2008. (Povijest; 21)

Mijatović, Anđelko. «Ratni plan protuhabsburškog zrinsko-frankopanskog pokreta i njegova izvedba.» u *Povijest obitelji Zrinski: zbornik.* Zagreb: Matica hrvatska, 2007., 43–60.

Mijatović, Anđelko. *Zrinsko-frankopanska urota.* Zagreb: Alfa, 1999.

Nazor, Ante. «Zimska vojna Nikole Zrinskog.» u *Povijest obitelji Zrinski: zbornik.* Zagreb: Matica hrvatska, 2007., 21–41.

Petrić, Hrvoje, Feletar, Dragutin, Feletar, Petar. *Novi Zrin: Zrinska utvrda na Muri (1661–1664): u povodu 330. obljetnice Urote Zrinsko-frankopanske.* Zagreb: Hrvatski zemljopis, 2001.

Smičiklas, Tadija. *Povijest hrvatska: dio drugi: od godine 1526–1848.* U Zagrebu: Naklada Matice hrvatske, 1879.

Šišić, Ferdo. «Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine.» u *Posljednji Zrinski i Frankopani.* Zagreb: Matica hrvatska, 1908., 9–124.

Šišić, Ferdo. *Zavjera Zrinsko-frankopanska: (1664.–1671.).* Zagreb. Tisak jugoslovenske štampe, 1926.

Clemens Berger

Vorhang auf, Vorhang zu

Ich bin am Eisernen Vorhang aufgewachsen, im Burgenland.
Vor 20 Jahren ist dieser Vorhang aufgegangen – bevor sich ein neuer senkte:
die EU-Außengrenze

I.

Ich bin am Eisernen Vorhang aufgewachsen. Vor oder hinter ihm? Vor ihm, denn so nannte ihn nur die eine Seite: Ende Februar 1945 sprach Joseph Goebbels nach der Konferenz von Jalta von einem eisernen Vorhang, der sich nun über Europa senken werde, und vier Tage nach der Kapitulation Hitlerdeutschlands verwendete Winston Churchill das Wort warnend in einem Brief an Harry Truman; aber schon mehr als zwei Jahrzehnte davor, ein Jahr nach der Oktoberrevolution, hatte es der russische Theaterautor Wassili Rosanow gebraucht: „Unter Rasseln, Knarren und Kreischen senkt sich ein eiserner Vorhang auf die russische Geschichte herab. Die Vorstellung geht zu Ende.“ Das Reich hinter dem Vorhang nannte diesen natürlich nicht so: Dahinter wurde die Grenze zwischen zwei Systemen, zwei Welt- und Menschenerklärungen befestigt, auf dass eine Partei im Namen des Sozialismus ihre Macht über die Gesellschaft aufbauen konnte.

Meine Eltern haben oft erzählt, Besucher und Freunde aus anderen Teilen der Welt hätten sie gefragt, wie sie denn hier nur leben könnten. Ihre Besucher hätten gemeint, sie würden es nicht aushalten mit all dem Stacheldraht, den Wachtürmen, den grimmi-gen Soldaten mit ihren scharfen Waffen und scharfen Hunden. Siewürden die damit verbundenen Ängste nichtaushalten, nicht die Unsicherheit, die mit diesen Ängsten einhergehe, und sei die Landschaft noch so schön. Sie hielten also, anders ausgedrückt, die Sichtbarkeit des Tatsächlichen nicht aus. – Am Eisenberg, einem Hügel im Südburgenland, auf dem viel Wein wächst und wo sich dem Blick eine schier unendliche Ebene eröffnet, als könnte man einfach immer weiter geradeaus gehen, einmal die Weltumqueren, um irgendwann am Ausgangspunkt anzukommen, ging ich als Kind jeden Sonntag spazieren. Ich hielt den Stacheldraht, die Wachtürme, die grimmigen Soldaten mit ihren scharfen Waffen und scharfen Hunden nicht nur aus – das alles war normal für mich, ich kannte es nicht anders. Wenn ich die Obere Kellergasse entlangging, mit Freunden in den Wald lief, um vielleicht einem

Wildschwein zu begegnen, wenn ich durch die Rieden rannte oder einem Ball hinterher, sah die Landschaft da wie dort gleich aus. Allein, da war die befestigte Grenze mitten in dieser Landschaft, da war der Eisernen Vorhang, der im Theater nach der Vorstellung hinter dem Applausvorhang hinuntergelassen wird, um die Bühne vor Brand (und Plünderung) zu schützen, und ich muss mich, zumindest tief in mir, mit der Frage beschäftigt haben (vielleicht blieb sie auch in mir stecken, um später als eine der mich am meisten beschäftigenden aufzutauchen), wie es kommen konnte, dass dort, jenseits des Stacheldrahts, alles anders war: und zwar schlechter.

II.

Ich bin am Eisernen Vorhang aufgewachsen, das heißt: Ich bin im Kalten Krieg, im Krieg um die Köpfe, im Krieg der Ideologien, in der Konfrontation der beiden Reiche aufgewachsen. Das war im „kurzen 20. Jahrhundert“, in jenem „Zeitalter der Extreme“, von dem Eric Hobsbawm spricht, das mit dem Fall dieses Vorhangs endete. Das war die Zeit der großen Erzählungen über einander, der düsteren Varianten über das je andere Reich, die das eigene produzierte, um sich vor einer Negativfolie abzuheben, um sich für die innerhalbseiner Grenzen Lebenden überhaupt erst zum eigenen aufzuschwingen. – Und da stand ich am eisernen Berg und blickte hinüber in die Erzählung, die ich allerorts zu hören bekam: ins Reich der Knechtschaft, der großen Unfreiheit, der staatlichen Bevormundung, der Polizeigewalt, des verbotenen Mundes, des Einparteiensystems. Da drüben also war alles grau, selbst wenn Frühling war, da hatten die Menschen nicht nur kein Geld, keinen eigenen Besitz, keine Rechte; sie hatten auch keine Bananen, mussten jahrelang auf ein Plastikauto warten, sie hatten keine funkelnden Elektrogeräte, keine sauberen Straßen und glänzenden Fassaden, sie lebten in trostlosen Plattenbauten, von denen einer dem anderen glich – sie hatten also, weil es keinen freien Markt gab, kein Leben. Wenn ich in Steinamanger oder Szombathely im Fußballtrainingslager war, wenn ich im Sommer ein paar Tage am Plattensee verbrachte, wenn ich mit meinen Großeltern bei ihren ungarischen Bekannten übernachtete, kamen mir, als Kind, die Menschen allerdings gar nicht so geknechtet vor.

Später versuchte ich mir vorzustellen, jenseits des Eisernen Vorhangs – also vor der befestigten Grenze – aufgewachsen zu sein. Ich wäre auf der anderen Seite des eisernen Berges gestanden und hätte ins Reich der Dekadenz blicken sollen, ins Reich der Geldaristokratie, der Vereinzelung, des Kampfes jeder

gegen jeden, des schlechten Alten, das die Welt schon einmal in die Katastrophe gestürzt hatte. Ich hätte mir denken sollen, dass es da drüben alles gibt, weil jemand daran verdient, ich hätte volle Regale in den Supermärkten gesehen, schnellere, größere, panzerähnliche Autos, funkelnde Elektrogeräte und tröstliche Reihenhaussiedlungen. Und ich hätte denken sollen, dass da drüben die Vielen für die Wenigsten arbeiten.

Aber, hätte ich wiederum vor dem Vorhang, den man heruntergelassen hatte, um das Bühnenbild für die nächste Aufführung des gleichen Stückes zu schützen, mein Resümee ziehen können, trotzdem haben die Vielen hier mehr als die Vielen dort. Weil man sich nicht kümmert um das, was der Allgemeinheit gehört, hatte ich gelernt, weil man sich nicht anstrengt, wenn alle das Gleiche verdienen, weil man nicht sein Bestes gibt, wenn man nicht entlassen werden kann, weil man faul wird, wenn man das Um und Auf des Fortschritts nicht verinnerlicht hat: im steten Wettbewerb zu leben.

III.

Als die Ersten von drüben kamen, mit ihren Füßen abstimmten, wie man sagte, war ich noch nicht geboren. Das Volk war aufgestanden, wie es hieß, hatte eine eigene Regierung gebildet, aber die Panzer des Reiches waren gekommen, hatten die Regierung des Volkes gehenkt oder hinter Gitter gebracht – und die Grenzen noch fester befestigt, nachdem die Ersten mit den Füßen abgestimmt hatten. Mit etwas Pech, lernte ich in der Volksschule, hätte ich drüben, jenseits des Vorhangs, aufwachsen müssen. Fast 60 Jahre bevor ich geboren wurde, war in unseren Breiten (wo es hüben wie drüben gleich, gut: ähnlich aussieht) abgestimmt worden, ob man zu Ungarn oder zu Österreich gehören wolle. Mit etwas Pech also. Nur hatte es Österreich dann bald nicht mehr gegeben – oder doch sehr anders; und auch Ungarn war unter ein faschistisches Kreuz geraten. Man nahm sie freundlich auf, die Ersten, die kamen. Sie hatten mit ihren Füßen für unser Reich gestimmt. Interpretierte man. 50 Jahre nach der Abstimmung waren die einen in diesem, die anderen in jenem Reich – vor dem Vorhang beziehungsweise vor der befestigten Grenze.

IV.

Als der Vorhang aufging und die Bühne krachte, als die Soldaten nicht mehr schossen, wenn jemand mit den Füßen abstimmen wollte, in der kurzen Zeit der beinahe uneingeschränkten Mobilität, kamen die von drüben herüber. Die Parkplätze vor den Supermärkten und Elektrogeschäften waren voller kleiner Plastikautos, an den Busparkplätzen drängten sich klapprige weißblaue Busse aneinander, auf denen „Vasi Volán“ stand und aus denen zahllose Menschen kletterten, die das Straßenbild der kleinen Stadt veränderten, deren Ortstafel ein paar Jahre später auch wieder ihren ungarischen Namen nannte, die kroatische Bezeichnung aber und die auf Romanes noch immer vergessen hatte. Die von drüben kauften Bananen und Orangen, Kühlschränke, Fernsehgeräte und Waschmaschinen, sie versuchten so schnell wie möglich, dem anderen Bild, das sie von der Welt jenseits ihrer befestigten Grenze hatten, Genüge zu tun. „Magyarul beszélnék“ stand als Einladung zum Aufholen des Konsumrückstandes auf den Schildern vor den Geschäften: Hier wird Ungarisch gesprochen. Kommt und kauft bei uns.

Waren das Autoschlängen vom Grenzübergang Bucsu/Schachendorf nach Oberwart oder Felsőőr! Auf einmal ärgerte man sich, die Assimilation im

Zeichen des Fortschritts und des Österreichertums so eifrig betrieben zu haben, dass man 70 Jahre später kaum noch Ungarisch sprach, selbst wenn die Eltern mit ihren Eltern noch beinahe ausschließlich Ungarisch gesprochen hatten. (In der Volksschule musste ich im Ungarischunterricht nachsitzen, der nach der letzten regulären Stunde für die angesetzt war, deren Eltern auf der Pflege ihrer Sprache beharrten; während ich in der letzten Reihe Benimmsätze schrieb, tanzten die Kinder zu einem ungarischen Volkslied Ringelreih.)

Und was für Autoschlängen erst am Sperrmülltag im Reich des freien Marktes, wenn die Bewohner vor ihre Siedlungen und Häuser stellten, was sie nicht mehr gebrauchen konnten! Da zogen die kleinen Plastikautos Anhänger hinter sich her, auf die kam, was wir nicht mehr brauchten, und was nicht mehr auf die Anhänger passte, konnte vielleicht noch auf den Dächern festgezurret werden. Mitleid und Verachtung, Gönnen und Naserümpfen waren Ausprägungen einer Verblüffung: Dass die das brauchen konnten! Die konnten ja wirklich alles brauchen. Aber die Abgase, der dunkle, stinkende Rauch, der aus den Auspuffen der Plastikautos quoll! Und die Menschen in den Plastikautos, mit ihren Nylontrainingsanzügen und Plastikturnschuhen!

Und plötzlich musste alles Brauchbare von der Straße entfernt, musste über Nacht in Sicherheit gebracht werden, was doch offensichtlich kein Sperrmüll war! Die nahmen doch tatsächlich alles mit! Sogar das Brauchbare! Und wofür hatte man die eigenen Zigeuner jenseits der Ortstafel angesiedelt, wenn nun auch noch die ungarischen übers Land fuhren? Und die Wälder vor dem Grenzübergang: wahre Sperrmülldeponien, weil „die Ungarn“ dem Dach doch zu viel zugemutet oder es sich angesichts der wahrscheinlich unreparierbaren Waschmaschine noch einmal anders überlegt hatten!

Und im Reich des freien Marktes und der Demokratie? Auf einmal fuhr man in Scharen nach drüben, wo vor Kurzem noch alles grau gewesen war, ins einstige Reich des Bösen, das man in den Jahren zuvor schon hätte erkunden können, wären da nicht die unendlich langen Grenzkontrollen gewesen, und wären die Autos nicht penibel durchsucht und ihre Fahrer alles Möglichen verdächtigt worden. Nun stand auch drüben schon sehr bald alles auf Deutsch angeschrieben, und man musste sich nicht einmal bemühen, Bier oder Gulasch auf Ungarisch zu bestellen, noch der unverständlichste Dialekt musste dort selbstverständlich sein.

Wie billig alles war! Das Essen, das Trinken, das Benzin, der Zahnarzt, die Frisierläden, die Maniküre, die Pediküre. Und überhaupt: die Frauen so billig! Groß, klein, dick, dünn, hell, dunkel – wie Sie wünschen! Nur manche Besucher wünschten noch mehr, gaben sich nicht mit Kinkerlitzchen, nicht bloß mit den

kurzen Freuden der kleinen Leute zufrieden: Sie hatten es auf die Grundstücke abgesehen, auf denen einmal Supermärkte und Bürokomplexe entstehen, durch die einmal unumgänglich werdende breite Straßen führen würden, auf die Betriebe, die Banken, die Häuser, die Arbeitskräfte, auf die Lokalpolitiker, die man sich mit kleinen Zuwendungen gewogen machen konnte; auch die Polizisten walteten für ein paar Scheine oder westliche Zigaretten nicht ihres Amtes. Das war das neue Paradies! Das war die große Freiheit! Fünf, ach was, zehn Menschen zum Preis von einem!

V.

Jetzt war alles eine Welt. Kein Hüben, kein Drüben, die Grenzen verliefen erneut und immer noch schon wieder dort, wo sie in Wirklichkeit seit je verlaufen: zwischen Oben und Unten. Auf einmal wunderte man sich, wie die es sich plötzlich leisten konnten, in großen deutschen Automobilen durch die Gegend zu fahren. Die Zeit war zusammengedrängt. Nun hätte man lernen können, wie der freie Markt funktioniert, hätte die ursprüngliche Akkumulation des Kapitals in Echtzeit studieren können. Jetzt brauchte man keinen Pass mehr, um von hier nach dort, von dort nach hier zu gelangen. Man spazierte am Eisenberg von einem Staat in den anderen, einfach so, niemand schoss, niemand brüllte, keine Hunde wurden von den Leinen gelassen. Vom Stacheldraht war nichts mehr übrig, verwaiste Zollstationen und Grenzbefestigungshäuschen erzählten vom Fortschritt zur besseren Welt, in der die Geschichte an ihr natürliches Ende gekommen sei und die der Homo oeconomicus als letzte und höchste Emanation des Homo sapiens sapiens bevölkerte. Die wenigen verbliebenen Wachtürme sahen wie etwas überdimensionierte Hochstände aus – allerdings ohne Menschenjäger.

Allein, die Menschenjäger waren wieder da. Junge Männer in Soldatenuniformen, mit Funkgeräten, scharfen Waffen und Wärmesichtgeräten, die auf 37 Grad Celsius eingestellt sind und im Dunklen jedes menschliche Tier orten. Entlang der Außengrenze einer Europäischen Union patrouillierten sie durch Wälder, errichteten Stützpunkte, gaben 24 Stunden täglich darauf acht, dass nicht kam, wer nicht kommen durfte. Wersollte denn noch mit den Füßen abstimmen? Das war doch eine Welt, in welcher der Triumphzug des freien Handels zum Ewigen Frieden fortschritt. Das war doch ein Werteverbund. Wer nicht in der Union geboren war, hatte – Pech gehabt. So war die Welt, so war das Leben. So ist das Leben, so ist die Welt.

Und vor einem anderen Bühnenbild, in einem ähnlichen Stück zu einem anderen Thema, gingen sie nun auch über den Eisenberg, die jungen Männer in ihren Soldatenuniformen, die ihren Dienst am Staat leisteten, weil der Staat sie in die Schule gehen ließ und ihnen vielleicht eine kurze Zeit lang Geld geben würde, wenn sie keine Arbeitsstelle fänden, oder weil das Diszipliniertwerden einfach zum Mann-Werden dazugehörte. Und auf einmal sichteten ihre Geräte menschliche Wärme. Und auf einmalhielten sie einen oder eine an, der oder die Pech gehabt hatte, nicht in der Union geboren worden zu sein. Eine große Nation war sie geworden, die Europäische Union, in der es auf das natus esse ankam, auf die natio, auf die Gnade der lokalen Geburt.

Und da standen sie, die jungen Männer, und fühlten sich erhoben, ihrem Staat und ihrem Volk dienen zu dürfen, während sie doch in gleichem Maße, in dem sie die gescheiterten Eindringlinge festsetzten, ihrer Union und einem globalen Grenzregime dienten. Oder fühlten sich nicht erhoben, fürchteten sich vielmehr, waren überfordert, verzweifelt, aber mussten tun, was sie tun mussten, weil sie zur Verantwortung gezogen würden, antworteten sie nicht angemessen auf den Abstimmungsversuch der fremden Fü- ße. Und Jahr für Jahr richteten einige junge Männer die scharfen Waffen gegen sich, beendeten ihre Leben, weil sie zu viel gesehen hatten, was sie nicht in Einklang mit ihrem Dienst an der neuen eisernen Grenze oder einfach mit sich selbst bringen konnten. Nur da standen sie auch, die wenigen Gerechten, die nicht sahen, was ihr Gerät sah, die (warum auch immer) die auf Körpertemperatur eingestellte Zecke nicht beißen ließen. Sie hatten etwas von der Zeit verstanden, bevor sich die Grenze weiter in den Osten verschob, wo andere junge Männer bereitgestellt wurden (und sich bereitstellten), um der Abstimmung der Füße und Boote im Zeichen der Illegalität zu begegnen.

VI.

Machen wir uns nichts vor, wollte ich schreiben und einen Doppelpunkt setzen, hinter dem gestanden wäre: Der Eiserne Vorhang war durchlässiger als die Außengrenze der Europäischen Union.

Der Eiserne Vorhang war zuallererst sichtbar. Er stand da als Monument seiner selbst, als offensichtliche Grenze zwischen den Reichen. Soldaten bewachten ihn, Selbstschussanlagen sprachen für sich, aber kaum war es jemandem irgendwie doch gelungen, ihn zu überwinden, war er ein Flüchtling auf der anderen Seite und vorerst in Sicherheit. Nun hatte man einen Zeugen des

Tatsächlichen, der Verderbtheit des sogenannten Sozialismus, dem man ihn sogleich als sichtbaren Zeugen präsentierte: Der sollte bei euch sein, aber er will nicht. Woran mag das bloß liegen?

Wer heute irgendwie doch die auf höchstem technischem Niveau gesicherten Grenzen überwinden kann, für den beginnen das Versteckspiel und die Angst vor der Kontrolle erst. Das Stück, das an den Grenzen aufgeführt wird, hat nicht mehr Kapitalismus gegen Sozialismus zum Thema. Heute heißt es schlicht: Reich gegen Arm. Nur die Zeugen des Tatsächlichen will man nicht mehr sehen. Mit ihnen lässt sich auch kein anderes System anklagen. Sie sind eine zeitgenössische Wahrheit über den Kapitalismus und seine Geschichte. Die Einschränkung der Mobilität, wofür das Reich jenseits des Vorhangs gebrandmarkt wurde, hat heute in einem viel umfassenderen Sinn statt. Während sich das Kapital, die Unternehmer und ihre Unternehmungen frei bewegen dürfen, entscheidet bei den Vielen die Hierarchie der Pässe, wer wohin darf und wohin nicht. Der einfachste und einleuchtendste Gedanke, den schon Kant in seiner Schrift zum Ewigen Frieden entwickelte, dass Menschen überall auf Erden leben können und sollen, zusammen mit dem einfachsten und einleuchtendsten Gedanken, dass jeder leben können soll, wo er leben will – sie beide sind von der Wirklichkeit so sehr verdrängt, dass sie in der einen freien Welt vielen abstrus erscheinen.

Zumal die Außengrenzen mit einem Mal auch überall im Inneren sind: Mittlerweile werden in den Wiener U-Bahnen nicht-österreichisch aussehende Menschen (wie immer die heute aussehen könnten) auf ihr Aufenthaltsrecht kontrolliert. Nie zuvor wollten mehr Menschen dem Unglück ihrer Geburtsgegenden entkommen. Wie die Reichen in den ärmeren Teilen der Welt einmal ihre Burgen und Wohlstandssiedlungen einzuzäunen begannen, um das Ihre und die Ihren zu schützen, zäunt sich die Union ein. Europa, eine große gated community, vor deren Zäunen Millionen Armer warten.

VII.

Der Vorhang war kurz aufgegangen, bevor sich ein neuer, diesmal wirklich: über Europa, zu senken begann. Die einen sehen die Grenzen nicht mehr; die anderen sehen nichts anderes?

(„Die Presse“, Print-Ausgabe, 28. 03. 2009.)